

SŁOWNIK GWAR OSTRÓDZKIEGO, WARMII I MAZUR

*Danucie Kołodziejczykowej
na znak
wdzięcznej pamięci*

SŁOWNIK GWAR OSTRÓDZKIEGO, WARMII I MAZUR

POD KIERUNKIEM

ANNY TYRPA

OPRACOWALI

EWELINA GRZEŚKIEWICZ (EG), TOMASZ JELONEK (TJ),
KATARZYNA SOBOLEWSKA (KS), ANNA TYRPA (AT),
AGNIESZKA WEŁPA-SIUDEK (AW)

WARSZAWA · KRAKÓW

POLSKA AKADEMIA NAUK · INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO

SŁOWNIK
GWAR OSTRÓDZKIEGO,
WARMII I MAZUR

OPRACOWANY PRZEZ

PRACOWNIĘ DIALEKTOLOGII POLSKIEJ

REDAKTOR

KATARZYNA SOBOLEWSKA

TOM VII · PRA-PRZEW

WARSZAWA · KRAKÓW

2018

W opracowaniu tomu brały również udział:

Urszula Dobrzyniec-Konarska (UDK), Danuta Kołodziejczykowa (DK),
Maria Krasowska (MK), Małgorzata Olszewska (MO), Henryka Perzowa (HP),
Jadwiga Sułkowska (JS), Jadwiga Ziemińska (JZ)

Publikację opiniowali do druku
JERZY REICHAN i JANUSZ SIATKOWSKI

Opracowanie map:
Paweł Swoboda

Skład i łamanie:
Adam Bania

Okładkę wykonano
wg projektu Edwarda Kostki

Dodatkowe kroje czcionek użyte w publikacji wykorzystano za zgodą ich twórcy –
Tomasza Zacharskiego

© *Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2018*

ISBN 83-04-02141-2 całość
ISBN 978-83-64007-47-7 tom VII

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk
31-120 Kraków, al. Mickiewicza 31

Druk:
Grafpol Agnieszka Blicharz-Krupińska
ul. Czarnieckiego 1
53-650 Wrocław
tel. 507-096-545
www.argrafpol.pl

Spis treści

WSTĘP	VII
I. Jak czytać <i>Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur</i> . Przewodnik dla użytkownika	VII
1. Postać hasła i podhasła	VII
2. Źródła	VIII
3. Lokalizacja	IX
4. Formy fonetyczne i fleksyjne	X
5. Kolejność i struktura definicji.	XI
6. Przykłady użycia i zasady cytowania	XIII
7. Frazeologia i terminologia	XIII
8. Podhasło i jego budowa	XIV
9. Hasła odesłane	XV
II. Materiały źródłowe i tzw. zeszyty	XVI
1. Zbiorcze oznaczenia źródeł podawane w główkach hasel i podhasel	XVI
2. Spis źródeł według skrótów podawanych przy cytatach	XVII
III. Spis miejscowości	XXVIII
1. Spis miejscowości według numerów podanych na mapie	XXVIII
2. Alfabetyczny spis miejscowości podanych na mapie	XXXII
3. Spis miejscowości, w których nagrano teksty gwarowe (w spisie źródeł UAM)	XXXVI
IV. Spis skrótów i symboli	XXXVII
1. Skróty geograficzne.	XXXVII
2. Skróty gramatyczne, stylistyczne i inne	XXXVII
3. Znaki stosowane w artykułach	XL
V. Mapy	XLII
1. Historyczny zasięg języka polskiego w Ostródzkiem, na Warmii i na Mazurach	XLII
2. Wybrane miejscowości, w których był zbierany materiał w latach 1950–1953.	XLIV
SŁOWNIK	1
ERRATY I UZUPEŁNIENIA	93

WSTĘP

I. Jak czytać *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*. Przewodnik dla użytkownika

1. Postać hasła i podhasła

Hasła słownikowe mają postać literacką, pozbawioną cech gwarowych, np. mazurzenia. Literackie postaci hasel czerpiemy zarówno ze Słownika warszawskiego¹, jak i ze „Słownika języka polskiego” pod red. W. Doroszewskiego²:

praczka psn; «kobieta zajmująca się praniem»: *Jedna [szata] leży w robocie u swacki Druga służbistka zaniósła do **pracki** psn Stef III 55.*

Gdy wyraz w języku ogólnopolskim nie istnieje, podajemy jego formę gwarową. Jednak rekonstrukcja postaci hasłowej nie zawsze jest oczywista. Zaznaczamy tę trudność w postaci gwiazdki (*) lub znaku zapytania (?). Gwiazdka sugeruje, że spośród kilku możliwości wybraliśmy postać najbardziej prawdopodobną, choć materiał nie wyklucza innej formy hasła, o budowie także właściwej dla tej gwary. W przykładzie podanym poniżej musieliśmy rozstrzygnąć między dwiema postaciami bezokolicznika: *pralować się* i *praluwać się*, bo jedyna zaświadczona forma *się praluje* może pochodzić od każdej z nich:

***pralować się** «przechwalać się»: *χfal'ivorek [to taki] co **się praluje**, χlubzi Natać Wk Nidz. (Nm *prahlen*).*

Znak zapytania oznacza istnienie kilku możliwych postaci hasłowych wyrazu i zasadniczą trudność w ustaleniu jego podstawowej formy gramatycznej:

proco? «naprzeciwko»: *mjauëm to ščënsće viza ví, to jest proco šë, z nasëm premžerem Čírankevičem šë obacić Biała Piska, UAM.*

Łączymy hasła tam, gdzie część zanotowanych form jest dla nich wspólna (jak cytowane poniżej formy *przedają*, *przedaje*):

¹ „Słownik języka polskiego” ułożony pod redakcją Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.

² „Słownik języka polskiego” pod red. W. Doroszewskiego, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.

przedając, przedawać (Z + P + lit) OWMzach Mrąg Giż Pisz, psn; fut 3sg *będzie przedawał* Olsz; «sprzedawać» OWMzach Mrąg Giż Pisz i bl: *tam gżyby zbżerajo i pšedajo* Róklas Szcz, *jäk jesce vaguf ñe byyo, to na żertle pšedawali* Turówko O, ● *ja za zaden skarb mójel narodowoszi nie pszedaje* Szczęsne Olsz, P 2, 15–16 [...].

Czasem też łączymy hasła potencjalnie samodzielne o podobnej budowie i podobnym zakresie znaczeniowym, różniące się jakimś elementem fonetycznym lub morfologicznym. Występowanie konkretnej formy w danym znaczeniu dokumentujemy w cytatach lub podajemy przy numerach znaczeń:

prawak (Z + SWM XI) OWM, **prawiak** (Z + PJPAN XLII) Olc; **1.** «borowik szlachetny, *Boletus edulis*» OWM: *prawaki* – *srogi gżib, kożeń gruby* Cybulki Giż, *prážak, prážaki* [odp. na pyt. kwest.] Olecko; **2.** *prawak* «o człowieku praworęcznym» Gawliki Wk Giż.

Podobne zasady ustalania i dokumentowania postaci hasłowych dotyczą podhasel. Hasła i podhasła parowyrazowe tworzą ciągi alfabetyczne.

2. Źródła

Źródła, z jakich czerpiemy informacje o znaczeniu i użyciu danego wyrazu, dzielimy na dwie grupy. Symbole źródeł, w których materiał do danego hasła otrzymał konkretną lokalizację (wieś, powiat lub grupę powiatów) – podajemy w nawiasie po formie hasłowej. Najczęściej występujące typy źródeł zlokalizowanych to:

Z – rękopiśmienne zapiski dialektologów, tzw. zeszyty, podstawowy i najobszerniejszy zasób naszego słownika;

P – rękopiśmienne pamiętniki autochtonów;

lit – źródła drukowane, np. *Bajki Warmii i Mazur*, *Słownik warmiński*. Artykuły lub monografie, w których wyraz hasłowy został dokładnie omówiony, podajemy osobno w postaci skrótu (por. niżej SWMc):

przeciwnik (lit + SWMc) Szcz Ełk Olc i bl; **1.** «wróg, nieprzyjaciel» Ełk i bl: *dziś start przeciwnikom zbroje* Skomack Wk Ełk, PME XIX 98; **2.** «o człowieku, który dokucza innym» Szcz Ełk Olc.

Materiał niezlokalizowany, tzn. pochodzący z terenu Ostródzkiego, Warmii i Mazur, ale pozbawiony konkretnych danych geograficznych – podajemy na końcu nagłówka artykułu hasłowego, po zbiorczym zestawieniu geografii tych źródeł, które ujęto w nawias. Zawsze jako niezlokalizowane traktujemy pieśni i oracje (psn), uznając je za teksty „wędrujące”, nieprzypisane do konkretnego powiatu, ale też i te źródła drukowane, które dostarczają zbyt ogólnikowych informacji geograficznych na temat występowania danego słowa (zaznaczane jako lit bl, i bl). Umieszczamy też w tym miejscu skróty tych monografii, które zawierają omówienie wyrazu hasłowego, ale nie podają jego dokładnej lokalizacji (por. poniżej SWMp):

przedziernąć się (Z) Giż, psn; «zmienić swą postać, przeobrazić się»: *tedu kur pżáu, to byyo dwanaśce, i tén kuñ še pšężergnuu w bżauke* Ryn Giż.

profit lit bl, psn; «pożytek (obj. Kolb)»: *A cóż to za profit Kochać się w dziewczynie* psn, Kolb 254.

przedwojenny (lit) Olsz i bl; ogp: *jā mām jeszczē przedwojennē skorznē Tuławki Olsz, KF*.

przekisać (Z) Pisz, SWMp; «o zaczynie, cieście: urosnąc w wyniku fermentacji, też ndk?»: *zagrōtūam, tedy mušau jesse ras pšekisać, kuaduam na blaži i do pšekarņika Kwik Pisz*.

Na poziomie znaczeń materiał niezlokalizowany (tu z pieśni) jest oznaczany już tylko jako bl:

przelatywać (Z) Olsz Mzach Giż, psn; 1. «lecać, przebywać jakąś przestrzeń»: Szcz i bl: *kej matka ras sūa, to [kłobuk] taki duzy še [zrobił], žižaūa, jak pšelatyuau, na ofty obože Szczytno; 2. [...]*.

Te same zasady podawania i dzielenia źródeł na zlokalizowane i niezlokalizowane obowiązują dla podhaseł.

W tych hasłach (i podhasłach), w których cytujemy cały zebrany materiał, informacji o źródłach nie podajemy tuż po formie hasłowej, bo pojawiają się wszystkie na końcu cytatów:

przekomarzać się «zartując, sprzeciwiać się lub sprzeczać»: *Z dziewczokami się rod przekomorzał Ji różne sigle z nimi wyproziol psn Zient 177*.

Gdy po cytacie nie ma skrótu źródła, a tylko informacja o jego lokalizacji, oznacza to, że materiał pochodzi z naszych zapisów, tzw. zeszytów:

przelęknienie «uczucie silnego lęku, przerażenie»: *ona s tego pšelēņknieņa dūugo jus ņe zūa, a na pamñontke wišo te dwa potkowi φ košćele Užranki Giż*.

Rozwiązanie wszystkich skrótów oraz historia powstania zeszytów znajdują się w rozdziale II niniejszego wstępu.

3. Lokalizacja

Po nawiasie zawierającym typy źródeł dokładnie zlokalizowanych umieszczamy informację geograficzną o potwierdzonym w materiale zasięgu występowania danego wyrazu. Podajemy ją z dokładnością do powiatu i zapisujemy skrótowo: O – powiat ostródzki, Olsz – olsztyński, Resz – reszelski, Nidz – nidzicki, Szcz – szczycieński, Mrąg – mrągowski, Węg – węgorzewski, Giż – giżycki, Pisz – piski, Ełk – ełcki, Olc – olecki, Gołd – gołdapski. Nazwy i granice powiatów odnoszą się do podziału administracyjnego Polski z 1952 r. i są ukazane na mapie w rozdziale V.

przemiał (Z + lit) Olsz Giż; «przemienienie»: *pšēmñau zbozo na mōņke – coženņē pšēnel'ine zbozā na mōņke, pžēņcset mētruφ zita Ryn Giż*.

Zbiorcze lokalizacje oznaczają: W – Warmię (tzn. powiaty olsztyński i reszelski), Mzach – zachodnią część Mazur (powiaty nidzicki i szczycieński), Mwsch – wchodnią część Mazur (powiaty podstawowe: mrągowski, giżycki, piski, ełcki, olecki). M obejmuje cały obszar Mazur. OWM – cały badany teren. Kolejność podawania powiatów tworzących lokalizację jest stała.

przepiórka (Z + lit) WMzach Pisz, psn; 1. «średniej wielkości szary ptak łowny, coturnix coturnix» Mzach Pisz i bl: *pšepšurki to ts, ona na polu jest, ona buro wigłonda* Występ Szcz; 2. «o biedronce» W Szcz: *χšonscek, taki χšonscek maui – pšepšurka* Rummy Szcz.

Lokalizacje występują też na poziomie znaczeń, podznaczeń i podhaseł, a także przy osobno opisywanych złożonych jednostkach semantycznych: frazeologizmach (oznaczanych ● fraz) i zestawieniach terminologicznych (oznaczanych symbolem ▲). Towarzyszą również wybranym formom fonetycznym, fleksyjnym i składniowym.

Przy cytowaniu całego materiału informacji o lokalizacji nie podajemy w nagłówku hasła ani na żadnym innym pięttrze artykułu hasłowego; jest ona zawarta w podpisach pod cytatami zawierającymi ponadto nazwę konkretnej miejscowości:

przerachować «przeliczyć»: *przerachuj jeszcze rász, czy sztytuje* Tuławki Olsz, KF; **przerachowany** im. bier.: *na co on mowił, że będzie potem na 6% przerachowane* Dywity Olsz, P 4, 31.

Kiedy informacja geograficzna podana w źródle nie zawiera nazwy wsi, poprzestajemy na określeniu powiatu:

przeradlić; tylko *-re-*; «obsypać ziemią rzędy ziemniaków lub buraków za pomocą radła» pow. Nidzica, SWM IX s. 67.

Spis miejscowości powiatów Ostródzkiego, Warmii i Mazur znajduje się w rozdziale III.

4. Formy fonetyczne i fleksyjne

W części formalnej artykułu znajdują się informacje dotyczące pozasystemowych, nietypowych zjawisk fonetycznych. Obejmują one cały zgromadzony materiał, również niecytowany, i podają konkretne warianty fonetyczne wraz z ich lokalizacją:

pragrósek (Z + lit + SWM V) O Olsz Mzach Mrąg Giż Pisz i bl; *praj-* Mrąg, *para-* Giż, *pargróżek* M, *pragrozek* O Giż, w przypadkach zależnych *-ó-* O Nidz Mrąg Giż, *-o-* O Giż, SWM podaje uogólnioną postać *pragrosek*; Npl *-ki* O Nidz Giż, *-kowie* Mrąg; «pradziadek» OMzach Mrąg Giż Pisz i bl: *Kedi jes ojćec, a jest grózek, a tego zaś ojćec to jes pargróżek* Grabowo Mrąg [...].

Niekiedy informacjom fonetycznym towarzyszy komentarz odnoszący się do sposobu interpretacji zapisów w konkretnym źródle, z którego korzystamy:

pragrósek (Z + lit + SWM V) O Olsz Mzach Mrąg Giż Pisz i bl; *praj-* Mrąg, *para-* Giż, *pargróżek* M, *pragrozek* O Giż, w przypadkach zależnych *-ó-* O Nidz Mrąg Giż, *-o-* O Giż, SWM podaje uogólnioną postać *pragrosek*; Npl *-ki* O Nidz Giż, *-kowie* Mrąg; «pradziadek» OMzach Mrąg Giż Pisz i bl: *Kedi jes ojćec, a jest grózek, a tego zaś ojćec to jes pargróżek* Grabowo Mrąg [...].

W następnej kolejności podajemy wybrane formy fleksyjne odmienne od literackich albo takie, które współwystępują ze sobą, wraz z lokalizacją:

pragrósek (Z + lit + SWM V) O Olsz Mzach Mrąg Giż Pisz i bl; *praj-* Mrąg, *para-* Giż, *pargróżek* M, *pragrozek* O Giż, w przypadkach zależnych *-ó-* O Nidz Mrąg

Giż, -o- O Giż, SWM podaje uogólnioną postać *pragrosek*; Npl -ki O Nidz Giż, -ko-wie Mrąg; «pradziadek» OMzach Mrąg Giż Pisz i bl: *kedi jes ojćec, a jest grózek, a tego zaś ojćec to jes pargrózek* Grabowo Mrąg [...].

Informacje dotyczące specyficznej odmiany i składni imiesłowów biernych umieszczamy jednak osobno w podhasłach czasownikowych. Dokumentujemy tu zjawiska związane z repartycją końcówek w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju nijakiego (*przetykano/przetykane*) oraz typy zdań bezpodmiotowych w czasie przeszłym – ze słowem posiłkowym (*było przetykano*) lub bez słowa posiłkowego (*potem przetykano*):

przetykać (Z + lit + SWM IV) OW Szcz Mrąg Giż Pisz, psn; [...] **przetykany** (Z + lit + SWM IV) O Olsz Szcz Giż Pisz; Nsg n -o Szcz Giż, -e Olsz Pisz, praet z podm. uogóln. ze słp. Olsz Szcz Giż Pisz, bez słp. Giż; im. bier.: **1.** w zn 1 O Olsz Szcz Giż: *to ten čajnek buų pšetikani pšes ta postava, to buųo tak tkane puutno do košul* Brąswald Olsz, KN III 211, *to pšynza, postava, a to co pšetykano byųo to vuntek* Szymonki Giż; **2.** w zn 2 Giż Pisz: [kądziel] *drutem pšetiškana na taki kijek kole koukă* Upały Giż, SWM IV s. 60.

Kiedy w danym artykule cytujemy cały materiał, informację fonetyczną lub fleksyjną tylko sygnalizujemy, nie podając już jej lokalizacji:

przerada; tylko -re-; «zdrada, niewierność»: *W Łolstynie na Łynie Stała sia przerada* Jedny dziewczynie psn Stef RD 51.

przesłonić; praet 2pl *przesłoniłišta*; «przesolić (obj. SWarm), dodać za dużo soli»: *pšesųñiłišta žiśiđ ta zupa* W, SWarm 124.

Spis skrótów gramatycznych znajduje się w rozdziale IV.

Każdy wariant fonetyczny wyrazu hasłowego pojawia się jako hasło odesłane w ciągu alfabetycznym słownika:

prajgrósek zob. **pragrósek**.

5. Kolejność i struktura definicji

Pierwsze miejsce w hierarchii znaczeń otrzymuje to, które ma największą liczbę poświadczeń. Nasze definicje mogą mieć charakter realnoznaczeniowy, synonimiczny, strukturalny, zakresowy – jak w innych słownikach tego typu. Dość często przyjmują postać mieszaną, w której objaśnieniu znaczenia za pomocą wyrazów prostszych semantycznie towarzyszy dodany po przecinku synonim:

praktyka «nauka zawodu pod kierunkiem majstra, termin»: *starali się, zeby te dziecko sło uczec się na praktykę* Klon Szcz, P 5, 63.

Kiedy w definicji musimy użyć słowa występującego w danym znaczeniu tylko w gwarze OWM, poprzedzamy to słowo skrótem *tw.*:

pryczka «tyczka do prowadzenia i podtrzymywania sieci pod lodem, *tw. choch-la*»: *to take dųuđe pncłki* Rybical Giż.

Osobny odcień znaczeniowy wprowadza w definicji słówko *też*. Kolejność cytatów dokumentujących występowanie tak uporządkowanych elementów semantycznych jest zgodna z szykiem członów definicji:

przechechłać; tylko *-chl-*; «uprać naprędce, też: przepłukać»: *pšexexłlāi f tyx mi-dlānaχ tan stari uobrus!* W, SWarm 86, *χipko pšexexłlaua pāra košul i šnoptuχūf i ros-posteruā iγχ na bžylńiku* ib 122.

Kolejne znaczenia numerujemy cyframi arabskimi lub – gdy dzieli je stosunkowo niewielka różnica semantyczna – literami **a**), **b**)...:

prędkość; w **prędkości** (lit) Olsz, psn; **a**) «w krótkim czasie, natychmiast» bl: *Odeślā ci je [pisma] w prędkości Do rāk krōlā jego mości* psn Kętrz 94; **b**) «w pośpiechu»: *fšisci ša uuziāli, a uorganisti f ti prantkości, zamhast vžoišć kropšiduo i koćouek, vžou kubeu i mnex uod uogħa* Gietrzwałd Olsz, Stef JPW 4.

Czasem wspólny element kilku definicji tworzy „kopułę”, która obejmuje kolejne podznaczenia wprowadzane za pomocą liter:

prażki (Z + lit) OW Szcz Węg Giż Pisz, Kult MW HMK, psn; *br-* OW Szcz i bl; *Ipl -oma Węg (-ami Pisz)*; **1.** «cienkie paski odcinające się od tła»: **a**) «widoczne jako wzór na tkaninie» OW Węg Pisz i bl: *fartuski to byuo tkano baūa postava i ruzeve prōški* Zdory Pisz, *to pstroćina, w brūški tkane weūna i bawēuno* N Wieś Ostródzka, *puōtno do košul, puōtno do puaxtof, puōtno do renćnikof s rozmaitemu brōjškamu i s kastkamu* Bredynki Resz; **b**) «charakterystyczne dla ubarwienia niektórych zwierząt» O Pisz: *ma prunski želone* [o wężu] Rostki Pisz; **c**) «widoczne w przekroju pnia drzewa, słoje»: *te prōški to kouka, a šrodek ten sam to drzeń nazywałi* Miechy Giż; **2.** [...].

Kiedy podznaczenie jest tylko jedno, nie numerujemy go, ale oznaczamy symbolem ●●:

przeorywka (Z + SWM IX) Olsz Szcz Mrąg i bl; «głęboka orka przed siewem» lok. jw.: *pšeorofka, a tem jo pobronuje i rosšewa, co za zboze oxote mo* Pustniki Mrąg; ●● «orka w poprzek skib»: *popšec^u orać, pše^uoryfka* Pasym Szcz.

Opracowując definicje słów niegwarowych, korzystamy czasem ze skrótu *ogp*, który odwołuje się do ogólnopolskiego, podstawowego znaczenia danego wyrazu:

prawnik *ogp*: *kaze iechać do prawnikia* Skomack Wk Elk, PME XIX 118.

Naszym definicjom towarzyszą też niekiedy informacje gramatyczne, stylistyczne lub pragmatyczne:

przekisnąć (Z) Pisz, SWMp; «o zaczynie, cieście: urosnąć w wyniku fermentacji, też ndk?»: *zagħotuam, tedy mušau jesse ras pšekisac, kuaduam na blaži i do pšekarńika* Kwik Pisz.

przepróbować *euf.* «wykorzystać»: *Nie zierz chłopokozi, Choc jek nojlepszamu, Łón cia przeprobuje, Pozié dziesiōntamu* psn Stef I 64.

przecierać się *impers* «wypogadzać się, przejaśniać się»: *możewa jišć na pole, bo juž się przeciera* Tuławki Olsz, KF.

Niekiedy definicja kończy się znakiem zapytania, jeśli skąpy materiał nie pozwala na jednoznaczną interpretację:

praliny; *Gpl -ów*; «czekoladki?»: *χoinka bēnže ubrana kuloukami, pazuotkem i rozmažite aħouecku i marcēpany s pralinuf, gžastki* Myszki Pisz. (Nm *Pralinen*).

Czasem musimy skorzystać z cudzej definicji. Gdy nie dysponujemy własnym materiałem z zeszytów albo nie możemy potwierdzić znaczenia w innych źródłach

niż przytaczane, a definicja wydaje się nam trafna, choć wykraczająca nieco poza niejednoznaczny cytat stanowiący jej ilustrację, dodajemy uwagę w nawiasie:

przekamlować 1. «w odniesieniu do wełny: wyczesać» bl, SWM IV s. 154;
2. «przewrócić, powalić, przerzucić, przewalić (obj. SWarm)»: *jek ša do něgo zabrãu, to zarãš go pšekamlovãu* W, SWarm 123, *to šano mušiva na druge mñejšce pšekamlovać, to bañže na šopše troxa lůžni* ib.

przedrzeźniać się; imp 2pl *przedrzeźniajta się*; «wykpiwać, obrażać siebie wzajemnie (wg obj. KF)»: *pogódźta się ji nie przedrzeźnãjta się* Tuławki Olsz, KF.

6. Przykłady użycia i zasady cytowania

Staramy się, żeby cytaty były zrozumiałe, samodzielne treściowo i występowały w porządku ilustrującym kolejne człony definicji. Materiały z naszych zapisów (zeszytów) podajemy w uproszczonej ortografii fonetycznej. W pieśniach przez nas zgromadzonych wielkimi literami zaznaczamy granice wersów. Cytaty ze źródeł drukowanych oraz pamiętników przytaczamy w oryginalnej postaci.

Zupełnie wyjątkowo zdarzają się artykuły hasłowe pozbawione ilustracji cytawej, gdy omawiany wyraz jest podany w izolacji, bez kontekstu – albo kiedy zapisane fragmenty wypowiedzi autochtonów ze względu na swoją eliptyczność nie nadają się do zacytowania:

przemiesić «w odniesieniu do ciasta: wyrobić» Skomack Wk Ełk, SWMp 100.
przeobzowywać «uwiązywać w innym miejscu» Mrągowo.

7. Frazeologia i terminologia

Zleksykalizowane związki wyrazowe omawiamy, poprzedzając je znakiem ● fraz (frazeologizmy) lub ▲ (zestawienia terminologiczne). Definicję podajemy tylko w jednym miejscu słownika, odsyłając do niej w hasłach obejmujących pozostałe samodzielne człony związku lub zestawienia:

próchno (Z + lit) W Szcz Mrąg Giż Pisz Ełk, psn; «drzewo lub drewno rozłożone przez bakterie i grzyby, też zniszczona w ten sposób tkanka drzewa»: *to muwim pruxno, jus ěedobre, dury so w ěem jus* Konopki Wk Giż, *baŭki jus to pruxno* Cybulki Giż, *tako fajke pali, prõxna nasipše, tag dmuŭa i to dyñi* [o podkurzaniu pszczół] Szczytno; ● fraz *próchno się z kogoś sypie* «ktoś jest bardzo stary»: *jěj sie z ciãłã próchno sypie* psn Kętrz 75; ● *próchno od drzewa, ~ od wierzby*.

pranie (Z) O Olsz Mrąg Giż Pisz Olc; forma rzeczownikowa czas. **prać**: *to gura, košule še ěešo, kedy prañe* Gawliki Wk Giż, *Kijãnkã do praño* Mrągowo, ▲ *proszek do prania* Mrąg Pisz zob. **I. proszek** w zn 1b.

Użycia świadczące o częściowej leksykalizacji lub metaforyzacji albo zawierające wyraz hasłowy jako człon porównania podajemy po ●:

przedostatni «drugi od końca»: ● *lichu się łuczy; w szkole buł przedłostatni* Tuławki Olsz, KF.

próchniak (Z) O Mrąg Pisz; «drzewo zniszczone w środku przez bakterie i grzyby»: *pruxńok to je χóre* [drzewo] Tuchlin Pisz, ● *przen s pocõntka to pusal'i; mi take stare pruxńoki, co "õmi ze mñe majõ? Ze mñe χleba ñe beže* Szestno Mrąg.

przekręcać się «odwracać się na drugą stronę, też przen?»: *wõtã go, coby wstãł, a łon się tu mi na drugi bok przekręcã* Tuławki Olsz, KF, ● *ãñi* [«jak»] *χorunǰef še pšekrunco* [o gatunku owsa] Purda Olsz.

Kropką sygnalizujemy też, zamykającą ciąg cytatów, listę określeń gatunkujących, podzieloną na fasety:

przetak (Z + lit + SWMp, Kult MW HK, SDGW, PorJ 63) OWM, psn; Ipl -oma Olsz Giż; 1. «okrągłe sito ręczne z większymi otworami do czyszczenia ziarna, czasem też z mniejszymi do przesiewania mąki, niekiedy używane w innych celach» OWM: *pšetak to take grupse šitko z żejksëmi durami* Wykno Nidz, *na tıχ masinaχ to zaras iže dobre żarno i l'ıχe żarno osõwno, a χto ñi ma, to pšetakem to zrob'fi* Butryny Olsz, *pšetak to so do krupof, do mojki, do zortovovaña zboża, jeden ñalsy, jeden grupsy, do rozmaitošci Łajs Nidz, šykovne šitko i pšetak to byuo s koñskix vıosõf, a žiša f fabryce z żelaza Paprotki Giż, šito jest čterkañčaste, a pšetak okronǰui* Bogacko Giż, *uklejka, tıχ byuo latoš φ struže, pšetakem mogueš φitač* Mrągowo, *do gñazda to še veźmë stari pšetak abo jeku kastke i šana še vıozi i te jajka uıozi i posaži kluke abo pute abo gëš* Jedwabno Nidz, UAM, ● *podrńfka to take kasorki so, kasti, wë'gorniki, taki pšetak jezd dručani* Szczytno; ● *przetak cienki, gësty, gruby, rzadki, średni; cieñszy, gëstszy, gëściejszy, grubszy, rzadszy, ~ do grochu, do (grubej) mąki, do krupów, do zboża, do żyta, ~ do grubego, ~ do czyszczenia, do osiewania, do podsiewania, do posiewania, do przesiania, do (grubszego) przesiewania, ~ do przesiac; 2. [...].*

8. Podhasło i jego budowa

Podhasła to zleksykalizowane formy fleksyjne wyrazu hasłowego pełniące inną niż on funkcję gramatyczną i mające wyspecjalizowane znaczenie lub szczególny zakres użycia. Tworzą je np. formy *plurale tantum* niektórych rzeczowników lub wyrażenia przyimkowe:

pradziad (Z + P + SWM V) Olsz Szcz Mrąg Giż, psn; «ojciec dziadka lub babki» bl: *Mam ci i żupan piëkny od świëta, W którym nas pradziad pasãł cieleta* psn IS DXCI-VIII 41; **pradziadowie** pl, **pradziady** pl (Z + P + SWM V) Olsz Szcz Mrąg Giż, psn; «rodzice dziadków; też ogólnie o przodkach»: *šežo tyle set lat, tu šeželi naše "ojce ji pražad-y i žeby tera "ostawić rożine* Spręcowo Olsz, *naše žady, pražad-y to pšišli – f tyšõnc ošemset tšyżestem roku* Wojnowo Mrąg, ● *to ša řmauo tutaj žoć, ale za pražaduf* Gietrzwałd Olsz.

przedaż (lit) W i bl; **na sprzedaż** «na sprzedaż, do sprzedania»: *na ñic ša ñe zuašcuuam, bo fšistko, co pokazuwãli na pšedãš, buuo za droge* W, SWarm 202.

Szczególny rodzaj podhasła w hasłach czasownikowych stanowią imiesłowcy, zwłaszcza imiesłowcy biernie, używane w zdaniach bezpodmiotowych, występujące często ze słowem posiłkowym, przyjmujące w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju nijakiego końcówkę -e lub -o. Z tych właściwości gramatycznych i ich lokalizacji zdajemy sprawę w części formalnej podhasła, które ma własny nagłówek:

prać (Z + lit) OWM, psn; praes 1pl *pierzem* Nidz Olc, 3pl *pierzą* O Nidz Mrąg Pisz, *prają* Giż; «usuwać w wodzie brud z tkanin, zwłaszcza przez uderzanie tzw. kijanką» OWM: *puukāc – miduo, zōda, kej prać, to wżelīm kijanke i zēdelek, tedi pošlīm do bagna i tedi prać* Skop Giż, *puukać, prać bełizne, jak prać to ftedy bijo* Klon Szcz, *skšyña – kuaże še bełizne, jak moja ćoća to raz do roku praua* Grabowo Mrąg; **prany** (Z) Mrąg, psn; Nsg n -o Mrąg, praet z podm. uogóln. ze słp. Mrąg; im. bier.: *Koszul – koszul – koszuleczka Trzy lata jek prano* psn Stef I 71.

Ciekawym zjawiskiem związanym z wpływami niemieckiej składni jest też używanie konstrukcji biernych czasu przeszłego w funkcji czasu teraźniejszego trwałego. Te użycia sygnalizujemy symbolem ◇:

przegotować «gotując, doprowadzić do wrzenia, zagotować»: *mušiš nāpšūt mlyko uotsażić a potam go pšegotuješ* W, SWarm 100; **przegotowany** im. bier. w zn «ugotować do miękkości»: ◇ *trempanki, kartofle byndo pšegotovane* Szmygwałd Mł O.

Jeśli jedyny nasz materiał poświadczający użycie imiesłowu biernego dotyczy form zakończonych na *-no*, *-to*, *-ne*, *-te* występujących w zdaniach z podmiotem uogólnionym, formy te stają się podhasłem, któremu może towarzyszyć słowo posiłkowe:

przecadzić (Z + lit) OW Nidz Mrąg Giż Pisz; *-sa-* W Mrąg; inf *-ć* Giż Pisz; «przepuścić przez sito, precedzić» W Nidz Mrąg Giż Pisz: *tedy m jakem tam buya tom mlēko pšęcażūa, w mašine wlaua, pšęšlejdrowaūa* D Wólka Resz, *pšęcażīli pšes uate* Jagodne Pisz, *pšęcażić hūt* Giżycko; **przecadzono, było przecadzone** z podm. uogóln.: *biy xhel jesce vženty do tego, biyo gotovane, vody dane, biyo pšęcažune bes puaxte abo obrusek i v becke biyo dane* Lipowo O gm. Waplewo, *krova vydoi, mlēko pšęcažuno i vlano v nīscycki* Szczybały Orłowskie Giż.

9. Hasła odesłane

W słowniku obowiązuje układ alfabetyczny wyrazów będących hasłami i podhasłami, wyróżnionych czcionką półgrubą (boldem). Jeśli ta kolejność jest zaburzona, każde takie hasło lub podhasło otrzymuje swoje miejsce w ciągu alfabetycznym słownika jako hasło odesłane.

przestawać zob. **przestajać**.

pradziadowie pl, **pradziady** plt zob. **pradziad**.

Ponadto na liście haseł odesłanych znajdują się wszystkie warianty fonetyczne podane w części formalnej artykułów hasłowych. Ma to ułatwić czytelnikowi wyszukanie i zidentyfikowanie każdej nietypowej postaci wyrazu, z którą się zetknie podczas lektury.

przercionek zob. **pierścionek**.

Literackie odpowiedniki wyrazów gwarowych, niepoświadczone w materiale i dlatego oznaczone gwiazdką – także znajdują się na liście odesłań.

***przesolić** zob. **przesłonić**.

opr. Katarzyna Sobolewska

II. Materiały źródłowe i tzw. zeszyty

I. Zbiorcze oznaczenia źródeł podawane w główkach haseł i podhaseł

Z = materiały własne pracowni SGOWM.

Jest to ponad 1000 zeszytów zapisanych przez uczestników badań terenowych na Warmii i Mazurach, prowadzonych przez prof. Witolda Doroszewskiego w okresie 1950–1953, czasem kontynuowanych samodzielnie przez poszczególnych badaczy w kolejnych latach. Cały ten materiał jest zdigitalizowany i dostępny w formie skanów na platformie RCIN jako „Zeszyty z badań gwarowych (SGOWM)”³, a rozpisany na fiszkach jako „Kartoteka Słownika Gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur”⁴. W skład tej grupy materiałów wchodzi też przetranskrybowane przez Helenę Zduńską i Annę Basarę nagrania magnetofonowe z około 20 wsi z terenu Ostródzkiego, Warmii i Mazur, wypożyczone około 1960 r. z ówczesnej Pracowni Archiwizacji Gwar UAM, oznaczane przy cytatach skrótem „UAM”.

P = rękopiśmienne pamiętniki autochtonów.

lit = wszystkie publikacje z wyjątkiem pozycji wymienionych indywidualnie (zob. niżej uwagę 2.) i zbiorów pieśni, a spoza publikacji: KF, Kolb rp i ewentualne kontekstowe materiały z niedrukowanych tomów SWM.

psn = pieśni i inne rymowanki, pochodzące zarówno ze zbiorów pieśni, jak i z innych publikacji czy (wyjątkowo) z pamiętników autochtonów, a także z materiałów własnych Pracowni. Tu też wliczamy wszelkie teksty obrzędowe, przede wszystkim weselne, m.in. tzw. zaproszki, które to teksty przy cytatach oznaczamy wyrazem „oracja”.

U w a g i:

1. Jak wynika z objaśnienia skrótu „psn”, do kategorii tej zalicza się każdy rymowany utwór, niezależnie od tego, z jakiego pochodzi źródła. A więc jeśli materiał do artykułu bierzemy właśnie z rymowanego odcinka jakiegoś źródłowego tekstu, to w główce tego artykułu tekst ten zalicza się do „psn”, nie zaś do „Z”, „lit” czy „P”. I tylko do „psn”, choćby w danej publikacji dany wyraz występował też w słowniczku lub indeksie.

2. Jeżeli w główce jakiegoś artykułu hasłowego pojawi się konkretnie wskazana monografia czy artykuł monograficzny, np. SWM IV, Szyf ZOW czy PorJ 62, to pozycji tej nie zaliczamy już do „lit”, choć kiedy indziej i w innym hasle, dla którego nie będzie szczególnie ważna, wejdzie ona do „lit” na równi z innymi publikacjami.

³ <http://rcin.org.pl/dlibra/publication?id=56947&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI=E-CE7D61074A35F3D6DA616392579EAA0-1>

⁴ <http://rcin.org.pl/dlibra/publication?id=18953&from=&dirids=1&tab=1&lp=6&QI=>

2. Spis źródeł według skrótów podawanych przy cytatach

Bar = X. Walenty Barczewski, *Kiermasy na Warmji*. Wyd. IV, znacznie rozszerzone. Olsztyn 1923.

Autor, rodem spod Olsztyna, przez 10 lat pracował w Reszelskiem i Szczycieńskim, od 1894 proboszcz w Brąswaldzie Olsz. Kazimierz Nitsch („Wybór pism polonistycznych” III 255) ocenia go jako „dobrego znawcę tamtejszych dialektów”. „Kiermasy” przynoszą przede wszystkim gwarę olsztyńską i reszelską, a na s. 50–53 też szczycieńską.

BWM = *Bajki Warmii i Mazur*. Pod redakcją Haliny Konecznej i Wandy Pomianowskiej. Warszawa 1956.

Zbiór obejmuje też kilka bajek z Ostródzkiego i ze Sztumskiego. Zapisy, ściśle zlokalizowane, pochodzą przede wszystkim z badań językoznawczych grupy prof. W. Doroszewskiego z lat 1950–1952, ale też z badań socjologicznych grupy prof. S. Ossowskiego z 1948 r., ściśle – z zapisów W. Pomianowskiej, która uczestniczyła w tych badaniach. Drugie wyekscerpowano w komplecie, z pierwszych – tylko te, których nie ma w zeszytach terenowych, stanowiących główne źródło naszego Słownika. Ogólnie pominięto tylko zapisy ze Sztumskiego oraz niemający lokalizacji słowniczek.

Choj = Władysław Chojnacki, *Mazury i Warmia 1800–1870. Wybór źródeł*. Wrocław 1959.

85% materiałów stanowią teksty tłumaczone z niemieckiego. Oryginalne teksty polskie są w zasadzie zmodernizowane, ale w przypisach są uwagi wyjaśniające. Wypisano 20–25 wyrazów.

Fał PST = Barbara Falińska, *Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim*. Wrocław.

T. I: *Słownik polskich gwarowych nazw tkackich*. 1974. T. II: *Zróżnicowanie geograficzne. Obróbka włókna* (cz. 1 Tekst, cz. 2 Mapy). 1977. T. III: *Zróżnicowanie geograficzne. Tkactwo* (cz. 1 Tekst, cz. 2 Mapy). 1980. T. IV: *Zróżnicowanie geograficzne. Tkaniny. Powroźnictwo* (cz. 1 Tekst, cz. 2 Mapy). 1984.

Tomy II, III i IV wyekscerpowwała dla nas autorka, w pewnych wypadkach wprowadzając uściślenia na podstawie swoich materiałów rękopiśmiennych.

GazOlsz = *Gazeta Olsztyńska*. Olsztyn. R. XV [1923], XXIX [1938].

JP = *Język Polski*. Organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. Kraków, od 1913.

JP XVII 120–122 = Augustyn Steffen [i Kazimierz Nitsch], *Jak lud odczuwa różnice dialektyczne*. 1932.

Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.

JP XXXIII 47–49 = Grażyna Spychalska, *Teksty gwarowe*. Nr 7: *Tekst wschodniowarmiński ze wsi Węgój pod Biskupcem w pow. reszelskim*. 1953 [przedruk KN IV 325–326].

K. Nitsch w komentarzu pisze: „Tekst ten został dostarczony Redakcji przez prof. Z. Stiebera i jest bez wątplenia pierwszym tekstem wschodniowarmińskim dającym dobre odbicie tamtego dialektu”.

JP XXXIV 276–285 = Irena Harasimowicz, *O niektórych elementach niemieckich w dialekcie ostródzkim*. 1954.

JP XXXIV 286–304 = Przemysław Zwoliński, *Nazwy toni rybackich jeziora Śniardwy*. 1954.

JP XL 237–240 = Janusz Siatkowski, *W sprawie nazw pomieszczeń dla zwierząt domowych na Warmii i Mazurach*. 1960.

JP XLVIII 53–58 = Augustyn Steffen, *Rozważania etymologiczne*. 1. *Wurczek, wuczeczek, wartotka*. 2. *Kaczka*. 3. *Koza*. 1968.

Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.

- JP XLVIII 134–138 = Augustyn Steffen, Rozważania etymologiczne. 7. *Żurawina* «*Vaccinium oxycoccus*». 9. Pol. *włochynia lochynia* «*Vaccinium uliginosum*». 1968. Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.
- JP XLVIII 297–298 = Augustyn Steffen, Hasła (*Kregiel*) *Kregel* i *Kręt* czy *Skręt* w Słowniku staropolskim. 1968. Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz. Artykuł zawiera też uwagi o występowaniu tytułowych wyrazów na Warmii.
- JP XLIX 122–131 = Augustyn Steffen, Rozważania etymologiczne. 13. *Skowronek*. 14. *Nietoperz* || *mętoperz* || *s[z]ętoperz* || *latoperz* || *kacoperz*. 15. *Kret*. 16. *Siermiega*. 1969. Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.
- JP LI 47–50 = Augustyn Steffen, Rozważania etymologiczne. 18. *Cesarka* «perliczka». 20. Stpol. i gw. *kiera*. 21. Stpol. *buks* «skrzynka wiejska». 1971. Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.
- JP LII 51–52 = Augustyn Steffen, Rozważania etymologiczne. *Korman*. 1972. Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.
- JP LIII 50–53 = Augustyn Steffen, Rozważania etymologiczne. Warm. *denica*, kasz. *d'èlnica*. Warm. *pylać* || *pylkać* || *pyltać* «mingere». Lub. *zdelka* || *zdelowa* «żona cieśli». Warm. *pastórz*, *koniarz*, *wolarz*, *krowiarz*, *czaśnik*. 1973. Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.
- JP LIII 219–220 = Augustyn Steffen, Rozważania etymologiczne. Warm. *pacie*, *pycie* «pończochy, skarpetki». O warm.-maz. nazwach człowieka, który wyrabia przetaki. 1973. Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.
- JP LIV 125–130 = Augustyn Steffen, Uwagi o słownictwie warmińskim. Warm. *order*, *miara*, *wybieрка*. Warm. *grózek* i *gróзка*. Warm. *żłak* «bogaty gospodarz». Warm. *gbur dolożny* «bogaty gospodarz». Warm. *plewniak* «bogaty gospodarz». 1974. Augustyn Steffen – polonista językoznawca, pochodzący z Sząbruka Olsz.
- JP LXII 24–26 = Wiktor Steffen, Rozwój *p b* i *v f'* w dialekcie warmińskim. 1982. Autor pochodzi z Sząbruka Olsz, więc jego informacje odnoszone ogólnikowo do Warmii lokalizujemy jako „Olsz”.
- JP LXIII 91–96 = Wiktor Steffen, Uwagi o metatezie i haplogii w dialekcie warmińskim. 1983. Autor pochodzi z Sząbruka Olsz, więc jego informacje odnoszone ogólnikowo do Warmii lokalizujemy jako „Olsz”.
- JPLXIV 120–122 = Wiktor Steffen, Zagadnienie dysymilacji w dialekcie warmińskim. 1984. Autor pochodzi z Sząbruka Olsz, więc jego informacje odnoszone ogólnikowo do Warmii lokalizujemy jako „Olsz”.
- JP LXVI 92–98 = Wiktor Steffen, Terminologia obróbki drewna w dialekcie warmińskim. 1986. Autor pochodzi z Sząbruka Olsz, więc jego informacje odnoszone ogólnikowo do Warmii lokalizujemy jako „Olsz”. JP LXVI uwzględniamy dopiero od II tomu Słownika.
- Kal = Marcin Geress, Kalendarz Królewsko-Pruski Ewangelicki. Królewiec 1890, 1892, 1894, 1896.
- KF = Klemens Frenszkowski, słownik jego rodzinnej wsi Tuławki Olsz. Wykorzystano całość (10 000 kart hasłowych). Przykłady zdaniowe brzmią często sztucznie. Również niektóre wyrazy wydają się już niegwarowe, a niektóre inne – sztucznie gwarowe. Jednakże kontrola kilku przykładowych wyrazów, przeprowadzona u prof. Wiktora Steffena

(por. wyżej JP LXII) oraz w Ługwałdzie Olsz, wszystkie je potwierdziła. Sprawdzono wyrazy: *drożyzna, głupkowaty, kolejny, kolektować, kwaśno, na mark, pokraczny, posiniaczony, wykosztować się*.

KMW = Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Olsztyn, od 1957.

KMW 79, 331–338 = Wiktor Steffen, Nazwiska Warmiaków w użyciu potocznym w okresie międzywojennym.

Autor pochodzi z Sząbruka Olsz, więc jego informacje odnoszone ogólnikowo do Warmii lokalizujemy jako „Olsz”.

KMW 81, 363–373 = Wiktor Steffen, Odzież warmińska i jej nomenklatura.

Autor pochodzi z Sząbruka Olsz, więc jego informacje odnoszone ogólnikowo do Warmii lokalizujemy jako „Olsz”. KMW 81 jest recenzją SWM XII.

KMW 83, 279–284 = Wiktor Steffen, Kategorie chłopstwa w przedwojennej terminologii warmińskiej.

Autor pochodzi z Sząbruka Olsz, więc jego informacje odnoszone ogólnikowo do Warmii lokalizujemy jako „Olsz”.

KN I = Kazimierz Nitsch, Dialekty polskie Prus Wschodnich. [w:] idem, Wybór pism polonistycznych. T. III. Wrocław 1954. s. 252–321 [pierwodruk 1907].

Część gramatyczną wyekscerpowano tylko wrywkowo.

KN II = Kazimierz Nitsch, Północnopolskie teksty gwarowe od Kaszub po Mazury. Kraków 1955.

KN III = Kazimierz Nitsch, Wybór polskich tekstów gwarowych. [Wyd. I] Lwów 1929.

KN IV = Kazimierz Nitsch, Wybór polskich tekstów gwarowych. Wyd. II, zmienione przez autora. Warszawa 1960.

KN V = Kazimierz Nitsch, Dialekty polskie Prus Zachodnich. Cz. II, rozdz. VI i Słownik. [w:] idem, Wybór pism polonistycznych. T. III. Wrocław 1954. s. 239–250 [pierwodruk 1907].

KN VI = Kazimierz Nitsch, Język polski w Prusiech Wschodnich. [w:] idem, Wybór pism polonistycznych. T. III. Wrocław 1954. s. 362–369 [pierwodruk 1932].

W rozdziale „Słownik” są rzeczy nowe w stosunku do KN I. Wszystkie je wyekscerpowano.

KN VII = Kazimierz Nitsch, Z geografii wyrazów polskich. [w:] idem, Wybór pism polonistycznych. T. II. Wrocław 1955. s. 20–85 [pierwodruk 1918].

Kolb = Oskar Kolberg, Dzieła wszystkie. T. XL: Mazury Pruskie. Z rękopisów oprac. Władysław Ogrodziński i Danuta Pawlak. Wrocław 1966.

Dzieło przygotowane przez autora (nie do końca) ok. 1880 r., oparte w dużej mierze na materiałach bądź opracowaniach G. Gizewiusza, W. Kętrzyńskiego i J. J. Ossowskiego, a także na pracy M. Toeppena; słownik opracowała A. Szyfer. Zawiera obszerny tekst odautorski, blisko 600 pieśni, słownik i indeks incipitów pieśni.

Tekst odautorski czerpie przede wszystkim z prac W. Kętrzyńskiego: „O Mazurach” (Poznań 1872) i „Szkiecy Prus Wschodnich” (I–IV, Przewodnik Naukowy i Literacki [dodatek do „Gazety Lwowskiej”] 1876), oraz z serii artykułów J. J. Ossowskiego „O Mazurach”, ogłoszonych w 1881 r. w „Wędrowcu”, i w mniejszym stopniu – z pracy M. Toeppena „Aberglauben aus Masuren” (wyd. II, Gdańsk 1867).

Pieśni wzięte są z zapisów G. Gizewiusza (304 pieśni), W. Kętrzyńskiego (268) i własnych Kolberga (5). Całość ekscerpowano wybiórczo. Nawiasy okrągłe w tekście pochodzą od Kolberga lub z jego źródeł. Inne nawiasy oznaczają: <...> – fragmenty, w których Kolberg wprowadził zmiany w stosunku do swojego źródła, [...] – uzupełnienia bądź objaśnienia wydawcy. Skróty w słowniku: „G. G.” i „W. K.” sygnalizują, że dane objaśnienie pochodzi od Gizewiusza lub Kętrzyńskiego, „SGWM” – że ma ono za podstawę materiały do naszego Słownika.

Kolb rp = Oskar Kolberg, Mazury Pruskie [rękopis].

W zasobach Pracowni znalazło się kilkadziesiąt wypisów zrobionych przez A. Szyfer.

Konf = Halina Turska, Dialekt ziemi chełmińskiej i jego ekspansja na dialekty sąsiednie. Konferencja pomorska (1954). Prace Językoznawcze PAN. Warszawa 1956. s. 87–112.

Wyekscerpowano zlokalizowane przykłady wyrazowe ze s. 106–110.

Kult MW = Kultura ludowa Mazurów i Warmiaków. Red. nauk. J. Burszta. [w:] Monografie Dziejów Społecznych i Politycznych Warmii i Mazur. t. III. Wrocław 1976.

Kult MW AP = Aleksander Pawlak, Folklor muzyczny. s. 485–501.

Kult MW AS = Anna Szyfer, Ludowe zwyczaje, obrzędy, wierzenia i wiedza. s. 407–439.

Kult MW BB = Bożena Beba, Tradycyjne wyposażenie wnętrza mieszkalnych. s. 249–293.

Kult MW HK = Henryk Koprowski, Tradycyjne przetwórstwo żywności. s. 365–403.

Kult MW HMK = Halina Murawska-Koprowska, Obróbka surowców włóknistych. s. 315–339. Tkactwo i strój. s. 341–362.

Kult MW JW = Józef Wieczerzak, Tradycyjna uprawa roli. s. 185–216.

Kult MW MD = Maria Drabecka, Taniec ludowy. s. 503–510.

Kult MW MP = Marian Pokropek, Osadnictwo i budownictwo. s. 111–181.

Kult MW RD = Regina Drewek, Transport i komunikacja. s. 295–313.

Kult MW TO = Tadeusz Oracki, Folklor ustny. s. 441–483.

Kult MW WL = Witold Lempka, Tradycyjna gospodarka hodowlana. s. 219–247.

Leng = Michał Lengowski, Na Warmii i w Westfalii. Wspomnienia. Wstęp i oprac. Janusz Jasiński. Warszawa 1972.

Autor rodem ze Starej Kaletki Olsz. Materiał wyrazowy dość obfity i dobry. Z reguły potwierdza nasze wiadomości, a czasem wnosi nowe hasło lub podhasło.

LitLud = Literatura Ludowa. R. III. nr 3–4: Warmia i Mazury. 1959.

Wyekscerpowano tylko teksty (pieśni, trochę opowiadań i zagadek, razem s. 55–91). Korzystamy z tego materiału ostrożnie, bo często, zwłaszcza w zagadkach, cechy gwarowe są zatarte.

LitLud XVII = Literatura Ludowa. R. XVII. nr 4–5: Tadeusz Oracki, Zbiory przysłów mazurskich Hermana Frischbiera. 1973. s. 100–121.

Zbiór H. Frischbiera pochodzi z 1876 r. Niegdyś stanowił on własność ks. A. Mańkowskiego, długoletniego proboszcza w Lemborku pod Brodnicą. Ks. Mańkowski poczynił w niektórych miejscach poprawki i uzupełnienia, zaznaczając, że opiera je na gwarze Złotowa Lubawskiego, której poświęcił kilkanaście artykułów i rozprawek. Tadeusz Oracki zmodernizował i ujedynolicił pisownię, zachowując osobliwości gwarowe.

MAGP = Mały atlas gwar polskich. T. I–XIII. Wrocław 1957–1970.

Mał I zob. psn Mał I.

Mał III zob. psn Mał III.

Mazur = Mazur. Szczytno, R. 1938.

Bardzo mało wypisów.

NKult = Seweryna Szmaglewska, Warmińskie rozmowy. Nowa Kultura. R. V [1954]. nr 19. s. 3, 7.

Tylko kilka wyrazów gwarowych, pochodzących wbrew tytułowi od Mazura, nie od Warmiaków. Podajemy je jako niezlokalizowane.

oracja zob. uwagę na końcu rozdziału.

- P = rękopiśmienne pamiętniki Warmiaków i Mazurów. W kolejnych pozycjach przy nazwisku autora podaje się jego wieś rodzinną.
Zapisy nieporadne (autorzy nigdy nie uczyli się języka polskiego), ale słownikowo dosyć dobre. Wyjątek stanowi P 4, ze swobodnym, jakby dziennikarskim językiem i z bardzo zatartą gwarą, toteż korzystamy z niego rzadko.
- P 1 = August Cymermann, Stryjowo Resz.
P 2 = August Hohman, Szczęsne Olsz (dawna nazwa: Szawałd).
P 3 = Franciszek Dąbrowski, Gryżliny Olsz.
P 4 = Franciszek Kwas, Dywity Olsz.
P 5 = Karol Pentowski, Klonek Szcz.
P 6 = Ludwik Kwiatkowski, Gąski Olsz.
P 7 = Michał Lengowski, St Kaletka Olsz.
P 8 = Otylia Dulisz, Siedliska (dawna nazwa: Frejty) i Leleszki Szcz.
P 9 = Wilim Taday, Burdąg i Wały Nidz.
- PAE = Polski atlas etnograficzny. Opracowany w Zakładzie Polskiego Atlasu Etnograficznego Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN we Wrocławiu pod red. Józefa Gajka. Z. I, II, III, IV. Warszawa 1964, 1965, 1968, 1971.
- PF = Prace Filologiczne. Warszawa, od 1885.
- PF II 564–577 = Jan Karłowicz, Dziesięć pieśni mazurskich. 1888.
Do pieśni dołączone jest (s. 576–577) omówienie niektórych wyrazów. Wykscerpowano jedno i drugie.
- PF XVIII 3, 133–142 = Jadwiga Chłudzińska, Uwagi o przysłówkach w gwarach Warmii i Mazur. 1964.
- PF XVIII 3, 295–302 = Nina Iwanowa-Perczyńska, O funkcjach składniowych nieodmiennego wyrazu *to* w języku polskim (na materiale gwarowym). 1964.
Artykuł ma przede wszystkim wartość teoretyczną, ale przynosi też dużo materiału gwarowego, m.in. z naszego terenu.
- PF XVIII 4, 29–34 = Witold Cienkowski, O niektórych nazwach dachu w gwarach polskich. Etymologia i geografia lingwistyczna. 1965.
- PF XVIII 4, 145–153 = Józef Smyl, Nazwy ptaków w dialektach Warmii i Mazur. 1965.
Z artykułu tego korzystamy ostrożnie, gdyż nasuwa on pewne zastrzeżenia.
- PF XXII 159–289 = Jadwiga Chłudzińska-Świątecka, Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach Warmii i Mazur. 1972.
Wykscerpowano tylko mapki.
- PF XXIV 211–216 = Grzegorz Walczak, Funkcje przyimka *po* w gwarach Warmii i Mazur. 1974.
- PF XXIV 239–245 = Józef Smyl, Z leksykalnych badań gwarowych nazwy kromki chleba. 1974.
Z artykułu tego mamy tylko cztery wypisy: jeden z ogólnikową lokalizacją „na Warmii i Mazurach”, dwa z Kanigowa Nidz i jeden zbiorczy z Gryżlin, Tuławek i Wipsowa Olsz, Zerbunia Resz i Wielbarka Szcz. Materiał z innych wsi z naszego terenu pochodzi od repatriantów.
- PJPAN = Prace Językoznawcze Polskiej Akademii Nauk. Wrocław, od 1954.
- PJPAN XLII = Barbara Bartnicka-Dąbkowska, Polskie ludowe nazwy grzybów. 1964.
Dużo nazw podanych w wariantach, ale omawianych łącznie, np. *muchar* (: *muchor*), *muchomór* (: *muchomor*). Warianty te wprowadzamy do naszych artykułów ze znakami zapytania, zob. np. hasło **brzezowiak?** **brzozowiak?** oraz główkę i rozliczenie artykułu **brzezak?** **brzozak**,

- albo też zamieszczamy w artykule odpowiednią uwagę, zob. hasła: **II. muchar, muchor i muchomor, muchomór.**
- PJPAN XLIII = Jan Basara, Terminologia budownictwa wiejskiego w dialektach polskich. Cz. I: Dom mieszkalny. 1964. Cz. II: Pomieszczenia gospodarskie, ogroduzenia, zamknięcia. 1965.
- PJPAN XLVIII = Halina Horodyska-Gadkowska, Polskie słownictwo gwarowe z zakresu hodowli zwierząt domowych. 1967.
- PJPAN LVII = Władysław Kupiszewski, Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego. 1969.
- PKFP XVIII = Zenon Sobierajski, Polskie teksty gwarowe z ilustracją dźwiękową. T. IV. Tekst 16: Dłużki pow. Ostróda. Prace Komisji Filologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk XVIII [1964]. s. 32–53.
Tekst podany jest w dwóch wariantach: w transkrypcji ściśle fonetycznej i uproszczonej. Korzystamy z wersji uproszczonej i ponadto w niektórych wypadkach stosowany przez autora sposób oznaczania miękkości, który by wymagał specjalnych czcionek, zastępujemy swoim. Przy tekście jest dokładny komentarz słownikowo-gramatyczny.
- PME XIX = Henryka Klechówna, Gwara mazurska w utworach Michała Kajki. Prace i Materiały Etnograficzne XIX. Olsztyńskie. Wrocław 1960 i Olsztyn 1961. s. 89–138.
Przytaczane przykłady pochodzą z poezji, ale ponieważ są to krótkie wrywki, dobrane przy tym w celu scharakteryzowania gwary autora, lokalizujemy je w miejscu urodzenia Kajki (Skomack Wk Elk) i w główkach artykułów zaliczamy do „lit”, nie do „psn”.
- Pol II = Jan Basara, Z polskiej terminologii gwarowej. Nazwy desek oberżniętych z boków kłoca. Polonica II [1976]. s. 233–237.
- PorJ = Poradnik Językowy. [Obecnie] Organ Towarzystwa Kultury Języka. Od 1901 Kraków, od 1932 Warszawa.
- PorJ 50, 3 s. 14–18 = Wanda Pomianowska, Uwagi o *gadce* warmijskiej.
Jest to artykuł z dołączonym tekstem bajki, zapisanym ortografią literacką przez Warmiaczkę, uczennicę VII klasy w Purdzie.
- PorJ 51, 2 s. 26 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Tekst ze wsi Gietrzwałd Olsz zapisała H. Chocianowiczówna.
- PorJ 51, 5 s. 28 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Tekst ze wsi Barczewko Olsz zapisała C. Bialukówna.
- PorJ 51, 10 s. 27–31 = Emilia Sukertowa-Biedrawina, Napisy polskie na kaflach mazurskich.
- PorJ 52, 1 s. 24–25 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM). Zob. przypis 6 w rozdziale III. Spis miejscowości.
Teksty ze wsi Kazanice O zapisał W. Cienkowski.

- PorJ 52, 2 s. 28 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Tekst ze wsi Kukowo Olc zapisała A. Ścieborzanka.
- PorJ 52, 3 s. 34–35 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM). Zob. przypis 6 w rozdziale III. Spis miejscowości.
Tekst ze wsi Rożental O zapisał J. Trzcianka.
- PorJ 52, 9 s. 23–30 = Jadwiga Chludzińska, Zróznicowanie fonetyczne a zróznicowanie leksykalne i słowotwórcze Warmii.
- PorJ 53, 2 s. 33 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Tekst ze wsi Pustniki Mrąg zapisała A. Ścieborzanka.
- PorJ 53, 4 s. 32–33 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Tekst ze wsi Szyldak O zapisała A. Szyfer.
- PorJ 53, 5 s. 32–33 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Teksty ze wsi Ulnowo O zapisała A. Szyfer.
- PorJ 54, 1 s. 38–39 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Teksty ze wsi Ulnowo O i z Ostródy zapisała A. Szyfer.
- PorJ 54, 3 s. 35 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Teksty ze wsi Ulnowo O zapisała A. Szyfer.
- PorJ 54, 8 s. 1–12 = Irmina Judycka, Typy zapożyczeń niemieckich w gwarach Warmii i Mazur.
- PorJ 55, 116–117 = Z gwary warmińskiej i mazurskiej.
Z tekstów opowiadań zamieszczanych tu pod ogólnym tytułem „Z gwary warmińskiej i mazurskiej” uwzględniono tylko te, które ani nie zachowały się w zbiorze zeszytów terenowych stanowiących podstawowe źródło naszego Słownika, ani nie weszły do „Bajek Warmii i Mazur” (BWM).
Teksty ze wsi Grabowo Mrąg zapisał M. Łesiów.
- PorJ 56, 21–27 = Jadwiga Chludzińska, Przymiotniki w gwarach Warmii i Mazur. (Uwagi słowotwórczo-semantyczne).

- PorJ 58, 175–182 = Józef Smyl, Nazwy nietoperza w gwarach polskich.
- PorJ 61, 353–364, 392–400 = Irmina Judycka, Nazwy roślin uprawnych w gwarach Pomorza Mazowieckiego.
- PorJ 62, 244–251 = Irmina Judycka, Wykopywanie ziemniaków i pomieszczenia do ich przechowywania.
- PorJ 62, 408–416 = Irmina Judycka, Badania słownictwa gwar Pomorza Mazowieckiego. (Sieczkarnia, kierat i ich czynności).
- PorJ 62, 436–447 = Witold Cienkowski, Studia wyrazowe. Warmińsko-mazurska nazwa więcierza *kosiór*, *kaszyrek*.
- PorJ 63, 78–84 = Halina Horodyska, Ze słownictwa gwar Warmii i Mazur.
Tekst o hodowli pszczół.
- psn zob. uwagę na końcu rozdziału.
- psn Gęb I = Władysław Gębik, Piosenki mazurskie. Kraków 1955.
- psn Gęb II = Władysław Gębik, Pieśni ludowe Warmii i Mazur. Olsztyn 1953.
- psn IS = pieśni z terenu Warmii i Mazur ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN w Warszawie [maszynopis].
- psn Kętrz = Wojciech Kętrzyński, O Mazurach. Oprac. i wyd. Janusz Jasiński. Olsztyn 1968.
Wykscerpowano dział „Pieśni gminne ludu mazurskiego w Prusach Wschodnich” (s. 53–101).
- psn Koł = Jerzy Kołaczkowski, Repertuar chóru i kapeli ludowej z Mazur i Warmii.
- psn Mał I = Karol Małłek, Plon, czyli dożynki na Mazurach. Materiały do widowiska ludowego. Olsztyn 1946 [jest to wyd. II, wyd. I 1937].
Trafiające się w tekście wstawki prozą podajemy z oznaczeniem „Mał I” (bez „psn”).
- psn Mał II = Karol Małłek i Arno Kant, Mazurski śpiewnik regionalny. Wyd. II. Olsztyn 1947 [wyd. I 1936].
Jest to zbiorek 24 pieśni, z których większość weszła do opracowanych przez K. Małłkę „Plonu” oraz „Jutrznii” i „Wesela” (psn Mał I i psn Mał III).
- psn Mał III = Karol Małłek, Jutrznia mazurska na Gody i inne widowiska. Opracował, wybrał i wstępem poprzedził Andrzej Wakar. Olsztyn 1980.
Poza „Wstępem” i „Jutrznia” książka obejmuje „Plon, czyli dożynki na Mazurach”, „Wesele mazurskie”, zbiorek korespondencji K. Małłki do „Gazety Mazurskiej”, „Aneksy” i „Słowniczek”.
Wykscerpowano „Jutrznia” i „Wesele” oraz niektóre informacje ze „Wstępu”.
„Jutrznia” jest tu w wyd. IV, które oparto na wyd. II z 1939 r., „uzupełnionym i poprawionym”, pisanym gwara i drukowanym czcionką łącińską (wyd. I i III, z 1931 i 1946 r., miały język literacki i czcionkę gotycką). „Wesele” miało I wyd. w 1934 r., obecne jest II.
Utworki te, podobnie jak „Plon”, są rekonstrukcją dawnych obrzędów czy widowisk mazurskich, dokonaną przez K. Małłkę przede wszystkim na podstawie tekstów i melodii, które spisywał od osób starszych i częściowo weryfikował w „Kancjonale pruskim”, wydanym w 1901 r. w Królewcu, ale też za pomocą dziewiętnastowiecznych opisów.
Wypisy z autorskich wstawek prozą, z oracji i ze wstępu oznaczamy jako „Mał III” (bez „psn”), z tym że cytaty pochodzące z oracji i ze wstępu otrzymują ponadto informujący dopisek.
- psn Sob = Marian Sobieski, Pieśni ludowe Warmii i Mazur. Kraków 1955.
Tekst odautorski (s. 7–21 i 197–229) podajemy z oznaczeniem „Sob” (bez „psn”).
- psn Stef = Augustyn Steffen, Zbiór polskich pieśni ludowych z Warmii. T. I. Poznań 1931; t. II. Leszno 1934; t. III. Kraków 1937.
Opinia K. Nitscha o I tomie („Wybór pism polonistycznych” III 369): „[zbiór] nie ściśle językoznawczy, ale dobrze zapisany”.

- psn Stef RD = Augustyn Steffen, Rymy dziecięce, zagadki i przysłowia rymowane z Warmii. Kraków 1937.
- psn Zient = Maria Zientara-Malewska, Michał Lengowski, Teofil Ruczyński, Alojzy Śliwa, Poezje Warmii i Mazur. Warszawa 1953.
- RO = Anna Szyfer, Słownictwo zwierząt w gwarach Warmii i Mazur. Rocznik Olsztyński V [1963]. s. 271–294.
- RUW = Mieczysław Szymczak, Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego. Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 1966.
- SDGW = Irmina Judycka, Badania słownictwa gwar Pomorza Mazowieckiego. Sprzęt zboża i siana, młocka, czyszczenie ziarna. Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego. T. V. Z. 3 [1963].
- SDO = Irmina Judycka, Nazwy pól, łąk i pastwisk oraz gleb i mokradeł w gwarach Pomorza Mazowieckiego. Studia z Dziejów Osadnictwa. T. I [1963]. s. 73–107.
- SGP = Jan Karłowicz, Słownik gwar polskich. T. I–VI. Kraków 1900–1911.
- Sien = [Karol] Sieniawski, Biskupstwo warmińskie. T. I. Poznań 1878.
Wykscerpowano s. 252–270 („Obyczaje weselne”) i 276–279 (nazwy fizjograficzne).
- Sob zob. psn Sob.
- Stef JPW = Augustyn Steffen, Język polskiej Warmii. Cz. I: Teksty. Kraków 1938.
- Stef OK = Augustyn Steffen, Opowiadania komiczne i podania z Warmii. Kraków 1937.
W ekscerpji pominięto 16 podań zapisanych w języku literackim.
- Strut = Janusz Strutyński, Polskie nazwy ptaków krajowych. PAN – Oddział w Krakowie, Prace Komisji Językoznawstwa. Nr 33. Wrocław 1972.
Materiał użyteczny dla nas znajduje się tu tylko zupełnie wyjątkowo.
- SWarm = Wiktor Steffen, Słownik warmiński. Wrocław 1985.
Materiał lokalizujemy jako pochodzący z Warmii.
- SWM = Studia Warmińsko-Mazurskie. Pod redakcją Witolda Doroszewskiego (t. I–X) i Mieczysława Szymczaka (t. XI–XII). Wrocław.
- SWM I = Janusz Siatkowski, Słownictwo Warmii i Mazur. Budownictwo i obróbka drewna. 1958.
- SWM II = Jadwiga Symoni-Sułkowska, Słownictwo Warmii i Mazur. Transport i komunikacja. 1958.
- SWM III = Halina Horodyska, Słownictwo Warmii i Mazur. Hodowla. 1958.
- SWM IV = Barbara Mocarska-Falińska, Słownictwo Warmii i Mazur. Uprawa i obróbka lnu. 1959.
- SWM V = Eugeniusz Jurkowski, Ireneusz Łapiński, Mieczysław Szymczak, Słownictwo Warmii i Mazur. Stopnie pokrewieństwa. Życie społeczne i zawody. 1959.
- SWM VI = Władysław Kupiszewski, Zdzisława Węgiełek-Januszewska, Słownictwo Warmii i Mazur. Astronomia ludowa. Miary czasu i meteorologia. 1959.
- SWM VII = Anna Basara, Jan Basara, Janina Wójtowicz, Helena Zduńska, Studia fonetyczne z Warmii i Mazur. Cz. I: Konsonantyzm. 1959.
Materiał leksykalny bierzemy stąd bardzo rzadko. Wszedł jednak np. do hasła **niemiecki**.
- SWM VIII = Hanna Bień-Bielska, Słownictwo Warmii i Mazur. Wierzenia i obrzędy. 1959.

- SWM IX = Irmína Judycka, Słownikto z zakresu uprawy roli w gwarach Pomorza Mazowieckiego. Stan obecny, historia i związki z terenami przyległymi. 1961.
- SWM X = Anna Mocarska-Kowalska, Słownikto Warmii i Mazur. Rybołówstwo. 1963.
- SWM XI = Stanisław Dubisz, Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warmińsko-mazurskich. 1977.
- SWM XII = Danuta Barska-Antos, Słownikto Warmii i Mazur. Odzież. 1980.
Ustalenia autorki po konfrontacji z szerszym materiałem i z artykułem w KMW 81 wymagają czasem poprawek.
- SWM XIII = Barbara Falińska, Słownikto Warmii i Mazur. Higiena, anatomia i medycyna ludowa [w przygotowaniu].
- SWM XIII m rp = zespół map (na razie nienumerowanych), przewidzianych do zamieszczenia w powyższej pracy.
- SWMa = Barbara Mocarska-Falińska, Anatomia [maszynopis].
- SWMc = Alfreda Cieciewierska, Cechy osobowe i przezwiska [maszynopis].
- SWMo = Danuta Barska-Antos, Odzież [maszynopis].
Bierzemy stąd tylko informacje, które nie weszły do SWM XII.
- SWMp = Halina Satkiewicz, Pokarmy [maszynopis].
- SWMsd = Teresa Tomczyszyn, Sprzęty domowe [maszynopis].
- Szyf AM = Anna Szyfer, Tradycyjna astronomia i meteorologia ludowa na Mazurach, Warmii i Kurpiach. Olsztyn 1969.
- Szyf ZOW = Anna Szyfer, Zwyczaje, obrzędy i wierzenia Mazurów i Warmiaków. Olsztyn 1967.
- Szyf ZOW II = Anna Szyfer, Zwyczaje, obrzędy i wierzenia Mazurów i Warmiaków. Wyd. II poszerzone. Olsztyn 1975.
- Szyf zwł = Anna Szyfer – zapisy własne.
Właściwie są to nie same zapisy, lecz skrótowe informacje o posiadanych przez autorkę zapisach, podające tylko wyraz z definicją, liczbę poświadczeń i ogólną lokalizację.
- UAM = nagrania magnetofonowe z około 20 wsi z terenu Ostródzkiego, Warmii i Mazur, wypożyczone około 1960 r. z ówczesnej Pracowni Archiwizacji Gwar UAM, przetranskrybowane przez Annę Basarę i Helenę Zduńską.
- Wańk = Melchior Wańkiewicz, Na tropach Smętka. Warszawa 1980 [pierwodruk 1934].
Wypisano tylko kilka wyrazów do ewentualnego wyzyskania po konfrontacji z naszym materiałem.
- Wisła = Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny. T. I–XX. Warszawa 1887–1917.
- Wisła III 72–91 = Jan Sembrzycki, O gwarze Mazurów Pruskich. 1889.
Autor – syn polskiego nauczyciela z Olecka. Wyekscerpowano część słownikową (s. 85–90). Na s. 72–85 próba charakterystyki gwary mazurskiej. Kazimierz Nitsch („Wybór pism polonistycznych” III 256) ocenia całość jako zupełnie nienaukową i nieściłą, ale świadcząca o niezłej znajomości przedmiotu.
- Wisła III 551–591, IV 799–812 = Jan Sembrzycki, Przyczynki do charakterystyki Mazurów Pruskich. 1889, 1890.
Przede wszystkim są tu pieśni, o których K. Nitsch („Wybór pism polonistycznych” III 256) pisze: „zapisane są niektóre językiem literackim, inne niby fonetycznie, ale z widocznymi błędami, np. 22, 23”, poza tym zaproszenie na wesele, maleńki słowniczek i nazwy fizjograficzne.
- Wisła V 156–157 = Jan Sembrzycki, Zagadki mazurskie. 1891.

Wisła VI 145–184, 391–420, 641–662, 758–797, VII 1–52 = Max Toeppen, Wierzenia mazurskie. Przekład Eugenii Piltzówny. 1892, 1893.

Wisła VII 87–97 = Jan Sembrzycki, Wesele na Mazurach. Mowy placmistrzowskie z powiatu szczycieńskiego. 1893.

Zient Wieś = Maria Zientara-Malewska, Wieś nad łąkami. Wybór, opracowanie, przypisy Hanna Sawicka. Olsztyn 1988.

Autorka rodem z Brąswałdu Olsz. Ekskercją objęliśmy też zamieszczony w książce słowniczek, opracowany przez autorkę, a uzupełniony przez redaktorkę, przy czym pierwsza z nich nie ogranicza się do wyrazów występujących w książce.

Zient Wieś sł rp = Maszynopis słownicza, który został zamieszczony w powyższej pracy.

U w a g a: Brak źródła przy cytacie (lub samo „psn” czy „oracja”) oznacza, że dany cytat pochodzi z materiałów własnych Pracowni SGOWM, tzw. zeszytów.

III. Spis miejscowości

1. Spis miejscowości według numerów podanych na mapie⁵

1. Ząbnie Olsz	34. Olsztyn
2. Pluski Olsz	35. Łupstych Olsz
3. N Kaletka Olsz	36. Stękińy Olsz
4. St Kaletka Olsz	37. Wrzesina Olsz
5. Butryny Olsz	38. Warkały Olsz
6. Butryny N Olsz	39. Gutkowo Olsz
7. Gryźliny Olsz	40. Likusy Olsz
8. Wymój Olsz	41. Ramsowo Olsz
9. Stawiguda Olsz	41a. Ramsówko Olsz
10. Pokrzywy Olsz	42. Barczewko Olsz
11. Przykop Olsz	43. Dywity Olsz
12. Kopanki Olsz	44. Redykajny Olsz
13. Przykop N Olsz	45. Jonkowo Olsz
14. Purdka Olsz	46. Mątki Olsz
15. Marcinkowo Olsz	47. Kajny Olsz
16. Ruś Olsz	48. Brąswałd Olsz
17. Dorotowo Olsz	49. Różnowo Olsz
18. Unieszewo Olsz	50. Ługwałd Olsz
19. Sząbruk Olsz	51. Bukwałd Olsz
19a. Kręsk Olsz	52. Spręcowo Olsz
20. Tomaszkowo Olsz	53. Gady Olsz
21. Purda Olsz	54. Wipsowo Olsz
22. Giławy Olsz	55. Próle Olsz
23. Prejłowo Olsz	56. Lamkowo Olsz
24. Patryki Olsz	57. Radosty Olsz
25. Nagłady Olsz	58. Tuławki Olsz
26. Gietrzwałd Olsz	59. Sętał Olsz
27. Woryty Olsz	60. Rasząg Resz
28. Dajtki Olsz	61. Zabrodzie Resz
29. Skajboty Olsz	62. Nojdymowo Resz
30. Klucznik Olsz	63. Stanclewo Resz
31. Leszno Olsz	64. Bredynki Resz
32. Jedzbark Olsz	65. Stryjewe Resz
33. Mokiny Olsz	66. Węgój Resz

⁵ Przebieg granic powiatów na naszej mapie, identycznej pod tym względem z mapkami serii SWM, jest oparty na „Mapie dialektów polskich w Prusiech Wschodnich”, zamieszczonej w KN I (z drobną różnicą na granicy powiatów mrągowskiego i giżyckiego). Można sądzić, że odpowiada on stanowi z lat naszych badań (1950–1953) lub przynajmniej z początku tego okresu, gdyż wynikająca z niego przynależność administracyjna poszczególnych zbadanych przez nas wsi zgadza się z „Wykazem gromad PRL według stanu na dzień 1 VII 1952”, wydanym przez Główny Urząd Statystyczny (wydawnictwo nie zawiera mapy).

-
67.	Łabuchy Resz	125.	Ukta Mrąg
68.	Wilimy Resz	125a.	N Ukta Mrąg
69.	Zerbuń Resz	126.	Gałkowo Mrąg
70.	Biesowo Resz	127.	Bobrówko Mrąg
71.	Jeziorany Resz	128.	Mikołajki Mrąg
72.	Dębowe Resz	129.	Uźranki Giż
73.	D Wólka Resz	130.	Zalec Giż
73a.	Biskupiec Resz	131.	Sądry Giż
74.	Rzeck Resz	132.	Skorupki Giż
75.	Łęgajny Olsz	133.	Rybical Giż
76.	Klebark Wk Olsz	134.	Krzyżany Giż
77.	Wygoda Olsz	135.	Ryn Giż
78.	Godki Olsz	136.	Orło Giż
79.	Szałstry Olsz	137.	Sterławki Wk Giż
80.	Warpuny Mrąg	138.	Bogacko Giż
81.	Zyndaki Mrąg	139.	Skop Giż
82.	Pustniki Mrąg	140.	Korzeniewo Giż
82a.	Sorkwity Mrąg	141.	Szymonki Giż
83.	Maradki Mrąg	142.	Karolewo Giż
84.	Rybno Mrąg	143.	Paprotki Giż
85.	Kozłowo Mrąg	144.	Bogaczewo Giż
86.	Dłużec Mrąg	145.	Giżycko
87.	Grabowo Mrąg	146.	Spytkowo Giż
88.	Karwie Mrąg	146a.	Pieczarki Węg
89.	Gązwa Mrąg	147.	Grajewo Giż
90.	Polska Wieś Mrąg	148.	Upałty Giż
99.	Szestno Mrąg	149.	Miechy Giż
100.	Wyszembork Mrąg	150.	Konopki Wk Giż
100a.	Koczary Mrąg	150a.	Konopki Mł Giż
101.	Popowo Sałęckie Mrąg	151.	Pańska Wola Giż
102.	Mrągowo	152.	Cybulki Giż
103.	Probark Mrąg	153.	Wydminy Giż
104.	Kosewo Mrąg	154.	Siedliska Giż
105.	Jakubowo Mrąg	155.	Sucholaski Giż
106.	Baranowo Mrąg	156.	Krukłanki Węg
107.	Lipowo Mrąg	157.	Sołtmany Węg
108.	Piecki Mrąg	158.	Mazuchówka Giż
109.	Nawiady Mrąg	159.	Gawliki Wk Giż
110.	Babięta Mrąg	160.	Szczybały Orłowskie Giż
111.	St Kielbonki Mrąg	161.	Orłowo Giż
112.	Mojtyny Mrąg	162.	Gajrowskie Olc
113.	Dobry Lasek Mrąg	163.	Bolki Olc
114.	Krutyń Mrąg	164.	Borki Olc
115.	Krutyński Piecek Mrąg	165.	Rogojny Olc
116.	Zgon Mrąg	166.	Gryzy Olc
117.	Zameczek Mrąg	167.	Jurki Olc
118.	Wojnowo Mrąg	168.	Sokółki Olc
119.	Osiniak-Piotrowo Mrąg	169.	Kowale Oleckie
120.	Nida Mrąg	170.	Kamienna Olc
121.	Dybówko Mrąg	171.	Lenarty Olc
122.	Ruciane Mrąg	172.	Biała Olecka
123.	Wygryny Mrąg	173.	Budki Olc
124.	Śwignajno Wk Mrąg	174.	Garbas Olc

-
175.	Bitkowo Olc	225.	Góra Pisz
177.	Mieruniszki Olc	226.	Orzysz Pisz
178.	Borawskie Olc	227.	Wesołowo Pisz
179.	Możne Olc	228.	Dąbrówka Pisz
180.	Olecko	229.	Tuchlin Pisz
181.	Wieliczki Olc	230.	N Guty Pisz
181a.	Imionki Olc	231.	Kwik Pisz
182.	Kukowo Olc	232.	Zdory Pisz
183.	Gize Olc	232a.	Szczechy Wk Pisz
184.	Świątajno Olc	233.	Karwik Pisz
185.	Orzechowo Elk	234.	Łupki Pisz
185a.	Szczecinowo Elk	235.	Pisz
186.	Sajzy Elk	236.	Maldanin Pisz
187.	Zabielne Olc	237.	Snopki Pisz
188.	Gąski Olc	238.	Głodowo Pisz
189.	Kleszczewo Olc	238a.	Niedźwiedzi Róg Pisz
190.	Cimochy Olc	239.	Kończewo Pisz
191.	Kalinowo Elk	240.	Wejsuny Pisz
191a.	Krzyzewo Elk	241.	Jagodne Pisz
192.	Laski Wk Elk	242.	Pogubie Średnie Pisz
193.	Szeligi Elk	243.	Pogubie Tyłne Pisz
194.	Elk	244.	Zdunowo Pisz
195.	Grabnik Elk	245.	Wiartel Pisz
196.	Skomack Wk Elk	246.	Jaškowo Pisz
197.	Ruska Wieś Elk	247.	Zamordeje Pisz
198.	Szyba Elk	248.	Karwica Pisz
199.	Wiśniowo Elckie	249.	Hejdyk Pisz
200.	Barany Elk	250.	Kowalik Szcz
201.	N Wieś Elcka	251.	Występ Szcz
202.	Mostoły Elk	252.	Klon Szcz
202a.	Pistki Elk	253.	Lesiny Mł Szcz
203.	Ogródek Elk	253a.	Lesiny D Szcz
204.	Gorzekały Elk	254.	Łatana Mł Szcz
206.	Guty Różyńskie Pisz	255.	Kipary Szcz
207.	Różyńsk Wk Pisz	256.	Mąćce Szcz
208.	Jebramki Pisz	257.	Zaręby Szcz
208a.	Bzury Pisz	258.	Ścięciel Szcz
209.	Skarzyn Pisz	259.	Opaleniec Szcz
210.	Kożuchy Pisz	260.	Piwnice Wk Szcz
211.	Lisy Pisz	261.	Wielbark Szcz
212.	Myszki Pisz	262.	Borki Wielbarskie Szcz
213.	Pogorzal Wk Pisz	263.	Głuch Szcz
214.	Drygały Pisz	264.	Róklas Szcz
215.	Kruszewo Pisz	265.	Lipowiec Szcz
216.	Biała Piska	266.	Wały Szcz
217.	Lisaki Pisz	267.	Leleszki Szcz
218.	Cwaliny Pisz	268.	Świątajno Szcz
219.	Strzelniki Pisz	269.	Piasutno Szcz
220.	Giętkie Pisz	270.	Jeleniewo Szcz
221.	Rostki Pisz	271.	Rańsk Szcz
222.	Wierzbiny Pisz	272.	Miętkie Szcz
223.	Odoje Pisz	273.	Orzyny Szcz
224.	Pianki Pisz	274.	Zalesie Szcz

275.	Grądy Szcz	320.	Frąkonowo Nidz
276.	Targowo Szcz	321.	Turówek O
277.	Dźwierzuty Szcz	322.	Witramowo O
278.	Rudziska Szcz	323.	Malinowo O
279.	Botowo Szcz	324.	Lipowo O gm. Waplewo
279a.	Kobułty Szcz	325.	Maruzek O
280.	Rumy Szcz	326.	Kurki O
281.	Krzywonoga Szcz	327.	Swaderki O
281a.	Miłuki Szcz	328.	Waplewo O
282.	Pasym Szcz	329.	N Wieś Ostródzka
283.	N Kiejkuty Szcz	330.	Frygnowo O
284.	Trelkowo Szcz	331.	Grunwald O
285.	Romany Szcz	332.	Łutynowo O
287.	Szymany Szcz	332a.	Nadrowo O
288.	Zielonka Szcz	333.	Mierki O
289.	Szczytno	334.	Olsztynek O
290.	Dębówko Szcz	335.	Świątajny O
291.	Sędańsk Szcz	336.	Zezuty O
292.	Grom Szcz	337.	Wituły O
293.	Witówko Nidz	338.	Mycyny O
294.	Narty Nidz	339.	Lipówka O
295.	Zimna Woda Nidz	340.	Elgnówko O
297.	Burdąg Nidz	341.	Smolonek O
298.	Jedwabno Nidz	342.	Rapaty O
299.	Kot Nidz	343.	Dłużki O
300.	Wały Nidz	344.	St Jabłonki O
301.	Róg Nidz	345.	Helenowo O
302.	Więckowo Nidz	346.	Szyldak O
303.	Napiwoda Nidz	347.	Grabin O
304.	Wykno Nidz	348.	Idzbark O
305.	Jabłonka Nidz	349.	Zwierzewo O
306.	Natać Wk Nidz	350.	Lubajny O
307.	Łąjs Nidz	351.	Ruś Mł O
308.	Bałdy Nidz	352.	Emilianowo O
309.	Zgniłocha Nidz	353.	Miłomłyn O
310.	Łyna Nidz	354.	Liwa O
311.	Nidzica	355.	Ostróda
312.	Napierki Nidz	356.	Grabin Mł O
312a.	Bartki Nidz	357.	Lichtajny O
313.	Łysakowo Nidz	358.	Kraplewo O
314.	Rogóż Nidz	359.	Ornowo O
315.	Wierzbowo Nidz	360.	Tyrowo O
315a.	Sarnowo Nidz	361.	Szmygwałd D O
316.	Dziurdziewo Nidz	362.	Szmygwałd Mł O
317.	Kamionka Nidz	363.	Pietrzwałd O
318.	Gardyny Nidz	364.	Lipowo O gm. Pietrzwałd
319.	Rączki Nidz	366.	Rożental O ⁶
319a.	Kownatki Nidz	379.	Ulnowo O

⁶ Wieś Rożental leży w powiecie Nowe Miasto Lubawskie, ale ma gwarę ostródzką (zob. KN V 239). Dlatego wprowadzając ją do Słownika, zastępujemy skrót powiatu literą O, która w tym wypadku oznacza nie powiat ostródzki, tylko Ostródzkie jako obszar gwarowy. To samo dotyczy wsi Kazanice, w której zapisano opowiadanie ogłoszone w „Poradniku Językowym” ze stycznia 1952 r.

380. Glaznoty O	385. Biesal O
381. Samborowo O	386. Dąg O
382. Kajkowo O	387. Wierzbica O
383. Łukta O	388. Kalwa O
384. Molza O	390. Pawłowo O

2. Alfabetyczny spis miejscowości podanych na mapie

Babięta Mrąg 110	Dziurdziewo Nidz 316
Bałdy Nidz 308	Dźwierzuty Szcz 277
Baranowo Mrąg 106	Elgnówko O 340
Barany Elk 200	Elk 194
Barczewko Olsz 42	Emilianowo O 352
Bartki Nidz 312a	Frąknowo Nidz 320
Biała Olecka 172	Frygnowo O 330
Biała Piska 216	Gady Olsz 53
Biesal O 385	Gajrowskie Olc 162
Biesowo Resz 70	Gańkowo Mrąg 126
Biskupiec Resz 73a	Garbas Olc 174
Bitkowo Olc 175	Gardyny Nidz 318
Bobrówko Mrąg 127	Gawliki Wk Giż 159
Bogacko Giż 138	Gąski Olc 188
Bogaczewo Giż 144	Gązwa Mrąg 89
Bolki Olc 163	Gietrzwałd Olsz 26
Borawskie Olc 178	Giętkie Pisz 220
Borki Olc 164	Giławy Olsz 22
Borki Wielbarskie Szcz 262	Giże Olc 183
Botowo Szcz 279	Giżycko 145
Brąswałd Olsz 48	Glaznoty O 380
Bredynki Resz 64	Głodowo Pisz 238
Budki Olc 173	Głuch Szcz 263
Bukwałd Olsz 51	Godki Olsz 78
Burdąg Nidz 297	Gorzekały Elk 204
Butryny Olsz 5	Góra Pisz 225
Butryny N Olsz 6	Grabin O 347
Bzury Pisz 208a	Grabin Mł O 356
Chelchy Olc	Grabnik Elk 195
Cimochy Olc 190	Grabowo Mrąg 87
Cwaliny Pisz 218	Grajewo Giż 147
Cybulki Giż 152	Grądy Szcz 275
Dajtki Olsz 28	Grom Szcz 292
Dąbrówka Pisz 228	Grunwald O 331
Dąg O 386	Gryzy Olc 166
Dębowo Resz 72	Gryżliny Olsz 7
Dębówko Szcz 290	Gutkowo Olsz 39
Dłużec Mrąg 86	Guty Różyńskie Pisz 206
Dłużki O 343	Hejdyk Pisz 249
Dobry Lasek Mrąg 113	Helenowo O 345
Dorotowo Olsz 17	Idzbark O 348
Drygały Pisz 214	Imionki Olc 181a
D Wólka Resz 73	Jabłonka Nidz 305
Dybówko Mrąg 121	Jagodne Pisz 241
Dywity Olsz 43	Jakubowo Mrąg 105

Jańskowo Pisz 246	Lesiny D Szcz 253a
Jebramki Pisz 208	Lesiny Mł Szcz 253
Jedwabno Nidz 298	Leszno Olsz 31
Jedzbark Olsz 32	Lichtajny O 357
Jeleniewo Szcz 270	Likusy Olsz 40
Jeżiorany Resz 71	Lipowiec Szcz 265
Jonkowo Olsz 45	Lipowo Mrąg 107
Jurki Olc 167	Lipowo O gm. Pietrzwałd 364
Kajkowo O 382	Lipowo O gm. Waplewo 324
Kajny Olsz 47	Lipówka O 339
Kalinowo Elk 191	Lisaki Pisz 217
Kalwa O 388	Lisy Pisz 211
Kamienna Olc 170	Liwa O 354
Kamionka Nidz 317	Lubajny O 350
Karolewo Giż 142	Łabuchy Resz 67
Karwica Pisz 248	Łąjs Nidz 307
Karwie Mrąg 88	Łatana Mł Szcz 254
Karwik Pisz 233	Łęgajny Olsz 75
Kipary Szcz 255	Ługwałd Olsz 50
Klebark Wk Olsz 76	Łukta O 383
Kleszczewo Olc 189	Łupki Pisz 234
Klon Szcz 252	Łupstych Olsz 35
Klucznik Olsz 30	Łutynowo O 332
Kobuły Szcz 279a	Łyna Nidz 310
Koczary Mrąg 100a	Łysakowo Nidz 313
Konopki Mł Giż 150a	Maldanin Pisz 236
Konopki Wk Giż 150	Malinowo O 323
Kończewo Pisz 239	Maradki Mrąg 83
Kopanki Olsz 12	Marcinkowo Olsz 15
Korzeniewo Giż 140	Maruzek O 325
Kosewo Mrąg 104	Mazuchówka Giż 158
Kot Nidz 299	Mącice Szcz 256
Kowale Oleckie 169	Mątki Olsz 46
Kowalik Szcz 250	Miechy Giż 149
Kownatki Nidz 319a	Mierki O 333
Kozłowo Mrąg 85	Mieruniszki Olc 177
Koźuchy Pisz 210	Miętkie Szcz 272
Kraplewo O 358	Mikołajki Mrąg 128
Kręsk Olsz 19a	Miłomłyn O 353
Kruklanki Węg 156	Miłuki Szcz 281a
Kruszewo Pisz 215	Mojtyny Mrąg 112
Krutyń Mrąg 114	Mokiny Olsz 33
Krutyński Piecек Mrąg 115	Molza O 384
Krzywonoga Szcz 281	Mostoły Elk 202
Krzyżany Giż 134	Możne Olc 179
Krzyżewo Elk 191a	Mrągowo 102
Kukowo Olc 182	Mycyny O 338
Kurki O 326	Myszki Pisz 212
Kwik Pisz 231	Nadrowo O 332a
Lamkowo Olsz 56	Naglady Olsz 25
Laski Wk Elk 192	Napierki Nidz 312
Leleszki Szcz 267	Napiwoda Nidz 303
Lenarty Olc 171	Narty Nidz 294

Natać Wk Nidz 306	Pustniki Mrąg 82
Nawiady Mrąg 109	Radosty Olsz 57
N Guty Pisz 230	Ramsowo Olsz 41
Nida Mrąg 120	Ramsówko Olsz 41a
Nidzica 311	Rańsk Szcz 271
Niedźwiedzi Róg Pisz 238a	Rapaty O 342
N Kaletka Olsz 3	Rasząg Resz 60
N Kiejkuty Szcz 283	Rączki Nidz 319
Nojdymowo Resz 62	Redykajny Olsz 44
N Ukta Mrąg 125a	Rogojny Olc 165
N Wieś Elcka 201	Rogóż Nidz 314
N Wieś Ostródzka 329	Romany Szcz 285
Odoje Pisz 223	Rostki Pisz 221
Ogródek Elk 203	Rożental O ⁷
Olecko 180	Róg Nidz 301
Olsztyn 34	Róklas Szcz 264
Olsztynek O 334	Różnowo Olsz 49
Opaleniec Szcz 259	Różyńsk Wk Pisz 207
Orło Giż 136	Ruciane Mrąg 122
Orłowo Giż 161	Rudziska Szcz 278
Ornowo O 359	Rumy Szcz 280
Orzechowo Elk 185	Ruska Wieś Elk 197
Orzyny Szcz 273	Ruś Olsz 16
Orzysz Pisz 226	Ruś Mł O 351
Osiniak-Piotrowo Mrąg 119	Rybical Giż 133
Ostróda 355	Rybno Mrąg 84
Pańska Wola Giż 151	Ryn Giż 135
Paprotki Giż 143	Rzeck Resz 74
Pasym Szcz 282	Sajzy Elk 186
Patryki Olsz 24	Samborowo O 381
Pawłowo O 390	Sarnowo Nidz 315a
Pianki Pisz 224	Sądry Giż 131
Piasutno Szcz 269	Sędańsk Szcz 291
Piecki Mrąg 108	Sętał Olsz 59
Pieczarki Węg 146a	Siedliska Giż 154
Pietrzwałd O 363	Skajboty Olsz 29
Pistki Elk 202a	Skarzyn Pisz 209
Pisz 235	Skomack Wk Elk 196
Piwnice Wk Szcz 260	Skop Giż 139
Pluski Olsz 2	Skorupki Giż 132
Pogorzel Wk Pisz 213	Smolonek O 341
Pogubie Średnie Pisz 242	Snopki Pisz 237
Pogubie Tylne Pisz 243	Sokółki Olc 168
Pokrzywy Olsz 10	Sołtmany Węg 157
Polska Wieś Mrąg 90	Sorkwity Mrąg 82a
Popowo Sałęckie Mrąg 101	Spręcowo Olsz 52
Prejłowo Olsz 23	Spytkowo Giż 146
Probark Mrąg 103	Stanclewo Resz 63
Próle Olsz 55	Stawiguda Olsz 9
Przykop Olsz 11	Sterławki Wk Giż 137
Przykop N Olsz 13	
Purda Olsz 21	
Purdka Olsz 14	

⁷ Zob. poprzedni przypis.

Stęki Olsz 36	Wesołowo Pisz 227
St Jabłonki O 344	Węgój Resz 66
St Kaletka Olsz 4	Wiartel Pisz 245
St Kiełbonki Mrąg 111	Wielbark Szcz 261
Stryjewo Resz 65	Wieliczki Olc 181
Strzelniki Pisz 219	Wierzbica O 387
Sucholaski Giż 155	Wierzbin Pisz 222
Swaderki O 327	Wierzbowo Nidz 315
Szałstry Olsz 79	Więckowo Nidz 302
Sząbruk Olsz 19	Wilimy Resz 68
Szczecy Wk Pisz 232a	Wipsowo Olsz 54
Szczecinowo Elk 185a	Wiśniowo Elckie 199
Szczybały Orłowskie Giż 160	Witówko Nidz 293
Szczytno 289	Witramowo O 322
Szeligi Elk 193	Wituły O 337
Szestno Mrąg 99	Wojnowo Mrąg 118
Szmygwałd D O 361	Woryty Olsz 27
Szmygwałd Mł O 362	Wrzesina Olsz 37
Szyba Elk 198	Wydminy Giż 153
Szyldek O 346	Wygoda Olsz 77
Szymany Szcz 287	Wygryny Mrąg 123
Szymonki Giż 141	Wykno Nidz 304
Ścięciel Szcz 258	Wymój Olsz 8
Świątajno Olc 184	Występ Szcz 251
Świątajno Szcz 268	Wyszembork Mrąg 100
Świątajny O 335	Zabielne Olc 187
Śwignajno Wk Mrąg 124	Zabrodzie Resz 61
Targowo Szcz 276	Zalec Giż 130
Tomaszkowo Olsz 20	Zalesie Szcz 274
Trelkowo Szcz 284	Zameczek Mrąg 117
Tuchlin Pisz 229	Zamordeje Pisz 247
Tuławki Olsz 58	Zaręby Szcz 257
Turówko O 321	Ząbie Olsz I
Tyrowo O 360	Zdory Pisz 232
Ukta Mrąg 125	Zdunowo Pisz 244
Ulnowo O 379	Zerbuń Resz 69
Unieszewo Olsz 18	Zezuty O 336
Upały Giż 148	Zgniłocha Nidz 309
Uźranki Giż 129	Zgon Mrąg 116
Wały Nidz 300	Zielonka Szcz 288
Wały Szcz 266	Zimna Woda Nidz 295
Wąplewo O 328	Zwierzewo O 349
Warkały Olsz 38	Zyndaki Mrąg 81
Warpuny Mrąg 80	
Wejsuny Pisz 240	

3. Spis miejscowości, w których nagrano teksty gwarowe (w spisie źródeł UAM)

Biała Piska Pisz 213	Mikołajki Mrąg 128
Bzury Pisz 208a	Nowe Borowe Nidz
Dębowiec Nidz	Ogonki Węg
Dłużki O 343	Orło Giż 136
Gady Olsz 63	Orzechowo Ełk 185
Goldap	Pasym Szcz 282
Jedwabno Nidz 298	Radosty Olsz 57
Kajkowo O 382	Warchały Nidz
Kałęczyn Szcz	

Uwaga: Znak na mapie, objaśniony w legendzie jako wieś, w sporadycznych wypadkach może się odnosić do miejscowości o randze administracyjnej większej niż wieś (osada, miasteczko, jak np. Biskupiec).

IV. Spis skrótów i symboli

1. Skróty geograficzne

D	– Duży (-a, -e)
Elk	– pow. elcki
Giż	– pow. giżycki
Gołd	– pow. gołdapski
M	– Mazury (= Mzach + przynajmniej cztery powiaty z pięciu obowiązujących dla Mwsch)
Mł	– Mały (-a, -e)
Mrąg	– pow. mrągowski
Mwsch	– Mazury wschodnie (= powiaty: Mrąg Giż Pisz Elk Olc oraz ewentualnie Węg i Gołd)
Mzach	– Mazury zachodnie (= powiaty: Nidz i Szcz)
N	– Nowy (-a, -e)
Nidz	– pow. nidzicki
O	– przy cytacie = pow. ostródzki, w ujęciach uogólnionych = Ostródzkie (co obejmuje pow. ostródzki oraz ewentualnie wsie Rożental i Kazanice w pow. Nowe Miasto Lubawskie)
Olc	– pow. olecki
Olsz	– pow. olsztyński
Pisz	– pow. piski
Resz	– pow. reszelski
St	– Stary (-a, -e)
Szcz	– pow. szczywieński
W	– Warmia (= powiaty: Olsz i Resz)
Węg	– pow. węgorzewski
Wk	– Wielki (-a, -e)

2. Skróty gramatyczne, stylistyczne i inne

A	– accusativus
anat.	– termin anatomiczny
ang	– angielskie
aug	– augmentativum
b.	– bardzo
bezpodm.	– bezpodmiotowe
bier.	– bierny
bl	– bez lokalizacji (ewentualnie: z lokalizacją, na której nie można polegać, lub z lokalizacją – dla nas – zbyt ogólnikową)
bot.	– termin botaniczny
coll	– collectivum
comp	– comparativus
cond	– conditionalis

czas.	– czasownik
czyn.	– czynny
D	– dativus
dem	– deminutivum
dk.	– dokonane
dnm	– dolnoniemieckie
dual	– dualis
dzierż.	– dzierżawczy (o zaimku)
ekspr	– ekspresywne
euf.	– eufemistyczne
ew.	– ewentualnie
f	– femininum
fl.	– fleksja
fon.	– fonetyka, fonetycznie, fonetyczny
franc	– francuskie
fraz	– związek frazeologiczny (lub: związki frazeologiczne)
fut	– futurum
G	– genetivus
gł.	– główny
gm.	– gmina
gnm	– górnoniemieckie
gram.	– gramatyczny
gw.	– gwarowe
h	– hasło
hip	– hipokorystyczne
I	– instrumentalis
ib	– ibidem (o lokalizacji lub źródle cytatu czy formy, ewentualnie o jednym i drugim)
im.	– imiesłów
imp	– imperativus
impers	– impersonale (o formie osobowej czasownika występującej w zdaniach bezpodmiotowych)
inf	– infinitivus
iron.	– ironiczne
itd.	– i tak dalej
iter	– iterativum
itp.	– i tym podobne
j. liter.	– język literacki
jsn.	– jak się u was nazywa
jw.	– jak wyżej
kom.	– komentarz
kwest.	– kwestionariusz
L	– locativus
licz.	– liczebnik
lit	– z literatury
liter.	– literacki
lok.	– lokalizacja
lud.	– ludowy
m	– masculinum
m.	– mapa
m-an	– męskożywotne
m-inan	– męskonieżywotne
m-pers	– męskoosobowe

med.	– termin medyczny
m.in.	– między innymi
mł.	– młodzi
muz.	– termin muzyczny
N	– nominativus
n	– neutrum
ndk.	– niedokonane
ndm.	– nieodmienne
niefon.	– niefonetyczny
nieokr.	– nieokreślony
nm	– niemieckie
nm-an	– niemęskożywotne
nm-pers	– niemęskoosobowe
obj.	– objaśnienie
obsc.	– obsceniczne
odm.	– odmienny
odp.	– odpowiedź
ogp	– znaczenie ogólnopolskie
ok.	– około
om.	– omyłkowo
oracja	– z tekstów obrzędowych
orz.	– w funkcji orzecznika w zdaniu bezpodmiotowym
os.	– osoba, osobowy
P	– z pamiętników autochtonów
part.	– partykuła
pass	– passivum
pejor	– pejoratywne
perf	– perfectivum
pl	– pluralis
plt	– plurale tantum
podh.	– podhasło
podm.	– 1) w funkcji podmiotu, 2) zob. z <i>podm. uogóln.</i>
podst.	– podstawowe (o znaczeniu)
pol	– polskie
por.	– porównaj
porz.	– porządkowy
posit	– positivus
poss	– possessivum (o przymiotniku)
pośw.	– poświadczone
pow.	– powiat
powsz	– powszechne
pqp	– plusquamperfectum
pr	– pruskie
praes	– praesens
praet	– praeteritum
przen	– w użyciu przenośnym
przk	– przyimek
przs.	– przysłowie
przym.	– przymiotnik
przysł.	– przysłówek
psn	– pieśni, z pieśni
pyt.	– pytanie
reg.	– regionalne

rel.	– termin religijny
retor.	– retoryczne
rzad	– rzadkie
rzecz.	– rzeczownik
s.	– strona
sg	– singularis
SGOWM	– „Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur”
sgt	– singulare tantum
śp.	– słowo posiłkowe
sp	– sporadyczne
spk	– spójnik
stp.	– staropolskie
sup	– superlativus
śdnm	– średnio-dolno-niemieckie
śnm	– średnioniemieckie
śnm	– środkowoniemieckie
śwnm	– średnio-wysoko-niemieckie
ts.	– znaczenie to samo co poprzednio
tw.	– tak zwane
uprz.	– uprzedni
uzn.	– uznaniowe (zapis dopuszcza możliwość innej interpretacji danego wyrazu lub wyrażenia niż przyjęta w artykule)
V	– vocativus
wg	– według
wnm	– wysokoniemieckie
wsch.	– wschodnie (w odniesieniu do dialektów niemieckich)
wskaz.	– wskazujący
wsp.	– współczesny
w stos.	– w stosunku
wulg.	– wulgarne
w uż.	– w użyciu
w. wym.	– wyżej wymienione
wykrz.	– wykrzyknik
w zd. bezpodm.	– w zdaniu bezpodmiotowym
wzgl.	– względny
Z	– z zapisów własnych, tzw. zeszytów
z podm. uogóln.	– w zdaniach z podmiotem uogólnionym
zag.	– zagadka
zbior.	– zbiorowy (o liczebniku)
zd.	– zdanie
zest.	– zestawienie lub zestawienia
zk	– zaimek
zn	– znaczenie
zob.	– zobacz
zool.	– termin zoologiczny
żart.	– żartobliwe

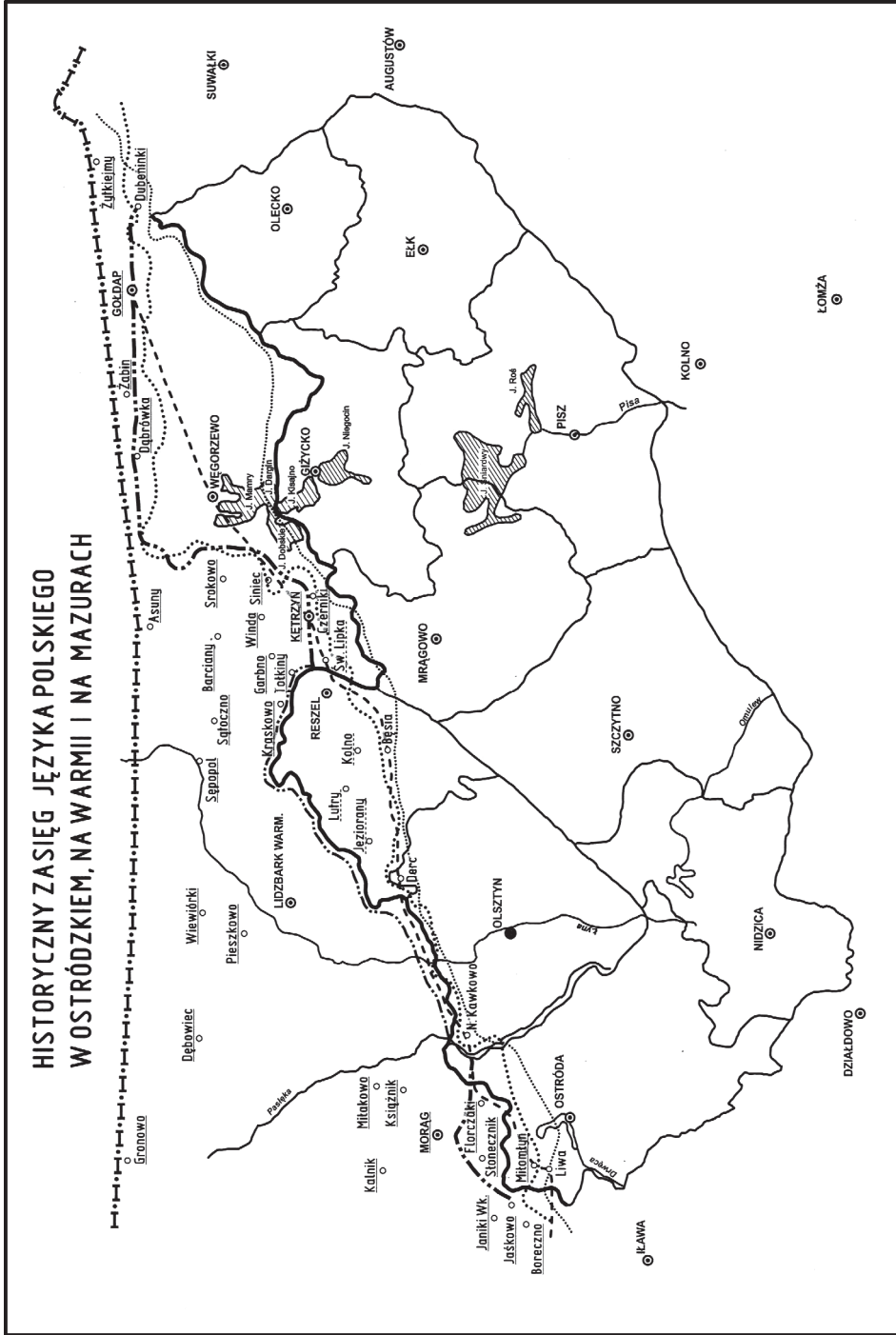
3. Znaki stosowane w artykułach

- * – z lewej strony wyrazu hasłowego lub formy: forma lub postać hipotetyczna, zrekonstruowana albo wzięta z języka ogólnego, a w naszym materiale – niepoświadczona;

-
- ? – po wyrazie hasłowym, kwalifikatorze formalnym lub objaśnieniu znaczenia: forma wyrazu lub interpretacja niepewna;
- [sic!] – po wyrazie cytatowym: forma może budzić wątpliwości, ale jest zgodna z materiałem;
- ▲ – wprowadza zestawienia;
- – wprowadza: ze skrótem „fraz” – związki frazeologiczne, ze skrótem „przen” – użycia przenośne, z innymi kwalifikatorami lub z opisem – wyodrębnioną część cytatów, bez dodatkowego oznaczenia: a) cytaty, w których wyraz hasłowy wystąpił w charakterystycznych, ale raczej jeszcze niezleksykalizowanych połączeniach wyrazowych lub użyciach, b) wyraz hasłowy z określeniami gatunkującymi, zob. np. **prac, praca**;
- – wprowadzają – w obrębie akapitu znaczeniowego – dodatkowo występujące podznaczenie lub parę podznaczeń;
- ~ (tylda) – a) rozdziela następujące po sobie: związki frazeologiczne, użycia przenośne, przysłowia i zestawienia, b) w artykułach liczebnikowych poprzedza cytaty z zanikiem fleksji, c) służy do pogrupowania określeń gatunkujących;
- ◇ (romb) – a) w obrębie podhasła imiesłowowego – poprzedza cytaty, w których czas przyszyły strony biernej występuje w funkcji czasu teraźniejszego trwałego, b) w części podstawowej artykułu i w obrębie innych podhasła – poprzedza cytaty, w których chcemy zwrócić uwagę na jakieś ciekawe zjawisko formalne, c) w obrębie części formalnej artykułu – bywa stosowany do rozdzielania informacji dotyczących różnych zagadnień, np. informacji z zakresu fonetyki od fleksyjnych.

V. Mapy

HISTORYCZNY ZASIĘG JĘZYKA POLSKIEGO W OSTRÓDZKIEM, NA WARMII I NA MAZURACH

OBJAŚNIENIA DO MAPY HISTORYCZNY ZASIĘG JĘZYKA POLSKIEGO W OSTRÓDZKIEM, NA WARMII I NA MAZURACH

Północny zasięg kolonizacji polskiej w XVII w.:

w Ostródzkiem i na Mazurach – wg W. Chojnackiego, *Osadnictwo polskie na Mazurach w XIII–XVII w.*, s. 32–33. Por. też T. Wittschel, *Zur Kulturgeographie des südlichen Ostpreussens, Der Nordosten*, s. 49, [w:] *Warmia i Mazury*, cz. II, s. 167, i odsyłacz na s. 358–359, na Warmii – wg K. Górskiego [w:] *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie*, t. I, s. 192.

Północny zasięg języka polskiego:

w połowie XIX w. (zwarty zasięg) – wg publikacji *Warmia i Mazury*, cz. II, s. 200–201; por. też odsyłacz tamże na s. 366; na początku XX w. – wg K. Nitscha, *Północna granica języka polskiego*, JP X, 1925, s. 131; w 1944 r. – zarys schematyczny zasięgu języka polskiego na podstawie pracy L. Zabrockiego, *Mowa ludu polskiego*, [w:] *Warmia i Mazury*, cz. I, s. 252–253.

Północna granica obszaru objętego plebiscytem w 1920 r.

Miejscowości, w których w ubiegłych wiekach odbywały się polskie nabożeństwa ewangelickie, i miejscowości, w których w XIX w. wygłaszano polskie kazania katolickie; podane są miejscowości spoza zwanego obszaru języka polskiego znajdujące się w granicach współczesnego państwa polskiego – wg publikacji *Warmia i Mazury*, cz. II, s. 200–201.

Szczegółowe dane bibliograficzne zob. Literatura przedmiotu w tomie I Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur pod red. Z. Stamirowskiej, Wrocław 1987, s. 92.

Cyfrowe wersje map w opracowaniu Pawła Swobody znajdują się na stronie ijp.pan.pl

1. Północny zasięg kolonizacji polskiej w XVII w.:

a. —•—•—•—•—•—•— w Ostródzkiem i na Mazurach

b. —•—•—•—•—•—•— na Warmii

2. Północny zasięg języka polskiego:

a. w połowie XIX w.

b. na początku XX w.

c. - - - - - w 1944 r.

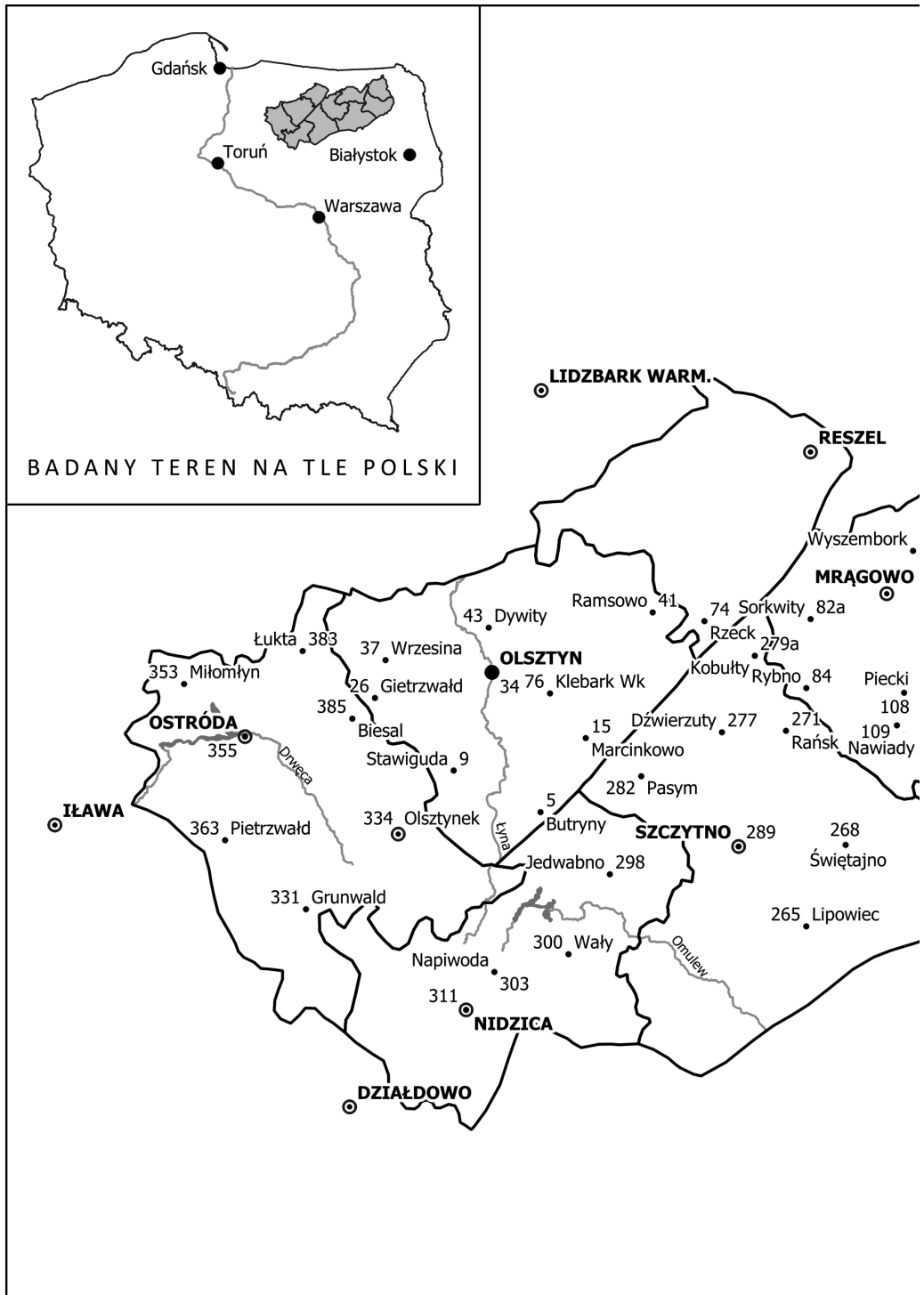
3. ————— Północna granica obszaru plebiscytowego z 1920 r. (pokrywająca się z granicą powiatów)

4a KETRZYŃ
Dąbrówka **Miejscowości, w których w ubiegłych wiekach odbywały się polskie nabożeństwa ewangelickie**

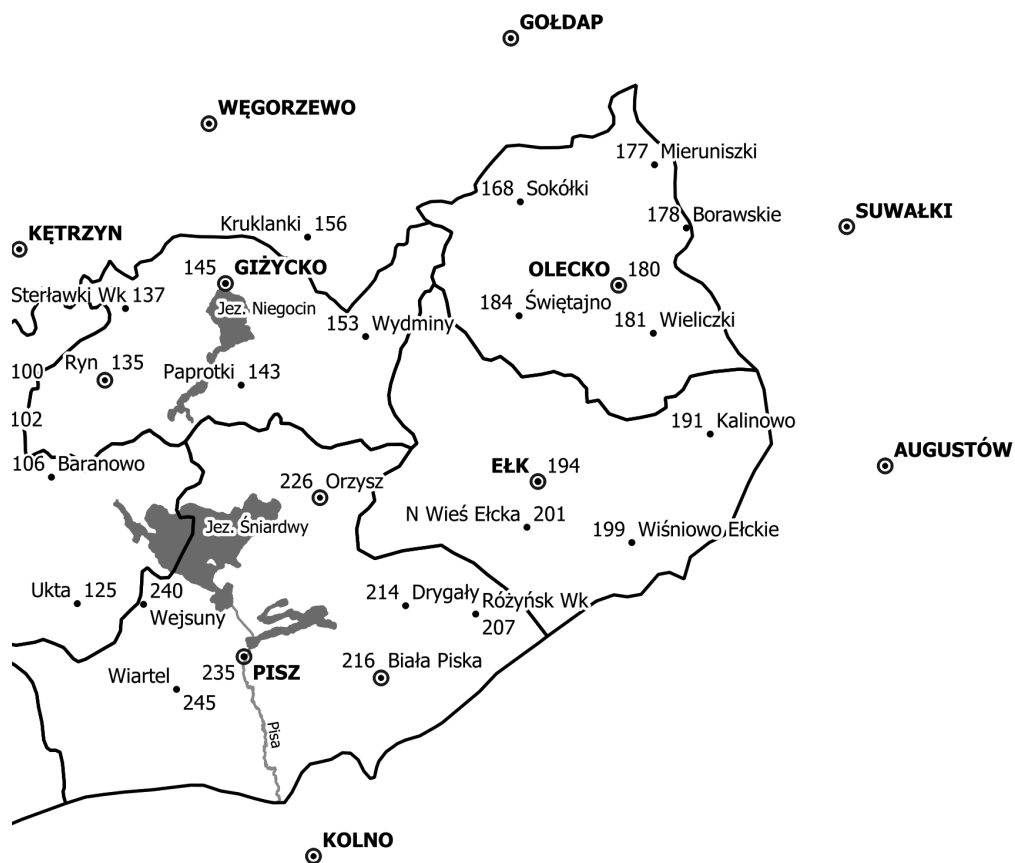
4b Św. Lipka **Miejscowości, w których wygłaszano w XIX w. polskie kazania katolickie**

————— granice powiatów

—•—•—•—•—•—•— granica państwa

WYBRANE MIEJSCOWOŚCI, W KTÓRYCH BYŁ ZBIERANY MATERIAŁ
W LATACH 1950–1953
(SPORADYCZNIE TEŻ W LATACH PÓŹNIEJSZYCH)

- granice powiatów
- miasto wojewódzkie
- ⊙ miasto
- wieś

Pra

prababcia (Z) O; ogp: *ja ješče bače, proše pana, matke mojej matki, bapke, i to staro prabapče* Grabin O. UDK

prababka (Z + lit + SWM V) OW Szcz Mwsch; *praj-* W Szcz; ogp: *ja ješče boće moje matke, moje bapče, prabapke* Grabin O, *za moi prajbopki* Purda Olsz. DK

prac, praca (Z + P + lit + SWM VI) OWM i bl, psn; *prac* m Nidz, f WMzach Mrąg, *praca* OW Szcz Giż Pisz Ełk Gołd i bl, zapisy nierozstrzygające formy Nsg lub rodzaju gramatycznego OWM i bl; Gpl *-ców* Olc; **1.** «czynność wymagająca wysiłku fizycznego lub umysłowego, zajęcie, robota; też: wysiłek włożony w coś lub efekt tego wysiłku» OWM i bl: *tak, ek zńiva še zacnu, to fśiske tedi idō do prac i pracuju* Klon Szcz, UAM, *kole lnu tyle pracy* Drygały Pisz, *ōn ņe byu zdolny do pracy f'izycznej* Purda Olsz, *vuū to jes taki, co un jes vyžhenty i do pracy* Smolonek O, *mogą gospodarze przyszykować syny swoje do duchowej pracy* GazOlsz XXIX 12, *fśistko co biuo z'e Inam robzone do pšanzyńu, to biua χuopska praca* Bartąg Olsz, KN II 53, *žēŃ otpocynku, šfento ot pracy* Laski Wk Ełk, *za sfoja čaško prāc iješče f skōra dostać, to ša cāle ņe podaūo* N Kaletka Olsz, Stef JPW 26, *tšeci dōm postaŃyū teras, fśisko može Ńižćć, moja praca* Biała Piska, UAM, przs. *bez pracy nima kołāczy* Tuławki Olsz, KF, ~ *Jekā prācā Takā plācā* psn Stef RD 89, ● *košćou, χture bili f prāci, ujente do remontu* Biała Piska, UAM, ● euf. *nareszte przysło od bociana na grzesne zajęcie. Jek ōny przy tej grzesnej pracy byli, mōji kowala zonka: „A kiedy co małego bydzie, kto da temu zywność?”* Kowale Oleckie, BMW 141, ● *fraz żyć z pracy rāk* «pracować fizycznie na swoje utrzymanie»: *maūam kavau roli, to pracovaua, tom žiua s pracy roŃk* Klucznik Olsz; ● *prac ciężka, krwawa, odpowiedzialna, ~ prac(a) ciężka, lekka, ~ duchowa, fizyczna, ~ budowlana, fryzjerska, ~ chłopska, ~ polna, ~ młodzieńska*; ●● *prac? praca* «czynny udział w czymś, działalność» Olsz Szcz Pisz: *Jam się z nimi łączyl Oni mnie poznali Do pracy społecznej Wszędzie zapraszali* St Kaletka Olsz, P 7, 2, *podczas mego pobytu we Warszawie dało mie się zapozniac jednām panām ktora barzo się ofiarowała pracom i opiekom spolnām ze Komitetem Mazurskiem* Klon Szcz, P 5, 30, *ja sam raz poszedłem do pana Beckera Michała aptekarza o godzienie 8 rano, tak mielismy sie radziec o pracy na terenie plebiscytowem* ib 36; ● *praca polityczna, społeczna, ~ plebiscytowa*; **2.** «formalne zatrudnienie»: **a)** «dające zarobek, też: posada» OWMzach Mrąg Giż Pisz Gołd i bl: *w nasěj Ńosce tu zawdi luže še ņesali, bo tu byua zawdi prac, to pšixōžili druge luže* Wojnowo Mrąg, *tom pošua do drugī pracī špine Ńutrować, čeloki pojić* D Wólka Resz, *Ńšisci te, co byli Ńurozone w nasěj*

žosce w Węngoju, a co wyjechal'i pšet tyrni latoma do Mhemece, w Westfalax byli na pracu, to uoni ōšisci pšyjechal'i tu nazat Węgój Resz, Polakuŋ, ci co walčili za Polsko, tak jak ja bili Polakarŋi, to s pracu wigaňali Wygoda Olsz, a mój sin dostau pracu za šopera w mlecarŋi w Ruňe Ryn Giž, jek bim tam pojechau, to s penzyjo mugbum bes pracu zic Szczytno, ▲ *pošrednictwo pracy* Szcz zob. **pošrednictwo**, ~ *spółdzielnia pracy* Olsz zob. **spółdzielnia**, ~ *urząd pracy* Pisz zob. **urząd**; ● *prac(ę)* można: *brać, dostać, otrzymać, wziąć*, ~ *dawać*; **b) prac?** *praca* «podejmowane na zasadzie przymusu» Olsz Mrąg Giž Pisz: *šedem mēšenci mušmi tam bili i Ruski potem naš zastompil'i, wiwožil'i, do pracy bral'i* Spytkowo Giž, *tedi podawal'i nas na pracu do gospodazuf, do drogi budovaňo, a potem pšesažil'i nas v drugu lađer Sucholaski Giž*; **3. prac?** *praca* «miejsce, w którym się pracuje» Olsz Nidz Pisz: *gošćinec – to jes droga taka w leše, co prowaži do gumna albo do pracu – seroka Snopki Pisz, jedan čuovek t'o tam na Víňarax f Kalborňe to šet uot pracy do domu a padauo* Wygoda Olsz; **4. prac?** *praca?* «działanie urzędzenia»: *oš s kolankem, kouo i pas do pracy popenzaňa* Kowale Oleckie; **prace** plt (Z + P + lit) OW Szcz; «zespół czynności wykonywanych w określonym gronie lub porządku»: *o potich calich pracach to jeszcze muz-ika robili w starym roku i nowy rozpoczeli tańcami i muz-iko* [o obchodzeniu wigilii nowego roku] Ulnowo O, PorJ 54, 1 s. 39, *do tego przędzenia zbierały się zwykle po uporządkowaniu prac domowych* St Kaletka Olsz, Leng 87. AW, KS

pracejusz zob. **praceusz**.

praceusz (Z + lit) W Nidz; *-jusz* Olsz Nidz; «człowiek pracowity i sumienny, też iron.»: *takygo prăceuša jek uin žatko ša spotyka, žandň robota ne je na nego za čajškã* W, SWarm 121, *Varmňijo uutračuua f šfanti pamňañci lãdžeju Samulofskam tanjěgo praceuša norodověgo* Sząbruk Olsz, KN III 212, *z ciebie to taki pracejusz jek ja ksiadz* Tuławki Olsz, KF. AW, KS

***prachactwo** «**pracharstwo**»: *my takego prašactfa ne heli* Orzysz Pisz. KS

pracharka (Z + lit) Olsz Giž; fraz *chodzić po pracharce* zob. **chodzić** w zn 1a. HP

pracharstwo (Z + lit) W Mrąg Giž; ekspr «coś bezużytecznego, dziadostwo»: *omask – rozne prošã[r]stŋo, różne želiska* [o odpadkach oddzielonych podczas wiania zboża] Kosewo Mrąg, *jidž mi z tem pracharstwem; chočbyš mi za darmo dāt to nie chcę* Tuławki Olsz, KF, *takygo pračarstfa tobix nigdi ne kupšuu, toć tam fšistko ša vali, xata ližã, stodoua dŋravã, a mašini to same kalapãki* W, SWarm 121. KS

pracharz «żebrak, też o biednym gospodarzu»: *patrzta, prachãrz jidzie do nãju!* Tuławki Olsz, KF, *pračarš, a bogaty čabun* [odp. na pyt. o małego gospodarza] Gardyny Nidz. (Nm *Pracher*). HP

pracher (Z + lit) W Węg; Gsg *-chra* W; «żebrak»: *jekis pračer pšišet i prosi uo kavauek χleba i uo starã uobleka* W, SWarm 121. (Nm *Pracher*). UDK, KS

pracherka; tylko *pre-*; «rodzaj zupy»: *prečerke, na panyfce še pšypali muŋki* [odp. na pyt. o rodzaje zup] Łajs Nidz. KS

***prachować**; tylko *brach-*; «chodzić po prośbie, żebrać»: *bračutňik bo bračuje* Upały Giž. (Nm *prachem*). HP

prachrować (lit) W i bl, psn; **1.** «mizernieć (obj. Kolb)»: *Oj, mogeć ja zlotem tkać, Nie dam ja ci prachrować* psn, Kolb 193; **2.** «chodzić po prośbie, żebrać»: *tak ša nauučuu pračrować, že do žadni roboti juš ne puže* W, SWarm 121. UDK, KS

prachutnik; tylko *brach-*; «żebrak»: *bračutňik bo bračuje* Upały Giž. HP

pracować (Z + P + lit + SWM VI) OWM, psn; praes 1pl *pracujem* Resz Nidz Giż, *pracujewa* Olsz i bl, praet 1sg *em pracował* Olsz Pisz, *ja pracował(a)* OWM, 1pl *pracowalim* Olsz Nidz Mrąg Węg Pisz Olc, fut 3sg *będzie pracował* Olsz Szcz, 3pl *będą pracowali* Szcz; **1.** «wykonywać określone czynności wymagające wysiłku fizycznego lub umysłowego» OWM: *tak, ek zñiva še zacnu, to fsiske tedi idò do praci i pracuju* Klon Szcz, UAM, *mauam kavau roli, to pracovaua, tom žiua s pracy ronk* Klucznik Olsz, *tu muše dla kawauka žleba pracować až do śnierci* Szczytno, *cuožek pracuje ot øsxodu do zařodu* Kowalik Szcz, *z rana dotela pracuje, v internacie gotujem* Olecko, *na fabryce ja ćensko zem pracovau* Bzury Pisz, UAM, *neli guowy dobre, ne brukowali pracować Maćice Szcz, leñux, bo ne řce pracovać* Lipowo O gm. Waplewo, *pščoua mocno dužo muši pracovać* Dąbrówno O, *wou to jest ten, co ćonęnie, co pracuje* Maćice Szcz, ● *pracuje jek kuñ* Wojnowo Mrąg, *ot bombuf zgubziua fšysko, troje žeći i muši pracovać tak jek vuu* Frąknowo Nidz, *jo pšerf mušouam pracovać z žećoma bo mauam ix pšentnošce* Kraplewo O, *ne vem, co on tam pracuje* Purda Olsz; ●● **a)** «używając określonych narzędzi lub materiałów» O Olsz M: *koźdi pracovou ceparni* Kajkowo O, UAM, *ja ne pracovaua we lne – lnu w moim zyću ne pšendua* St Kielbonki Mrąg, *ja kole kouka ne pracovauam* Ruska Wieś Ełk, ● *rejkoma pracujem* Orło Giż; **b)** «biorąc udział w jakiejś akcji, działając» W Szcz Pisz: *welu, co še ćuli Polakami, pracowali na żeć* Polski Stryjewo Resz, *f polskem wżonsku tu byu i tu pracovau za Polske* Szczytno; **c)** «dbając o coś, starając się, trudząc się»: *ti mušiš, moja curečko, øšistko pracovać: kartoøelki mušiš wyjońć ze sklepu, z wondoua, uskrobać na obat* Kajkowo O, *ona fšistko uñe, ona fšistko pracuje, ni ma žeći, coby ne mogua* Klucznik Olsz; **2.** «być zatrudnionym poza własnym gospodarstwem»: **a)** «dla zarobku, mieć posadę» OWM: *ja ne uñeje ni orać ni košić, ja moje żyće straciū pšy počće, ja pracovau pšy użeńże* Ełk, *ja od mauu pracovau, kañeñe biu na sosař, to še cuožek ne leñiu* Wydminy Giż, *pušni monš pracovau dla ubespećalni* Jonkowo Olsz, *za celadnikam pracovau do roku tyšonc ošemset žejėñžešont i žejėñć* Bartki Nidz, *na panstøowix fabrikař pracovau* Szczytno, *on teras pšy kolei pracuje* Mikołajki Mrąg; **b)** «na zasadzie przymusu» O Pisz: *f Suvaukař tēs luži biuo zebrano, tam tēs pracovali* Biała Piska, UAM; **3.** «o urzędzeniu: działać»: *ten kubelek będzie wpuszczany do szrodkowie rory wdoł i tam pracuje maszyna na dworzu* Klon Szcz, P 5, 29; **pracowany** (Z) Nidz Giż Pisz; Nsg n -o Nidz Giż, -e Pisz; praet z podm. uogóln. ze słp. Nidz; im. bier.: **1.** w zn 1 Nidz Giż: *vyjeřalim f pamroku, ne biuo zaras pracovano, jek my na to nejsce pšijeřali* Wykno Nidz; **2.** w zn 1a: ◊ *potēm jek te muri sò gotove, beñže dźivo pracovane* Biała Piska, UAM; **pracujący** (Z + P + SWM VI) O Olsz Pisz; **1.** im. czyn. w zn 1 (też w uż. rzeczownikowym) O Olsz Pisz: *pan wiedział że Kuba był dobrze pracującym robotnikiem* Gryźliny Olsz, P 3, 11, *pracujoncy ne beñže řćou wojny* Idzbark O; **2.** «o dniu: powszedni»: *pracujący dzień* Gutkowo Olsz, SWM VI s. 38. AW, KS

pracowanie (Z + P) Olsz Szcz Mrąg; forma rzeczownikowa czas. **pracować** w zn 1: *mo řeñć do pracowaño* Spręcowo Olsz. AW

pracowity (Z + P + lit) OW Nidz Pisz Olc i bl, psn; «przykładający się do pracy, pilny, robotny, też: ciężko pracujący»: *pracovite luže te Mazury* Kot Nidz, *Woł z osłem pracowity Parą swoją Nañ chuchają Dzieciatęczo zagrzewają* psn IS LXXXII 279, przs. *bądz pracowitym jak pszczołka a wszędzie wkoło ciebie pełno miodu będzie* W, Bar 136, ● *iron* *Moją zunka pracožita, Bo ne fstañe az zašfita* psn. AW, KS

pracowliwy; sup *na-*; «pracowity»: *gbun so napracovliŕse luže* Skop Giž. *AW*

pracownik (Z + P + SWM V) Olsz Szcz Mrąg Giž Pisz Gołd; Npl *-ki* Olsz Giž; nazwa nowa; **1.** «człowiek zatrudniony do pracy fizycznej, robotnik, też: robotnik przymusowy» Olsz Szcz Mrąg Giž Pisz Gołd: *stari gospodaš buų, mašin nau, a ja buų u nego za pracownika* Wały Szcz, *pusca jest he tak daleko, ale pracownikof a pracownikof nam tšeba, cobi pošli i vpracoval'i* pow. Gołdap, UAM, *o nas tèn gešaopt še zmhejsuų, psistke ekspedjanti i pracowniki bil'i wžente do wojnu* Ryn Giž, *kto brukovau pracownikof, to poset tam do lagra i dostau tam do roboti* χuopof Pisz, *jek Ruske wešli, to zrobili kontrol u mne i ošystkių moių pracownikuų badali, jak ja še z nimi opxožių* Mikołajki Mrąg; **2.** «o działaczu plebiscytowym» Olsz Szcz: Kowalski, *moj agitator był dzielniem pracownikiem dla Polski* Klon Szcz, P 5, 42. *AW, KS*

prac «drewniana łopatka służąca do prania, tzw. kijanka» Szelig Ełk. *UDK*

praczka psn; «kobieta zajmująca się praniem»: *Jedna [szata] lezy w robocie u swacki* *Druga sluzbistka zaniosta do pracki* psn Stef III 55. *DK*

prac (Z + lit) OWM, psn; praes 1pl *pierzem* Nidz Olc, 3pl *pierzq* O Nidz Mrąg Pisz, *prajq* Giž; «usuwać w wodzie brud z tkanin, zwłaszcza przez uderzanie tzw. kijanką» OWM: *puukäc – miduo, zoda, kej prac, to wzelim kijanke i zedelek, tedi pošlim do bagna i tedi prac* Skop Giž, *puukać, prac bełizne, jak prac to ftedy bijo* Klon Szcz, *skšyna – kuaže še bełizne, jak moja ćoca to raz do roku praua* Grabowo Mrąg; **prany** (Z) Mrąg, psn; Nsg n *-o* Mrąg, praet z podm. uogóln. ze słp. Mrąg; im. bier.: *Koszul – koszul – koszuleczka* *Trzy lata jek prano* psn Stef I 71. *UDK, DK*

pradziad (Z + P + SWM V) Olsz Szcz Mrąg Giž, psn; «ojciec dziadka lub babki» bl: *Mam ci i župan piękny od święta, W którym nas pradziad pasał cieleta* psn IS DXCI-VIII 41; **pradziadowie** plt, **pradziady** plt (Z + P + SWM V) Olsz Szcz Mrąg Giž, psn; «rodzice dziadków; też ogólnie o przodkach»: *šežo tyle set lat, tu šežel'i naše ojce ji pražady i žeby tera ostawić rožine* Spręcowo Olsz, *naše žady, pražady to pšišli – ftyšonc ošemset tšyžestem roku* Wojnowo Mrąg, ● *to ša maųo tutoj žoc, ale za pražaduf* Gietrzwałd Olsz. *DK*

pradziadek (Z + P + lit + SWM V) WMzach Giž Ełk Olc; *praj-* W Szcz; Npl *-ki* W Szcz Ełk Olc, *-kowie* Ełk Olc; «ojciec dziadka lub babki» WMzach Giž: *otóz pradzadek i babka zamieszkivali w Prusach Wschodnich* Klon Szcz, P 5, 3; **pradziadki** plt, **pradziadkowie** plt (Z + P + SWM V) WMzach Ełk Olc; «rodzice dziadków»: *prajžatki ido Dźwierzuty Szcz, Nasem Rodzicum, Dziatkum i Pradziatkum dzinkujemy ze mowe urocisto sa casow przeschladowana w nimcach dla swoyech potomkow dotrzy-mały* Wały Nidz, P 9, 1. *DK*

pradziadowie plt, **pradziady** plt zob. **pradziad**.

pragnąć (Z + lit) Nidz Mrąg Giž Pisz Ełk, psn; praes 1pl *pragniem* Mrąg Pisz; «bardzo czegoś chcieć, życzyć sobie, też: dążyć do czegoś»: *byli krul i krulova i oni zafše pragneli meć žeći* Kamionka Nidz, *te co kole jezora meškałi, to pragneli heras ripkuf* Jabłonka Nidz, *pragne scęśća dla mojego Kamrata* Pańska Wola Giž, *Nikt nie uspokoi serca mojego* *Ja pragne bym wiecznie tam był u Niego* psn IS LXXIV 260, ● *Pragnó oćki, pragnó* *Za żepečinko uadno* *A za jakem koubusem, To je tulko s pšimusem* psn. *UDK, KS*

pragniączka «silna potrzeba»: *takq mnatem pragnączkę, a nie buło co psić* Tuławki Olsz, KF, *jo dostauam tako pragnončka do żecka* Butryny Olsz. *UDK, KS*

pragrosek, pragroska zob. **pragrós-**.

pragrozek zob. **pragrósek**.

pragrósek (Z + lit + SWM V) O Olsz Mzach Mrąg Giż Pisz i bl; *praj-* Mrąg, *para-* Giż, *pargrózek* M, *pragrozek* O Giż, w przypadkach zależnych *-ó-* O Nidz Mrąg Giż, *-o-* O Giż, SWM podaje uogólnioną postać *pragrosek*; Npl *-ki* O Nidz Giż, *-kowie* Mrąg; «pradziadek» OMzach Mrąg Giż Pisz i bl: *kedi jes ojćec, a jest grózek, a tego zaś ojćec to jes pargrózek* Grabowo Mrąg; **pragróski** plt, **pragróskowie** plt (Z + lit + SWM V) O Olsz Nidz Mrąg Giż i bl; «rodzice dziadków»: [urodzony w] *tyšonc źejjńćset pěršym φ Sondraχ i gróski, i paragróski* Sądry Giż. DK

pragróska (Z + SWM V) OMzach Mrąg Giż Pisz i bl; *-o-* O Giż (*-ó-* O), SWM podaje uogólnioną postać *pragroska*; «prababka»: *famelijo: na staryχ to mužil'i grósek i groska, a jak ješće starše nat tēm to pragrozek i pragroska* Szyldak O. DK

pragróski plt, **pragróskowie** plt zob. **pragrósek**.

prajbabka zob. **prababka**.

prajdziadek zob. **pradziadek**.

prajgrósek zob. **pragrósek**.

praktycznie (Z) Giż Pisz; «funkcjonalnie, wygodnie»: *ancuzek taki to pořšymuje, cobi še ne wisunęuy te rosoši, to jes γak, zayacono, moze jes i praktycńe to zelazo z ancuškem do śćišńeńca te rosoži* Gawliki Wk Giż. KS

praktyczny «funkcjonalny, wygodny»: *stodoua jest praticna kedi mašina vježe ve šrodek, z jenęgo boku iže zboze, na drug'i bok suόμε* Biała Piska, UAM. UDK

praktyka «nauka zawodu pod kierunkiem majstra, termin»: *starali się, zeby te dziecko sło uczeć się na praktykę* Klon Szcz, P 5, 63. KS

praktykować; pośw. tylko im. bier.; «odbywać praktykę (tu przენ)»: *śmierci godzina, ta godzina oplakana od wszystkich praktykowana żyjących* psn IS LXIII 227. KS

praliny; Gpl *-ów*; «czekoladki?»: *χoinka bęńže ubrana kuloukarńi, pazuoćkem i rozmażite ańouęcki i marcępany s pralinuf, gźastki* Myszk'i Pisz. (Nm *Pralinen*). KS

pralka «tara do prania»: *pralkā ze škua albo blaχowa* Upały Giż. UDK

pralnia «pomieszczenie do prania»: *am go še zapuťau, gźe pralnā mā, tam suόμεym pouożył'i i tamām spali* Gietrzwałd Olsz. UDK

***pralować się** «przechwalać się»: *χfal'ivorek [to taki] co še praluje, χlubzi* Natać Wk Nidz. (Nm *prahlen*). KS

prałat (P + lit) Olsz Szcz; «wyższy duchowny katolicki»: *mšo śfanto uotpražuų znajómi nebošćika, kšónc prauot Žišiński z Toruńa, potam zvųóki zańešono na smantoš parašijni* Sząbruk Olsz, KN III 213. KS

prałda zob. **prawda**.

pranie (Z) O Olsz Mrąg Giż Pisz Olc; forma rzeczownikowa czas. **prać**: *to gura, košule še ýešo, kedy prańe* Gawliki Wk Giż, *Kijãnkā do prańo* Mrągowo, ▲ *proszek do prania* Mrąg Pisz zob. **I. proszek** w zn 1b. DK

praojciec (P) Olsz, psn; **praojcowie** plt «przodkowie»: *A že jak Pluski Warmia cała Spiew swych praojćów pielegnowala* psn IS XXVI 99. DK

prasa (Z + P + lit) OWM; *pre-* Mrąg; **1.** «żelazko do prasowania tkanin, sp o maglu» OWMzach Giż: *dāvńi fkuđdāu kražec do prasi abo rosgžanā duša abo rospālune vaŋgle, a potam nastauji prasi električne* W, SWarm 121, *muj ojćec móu prase* [odp. na

pyt. o przyrząd do maglowania] Skop Giż; **2.** «maszyna do wywierania nacisku na jakiś materiał lub przedmiot» Giż Pisz: *mu muotkem býijem te podesfe, a na fabrce jest taka mašina, taka prasa* Bzury Pisz, UAM; ●● **a** «folusz» O Szcz Ełk: *uni go pa'žil'i i f takò prase* [o suknie] Łutynowo O; **b** «wytlączarnia oleju» Resz Szcz Mrąg: *olej; s serneha; tšeba go na prase – ido na mun* [«o olejarni (obj. eksploratora)»] Rzeck Resz; **c** «maszyna drukarska do odbijania na papierze tekstów i ilustracji»: *Gazeta Olsztyńska zaczęła wychodzić tylko trzy razy w tygodniu a drukowana była ręczną mozolną prasą* Dywity Olsz, P 4, 35; **3.** sgt «ogół gazet i czasopism»: *ta prasa, ta „Gazetka Olsztyńska” žäncyj trašaua do našyž pšekonai niš do ewangėlikuŕ* pow. Olsztyn. KS

prask «powodzenie, wzięcie»: *Dziewczyna ma wielki prask* oracja, Wisła VII 89.

UDK

prasować (Z + lit) WM, SWMp, psn; *pre-* Olsz; **1.** «wyglądać rozgrzanym żelazkiem» WM: *pryskajo wodo i prasujo* Pustniki Mrąg; **2.** «wyciskać pod prasą, tłoczyć, też: rozdrabniać?» Mrąg Giż i bl: *lħane kuži opřšut prasowali tu w Mroņgowe* Kosewo Mrąg, *marmulade prasovać* Skop Giż; **3.** «ściskać, unieruchamiać» Giż Pisz: *wauki co coņgno, prasujo, tedi noze zno* [o sieczkarni] Sądry Giż; **prasowany** (Z) Olsz Pisz, psn; *praet* z podm. uogóln. bez słp. Pisz; im. bier.: **1.** w zn 1 Pisz i bl: *maņglovano abo prasovano* żelaskem Snopki Pisz; **2.** w zn «łączyć, sklejać»: *to so take presovane platki i take douki, one so šeščkanćaste* [o plastrach miodu] Unieszewo Olsz. KS

prasowanie forma rzeczownikowa czas. **prasować** w zn 1: *puže do maņgla zmaņglovać bželizne; ftedy beže fpuscõne pšes ten goruncy vauek – ftedy prasovaņa ne brak* Maćice Szcz. UDK

praszport zob. **paszport**.

prawak (Z + SWM XI) OWM, **prawiak** (Z + PJPAN XLII) Olc; **1.** «borowik szlachetny, *Boletus edulis*» OWM: *prawaki – srogi g'žib, ko'zeń gruby* Cybulki Giż, *pražak, pražaki* [odp. na pyt. kwest.] Olecko; **2.** *prawak* «o człowieku praworęcznym» Gawliki Wk Giż. KS

prawda (Z + P + lit) OWM i bl, psn; *prałda* Nidz Pisz; **1.** «zgodna z rzeczywistością treść słów» OWM i bl: *ščero prawde požedom* Kalwa O, *jo ne maņluje, to je prawdo, un pošet do domu Śwignajno* Wk Mrąg, *ale to paņi ne je zadna bajka, to je cysta prałda* Gardyny Nidz, *ja vòm muýe, to jest pravda, mje vvaluu f to vode* Biała Piska, UAM, *co ja tera powjem, to maņa być prawda i jest prawda* Butryny Olsz, *žiņri cuo- wėk – ne powe prawdi* Biała Piska, przs. *prawda w oczy kole* bl, LitLud XVII 119, ● *te pšepovjestki i bajki, co navet za pravde byųy povžedane* Tyrowo O, ● *mõžo, co Diku to cale ne ma bić polske nazwįjisko, muwo co cale italjėnske, ale ci to prawda to?* Rybical Giż, ● *inaksa Polska jek pšet vojno biųa, ne jest prawda?* Ełk; **2.** «racja, słusność» WM i bl: *kpašne šano to ne je ni bidųo, ni koņ, to muši posolõne bić; to pan ma prawde jek to muži* Gietrzwałd Olsz, *miał on właściwie rychtyczną prawdę, spełniło się wszystko co obiecał, bo przecież każdy z nas jest dzisiaj miliardderem* GazOlsz XV 226; **3.** wyraz wzmacniający lub potwierdzający wypowiedź «jest właśnie tak, jak powiedziano, słusnie; też w funkcji wtrącenia» Mzach Mrąg Giż i bl: *jek χto co povedyva a jak mu χce pšyftužyc to „jo, jo” abo i „pravda”* Frąknowo Nidz, *nehl sna, prawda, toć un bių pojenti guowi i oddali go na škoųe ģymnazjum ucić go na rektora* Mrągowo, *tšõnek, a provda, źerzak, bžijak, a nezy tėņi co zžonzane to kapa* Frąknowo Nidz; **4.** «to, co rzeczywiście jest, było lub zdarzyło się» Olsz Mzach i bl: *a to fšystko mne ša šniųo, a jo*

mysłaŭ že to pravda byŭa Gietrzwałd Olsz; **5.** «sprawdzająca się w życiu myśl ogólna, zasada, prawidło» Olsz i bl: *to jest prâvda: kogo Pân Bók mhiŭiue, tĕgo kâže* Woryty Olsz, Stef JPW 3, *o tak, tak dość mamy tych psięknych przysłoziów, chłórne doprawdy nam scero prawde wskazujo* bl, Mał I 13; **co prawda** (Z + P + lit) Olsz Nidz i bl; «trzeba przyznać, że..., mówiąc szczerze»: *ukuatem še spać na ten duži pšec i spše sobže spokojnje, bo co prâvda čepyo byŭo* Jabłonka Nidz, *miło mi coprawda zapłacił jak i te przedniejsze gospodarze Gryźliny* Olsz, P 3, 6; **po prawdzie** (Z + lit) Olsz Giź, psn; «mówiąc szczerze, właściwie, też: zgodnie z rzeczywistością»: *po prâwdzie to terâ na ciebie kolej Tuławki* Olsz, KF, *Nie lzyj drogoleńcu Powiadaj po prawdzie, Na chłórnym palusku Pieściónek upadnie* psn, LitLud 68; **w prawdzie** (P + lit) W; «zgodnie z rzeczywistością»: *jak ja opłysuje, to jest wprawdzie i moge to udowodnicze gwałtoma szwiatkamie* Szczęsne Olsz, P 2, 20; **z prawdy** (Z + lit) W Szcz Giź Pisz, psn; «prawdziwie, naprawdę, rzeczywiście, też: na serio, nie na żarty»: *ja hé mazluja, ŭŭn sprâvdi to zrobzuŭ* W, SWarm 148, *veselńiki jĕk ŭobâčili Kubovo, sprâvdi še vistrašili, bo kabât na ni ŭobderti, vŭosi roščoŭrane* Różnowo Olsz, Stef JPW 50. KS

prawdomówny «taki, który zawsze mówi prawdę»: *Jânioziu možeš zierzyć, łon taki prâwdomówny* Tuławki Olsz, KF. MO

prawdopodobnie (Z + P) Olsz; «pewnie, przypuszczalnie»: *pšewaźne grałi w gre zwano zolo, ktoro prawdopodobne pšihôs jakiś poŭstańec z roku tysonc osemset šizżešont tši* Purda Olsz. KS

prawdziak «borowik szlachetny, Boletus edulis» Cimochy Olc, PJPAN XLII s. 113. UDK

prawdziwek (Z) O; «borowik szlachetny, Boletus edulis»: *a do sušĕna to še nadajō pravžifki* Dłużki O, UAM. UDK

prawdziwie (Z) Olsz, psn; «tak jak należy, też: naprawdę»: *Moja matko, pudzie głodko I tak prawdziwie, Kaźdĕgo jo bez pysk szablō, Až sia łobliznie* psn Stef III 22, *Oj, bōjże sie Boga, oj, bōj sie prowdziwie, Pon Bóg tego koze [-z-, sic!], co kocha zdradliwie* psn IS XLVI 174. MO

prawdziwy (Z + P + lit + SWM X, XI, PJPAN XLII) OWMzach Mrąg Giź Ełk i bl, psn; **1.** «niebędący wynikiem fałszerstwa, faktyczny, autentyczny» O Olsz Szcz i bl: *u Česka [= Czeška] pot xlvĕvem to pravživa soxa* Mąćice Szcz, *una hé je pravživo Židōfka* Kalwa O, ● *dość sposobności nielišta poznać jich prawdziwe oblice* bl, KN IV 296; **2.** «zgodny z prawdą, niewymyślony, nieurojony» W Mrąg Giź i bl: *opowiem wam moje prawdziwe przygody w podrōży* Dywity Olsz, P 4, 14, *tak co widumaŭa, a to hĕc pravžiwego, tylko bajka* Mrągowo, ● *ja wam powĕm pravživo prawde: matka dawno pomerŭa* ib; **3.** «taki, jaki powinien być, należyty, też: typowy» W Mrąg i bl: *pravžiwĭ kšĕšćijan to on zije tak jāk sŭowo boze mowji* Mrągowo, *gdy prawdziwy Niemiec taki list w ręce dostanie, to nie dość że się sam z niego naśmieje, ale jeszcze innym Niemcom dla kiepstwa pokazuje* GazOlsz XXIX 23, ▲ *grzyb prawdziwy* Olsz Mrąg i bl zob. **grzyb** w zn 1, ~ *rydz prawdziwy* Mrąg zob. **rydz**; **4.** «uczciwy, sprawiedliwy»: *to byli take gupe luže, mŭožeš takâ, a te pravžiwe Nemce co rossŭdne byli, te muwĭli, po co pošli tam [narażając życie]* Stawiguda Olsz; **prawdziwy** w uż. rzeczownikowym (Z + lit + PJPAN XLII) O Olsz Nidz Mrąg; «borowik szlachetny, Boletus edulis»: *jeszczeš tego prâwdziwego nie nalazła?* Tuławki Olsz, KF. MO, KS

prawiak zob. **prawak**.

prawić (Z + lit) OW Nidz Giż, psn; **1.** «przemawiać publicznie, zwłaszcza z ambony w kościele» OW Nidz: *ksiannda Rysiewskiego, co tak dobrze praziuł, juź przykrula ziamnia* W, Bar 90, *pšet velunkam χtůš pšet karčmũ χćãu prazić, ale luźe go zakšičeli* W, SWarm 121, ● iron. *uustãu na stole jek na kãzańici i uupšiti začũu prazić kazãnie* W, SWarm 176; **2.** «mówić, opowiadać, też: tłumaczyć» Olsz Giż i bl: *całã godzinę nãma to tem praziuł* Tuławki Olsz, KF, *Potem łod chaty do chaty lažuł Ji ludziom rózne noziny praziuł* psn Zient 177, *praýe tak žecom* [o konieczności nauki] Spytkowo Giż. KS

prawie (Z + P + lit) OWM i bl, psn; **1.** «właśnie, akurat» OWMzach Mrąg Węg Giż Pisz i bl: *lãczego prazie ja mam tam jiść?* Tuławki Olsz, KF; ●● **a** «dokładnie w tej chwili, w tym czasie» OWMzach Mrąg Węg Giż Pisz i bl: *o, prazie gýazda zlecaýa z néba Dźwierzuty Szcz, pšišua dõ mne prawe matka* Butryny Olsz, *ten že'žnik prawe vlas do tyj karémy i fodrovãu pšifko i jedne cygare i dva šnapsiki dobre* Smolonek O, *mušauo něščešće pšišć prazie pšed godami* Woryty Olsz, Stef JPW 3, ● *prawe žiś dwanašće lat jak še ta wojna rosprocëu* Bartki Nidz; **b** «dokładnie w tym miejscu» O Olsz Nidz Mrąg Giż: *on tu prazie ma doktora* Warkaly Olsz, *to jest tulej – penkya mi šekera prawe φ tuleju* Łęgajny Olsz; **c** «dokładnie w ten sposób» Olsz Mzach Mrąg: *terã vlećãu prawe tak, co mu guova vídać byuõ* Gietrzwałd Olsz; **2.** «z małymi wyjątkami, w dużym stopniu, niemal» O Olsz M i bl: *prazie tu na Varrni fšo katolicy* Łatana Mł Szcz, *mau prawe sežžesõnt i šetëm* Narejty Szcz, KN II 60, *mom prože corni fartuõ ot jepkuf* Ryn Giż, ● *mašina do zita, ale i do pšënicy, do ofsu, tylo grožu prazie ne* Kobyłty Szcz; **3.** «naprawdę, rzeczywiście; właściwie» O Olsz Nidz Mrąg Węg Olc i bl: *jak tak juz duzy, prazie duzy, to muõ felc* Frąknowo Nidz, *mi jestewa prawe s Kajkowa, ale opta χauupka je po siñe moim* Zwierzewo O, *mëntopeš to jõ suysauam, ale nie vem prawe cy to jest Olecko*; **4.** «dostatecznie; w sam raz» OW Mrąg Giż: *jena matka po žecku ješče nie byuã prawe rýxtik zdrowsza* Łabuchy Resz, *a dla mne to prazie* [odpowiedź dana komuś, kto narzekał na upał] Krutyń Mrąg. KS

prawiõrnie «właśnie w tej chwili?»: *a tošta głodni, jedz jano, bo twoja matula též praziõrnie przyszła i do krup sia wzięła* W, Bar 50. KS

prawnik ogp: *kaze iechać do prawnikia* Skomack Wk Elk, PME XIX 118. UDK

prawnuczek ogp: *tšymau do kštu prawnucka* Pogubie Średnie Pisz. UDK

prawnuk ogp: *mojemu ojcožu to byli prawnuki* Niedźwiedzi Róg Pisz. UDK

prawny ogp: *Chociaz ten śpiew polski Polskość budzi w duszy Niemiecka ustawa Prawna go nie ruszy* psn IS XXVI 99. KS

I. prawo rzecz. (Z + P + lit + Szyf ZOW) OW Szcz Mrąg Giż Pisz Olc i bl, psn; **1.** «szczególne uprawnienie nadane komuś, przywilej, też: możliwość» lok. jw. i bl: *jãk ja posua do pšeršej słuźby, to tam φsystke luźe dostałi, bo take byuõ prawo bzić* Orzysz Pisz, *te gospodãže χćeli prawa od wodi, co mogli rbi φtać* Babięta Mrąg, *djabëu prawo ni nau do nej gdis jus kur zapýau* Uźranki Giż, ● *bo tylo ta rošlina ma prawo do žycia, która mocno w gruncie stoi* GazOlsz XXIX 21; **2.** «ustawa, przepis prawny, zwykle zakaz lub nakaz» OW Szcz i bl: *Niemcy nowe prawo naõwczas wydali, Na publicznych wiecach mów polskich wzbrãniali* St Kaletka Olsz, P 7, 3, *urzędnik mowi, ze się pani wyprowadza do Polski, to pani musi zapłacec za 3 lata podatek naprzod, choc pani wyjezdza do Polski i jest take prawo* Klon Szcz, P 5, 47; **3.** «ogół przepisów i norm obowiązujących w jakimś państwie» Olsz Szcz: *walczcie przy wyborach i ja też walczyć będe, ale wam mowię, ta walka niechaj jest utšciwa i w ramach prawa* Dywity Olsz, P 4,

44; **4.** «rozstrzygnięcie sporu prawnego, wyrok» bl: *Olsztyńskie sendacze, sendzó takie prawo Co workiem potrzójsnó, wyroczek łaskawy* psn IS LIX 218. KS

II. prawo przysł. (Z + lit) OWM, psn; **na prawo** (Z + lit) OWMzach Mrąg Giż Olc, psn; **a** «na prawą stronę, w prawą stronę» O Olsz Mzach Mrąg Giż Olc i bl: *to jek Žid mužiu, žeby jexaŭ na prawo, to ón maŭ tam liwo renke i pojeŭaŭ na lewo Unieszewo Olsz, drži so se dýex poŭovuf, jena na pravo, jena na livo še ofaŭa Skop Giż; b* «na prawej stronie, po prawej stronie» OW: *śuśek na livo i na pravo Zezuty O; w prawo* (Z) Szcz Mrąg Giż Pisz, psn; **a** «na prawą stronę, w prawą stronę» Szcz Mrąg Pisz i bl: *obejzaŭ še v livo, f pravo, gže lubo leži, a potem stšeliŭ sam na šibe Dybówko Mrąg; b* «na prawej stronie, po prawej stronie» Giż i bl: *lvy zaśek, a f pravo to pravy zaśek* Gawliki Wk Giż. KS

praworządny «rządzący się lub postępujący zgodnie z prawem»: *a że Polska musi być praworządnem Państwem, tak powinien i każdy Polak być praworządnem, gdyż gdziekolwiek polak jest, przedstawia on Polska* Dywity Olsz, P 4, 44. KS

prawosławny «związany z prawosławiem»: *pevno i za váre iŭ mencyli, co ŭčeli na to pravosuŭavno, a ŭóhi né ŭčeli* Gałkowo Mrąg; **prawosławny** w uż. rzeczownikowym «wyznawca prawosławia»: *a te pravosuŭavne to zza Buŭa ŭóhi so, onu majo sfoj koścoŭ* Konopki Wk Giż, *żencej u nas staróveruf nis tyŭ pravosuŭavnyŭ* Wojnowo Mrąg. UDK, KS

prawować się (lit) W; «dochodzić swych praw przed sądem, procesować się»: *ton się już pârę lâť prawuje to ten las ji ni może jakoś nic wyprawować* Tuławki Olsz, KF. KS

prawowity «prawdziwy, właściwy»: *tak ta nieświadomość rozeznania różnicy pomiędzy narodowością a państwowością spłodziła w pierwszych latach połączenia Warmii i Mazur z prawowitą ojczyzną dużą błędów* St Kaletka Olsz, Leng 198. KS

prawuszek (Z + lit) Pisz, SWM XI; «borowik szlachetny, *Boletus edulis*, także dem lub hip»: *prawusek, rycik – to sò najlepsze gŕžibi* Snopki Pisz. KS

prawy (Z + P + lit + PJPAN XLII) OWM i bl, SWM XI, psn; GLsg f -é Nidz i bl, -ej (w tym -éj) Mzach Mrąg Giż Pisz i bl, Gpl -éch, -ech Olsz; **1.** ogp: *levy bok še vygoiŭ, a pravy né Świątajno Olc, on byŭ na pravo opatke operovany Dajtki Olsz, rence, rónčki ot soŭi te jenoš biŭo, prava abo livo* Butryny Olsz, *na tego pravego voŭa voŭali kse, a na ečnej strońe cė* Ukta Mrąg, *jak to suflo še vŭeŭo tego zboza s tyŭni plevaŭni, ze fsyskim, to tak še z levi strony čisneŭo do pravi* Kot Nidz, ● *do ośuf to so prave i live gvinta* Orzysz Pisz, *kedi ja na pravó noge, pravó do pšotku vezne, to ftedi reŭjku čisne pravó, né* Kajkowo O, UAM, ● *fraz prawa ręka* Giż zob. **ręka**; **2.** «szlachetny, uczciwy, zacny» OWM i bl: *Anecka ŭzy leje z serca prawego, Daj ji tve błogosławieŭstwo I nad pokuso zwycieŭstwo oracja*, Mał III 117, ▲ *grzyb prawy, grzyba prawa* OWMzach Mrąg Giż Pisz i bl zob. **grzyb** w zn 1, ~ *prawy pilcek* Resz zob. **pilcek**; **3.** «prawdziwy, autentyczny, też: właściwy» Olsz Giż Pisz Olc i bl: *ja jako polak prawy ubolewałem nad ich przyszłą dolą* Dywity Olsz, P 4, 51, *óni ŭcò še dokonać, ŭcò ŭtuderovać pravo mazursko move, jek to biŭo* Olecko, *esce to né ma pravého rozumu* [o dzieciach] Pogorzal Wk Pisz; **4.** «prosty, równy» bl: *Oj, kiedyć ja bende Z tych Gonsków wendrować, Oj bendóc mnie bendóc Dziewcoki załować, Nie tak te dziewczoki Jek jeden młodzyniec, Co mnie wyprowadziŭ Na prawy gośćiniec* psn Gęb II 85; **prawy** w uż. rzeczownikowym (Z + lit) OWMzach Giż Pisz; «borowik szlachetny, *Boletus edulis*»: *pugžipki né sò take*

smačne jek prave, ale teš dažo še zješč Kaplityny Olsz, Stef JPW 58, *kožlože dıxt jāk tēn prawi* N Wieś Ostródzka. KS

prażyć «poddawać działaniu wysokiej temperatury bez użycia tłuszczu»: *Gérwazy, Protazy, Groch warzy, groch prazi* psn Stef RD 58; **prażony** im. bier.: *na śńadańe žuna wažuua grox prażoni* Olsztynek O. KS

prąd; Npl *prędy*; **1.** «strumień powietrza lub płynącej wody»: *Przez wody, ład, Wziatrów séroki i rzeżwy dnie prąd* psn Mał II 43, *pod mostańi, gže prëndy só, ʹostre vody, co vēⁿgože majò býeg do mořza* Zgon Mrąg, ● *przen Po wojnie światowej prąd wolności płynie, więc „Radę Ludową” tworzymy w Olsztynie* St Kaletka Olsz, P 7, 3; **2.** «o energii elektrycznej»: *się mieszcy jezioro, bez ktore kazdy muszy przejezdziec, taki zwany most na cynach i to czognie prątem* Klon Szcz, P 5, 29. KS

prądowy; tylko *-t-*; «elektryczny»: *prontovo lampa* [odp. na pyt. kwest.] Biesal O. KS

prątek (Z + lit + SWM IV, VI, IX, X, SWMp, SDGW, Szyf AM) OWM i bl; Gsg *-tka* W; **1.** zwykle pl «trzy lub cztery pręty osadzone prostopadle w pałaku u kosi, służące do odkładania pokosu» OWMzach Ełk Olc: *drabýina na kośisku, próntek zakuada še na paųońku* Jeleniewo Szcz, SDGW 15, *pruntki moze tak ze tši, ze štery rneli, jak košili óves i jęcmeń* Kalinowo Ełk, *kedy prontki so, to še uųoży tak prosto, to tedy ta co żonze moze tylo zgarnońć* Kobyły Szcz; **2.** «przyrząd lub element konstrukcyjny w kształcie szczębła, listwy lub kijka»: **a)** zwykle pl «listewki w warsztacie tkackim przeplatające nitki osnowy, tzw. napletacze» Giż Pisz Ełk Olc: *a potem pšydò te próntki fte pšenze co bedò fsnovano, fte pasma musò pšyšć, boby řic ře zrobzuu* Rostki Pisz, *gže còųenek řožių, to prontki za řićeńicańi* Mazuchówka Giż; **b)** «jedna z dwóch listewek służących do mocowania osnowy na nawoju» Nidz Pisz: *z nawońńiku beńże podawany w řićeńice, z řićeńicuf fpuoše, s puoši na pruntek pšyżonzano i beńże tkano* Lisy Pisz; **c)** «rodzaj czółenka do tkania chodników lub wyrobu sieci» Nidz Giż Olc: *ńelim take descki, take próntki* [o narzędziu do przesuwania pasków płótna między niemi postawy] Konopki Wk Giż; **d)** «zaostrzony patyk służący do wytrząsania pakul z paździerzy»: *višunsani na pruntku* [o sposobie czyszczenia lnu] Róg Nidz; **e)** «trzonek tłuczka w maślnicy» Mzach; **f)** «używany w innych zastosowaniach» O Pisz: *štašety to so s tyx takix prontkóf* Hejdyk Pisz, *pruntki, škuo tšima te pruntki* [w ramie okna] Wejsuny Pisz, *zrazu byųy drewniane pruntki* [o zębach bron] Biała Piska; **3.** «skamieniały szczątek muszli belemnitu w postaci stożka, w wierzeniach Warmii i Mazur utożsamiany z kamieniem piorunowym, czyli materialnym śladem po uderzeniu pioruna (zwykle w zestawieniach)» OWMzach Giż Pisz i bl: *co to z gźnotu spadńe, to próntki* Sądry Giż, ▲ *prątek boży* O Olsz Mzach Giż Pisz i bl, ~ *prątek ze grzmoty* «ts.» bl, SWM VI s. 22. KS

prątowy zob. **prądowy**.

prążeczki; tylko *br-*; ekspr «delikatne prążki – wzór na tkaninie»: *kratkova [chustka] to prenzy f kastki, v brunžečki* Ługwałd Olsz. UDK, KS

prążki (Z + lit) OW Szcz Węg Giż Pisz, Kult MW HMK, psn; *br-* OW Szcz i bl; Ipl *-oma* Węg (*-ami* Pisz); **1.** «cienkie paski odcinające się od tła»: **a)** «widoczne jako wzór na tkaninie» OW Węg Pisz i bl: *fartuski to byųo tkano baųa postava i ruzove prōⁿški* Zdory Pisz, *to pstroćina, w brųⁿški tkane weųna i bawėyno* N Wieś Ostródzka, *puótno do košul, puótno do puaxťóf, puótno do řeńčnikóf s rozmaitemu brōjškamu i s kastkamu*

Bredynki Resz; **b)** «charakterystyczne dla ubarwienia niektórych zwierząt» O Pisz: *ma prunski żelone* [o wężu] Rostki Pisz; **c)** «widoczne w przekroju pnia drzewa, słoje»: *te prąski to kouka, a środek ten sam to drzeń nazywali* Miechy Giż; **2.** «długie i wąskie kawałki tkaniny» Giż i bl: *ordaki – stare śmaty, na próncki* [sic!] *żhento* Gawliki Wk Giż; **3.** «o rządkach wytoczanych do sadzenia kartofli, bruzdki»: *take brónski cónugno to 'żo'tki se nazywajo* Kobyłty Szcz. U w a g a: SWarm podaje hasło w postaci *brązka*. UDK, KS

prążkowany; tylko *br-*; «o tkaninie: pokryta prążkami»: *brůškovani* W, SWarm 9. KS

prążkowaty; tylko *br-*; «o tkaninie: pokryta prążkami»: *pstročina – kastkovatã, bruškovato i f kastki* Mierki O. UDK, KS

precherka zob. **pracherka**.

precz (Z + lit) OWM i bl, Szyf ZOW II, psn; *prycz* Olsz Mrąg Pisz; «wyraz podkreślający»: **a)** «opuszczenie jakiegoś miejsca, też: położenie lub przebywanie w pewnej odległości od czegoś» OWM: *uśli prec, potem se powróciłi* Bartki Nidz, *kedy kto se "ozeńiu to muśâu z domu pryc, a drugi w domu "ostau* Wojnowo Mrąg, *bo pścoûa to iże pore kilometruf, ona iże – a! śeść, śetum kilometruf, ona frugo, puże preč* Kajkowo O, UAM, *wus pojechaû kawauek preč* Ulnowo O, *to potym go cšeba cesac, co pakuuy preč "odlecu* N Gutty Pisz, *biu dva lata f pojmaû, biu puu roku preč* Pisz, *Antkovo jest preč – gžeści za Olštynem* Prajłowo Olsz, *co jest z wjoski preč, to na wibudowanu, na plone* Stryjewo Resz, ● *ido precz z nieba kośniki i babki to ziosna* [o znikaniu gwiazd z gwiazdozbioru Oriona] bl, Szyf ZOW II 150, *biuam ot škouu preč juš ot śtirnustu lot* Kajkowo O, ● *fraz być precz czego* O zob. **być** A w zn 2; **b)** «usunięcie, wyrzucenie, zabranie lub oddalenie skądś kogoś lub czegoś» OWM: *ci to jes rižtik po polsku remunt, ci reperatura; to tak: stare vžonć prec, a nove fsažiť na te same nejse* Frąknowo Nidz, *vžeûam χustke z reńeña prec* Grabowo Mrąg, *komora gže se staża prec, taka maluškã jizba, maluške "okna – to kómora* Dąbrówka Pisz, *co nedobrego to se vymažne prec na dvór abo na śhećisko* Korzeniewo Giż, *vžel'i menža od nej preč* Nida Mrąg, *caue famelyje vycónjali prec, nazat, veņksa pouova posua do Rosyji* Wygryny Mrąg, ● *przen on ma od'żućić to øšistko śpíñstpo prec, te wutke i te tobake i ma iść tamuj na tó zuotó gure i tamoj ma modl'ić se* Jabłonka Nidz, *Bók ci sam daje palmy Φ prawo tpojo reņke* Ty śpewaj *wžencne psalmy Ze prec wžou tpo meņke* psn; ●● ekspr «w formie wykrzyknienia: nakaz oddalenia się» O Olsz Mrąg Giż Pisz i bl: *f šiñi stojunc tak vouau: prec do dumu dalej* Hejdyk Pisz, *pódziesz ty mi zarã precz stãd!* Tuławki Olsz, KF, *iičće gouómbečki preč, bo uuvãlãta vaše nõski uo mój bžitki šorc!* Leszno Olsz, Stef JPW 70; **c)** «całkowity brak lub utratę czegoś» OWMzach Mrąg Olc i bl: *dokucałi nam dužo, fšiske šyby od domu biuy preč* Brąswald Olsz, *øšistko pošuo preč* [o zniszczeniu gospodarstwa] Stryjewo Resz, *nevidomy to ma oba preč* Wygoda Olsz, *on ma pravo ryņke prec, dostañe panzije* Szestno Mrąg, ● *jek se prec iże zaklucić* [odp. na pyt. o zamknięcie drzwi] Polska Wieś Mrąg. KS

predykant «pastor?»: *Olsztyñski predykant, co go pobudował Co by rok sześć niedziel w Olszynie tancował* psn IS LIX 218. UDK

profesor (Z) Olsz, **profesor, profesór** (Z + P) Olsz Mzach Mrąg Pisz; Npl -y Pisz, -owie Szcz; «pracownik wyższej uczelni mający stopień naukowy najwyższy w hierarchii»: *ten kšonc, co byu profesor, iże, to go spotkaû stan Fric* Łajs Nidz, *chodzielim na wykłady godzinami, ktorzy nam wykładali profesorowie* Klon Szcz, P 5, 24,

to te profesory znaleźli te urnën, jek ja dwanašće lat maŭa i muwili, co tu byŭy Germani Zdory Pisz, ● w połączaniu z pan: tam liŭo wojować, pañe profesor Mikołajki Mrağ, co novego, pañe profesože Łajs Nidz. KS

prekurator, prekuratór (Z + P) Olsz Szcz, **prokurator** (Z + P) Olsz Szcz Giž; ogp: *staniełem przed sądem i prekuratorem sądu i pytam się mie, czy byłem juz karany sądownie* Klon Szcz, P 5, 38, *prokurator zaŭożyu dożyvotñe vñenzeñe* Różnowo Olsz. KS

prel zob. **apryl**.

prela zob. **apryl** (errata).

prelówka zob. **aprylówka** (errata).

premia; -yja W; Gpl -ów Pisz; **1.** «nagroda pieniężna za szczególne osiągnięcia»: *jã dostalem za mojego byczka premię Tuławki Olsz, KF, i s tigo otšimaŭ sto markuφ – na kedajši pñeñonc – preñe i dostau urlop do sfoji šerotu matki* Dąbrówno O; **2.** «świadczenie pieniężne wypłacane po spełnieniu pewnych warunków»: *dostaje duże preñje jak byuó šedñoro žeći* Olsztyn, *ona dostaua tyle preñzuf* Drygały Pisz; **3.** «w grze w karty: pierwsze pięć kart bijących (obj. Bar)»: *nawet „premyje” dostali, bo Jochim zagrał czerwinną ósemkę* W, Bar 61. UDK, KS

premier ogp: *mñajuem to ščensće z nasem preñzerem Ćirankevičem še obacić* Biała Piska, UAM. KS

premiować; fut 3pl *będać premiować*; «przyznawać premię za szczególne osiągnięcia, nagradzać»: *w maju będzie wystawa; tam będą bydło premiować* Tuławki Olsz, KF. KS

prepaganda zob. **propaganda**.

presa, presować zob. **pras-**.

prestępstwo zob. **przestępstwo**.

pretensja; tylko -yja; «żal, uraza»: *to dziecko był stale niespokojnie, to stale cy starsi obywatele mieli pretensyje do dziecka, to się ja wyprowadził do innej piewicy* [«piwnicy»] Klon Szcz, P 5, 55. KS

prezident (Z) Giž, **prezydent** (Z + P + lit) W Szcz Giž Pisz Ełk i bl; **1.** «głowa państwa będącego republiką» W Szcz Giž i bl: *wszyscy, wszyscy się mocno interesują, a pewno i tam sam pan prezydent Ebert by rad mojego gadania posłuchał* bl, KN IV 295, *jek Ćitler pšiset za prezydenta po zmaruym Ćindenburgu, to najpšut še zgožiŭ s Polsku* Stanlewo Resz, *Pan Prezydent Wojciechowski Rzeczypospolitej podziękował mie barzo* Klon Szcz, P 5, 35, *wiželim gže nas prezedent Ćerut šeži, na jakim mñejscu, uoñskiego roku* [o wycieczce do Warszawy] Giżycko; **2.** «szef większego okręgu administracyjnego» Pisz Ełk: *tedi za bõrgemajster jest prezydent* Snopki Pisz. KS

prezencik dem lub hip «**prezent**»: *złõmy kazdy w prežęciku* Skomack Wk Ełk, PME XIX 103. UDK

prezent (Z + P + lit) Olsz Szcz Pisz, psn; Apl -ta Szcz; «przedmiot podarowany komuś, upominek»: *jãk Mikuŭaj poset, koždy še ućesyu: šalik fejny, maŭorkę, poñcoski, reñkażićki, to prezẽnt* Myszki Pisz, *prezenty to bendo po kryjamu kupžõne* ^uot matki i ^uod ^uojca ib. UDK

prezenterować psn, **prezentyrować** psn; «oddawać honory wojskowe»: *Eksecerować, prezenterować Z domu do domu rewenderować* psn IS XXXI 121, *Do wojska go dać, Tam go viuco egzercirovać, presentirovać, Ot ŭaty do ŭaty vendirovać* psn. (Nm präsentieren). KS

prezes (Z + P + lit) W Szcz Giż Pisz; «osoba kierująca jakąś instytucją, przewodniczący»: *byu zažont škouy, skuadau še s prezesa, ze sekretaża i skarbnika Purda Olsz, my melim bank ludowy, to byu polski bank i ja byu prezesem Różnowo Olsz, a Prezes Smetona rozstrzygnął swem głosem że nie uchwała się poboru rekruta Dywity Olsz, P 4, 54, ▲ Prezes Rady Ministrów «minister stojący na czele rządu, premier» Szcz: przy tej okazji przeprosyłem pana Prezesa Rady Ministrow, ze mam jeszcze dwóch agitatorow ze sobom tu w gmachu Klon Szcz, P 5, 45. KS*

prezydent zob. **prezydent**.

pręciuchno, prędziuchno ekspr «**prędko** w zn 1»: *Państwo się z nami wybierajcie A pręciuchno stąpacie oracja, Wisła VII 93, Porównoj Boze góry z dolami, aby to było równiuchno Powróćże Boze kochanie moje, aby to było prędziuchno psn IS LVII 211. KS*

prędk (Z + P + lit) OWMzach Giż Pisz Ełk i bl, psn; sup *na-* Olsz Szcz; **1.** «pojawiający się na początku właściwej czemuś pory, wczesny» OWMzach Giż Pisz Ełk: *kukařka, moze co i skowronek, to te naprentse so ptaki* Występ Szcz, *to sō prantke kartofle, prantko uuxyno i do jędu sō dobre* Porbady Olsz, *Stef JPW 1, te późnejse to peońe, a te prentse to bijony* Frąknowo Nidz, *nāprentše gżibi sō murzle* Kaplityny Olsz, *Stef JPW 58, ● kiedy prantki siew [zboże] dostanie dwa abo trzy kolanka* W, Bar 86, ▲ *prędk* *wiśnia* OWMzach Ełk zob. **wiśnia**; **2.** «o człowieku: energiczny, ruchliwy, też: porywczy, gwałtowny» Olsz Ełk i bl: *taki prentki to mu muvilim tšepak* Laski Wk Ełk, *Mili chłopięta, prędkie dziewczęta, Do żniw się śpieszcie, plon potém nieście* Kal 1892, 13, *nie bądź tak prędk* *do bzičã* Tuławki Olsz, KF; **3.** «szybki» Giż i bl: ● *ale uon duugo ne zuu, φ prentkem caše pomer* Korzeniewo Giż; **na prędkiego** «wkrótce?»: *to też było do chodzenia, ale na prędkiego to po tej chorobie była to letka praca* Klon Szcz, P 5, 18; **z prędk** «nie zwlekając, natychmiast»: *Tam anhel'i: s pryntka pastuskoŕe Do Betlejemu [idźcie]* psn. KS

prędk (lit) Olsz, psn; «wkrótce (obj. BWM 186)»: *jek córka chciała, tak dostała. Prędkiem szlos stojł* Purda [D] Olsz, BWM 30. UDK

prędko (Z + P + lit) OWM i bl, psn; comp *prenc-* Nidz i bl, comp sup *-ej, -ej* OWM, *-é* OWMzach Mrąg Węg Pisz Olc i bl, *na-* OMzach Mrąg Węg Pisz Olc, *naj-* Olsz Szcz Mrąg Pisz Ełk i bl; **1.** «z dużą szybkością, w szybkim tempie, też: w krótkim czasie, nie zwlekając, natychmiast, szybko, żwawo» OWM: *počonk leči – čuovek tyš leči, Kedy prantko, sporo, a Kedy volno to iže* N Kaletka Olsz, *pan moze prentko pisać* Bartki Nidz, *to mašinofnabil'i, to tedi fšo mašinoma – to šuo fšo prentko* Ełk, UAM, *žećak še naprenzy na^uucy* Zdory Pisz, *o pđeršej, o drugej v noci fsta'li i co prenzrej vidrašoval'i* Użranki Giż, *luzijali sia, coby to czam prandzy skónczyć* W, *Stef OK 5, uon prentko vžou skšine na kona i galopem pojeřau* Leszno Olsz, *Stef JPW 75, zeby my še do Varsavy mogli dostać, moze by my še prenzrej za to uOdre dostali* Opaleniec Szcz, *coby tego naucycęla prency pšisual'i, bo žeći uceńa brakujo* Natać Wk Nidz; **2.** «wyprzedzając kogoś lub coś w czasie, też: wcześniej» OWM: *polške kobjety prenzrej še stažejo* Olecko, *ba, kto wej w Nowy Rok prędy wróci z kościoła, ten psiersy ukońcy zniwa* bl, Mał I 12, *panie Gospodarzu, ale my w tym roku najprędzym zesiekli* ib, *to pevno jek Ęelganoc tak prentko je, to esce ne šeli* Ełk, UAM, *latość tak prentko [bociany] pšylecauy i jus pšet sfentym Bartuomejem odlecauy* Rostki Pisz, *za prentko kura znieše, to jes f takej buunce, to jes buržel* Męcice Szcz, *ja nigdym tego ne mišlaua,*

ze tak moge pręntko še pšebužić Nidzica, i buuem esce žešić hīnut zafse esce pręntzi kole prāci tēj jek te, co v ňešće ňeskalī Biała Piska, UAM, ● *naš zegar puu gožiny za prentko choži* Gardyny Nidz; ●● **a)** tylko comp «dotąd, dopóki» W Nidz i bl: *prentzy še ňe žeñiua as peuno bua* [skrzynia] Wykno Nidz, *gospodāš pozedāu, že pranzi iēx ňe spšedā aš dostañe sto talaróf* N Kaletka Olsz, Stef JPW 24; **b)** tylko sup «przede wszystkim, w pierwszej kolejności» Szcz Mrąg: *do woza najprentzy brak d'zewo, no tedy pšijdo šprixi wyróbžune, tedy pšijže psasta* ^uoptocuna Śwignajno Wk Mrąg; **3.** tylko comp i sup «(naj)częściej, (naj)łatwiej; raczej» OWMzach Mrąg Pisz Olc i bl: *okōnki, puoćicki, uklejki i stinki biłi prentzėj v ježeže, ale tera us sō fšistke vifitane* Pasym Szcz, UAM, *še udušo – to napreñzy v mauēx bagnaχ* [o rybach pod lodem] Malinowo O, *pšed vojno kražestfo šuo lepši, bo káždi buu v zāropku, to tēs i pranzi co zarobžuu* Nagłady Olsz, Stef JPW 5, *ñentus to tus dobre, wiglundajo jak zabi a fejn smakujo, pšed Godi najprnzi iχ dostañe* Mrągowo, *kratkova* [chustka] *to prentzy f kastki, v brunžečki* Ługwałd Olsz, ● *Ńe χce starēgo, choć mo vur pšejenzy, Vole muo-dego, bo ukoχo prentzy* psn. KS

prędkość; w prędkości (lit) Olsz, psn; **a)** «w krótkim czasie, natychmiast» bl: *Odestał ci je* [pisma] *w prędkości Do rak królā jego mości* psn Kętrz 94; **b)** «w pośpiechu»: *fšisci ša užiūali, a uorganisti f ti prantkości, zamñast vžoišć kropšiduo i kočoūek, vžou kubeu i mñeχ uod uogña* Gietrzwałd Olsz, Stef JPW 4. KS

prędziuchno zob. **pręciuchno**.

pręga (Z + P + lit + SWM VI) WMzach Węg Giż Pisz Olc, Kult MW HMK, psn; *br-* WMzach i bl; Gpl -ów Olc, Ipl -oma Szcz; **1.** «cienki pasek odcinający się od tła»: **a)** «powtarzający się w równych odstępach i tworzący wzór na materiale, prążek» WMzach Pisz Olc i bl: *burszlak był pstry z rozmaitych pręgów: cerwone, biale, modre* Gąski Olc, P 6, 2, *obrusek s kšatkañi abo ten z bryñgañi* Łatana Mł Szcz, *matka nas vyuciua użynane pręñgi, to šiua roboty tkać* Tuchlin Pisz; **b)** «będący śladem na skórze po uderzeniu batem lub kijem» W Olc: *kūñ mñāu grube branji uot bata* W, SWarm 10; **2.** «tęcza» Węg Giż: *descowa pręnga* Krzyżany Giż. KS

pręgowacina «o materiale w prążki?» Mrągowo. KS

pręgowany; tylko *br-*; «prążkowany, pasiasty» W, SWarm 10. KS

pręgowaty (Z + lit + SWM XII) Olsz Mrąg Pisz; *br-* Olsz; «o materiale: prążkowany, pasiasty»: *f paški cervune z bžauym; kele domu prengovata χustka, byle co, byle ňe goua guova* Krutyń Mrąg, SWM XII s. 14. UDK

pręt (Z + SWM IV, SDGW) OWM; **1.** «część kosy»: **a)** «tępy brzeg tzw. blatu» OWM: *do guri je prant, a na dole je uostše gže še šeče* Ruś Olsz, *ta pšenta s tym pręntem še tšimo pospoūu* Tuchlin Pisz; **b)** «drewniany pałak służący do odkładania pokosu»: *prent wygenty na košisku, kturogo jeden koñec tkfi f šrotkowej części košiska, druģi na koñcu košiska* Sząbruk Olsz, SDGW 15; **c)** tylko pl «o listwach osadzonych prostopadle w pałaku, służących do odkładania pokosu»: *tši pręnti abo dva prōntki na košisku opsažone, co zito odvala* Turówko O; **2.** «listwa brony, w której tkwią zęby» O: *uni sō brunu take, co majō pχeñć prātuf i majō do brunovahā, do šivu* Kajkowo O, UAM; **3.** «miara długości, też o przyrządzie mierniczym?» O Olsz Giż: *pręnt to štéry mètry, to buu pręnt* Upałty Giż, *gošćeñec to droga starodavna tšyχ pryntuf šerokości* Rożental O, *kedyš to fšo tylo na laski i tyčki mēžałi, albo na pręnty, a tera to fšo na metry* Ramsowo Olsz. KS

- prętał** (SDGW) O, SWM IX; «tępy brzeg tzw. blatu kosy». KS
- pręto** «tępy brzeg tzw. blatu kosy» Wierzbowo Nidz, SDGW 19. KS
- prężynować** «spulchniać glebę kultywatorem»: *kultivatrem preznynovać* Skop Giż. EG
- prima aprilis** «zwyczaj żartobliwego oszukiwania w dniu pierwszego kwietnia» Tuławki Olsz, KF. UDK
- proba** (P + lit) W Szcz, **próba** (Z + lit) Olsz Szcz; «badanie czegoś przez doświadczenie» W Szcz: *to mušém dopšéru na tégó suma vařovać i prube zrobyć, řaciķi zastażić* Pasym Szcz, UAM, *byłem 14 dni na probie uczenia się malarstwa* Klon Szcz, P 5, 10, ● *jak chcesz; próba fraj, ale cobyś potem na mnie nie zwálł* Tuławki Olsz, KF; **na próbę, na próbę** «w celu przekonania się o czymś»: *i tan król vřóu jò na proba do jeni ižbi. I uón jì pšniòš lnu do pšanzaňã* Purda Olsz, Stef JPW 42, *weznę tę maszynę na próbę; jek nie będzie dobrze szła, łoddãm jã nazãd* Tuławki Olsz, KF. KS
- probant**; Npl -ci; «osoba doświadczona, obeznana z czymś, praktyk, znawca»: *to mušeli byšće še zapytać řuopakuf co f tem probanci so* Mańce Szcz, *tego jo nie byuã probant i nie vjem* [o środkach do zakwaszania mleka na sery] Tyrowo O. KS
- proboszcz** (Z + P + lit) OWMzach Olc, psn; *probuszcz* (w tym -bó-) O Olsz Nidz, *próbószcz* Olc, *próbošč* Szcz; «ksiądz katolicki zarządzający parafią»: *to fkatolickix to muvo probošć a u ewanğelikuf to kšonc my muvim* Gardyny Nidz, *pierwszem Redaktorem tego „Warmjaka” był ks. wykary Barczewski z Biskupca (późniejszy Proboszcz w Brunswaldzie)* Dywity Olsz, P 4, 36, ● *w połączeniu z ksiądz: Pańszczyzнем łobrobziul Pore dni na dali, Za to mnie kšiondz proboszcz lubzi, A hekonom chwoli* psn Stef I 180. MO
- proboszczowski** «dotyczący proboszcza»: ● *był on matorolnem gospodarzem, a żona jego nazywali tamtejsi ludzie oficerską i proboszczowską panięnkã, podobno miała umieć po niemiecku i miała być jak to mówią: baba frant* Dywity Olsz, P 4, 50. MO
- probować** (Z + P + lit) W Nidz Pisz, psn, **próbować** (Z + lit) W Nidz; praes 1pl *próbujeva* W, praet 1sg *ja próbował* Nidz; «podejmować próbę wykonania lub osiągnięcia czegoś, też: sprawdzać swoje możliwości w jakimś zakresie» W Nidz Pisz: *tkać em prubowaã tkać, ale co tam nalezi do tkaňã ja nie žim* Wykno Nidz, *sin po očšimaňu wezwaňã, řoc niešmauo, leć probuje prošić matki o pšebaćeňe* Hejdyk Pisz, *próbowałem jech jednać, ale jenusz się nie pojednali* Tuławki Olsz, KF, *probowałem rok, puõtora, dva zic sam* Drygały Pisz; **probujący** im. czyn. w zn «wystawiać na próbę, sprawdzać» w uż. przysłówkowym: *A v niežele po obježe řožuu Pan Buk po tem šfeće, řožuu, řožuu žebrajonyz Gresnyř luži probujonyz* psn. KS
- proboz?** zob. **powróż**.
- probozek** zob. **powrozek**.
- probój** «wbita w futrynę drzwi żelazna klamra, na którą zakłada się kłódkę» Guty Różyńskie Pisz, SWM I s. 69. KS
- probóz?** zob. **powróż**.
- probuszcz** zob. **proboszcz**.
- procencik** dem w stos. do **procent** w zn 1a: *żyję z tego procenciku łod psienędzy, co mãm w Kasie* Tuławki Olsz, KF. UDK
- procent** (Z + P + lit) OW Nidz Giż, psn; pełny wykaz form: GAsg *procent* Olsz, Npl *procenta* O, *procenty* O Olsz, Gpl *procentów* W Nidz Giż, *procent* Giż, Apl *pro-*

centa O i bl, *procenty* Giż, Ipl *procentami* Olsz; **1.** «suma obliczana jako stała część od każdej setki»: **a)** «płacona wierzycielowi przez dłużnika lub stanowiąca czyjś dochód od kapitału» OW: *ni mük sobže dać redi s pucañam procantuf i düm iygo pošet na supasta* W, SWarm 151, *twój pusąg dawa na procent do Kasy Tuławki* Olsz, KF, zag. *co navet rośnie bez vody? Te procenta na bance* Ornowo O; **b)** «będąca wynagrodzeniem za pracę pobieranym w formie prowizji» O Giż i bl: v *Velkiχ Konopkaχ to ohñ so ryxtovne rybaki, to dostano procenty ile uχořo* Paprotki Giż ● *przen a światłość jasna w dzień Wincenta, niesie hojne nam procenta* psn Mał I 9; **c)** «uiszczana w postaci podatku lub innej opłaty» Olsz Nidz: *mušaŭa iść na bank i vymñenić pšenonze na amerykańske i engelske, tom mušaŭa zapuacić procent, ftedy juš mogua na pošte* Gady Olsz; **2.** «setna część jakiejś całości» Olsz Giż: *stont jake ośemżešont procentof vyjecha-uo i tera ješče vyjado* Likusy Olsz. KS

procentować się «opłacać się, przynosić zyski»: *sipañe stučnam gnožam pola zavdi ša procantuje* W, SWarm 121, *χovañe prošakuf v uostatnyχ lataχ dobže ša nãma procantovayo* ib 122. UDK

proces (Z + P + lit) OW Pisz; **1.** «rozprawa sądowa» W Pisz: *na psiątego będą mnãł proces to tego kona* Tuławki Olsz, KF, *uñi mušel'i pšegrać ten proces* Biała Piska, UAM; **2.** «?»: *Bartku – mówzi – pójdziem jutro w proces oba. Bendziem szie lizać. Chto kogo gorzyj liźnie – to jego psieniondze byndo* Nadrowo O, LitLud 90. KS

procesja (Z + P + lit) W; -yja W; «uroczysty pochód duchowieństwa katolickiego i wiernych niosących krzyż, święte obrazy i śpiewających pieśni»: *procesja, čši razy kouo koščoua obeñdo* Gady Olsz, *na smentaš procesyjo iže, špevajo* Purda Olsz. KS

procesować się (lit) OW; fut 1pl *będziem się procesować* O; **1.** «prowadzić z kimś spór sądowy» W: *Darmoχfãu to znani sũndovñik, z ñikam ša ñe zgoži i uo bileco ša procesuje* W, SWarm 141; **2.** «?»: *Bartku, będziem sie dalej procesować o psieniondze [...]. Ale teroz nie będziem sie lizoć, tlo gizdać w ucho. Chtóren gorzyj gzizdnie – to jego psieniondz byndzie* Nadrowo O, LitLud 90. KS

proch (Z + lit) OWMzach Mrąg i bl, psn; **1.** «drobne cząsteczki czegoś, kurz, też o szczątkach ludzkich» Olsz Mrąg i bl: *Bo ta woda ne jest czysto, Napruszono prochu, liszczo* psn Stef I 201, *Ä mój grób kochãna, na poły spruchniãły A moje gniacicki [gnia-, sic!] w proch sie rozsypãły* psn Kętrz 66, ● *fraz obracać się w proch* bl zob. **obracać się** w zn 3, *obrócić się w proch* bl zob. **obrócić się** w zn 4, ~ *obrócić w proch* bl zob. **obrócić** w zn 3; **2.** «łatwo zapalny materiał wybuchowy» O Olsz Mzach i bl: *po proñce Zowijety pšichožili – proχi tam kuadli, take coš duuge, coš tam carne kuadli do meskaña i pañili* Nidzica, *A ja će braće prose, zebyš taki dobry buu, Pistole naladowou ñe grozym añi proχym, Tilko popsouym* oracja, ● *przen šeže jãk na proχu* Szczytno; **3.** «choroba oczu u bydła, katarakta» bl: *noza nie ostrz o próg, jak i o róg pieca, bo bydło twoje wskutek tego dostanie proch, czyli kataraktę* bl, Kolb 49; **4.** «wzdęcie u krowy» W: *proχ to je tedy kedy bidla je nadante, to je bidlok udeny, to vzuš smarovidla i vetχnoñć je do gamba, to dostañe srački* Purda Olsz. KS

proco? «naprzeciwno»: *mjauem to ščėnsće viza vi, to jest proco še, z nasēm premžerem Čirankevičem še obacić* Biała Piska, UAM. KS

***produkować** «hodować»: *my produkujemy rasove byduo* Unieszewo Olsz. UDK
produkt; Npl -a; «to, co zostało wyprodukowane»: *odberañi abo pšymañi* produkty Purda Olsz, *produkta rólnicze* Skomack Wk Ełk, PME XIX 96. KS

profesja lit bl, psn; -yja; «zajęcie; tu: służba (obj. Kolb)»: *Juž to temu lat cztery czterdzieści, jak stoisz profesyją* psn, Kolb 262. KS

profesor zob. **profesor**.

profesorek ekspr «o nauczycielu?»: *byli barzo duzo profesorkow i lepszych goscy* Klon Szcz, P 5, 28. KS

profesorka; tylko -ór-; «nauczycielka, tu przen»: *Nojśwéntszo Panno, Profesórko moja, Dojže my méjza, Ježli wolo twoja* psn Stef I 160. KS

profesor, profesórka zob. **profesor(-)**.

profil «element konstrukcyjny wyznaczający narożnik domu»: *béndò na fšyskež šterex rogaž – prof'ile še nazivajo – na každém rogu tši balki, pal'iki ale deskòf, bėnžje vuńežano vago, ci fsiske rogi šteri ruvne su* Biała Piska, UAM. KS

profit lit bl, psn; «pożytek (obj. Kolb)»: *A cóž to za profit Kochać się w dziewczy- nie* psn, Kolb 254. KS

profitek, profitka (Z + SWMsd) W Szcz Mrąg Giż Pisz; m Szcz Mrąg Pisz, f W Giż, zapis nierozstrzygający formy Nsg Olsz; Gsg -tku Szcz; «w lampie naftowej: blaszana osłona nakładana na knot»: *košik tén co tén cėlender šeži v něm, dažta [«knot»] jest f prof'itku* Szczytno, *prof'itka, gže še ten knót fprovaža* Dywity Olsz. KS

progi plt zob. **próg**.

projekt (P) Szcz; «plan działania, zamiar»: *ułożyłem sobie taki projekt modlec się do Boga i jak pierwszy strzał do mie padnie, to upasz na ziemie* Klon Szcz, P 5, 21. KS

prokurator zob. **prekurator**.

I. prom (Z) Olsz Pisz; «ciało niebieskie w gwiazdozbiornie Wodnika?»: *promy ćògnò bez nébo* Gietrzwałd Olsz. KS

II. *prom zob. **prum**.

promienić się «mieć radosny wyraz twarzy, promienieć»: *žižiš, iek Uotilka prumńani ša, že dostaąa novi klejžik* W, SWarm 122. KS

promień (Z + lit + Fal PST) O Olsz Szcz, psn; NApl *promnia* Olsz, *promnie* Olsz i bl, *promienia* Szcz, *promienie* Olsz i bl, Gpl *promieniów* O, Ipl *promieñmi* bl; **1.** pl a) «określona liczba lub warstwa nici osnutej przędzy» O Olsz Szcz: *było pšentnašće prońeruf po dwažšća nitkuf* Turówko O, *ta deska muši v rėnku tšymać, a v drugė prumńa palcañi mušau pšepłatać na kšiš* Gietrzwałd Olsz; **b)** «dwie nici, którymi się snuje» Wipsowo Olsz, Fal PST III m. 65; **c)** «o łodygach lnu?»: *pakłėpše to te košlave prómńėna* Szczytno; **2.** «wiązka światła, sp też płomieni» Olsz i bl: *kuobuk to tak furo, añi drapaka je, to za něm take prómńė, jo to f to né žežuąa* Purda Olsz, *skrėc trochė lampę, bo za duže je prómńene ji się cylinder zadymni* Tuławki Olsz, KF; **3.** «prąd? nurt?»: *strumńėñ to kedı tak jiže prómńėñėm voda* [odp. na pyt. kwest.] Gady Olsz. KS

promionko (Z + SWM IV) O Olsz; «wiązka czystego włókna lnianego przeznaczona do przedzenia»: *jak še oćeše to še porobi prumunka i potėm skreñčilı i pšendli aš do końca* Gietrzwałd Olsz. KS

promiuszczek, promiuszczko (Z + Fal PST) Olsz Ełk; m Ełk, n Olsz, zapis nierozstrzygający formy Nsg Olsz; «wiązka czystego włókna lnianego przeznaczona do przedzenia»: *to kedı tak odželuų od tego zýitka to prońusckı nazyvalı* Grabnik Ełk, Fal PST I 245. KS

promyk hip «promień w zn 2»: *promyk księżycowy po krzach ogieniek roznieca* psn, PF II 574. KS

prop, propa (Z + lit + SWM X, SWMp) W Szcz Mrąg Giż Ełk Olc i bl; m Mrąg, f W Szcz Mrąg Olc, zapisy nierozstrzygające formy Nsg Resz Szcz Giż Ełk i bl; *pru-* (w tym *pró-*) Szcz Olc Mrąg Giż Ełk; **1.** *prop?* *propa* «spławik u sieci» W Szcz Mrąg Giż Ełk Olc: *prope vetχ'li – i to do guri stojauo* Łęgajny Olsz, *própka do butelki, a do tēj šeći to própi* Szczytno; **2.** *prop, propa* «zatycka, korek» W Szcz Mrąg i bl: *fpaduα mi do flaški propa i ni moga iī vidostać* W, SWarm 122; **3.** «o pocisku»: *ftam iam zabrakuo propi f kanóna* Butryny Olsz, Stef JPW 35. [Dnm *proppe(n)*]. KS

propaganda (Z + P + lit) Olsz Szcz Pisz; *pre-* Pisz; ogp: *Niemcy wiedząc o tem dali polakom tymczasem pokój, lecz swoją drogą robili szalona propaganda przeciw Polsce, gdy tylko zwęszyli, że ma się tu odbyć plebyscyt* Dywity Olsz, P 4, 38, *co do propagandy nocām rzucalismy polskie ulotki* Klon Szcz, P 5, 41. KS

propagandowy (P + lit) Olsz; ogp: *odważniejsi i narodowo uświadomnioni wzmajacy wystąpili jawnie do walki propagandowej* Dywity Olsz, P 4, 37. KS

propek, propka (Z + lit + SWM X, SWMp) OWM i bl; m O Pisz i bl, f OWM, zapis nierozstrzygający formy Nsg Szcz; *pru-* (w tym *pró-*) W Szcz i bl; **1.** *propek, propka* «korek do zatykania butelki, też dem» OWM: *z butelki própa, s takej maluškej butelecki to própka* Szczytno; **2.** «spławik u wędki lub sieci» O Resz Szcz Mrąg Giż Pisz Olc: *propek, s polska še muví korek* Glaznoty O, *na ocyku propka co po vože puyno* Rudziska Szcz, *korķi, prupki – coby šeć nie utoneuα* Róklas Szcz. KS

propela «zrenica (odp. na pyt. kwest.)»: *lalka, propela mówo* Ełk. KS

propka zob. **propek**.

propować; fut 1sg *będę propować*; «zatykać korkiem, korkować»: *ti bańžeš napeuńać flaški, a iā banda propować* W, SWarm 122. KS

prorocketwo (lit) Olsz i bl; «przepowiednia wygłoszona przez proroka»: *a i proroc-twa Danielowe, mam napisane w dziewiętym rozdziale, to tēj lekce nie myślajmy* bl, Mał III 41. KS

prorok (Z + lit) Olsz Nidz Giż i bl, psn; Npl *-ki* Giż, *-cy* Olsz; «osoba przepowiadająca przyszłość z natchnienia Boga»: *proroki bili, co pšemaivali z Boǳem Cybulki Giż, i poýedali proroki: bes koñi bedo jeżžil'i, a my nie wjeżaali i tak jest Szczybały Orłowskie Giż, przs. mas jencmñen v oku, nie użyj proroku* Łyna Nidz, ● *przepozieduwał, jek prorok, ji się sprãwdziulo* Tuławki Olsz, KF, ● *iron toś ty ładny prorok* GazOlsz XV 261. KS

prorokarstwo «prorokowanie (obj. eksploratora)» Bredynki Resz. KS

prorokować «przepowiadać lub przewidywać przyszłość, też: wróżyć»: *Swienty Paweł opsisuje O złych ludziach prorokuje Ze krótko przed tem dniem sądnym Inny pyszny lud powstanie* psn IS CXVIII 346, *jā mu to zarā prorokowałem, co to się lichy skonczy* Tuławki Olsz, KF, *Prorokować o przysłości, Dawać tajne wiadomości Z kawy, z różnych kart i dłoni* Kal 1894, 9; **prorokowany, prorokowan** im. bier.: *To się wysystko stało, jak prorokowano Jako w Mojżesowej księdze napisano* psn IS XLIII 169, *Chrystus nam się narodził Ten z dawna prorokowan był* ib CXXIII 352. KS

prosa (Z) OWM, psn, **proso** (Z + lit + SWM XI) OWM, SWMp, psn; «gatunek zboża o kwiatostanie w kształcie wiechy; ziarna tej rośliny»: *prosa je dwojako: zoupta i bzoupa* Orzyny Szcz, *nażency še tutaj zyto šeje, prosa nie ševal'i, ale teras šejo* Mąćice Szcz, *my s prosy nie robil'i nič* Pustniki Mrąg, *proso to še zażeze do mųyna i še obñe na kase Piwnice* Wk Szcz, *φ stempe to proso še tųukuo na kase jeglano* Pogubie Średnie Pisz, przs. *kto øšeje uubžin i proso, to choži bosu* Frąkno Nidz. KS

prośacja «prośba» bl, Kolb 612.

UDK

prosiaczek (Z + lit + SWM III) OWM, RO, psn; dem lub hip w stos. do **prosiak**: **1.** w zn 1 OWM: *šfina še oprošiuu i ma prošacki Łupki Pisz, kozdi sobže uxowa prošocka Sołtmany Węg, pare prošackuf še ma i krufke, i pšes, i kot, i ńeskańe, fšo muši bić zrobžono Olecko* ● *pošliniuješ się jek prosiaczek Tuławki Olsz, KF*; **2.** w zn 2 bl, RO 273; **3.** w zn «potrawa z mięsa prosięcia» W i bl: *prosiaczki także gustownie nadziane wątróbką z cebulą, pieprzem W, Bar 46.*

KS

prosiak (Z + P + lit + SWM III, RO) OWM, psn; Dsg -owiu Szcz; **1.** «młode świni, prosię» OWM: *co pšerši ras prošaki ma to pšerstaka Sądry Giż, šfina še ʷoprošiuu i prošoki mo Spręcowo Olsz, prošoki ssò kele šfiri Zgnilocha Nidz, do pu roku to ešće prošak, potem uš bendo maue šfyńe Łutynowo O, jak jes prošak vékšy, to muwo taki lojfer Pietrzwałd O, maue prošoki šezo ve šfirioku Ząbie Olsz*; **2.** «młode dzika» Szcz Mrąg Pisz Ełk: *žiko šfirišo s prošakaní Dźwierzuty Szcz, ▲ dziki prosiak Szcz Mrąg Pisz Ełk «ts.»*; **3.** «rodzaj wyzwiska»: *jidž ty prosiaku, jek ty wyglądáš! Tuławki Olsz, KF.*

KS

prosiany (Z + SWMp) Pisz Ełk Olc; «zrobiony z ziarna prosa, jaglany»: *prošana kasa, tes z mlékem i tuuscem Zabelne Olc.*

KS

prosiątko (Z + P) Olsz Szcz, SWM III; Vpl -ki Szcz; hip «prosię w zn 1»: *wyśluzylem ci prosiątko za to Dywity Olsz, P 4, 7, nuć, nuć, na, prošontki!* [odp. na pyt.: jak przywołujecie prosiaki?] Pasym Szcz.

UDK

prosić (Z + P + lit) OWM, psn; inf -eć Giż Pisz; praes 1pl *prosiem* Mrąg Pisz, *prosim* Węg i bl, *prosiwa* bl, *prosiemy* bl, imp 2pl *prošta* Olsz, praet 1sg *ja prošił* Nidz i bl, *em prošił* Pisz, 1pl *prošilim* Pisz, fut 1sg *będę prošił* Olsz, *f będę prosić* Giż, 3sg *f będzie prosić* bl; **1.** «zwracać się do kogoś z prośbą, życzeniem, też: błaganiem» OWM: *pšiset, prošiu o želasko Nidzica, leć sin ńe pšestaje prosić tak dūugo, as matce serce še zńeńkuciuo i mu pšebaca Hejdyk Pisz, ale on tile prošiu, zebi ona mu pšebaciuu i vrućiuu nazat Gardyny Nidz, tak prosi prekurator o sorowo karę nałozec na mie Klon Szcz, P 5, 38, ńež do Pana Boga proši Rybical Giż, przs. kto ze sobą nosi, nikogo nie prosi* bl, LitLud XVII 109, ● *fraz prosić chleba* Giż «żyć z jałmużny, żebrac»: *takiž duzo co pšet vojno žleba prošili, a teras takimi vjelkimi panoma so Ryn Giż*; ●● «proponować małżeństwo, oświadczać się» Resz Pisz i bl: *A w Wéngoju struška, Na ty stružce klódká, Proszul Antósz to Anule, By mu dała matka* psn Stef I 60, ● *fraz prosić o rękę* Resz Pisz ogp: *pšiset ten muoženec do ojca tej žefcyny i prošiu jej o reńke Wiartel Pisz*; **2.** «zapraszać w gošcinę, zachęcać do przyjšcia lub wejšcia» O Olsz Mzach Pisz Ełk Olc i bl: *jak na vesele prošili to byu družba i on zaprašau Grabin Mł O, prošiuu kšenza co ma jus uńerać Ogródek Ełk, prošiuł gošcie do izby* psn IS LXXV 260, *štuko we žwéže, a jeho matka muvíji proše – i jek wlos, to še zleńkuu Kajkowo O, przs. kogo ńe prošo, tégó kiiem vinošo Różnowo Olsz, Stef JPW 50*; **3.** «w formułach grzecznościowych»: **a)** «w połączeniu z *pan, pani, państwo* tworzy formy zwracania się do kogoś pozbawione poufałości» O Olsz M: *ja, prose pana, ja mam zone za Odro, sam ńe moge tutaj zić Szczytno, to še kapelus nazywa, prose pańi Wały Nidz, syćkego biuo, to mi tam byli jak doma, prose panstfa Nowa Wieš Ełcka*; **b)** «w połączeniach z bezokolicznikiem lub rozkaźnikiem wyraża złagodzenie rozkazu, polecenia lub życzenia» O Resz M i bl: *tšyžestégó jes stonki posukiwańe i o šudny rano prose tu bić Natać Wk Nidz, błędy mojam pisaniu proszę przepatrzyć* Stryjewo Resz, P 1, 8, *prose posmakovać jeden klimek* [«cukierek»] Mącice Szcz; **prosząc** (Z + P) Olsz

Szcz Mrąg, psn; im. wsp. w zn 1: *robe rozmaite wnoski, że ja tyle nie zarobię, idąc do nadleśnictwa, prosząc o wicójnk mojego zaropku Mikołajki Mrąg*; **proszony** (Z + P + lit) Olsz Mzach, psn; Nsg n -e Nidz, praet z podm. uogóln. ze słp. Nidz; im. bier.: **1.** w zn 1: *z uwagi na jego zasługi i cierpienie władze polskie proszone so o roztocenie nad nim opieki* Wały Nidz, P 9, 9, ● *fraz chlebek proszony bl, proszony chleb bl* «jałmużna»: *Aχ Boze muj Boze z neba wysokiego Daueś rni docekać χl'ipka prosunego* psn, *Prosuny χl'ip dobry ale i wymovny Čenĵke głoŵki krajo jesce vymavajo* psn; **2.** w zn 2 Olsz Mzach i bl: *jak na vesele byuo prosone to jeźżiū družba na koŵu Narty Nidz.* KS

I. prosić się (Z) Olsz Szcz Mrąg Pisz, psn; **1.** «usilnie prosić, błagać o coś» lok. jw. i bl: *śe prošili do roboty ten Fryc i ten adśudant, coby roboty nie mogli dostać* Pogubie Średnie Pisz, *a "on χoźiū po izbze "od okna do "okna i vzdıχau do Boĵa i prošiu śe vėcnie Boĵa "o pomoc* Mrągowo; **2.** «prosić o gościnę, o wejście, wpraszać się» Olsz i bl: *tak te drugė ostali pši bidle, a un fstumpiū do ty χauupki ji śe prošiu na noc* Butryny Olsz, *Do ogroda sie prosiuła, By sie Bogu pomodluła* psn IS LXIII 215; **3.** impers «prowokować, kusić»: *choc go urwać prosi sie* psn IS VI 462. KS

II. prosić się (Z + SWM III) OWM; «o świni: wydawać potomstwo»: *jak śe tako śfıno proši, muši bić čuovĵek čıχo, nie muši kšik robĵić* Kajkowo O, UAM, *a tak dać muši baćność jek una śe proši, co una ne dostane zapalene* Dłużki O, UAM. KS

prosię (Z + P + RO) WMzach Giź Pisz Ełk, lit bl, SWM III, psn; Dsg *prosiu* bl, Gpl *prosiętów* Ełk; **1.** «młode świni, prosiak» Olsz Giź Pisz Ełk i bl: *prośaki, kedy delikatne to tedy prośento* Pogubie Tylne Pisz, przs. *nie miała baba kłopotu, to nabyła prosię* bl, LitLud XVII 106; **2.** «młode dzika» WMzach Giź Pisz: *prośenta, otχovaue lojferki žike* Zgniłocha Nidz, ▲ *dzikie prosię* W Nidz «ts.». KS

prosięcina «?»: *jak śe tam zjednali, vĵeχau kónem do jizby, jak to byuo ta prośeńcina, a vesele to jus trfauo rši dni* Wiartel Pisz. KS

prosisko (Z) O Mrąg Pisz; «pole po skoszonym prosie»: *prośisko – nie, tutaj mauo, tera to je, ale u nas to mauo* Lisaki Pisz. UDK

proso zob. **prosa**.

prosowy «zrobiony z ziarna prosa, jaglany» Rostki Pisz, SWMp 209. UDK

prost 1. «prosto, dokładnie»: *żeci śli ze škoui, a pśes starogo Konygi žučuu śa prost na nyχ i ĵenygo śurka uukūiśuu v noga* W, SWarm 122, *aś bo to való śa prost pod ĵego kopa* [siana] Gryźliny Olsz, Stef JPW 13; **2.** «bezpośrednio»: *len kej fśeli, do fabryki oddali – kej dostali ĵic do pśenzeńo, to prost s fabryki dostali fśisko* St Kiełbonki Mrąg; **na prost** «po linii prostej, bez skręcania»: *jidźta na prost, to bėdzieta mneli gwalt bliży* Tuławki Olsz, KF; por. **na prość**. DK

prostacki; po prostacku (Z) Olsz Giź Pisz; «w sposób prosty, nieuczony, też: gwarą?»: *ja po prostocku gādom, ale prowda Mazuchówka Giź, paće – to po prostacku, z żouny i baweunowe* Gady Olsz. KS

prostaczny «prosty, zwykły»: *korki – to take prostačne, co φ tile pĵenti ni ma* Bredynki Resz. UDK

prostak (Z + lit) Olsz Nidz; «człowiek prosty, niewykształcony, prymitywny»: *co to jem się dziwujesz? Toć to takie prostaki* Tuławki Olsz, KF. UDK

na **prostaka** zob. **na prostaka** (errata).

prosto (Z + P + lit + SWM IV) OWMzach Mrąg Giź Pisz i bl, psn; comp -é Olsz; **1.** «bez zakrętów, krzywizn, zagięć, nie odchylając się w żadną stronę, rów-

no» OW Szcz Mrąg Giż Pisz: *ńe pojeże f kouo, jeno prosto Zwierzewo O, uatki, φ těj uatce buli take končiki, tera to tlo aksel i prosto ušijo Wygoda Olsz, tedu jena kobeta bėnże retki tšymać, žeby prosto na nãwój nažić Bredynki Resz, žosuo to buo φ tuuku, cobi prosto šua bata Sądry Giż, ● fraz iśc prosto bez gęste i przez rzadkie Giż zob. iśc w zn 1; ●● a) «w kierunku przed siebie, na wprost, też w uż. przyimkowym» OW Nidz Mrąg Giż Pisz i bl: *bila zakristeja, to kšonc tam bokem vlas i na kazalńice prosto vlas Mrągowo, tero iže jeger s fl'into prosto na niž Lichtajny O, ale jek buł prosto košciola, podciół konia i śwėczki nie kupsiuł W, Stef OK 17, postawiua go prosto špigła Butryny Olsz, ● Bendó jesce powadałi Luże o tym i bajałi Ze gožauka dočšimuje, To jim prosto w oci spluje psn; b) «w pozycji pionowej» Olsz Pisz i bl: *jidź prosto, bo zrobisz się garbaty Tuławki Olsz, KF, Cas jus zač zyto, bo kłos sie juz korzy I niesie dar Boży, A chtóren prosto stoi, To z pustoty swoi psn Mał I 7, ● prosto sũonko – bėnże uobjot Snopki Pisz; 2. «najkrótszą drogą, nie zbaczając z niej ani nie zwlekając» W Giż i bl: *posetėm prosto do ruskĩx oficeruφ, do jenego majora Ryn Giż, nie łogładaj się, tlo jidź prosto do szkoły Tuławki Olsz, KF, ● jek uumer, dostau še prosto do ńeba Brãswald Olsz, Stef JPW 47; 3. «w sposób zwykły, pospolity, też skromny» OMzach Giż: *ocė, šlupi to po mazursku prosto še muži – ocy Skop Giż, čart mǒv'yi: proše Pana Boga jo tobže mǒv'je: pańe, a ty mńe ino prosto tylko: ty čarće Tyrowo O, prosto to še tce, kedy ma być na puaxty abo na košule Łatana Mł Szcz, SWM IV s. 146; 4. «nazywając rzeczy po imieniu, szczerze»: *prose was, abyšmy sobzie juz zięcy nie gadali ogródkami, ale scerze i prosto oko w oko po przyjacielsku bl, Mał III 93, muwiiu ji prosto w uoč: tyš mńe žona očarowaua Wygoda Olsz.******

KS

prostować (Z + lit) Olsz Mrąg i bl, psn; fut 1sg bėdę prostował Olsz; **1.** «czynić prostym, równym, wyprostowywać, wyrównywać» Olsz Mrąg i bl: *daj tę rolę drutu; bėdę go prostował Tuławki Olsz, KF, niech nǒžki prostuje bl, Wisła VII 90; 2.* «kierować się dokądś prościej, bliższą drogą (tu przen)»: ● *Trzydzieści lat pielgrzymował Drogi do nieba prostował psn IS LXXV 260.*

UDK

prostowy (Z + SWMp) W; «o chlebie i mące: razowy»: *prostowi abo razowi, jedne tak wymažali Węgój Resz, šrutovo muńka – prostovo muńka Redykajny Olsz.*

UDK

prosty (Z + P + lit + SWM IV) OWM i bl, psn; **1.** «pozbawiony zakrętów, krzywizn, zagięć, fałd; nieodchylający się w żadną stronę, równy, też: wyprostowany» OWM: *gošćiniec to jest prosta seroka droga Jabłonka Nidz, ruski košcol to jak cebula vırž, a u f'iliponuf – to proste Bobrówko Mrąg, i bėnże tèn lèn česani, čišćužni, prosty taki zrobžom Turówko O, co ša tyčy krovencėgo šana – muši być šćisuo prosta trava, f który to še znajduje baržo dość mlėču Gietrzwałd Olsz, my to muwim kożeńe proste i bočne Konopki Wk Giż, jek okreńćuu požijak, to ańi margnuu, to cunonki nau proste Babięta Mrąg; 2.* «zwykły, pospolity, skromny, też: łatwy do wykonania lub zrozumienia» OWMzach Węg Giż Ełk Olc: *serweta cuš lepšego, obrus to taki prosty Upały Giż, warmijski jenzyk jest taki prosty i taki uboži; taki očenžauy jak te luže Ostróda, škoua jest ženksa jak prosta řauupa Gardyny Nidz, na dwa cepy to proste tkańe, cuš lepšego to cynowate, na štyry, ci z bryngoma, cyrwune z ńebžeskim Rummy Szcz, po polsku je proste sũovo, a f pismař to juš jest inačė Stawiguda Olsz; 3.* «słabo wykształcony, stojący nisko w hierarchii» Olsz Szcz Olc i bl: *prosty cunówek ten žoskowy, to ńe rozumeje, muši bić wisoko studowany Olecko, lecz Gazeta dla prostego ludu i nie tak wiele czytanego, musi być taka swojska, taka ludowa jak była Gazeta Olsztyńska Dywity Olsz, P 4, 45;*

po prostu w uż. przysłówkowym (Z + P) Olsz Nidz Giż Olc, psn; «w sposób najbardziej zwyczajny lub zrozumiały»: *jek to vy muvíce žarno, a u nas to zboze po prostu Olecko, Grajek człek małego wzrostu Nazwali go kosz po prostu psn IS XXVI 99. KS*

proszaki; w Kolb 612 hasło *prosak*; «zapraszanie gości na wesele»: *Nie pomogo ludzkie gany, Kto komu jest obiecany; Nie pomogo i prosaki Gdy Bóg z ludźmi niejednaki psn, Kolb 225. KS*

proszalny «proszący, zebrzący»: *dziady proszalne Leszno Olsz, Szyf ZOW 70. KS*

I. proszek (Z + lit) OWM, psn; **1.** «mieszanina drobno pokruszonych lub zmielonych i odpowiednio przygotowanych substancji, używana w gospodarstwie domowym do»: **a)** «przygotowywania potraw lub produktów» WM: *flady to so z drozżarni pšecone, a kuši to s proskem Kwik Pisz, šfēze ml'iko postaćić i prosek fsypać, to take še ot razu robžiuo šadue Karwica Pisz, Kedy z ml'ika keze zrobzić, tedi prosek sypać ib, ▲ proszek do pieczenia, ~ od pieczenia «środek służący do spulchniania ciasta»: proseg do pšecēñā Szczytno, jajko, ml'iko, troxe prosku ot pšecyño i fsystko byñže rostšepane i na panyfce [«patelni»] beže pšecuno Dębówko Szcz; **b)** «prania lub farbowania bielizny» WMzach Mrąg Giż: *zamočyc v vode mydlanno i bez noc stoi, tedi še pšepučē, tedi f kočēu i znuf mydlanny vody i prošek i x'ílka gotuje še Gady Olsz, to musi vžonc mydła, proskuf vžonc v vanke i zamocyc, važyc s proškem i vyšelovać Rummy Szcz, farbować – to kupowałim take proški, žoute, čerwoni, liljowi, želumu Mazuchówka Giż, ▲ proszek do prania «mieszanina substancji usuwających brud z tkanin» Mrąg Pisz: *uuk – kedi s popžouu to uuk, tero to proseg do praño dostañem Kończewo Pisz; c)* «usuwania z domu owadów lub gryzoni» O Olsz Giż Pisz Olc: *proški byyy take do kupšēñā na muži Rostki Pisz, prošek ot motuf, albo smulno džazga, žeby moty nie vležli v veune Szyldak O, proseg do kupšēñā na robaki je Rostki Pisz, tšeba prosku kupžić i iž [komary] witruc Ryn Giż; **2.** «drobne cząsteczki czegoś» O Pisz i bl: *vēñgel dixt tak f šmate, vžuñšć mjuotka, potučuc go dixt, na prošek, dixt tak am na mujke Dłużki O, UAM, Jek na smentárz wštepowała, Sie w som proszek rozsypała psn IS LXXVII 265; **3.** «sproszkowane lekarstwo, też w postaci tabletki»: *či tam jek nauo visipane abo co tamoj, to še tak takim proškem zasipovauo [skórę dziecka] Dłużki O, UAM, ● žart. jake stfožeñe pasuje do aptyki? – Navet koza, bo una krenći proški gotove juš Ornowo O. KS*****

II. proszek (Z + SWM VIII) O Szcz Pisz, lit bl; Npl -ki Pisz; «członek orszaku weselnego, pełniący nieraz rolę starosty, który zapraszał gości na wesele»: *prosek na koñu pšyrejtowau do izby, tako korone nau z lentkani, tak še wžewauy i zaprasau ošystek lut co do wesela še tam nalezau Występ Szcz, proški take byli, zaprasali Wiartel Pisz. U w a g a: w SWM postać *prosek* błędna. KS*

proszenie forma rzeczownikowa czas. **prosić** w zn 1: *na jego prošene, na jego buagane pšyšli z nim Ruś Olsz. UDK*

po **proszku** zob. **po proszku**.

prośba (Z + P + lit) OWM i bl, psn; **1.** «ustne życzenie skierowane do kogoś w celu skłonienia go do jakiegoś działania, też o modlitwie» OW Szcz Pisz Ełk Olc i bl: *matka wžonc ze nie rada, posua po ras drugi do amtmana z prošbo o ukarañe sina, bo juz dałe wušimać nie moze Hejdyk Pisz, ja w prošbę i blagam ażeby mi życie darowali Dywity Olsz, P 4, 16, napšut pšespževali tako pžēšño, co Pan zmartfēžfstañ, to tedy prošbe tako robžili Pianki Pisz, ● nie pomogły prožby ani grožby, poziedał krót-*

ko, że psienianczy ni má W, Stef OK 29, ● *jeździli wozem po prośbie „z popiołkiem”*, a z uzbieranych darów urządzali zabawę w karczmie bl, Kult MW 505, ● *fraz chodzić po prośbie* bl zob. **chodźć** w zn 1a; ●● «o zaproszeniu na wesele»: *Niechaj będzie Jezus Chrystus pochwalony, Przychodzimy tutaj z prośbą, a niesiem pokłony, Jak Bóg rozesłał na ucte po śnierci narody, Tak tez wysłali nas, prosić na weselne Gody* oracja, Mał III 104; 2. «oficjalne życzenie wyrażone na piśmie, skierowane do instytucji lub osoby, podanie» Olsz Nidz Mrąg: ● *proźba o uąaskawienie* Purda Olsz. KS

na **prościaki** zob. **na prościaki**.

prościuchno ekspr «**prosto** w zn 1»: *leżayo to pūutno na ty trawie proścužno, guążužno i buyo polowano* Olsztynek O, *ożemki na laski nężałi proścužno* Grabowo Mrąg. UDK

prościuteńki ekspr «**prosty** w zn 1»: *terå ten góźdz je już dycht prościutenki, bom go wyprostowål* Tuławki Olsz, KF. KS

prościuteńko ekspr «**prosto** w zn 2»: *tå dróźką zajedzieta prościutenko do szwågra* Tuławki Olsz, KF. UDK

prościutki ekspr «**prosty** w zn 1»: *ta jeglija je prościutkå jek śweca* Tuławki Olsz, KF. UDK

prościutko ekspr «**prosto** w zn 2»: *jidz prościutko na ten las, to będziesz mnål* nåbliży Tuławki Olsz, KF. KS

na **prość** zob. **na prość**.

prośna (Z + lit + SWM III) OWM, psn; «o samicy świni: ciężarna, też: karmiąca młode»: *śfińa prośnå še oprośi* Malinowo O, *prośno śfińa, sfińa ot prośokuf* Karwica Pisz, ● *A w Butrynach jeszcze gorsze, Chodzu jako świnnie prośne* psn Sob 67. KS

prośniak «grzyb gąska (obj. SWarm)»: *nextåre luźe, co pšiiyżżaiū s Polski, muźū na gūjski kurki, a na prośńaki gūjski* W, SWarm 122. KS

prośnianka (Z + lit) OWMzach Pisz; «grzyb gąska zielonka, *Tricholoma flavovirens*»: *prośnonki v ješeńi poźny rosno* Zabrodzie Resz, *prośńanki siwe i żelune* Biała Piska, *jedni mójjo prośńanki a druzi mójjo żelaniki* Lipowo O gm. Pietrzwałd. KS

protest ogp: *zatożyjem protest asz do Biskupa jak niechcål dzieci uczyc popolsku* Szczesne Olsz, P 2, 19. UDK

protesterować; fut 1sg *będę protesterowål*; «protestować» Klebark Wk Olsz. (Nm *protestieren*). KS

protestować ogp: *wtem polski Råd protestowål i muszål ten sam bulmistrz z powrotem godło zawieszec* Klon Szcz, P 5, 44. KS

protokół (Z + P) Szcz Mrąg Giź Pisz; «akt sporządzony przez urzędnika zawierający spis dokonanych czynności lub stwierdzonych faktów»: *ja ten protokou potpisau* Mikołajki Mrąg, *na miescach, gdzie były wypadki w ludziach polskiech, tylko ta komisja spisala protokol i odjechała* Klon Szcz, P 5, 40. UDK

prowadni «o otworze w lodzie: przeznaczony do prowadzenia sieci»: *prowadnie olugi* Giżycko, SWM X s. 57. MK

prowadnik (Z + P + lit + SWM VIII) OWMzach Giź Pisz Ełk i bl, psn; -wod-Pisz; 1. «kierownik, naczelnik, też: dowódca» OMzach Giź Pisz Ełk: *muj ojėec jes provadnikem na poćce* Olsztynek O, *prowadnik tej patroli buū lojtnant* Jabłonka Nidz; 2. «osoba wskazująca drogę, przewodnik» W Nidz Giź Ełk: *on nędożiżi to mu muźiū, co on dostańe prowadnika, co go bynże prowaźiū i z nęm choźiū bynże* Jabłonka Nidz,

pewno ten prowadnik ot ti caui čšodi ib; ●● «przywódca duchowy, mistrz, nauczyciel» Olsz Pisz i bl: *nie chciałem jako działaczem i przewodnikiem będąc swych rodaków opuścić na pastwa wrogów* Dywity Olsz, P 4, 40, *mi jestemi zmañone ot prowadnikuof, ot kšeny jakby, ñe?* Giętkie Pisz; 3. «starosta weselny» Szcz, SWM VIII s. 27. MK

prowadzić «iter w stos. do **prowadzić** w zn 1»: *ta bandita tedi Polakof zberaia tu z masta, bjiłi již i do tego staręgo zamku do piwnicy již prowažali* Butryny Olsz. KS

prowadzenie (Z + P) Olsz Mzach Mrąg Giż; forma rzeczownikowa czas. **prowadzić** w zn 1: *to tèn cwožek byu ñežidomy, to go pžersy ras poprowažili, a potem to sam žožiū bes prowažena* Jabłonka Nidz, *wože to pši użže, co še kuña do prowažena wežne* Purda Olsz. MK, KS

prowadziciel «kierownik»: *mój uojćec jest prowažitel ty počty* Łęgajny Olsz. MK

prowadzić (Z + P + lit) OWM i bl, psn; inf -eć bl, praes 1pl *my prowadzimy* Szcz, praet 1sg (*ja*) *prowadził* Nidz Giż Olc, 1pl *my prowadzili* Szcz, *prowadzili* Giż, fut 3sg *będzie prowadził* Nidz, *f będzie prowadzić* Olsz, cond 1sg *ja by prowadził* Pisz; 1. «iść z kimś lub czymś do określonego miejsca, znając drogę, wieść» OWM i bl: *no, muži, to jus ci dam pokuj, ale prować mñe do tego cwožeka* Jabłonka Nidz, *i go prowažiu v jedna izba, ale šfatia mu ñe daia, tlo po čamku go prowažiu* Butryny Olsz, *na drugi dzień dziad prowadził baba przed jęzba* W, Stef OK 40, *na drugi dzień godziena 7-ma prowadził mie ten milicyjant do więznia z powrotem i zamknol na klucz* Klon Szcz, P 5, 37, *uzda to jes ten co vežne skuruf dva, co žce prowažić kuna* Tuchlin Pisz, ● przen «wskazywać sposób postępowania, otaczać opieką» O Nidz Giż i bl: *ršmošće miljónuof luži, co bili opruc praci, jak najžižej do praci prowažić* Ryn Giż, *tylko Bók jest, co nas prowaži* Liwa O; ●● euf. «łączyć zwierzęta w celach prokreacyjnych» W Giż: *jest nakazane prowažić škapi i krovi tilo do kyrovanyž drigantuf i bikuf* W, SWarm 57; 2. «zajmować się czymś, wykonywać jakąś czynność» O Olsz M: *i pšisetem nazad z vojnu i tak dali jakoš te gospodarke prowažiu* Dębowiec Nidz, UAM, *pocęia prowažić žandel z rybañi* Ryn Giż, *f šyldaku to byu taki žežic maintkaš, to on polske kroniki prowažiu* Tyrowo O, *jo, to te Kšyžaki, to ony potem vojne prowažili z lužamu* Stawiguda Olsz, *jako gotke my prowažim – to vy žceće pišac Łatana Mł* Szcz, *ñe žcewa tu poletyki prowažić* Liwa O; ●● a) «postępując w określony sposób» Olsz Giż Pisz i bl: *to mi mužu, že ma mi pšyobecać poprave, že banže inakše žyće prowažić* Kaletka Olsz, *A Rozumkowi [dali] głowę, Bo prowadzi mądrą mowę* psn Wisła III 560; b) «kierując pracą zespołu lub reprezentując go» O Olsz Nidz Olc: *ten šoutys prowaži cauo woske* Kajkowo O, *komornik, ten co u majentkaža ošystko prowaži* Grajewo Giż, *robotnice to robžu, krulova to prowaži* Róg Nidz, *on prowažiu banjk ludovi* N Kaletka Olsz; 3. «nadawać kierunek ruchu»: a) «kierując pojazdem lub posługując się narzędziem» O Szcz Mrąg Giż: *ten ow major Wojsk Polskiech prowadził ten pocog* Klon Szcz, P 5, 49, *taki orac mauo zrobzi, zawdi omika, ñeruwno prowaži sože* Występ Szcz; b) «częściom urządzenia» Resz Pisz: *provoski prowažo te kouko* D Wólka Resz; c) «ciągnąc coś za sobą» Olsz Szcz Mrąg Pisz: *one sò pot spodem i on ma taki žak, to on je prowaži od žuri do žuri* [o połowie ryb pod lodem] Piasutno Szcz; d) «wyznaczając drogę światłem lub dźwiękiem» Szcz i bl: *ten polarštarm to prowaži te caue gwazdi, kole ñego še krenco* Rummy Szcz, *Same łorgany zagrali, Džewke do neba prowadžyli* psn Stef I 201; 4. «ciągnąć się w jakąś stronę, bieć, wieść» Olsz Pisz: *ta szosyja prowadzi prosto do Jedzbarka* Tuławki Olsz, KF; **prowadzić** w uż. rzeczownikowym (Z + P) O Olsz Szcz Pisz; 1. w zn 1 O Olsz Pisz: *provoski su ji*

do *ośiskiego*: do wunzańa i krowe *proważić* Liwa O; **2.** w zn 2: *po przybyciu do Wilbrka zająłem się na własną rękę małe budowy prowadzić* Klon Szcz, P 5, 19; **proważący** im. czyn. w zn 2: *mój ojciec jest proważoncy ot počtu* Kajkowo O; **proważony** (Z + lit) Olsz Mzach Mrąg Giż i bl, psn; Nsg n -o Mrąg, -e Szcz, praet z podm. uogóln. ze słp. Szcz, bez słp. bl; im. bier.: **1.** w zn 1 Giż i bl: *Na ratuszu zadzwoniono Jó do kata prowadzono* psn IS XLII 168, *do stąjni końe bindo proważone, krowi do krożinca* Zalec Giż, ● *przen Cemus matko jak potrzeba dzieci [nie] prowadzone só Nie prowadzis jech do nieba, das jem woló jako chcó* psn IS LV 204; **2.** w zn 2 Olsz Szcz i bl: *wojowauj dobże, ano źle proważoni byu, ta wisoko faza nedobże proważiua, gnerauy dobże nie proważili, bo żolneš buu dobry* Gietrzwałd Olsz, ● *kiedy rozmowa pomiędzy znajomymi prowadzona jest zwykle po mazursku, to listy piszą Mazurzy z małymi wyjątkami po niemiecku* GazOlsz XXIX 23; **3.** w zn 3a: *so rencne i na koukaχ proważone, fšo żelazne puugi* Śwignajno Wk Mrąg, *muši bić proważono ot cwożeka za tako dislo* Nida Mrąg; **4.** w zn 3c Nidz Giż: *χoxła, gže tén hévut beže proważoni* Konopki Wk Giż. KS

proważyć się «iść z kimś do określonego miejsca, podtrzymując się wzajemnie»: *wiži, co ona iže, z jednym pot poxo še proważili* Kajkowo O. KS

prowiant; *suchy prowiant* «porcja żywności niewymagająca gotowania»: *za pracę otrzymowali mężczyźni po 4 marki dziennie, suchy prowiant i obiady na miejscu* Klon Szcz, P 5, 19. KS

prowiąsełko (Z + SDGW) O Resz Szcz; -zełko lok. jw.; dem lub hip «**powróśło**»: [len] *z'yuⁿzani prožōⁿseukaŋi f take snopuski, f take gromatki, co useχ* Wały Szcz, *snopuski pšijdo, prowozeuka* Stryjewe Resz. U w a g a: podana w SDGW postać Nsg *prowiązełka* okazała się błędem materiałowym. KS

prowiąśło zob. **powróśło**.

prowiązełko zob. **prowiąsełko**.

provincja (Z + lit) Olsz Szcz i bl; -yja Szcz; Isg -am Olsz; «jednostka podziału administracyjnego w niektórych państwach»: *ve škole my se učyli jake provincyje do Prusuf nalezo* Mącice Szcz, *król dau každamu jena provincja žamu i ša każdy ożaŋuu i każdy buu bogatam* Pokrzywy Olsz. KS

prowizor zob. **prowizor**.

prowizor; tylko -zer; «pomocnik aptekarza»: *provizer – aptkožovi do pomoci* Liwa O. UDK

przewodnik zob. **przewodnik**.

przewoz zob. **powróż**.

przewozeczek; dem i hip «**powrozek**»: **1.** w zn 1: *nažijajo na vauek i v mnićoki naberajo* [nitki osnowy], *no jo, take mnićoki to so drevanka i take provožecki z mnićuf* Burdağ Nidz; **2.** w zn 2 Burdağ Nidz, SWM IV s. 75. KS

powrozek zob. **powrozek**.

prowozianny, prowoziany «zrobiony z powroza»: *žeňanne uzdi i prowożanne* Grabowo Mrąg, *postrunki to kole šluf so, parčane to prowożane i postronki kečane i prowożane i skužane kole šluf teš* Śwignajno Wk Mrąg. KS

prowozuszek; dem i hip «**przewozeczek** w zn 2» Ryn Giż, SWM IV s. 75. KS

prowozuszek (Z + SWM IV) Szcz Mrąg Giż i bl; dem i hip «**powrozek**»: **1.** w zn 1 Mrąg Giż i bl: *tu jes durka i tu pšyže taki prowozusek abo 'zeñuscek* Ryn Giż; **2.** w zn 2 Szcz Mrąg Giż. KS

prowoźnik (Z + lit) W Pisz, psn; Npl -cy bl, -ki W; «rzemieślnik wyrabiający powrozy, liny, sznury»: *provoźniki robzů provozi tyš ze zgźebza, ale uũne sũ suabe* W, SWarm 201. KS

prowóz zob. **powróż**.

prowózek zob. **powrozek**.

prożek (lit) W, psn: *pró-* (w tym *pru-*) W i bl; hip «**próg** w zn 1»: *Stojałem, wołałem, Nie chciałaś otworzyć, Musiałem swą główkę Na prozek położyć* psn, Kolb 501, *I te próżki, które ona przechodziła: Życie i wy jej szczęścia dobrego, Od Boga jedynego* oracja, Sien 258. KS

prożny zob. **próżny**.

próba, próboszcz, próbować zob. **prob-**.

próbószcz zob. **proboszcz**.

***próchniacz** «**próchniak**»: *pruxńac tam stoi* Waplewo O. UDK

próchniak (Z) O Mrąg Pisz; «drzewo zniszczone w środku przez bakterie i grzyby»: *pruxńok to je xóre* [drzewo] Tuchlin Pisz, ● *przen s pocóntka to pusal'i; mi take stare pruxńoki, co uõni ze mñe majõ? Ze mñe xleba ñe beże* Szestno Mrąg. KS

próchniany «o drzewie zniszczonym przez bakterie i grzyby»: *oğinki – tak še špiciũo nocu, kedy pruxnane dźewo tyš še špéci* Liwa O. KS

próchniasty (Z) Giź Pisz; «o drzewie zniszczonym przez bakterie i grzyby»: *žėnćũũ tak puk puk d'źewo, kedi pruxńaste d'źewo* Koźuchy Pisz. KS

próchniaty (Z + lit) OW Nidz Mrąg Giź Pisz; **1.** «zniszczony na skutek działania»: a) «bakterii i grzybów rozkładających drzewo lub drewno» O Resz Nidz Mrąg Giź Pisz: *tako pruxńato stuke zezrneł'i* Hejdyk Pisz, *wėri to stare pruxńate uuska* Wykno Nidz; b) «próchnicy atakującej zęby»: *zomp prõxńaty* Snopki Pisz; **2.** «powstały na skutek próchnienia drzewa» Olsz Nidz: *dźewo żurawe, pruxńata żura* Dziurdziewo Nidz. KS

próchnieć (Z + lit) OW Pisz; inf -ić W; «ulegać zniszczeniu na skutek działania»: a) «bakterii i grzybów rozkładających drzewo lub drewno» OW Pisz: *žeźba to pruxńeje, dokoua rošne a pošrotku dure mo* Pianki Pisz, *uoknove rãmi začínaiũ iũš pruxńić* W, SWarm 101; b) «próchnicy atakującej zęby»: *dwa zęby mi próchniejã* Tuławki Olsz, KF. KS

próchno (Z + lit) W Szcz Mrąg Giź Pisz Ełk, psn; «drzewo lub drewno rozłożone przez bakterie i grzyby, też zniszczona w ten sposób tkanka drzewa»: *to muwim pruxno, jus ñedobre, dury so w ñem jus* Konopki Wk Giź, *baũki jus to pruxno* Cybulki Giź, *tako fajke pal'i, prõxna naspsę, tag dmuxa i to dyñi* [o podkurzaniu pszczoł] Szczytno, ● *fraz próchno się z kogoš sypie* «ktoś jest bardzo stary»: *jěj sie z ciãlã próchno sypie* psn Kętrz 75; ● *próchno od drzewa, ~ od wierzby*. KS

prócz (Z + lit) Olsz Mrąg, psn; przyimek łączący się z G: **1.** «z wyjątkiem» Olsz i bl: *prócz ciebie nimãm nikogõj na śwecie* Tuławki Olsz, KF; **2.** «bez» Mrąg i bl: *teras to prõc rizeña* [«krochmalenia»] *kazdi xõži* Mrągowo, ● *Perxy droge ji kamñeñe Prõč će zvožom v lixy ceñe* *Nojmnñilejšy Jezuse* psn; **3.** «mimo, wbrew czemuś» Olsz: *škoua zostauã ukoñčona pruç pšękut* Purda Olsz. KS

próg (Z + P + lit + SWM I, II) OWM i bl, psn; Gsg *proga* Olsz Nidz i bl; **1.** «dolna część futryny drzwiowej w postaci grubej belki lub występu, stanowiąca też umowną granicę przestrzenną» OWM: *pruk ñezy żyãmni* Budki Olc, *bes pruk*

do stodouy Snopki Pisz, *Zieczor zaglądá toknam do chaty, Chtós łopukuje na progú kloce* psn Zient 27, *wisoki prók to mozna zapřuńć nogo i zěmbi naruńić* Wykno Nidz, *progi byli niske i vjeřali as s tym kuńem do izby i zaprasali na vesele* Zdory Pisz, przs. *bes Pana Boga ne pšestompis proga psn*, ● *przen čfartygo vžešna mušel'im uřožiť, bo řitler buų juř za progem Toruńa i řšistko byųo zbombardovane* Stanclewo Resz, ~ *A ci co w ziemni zmarli i spocywajo w Bogu, Juz sie z nendzy pozarli do wiecny chwały progú* psn IS III 456; **2.** «belecza leżąca bezpośrednio na osi wozu» O Olsz Nidz Pisz; **3.** «belka odgradzająca część łodzi» Szcz Pisz: *pruk, taka kastka najżencej ř tuųku, to tam rbi tšimali* Rumy Szcz, *ten řuop se zųapaų za ten pruk tego counu i se tšymou* Jagodne Pisz; **4.** «pozioma belka w saniach, na której osadzona jest skrzynia, tzw. nasad» Rożental O, MAGP II m. 55; **progi** plt (Z) Olsz, psn; «dom, posiadłość, siedziba»: *pšijęřaų do domu to pošet zaro w ji progi* Wygoda Olsz, *Łaskaw w ręki Twoje Progi moje zdaje* psn IS LXXXVIII 308, *Jest to cłoziek chytry i bardzo obłudny, zazdrosny, okrutny i zielce nieludny, onińcie Jeruzalem i Heroda progi* psn Mał III 42. KS

prórszyć (Z + lit) W Nidz Giź i bl; **1.** «sypać czymś drobnym, posypywać, rozsypywać, też: rozsiewać» W Nidz Giź: *řořo maųe řęřoćočki w bžouřx klejdař i prušo kšotuški* D Wólka Resz, *řoć, puřem temi řladami, co prušuųem řarka* Leszno Olsz, Stef JPW 72, *řěvnik, drla z německa, ona rje tedi, prusi, řęje* Gawliki Wk Giź; **2.** «sypać się» W i bl: *w drodze mniech sia wyczochál i mónka zaczóta sia sypać. Szurek to łobáczuł i wołá do łojca: – Łojculu, plusy!* W, Stef OK 34; **3.** «padać w postaci bardzo drobnych płatków»: *na dworzu prórszy śnieg* Tuławki Olsz, KF. KS

prórszyć się **1.** «opadać drobnymi cząstkami, sypać się»: *madrace – sųoma to ře prusy; abo řtruzaki pokųadli* Hejdyk Pisz; **2.** impers «dostawać się gdzieś jako kurz lub brud»: *deski řalcowane, co ře ne prusi do izbi, na te deski gřina* [odp. na pyt. o belki leżące między belkami pułapu] Zgon Mrąg. KS

prórzek zob. **prożek**.

próżnik «o trutniu (odp. na pyt. kwest.)»: *pruźniki na niř muwo* Gardyny Nidz. KS

próżno (Z + lit) Olsz Pisz, psn; **1.** «bez efektu, niepotrzebnie, daremnie» Olsz Pisz i bl: *do kapusty tlo skiby poorane, skiby to duře baųamusfo, bo tšeba byųo pruzno řožiť i v zat odvrućić to samo skibe* Zamordeje Pisz, *próżnom na nego czekál* Tuławki Olsz, KF; **2.** «pusto»: *jekiem przyszed, juř na sáli buło próžno* Tuławki Olsz, KF; **na próžno** (Z + lit) Olsz Pisz, psn; «bez efektu, niepotrzebnie, daremnie»: *Pewnie gospody wy tutaj sukacie? U mnie na próžno, miejsca nie macie* psn Mał III 16. KS

***próżnować** «nie zajmować się pracą, leniuchować»: *Ślawne na Mazurach żony, Żywot was błogosławiony, Bo wy zawse pracujecie, Ani raz ni próźnujecie* Kal 1982, 17. KS

próżny (Z + P + lit) OWM, psn; *pro-* O Olsz Nidz; Gsg f -é W; **1.** «pusty w środku lub na powierzchni, pozbawiony zawartości lub wyposażenia» OWM: *jedno peųna waba a druga pruzna* Bogacko Giź, *wziół na terminn próźny kostór [...] i włožuł w niego łone goldsżytyki, chtórne łukrád* W, Stef OK 4, *kartofle za amerikanam bendo szone – jena bruzda ře nasaży, a drugo ostańe próžno – to so řęndi* Wygoda Olsz, *skšięna do řpeki, tylko že pruzna* Bogacko Giź, *gumna, choć nowe, ale próźne, řádne-go byđła i řádnego sprężáju* W, Bar 67, ● *Przód psił Francus zino smacnie, Teras mu*

pieniędzy bracie, *Teras mo tez prózny trzos* psn IS XLIII 169, ● fraz z *próżną ręką* Pisz, z *próżnymi rękoma* W zob. **ręka**; **2.** «niezajęty przez kogoś lub wolny od wykonywania jakiejś czynności» W Nidz Pisz: *nasz ksiądz klebán Rochon jest już stary i kulawy, a kapelán by chciał gdzie na prózną klebaniją* W, Bar 92, *zažóns ní χustké, bo ní mam próžnéχ ręku* Dąbrówka Pisz; **3.** «o jaju: niezależone» O Olsz Mrąg: *jojka zalenęęe, inne próžne abo jasne* Ząbie Olsz; **4.** «daremnny» bl: *Bez Boskiego przeznaczenia Próżne myśli i westchnienia* psn Stef I 56; **próżne** w uż. rzeczownikowym (Z) O Olsz Szcz; «miejsce»: **a)** «opuszczone przy sianiu lub bronowaniu» O Olsz: *pružne* «ostaęo, kedy nie dožući Szmygwald D O; **b)** «niewypełnione, puste»: *obora – to podvuže, to caęe zasađuóć, a podvuže – to pružne na tej obože* Łatana Mł Szcz. KS

prrr «zawołanie na konia, aby stanął»: *na kónia χturi, kedi ma stoić, muři: prrr* Biała Piska, UAM. KS

pruć (Z + lit) Olsz Nidz Ełk, psn; praes 3sg *porze* Olsz; **1.** «rozcinać nici szwów» Olsz Nidz Ełk: *muszę tę koszulę jeszcze rąz pruć, bo niedobrze zeszułam* Tuławki Olsz, KF; **2.** «rozrywać na części, rozdierać» bl: *A ten wuų rógem pruu A to ćele dupo* niele psn, ● *przen Wśród modrych fal łódka rybaka pomyka sie w dal i pruje wody cysto toń* psn Mał II 43. MK, KS

prufung (Z) O, **pryfung** (Z) Mrąg Pisz; «egzamin»: *mejster to byų ten co odrobzuų prufunęk* Szyldak O, *on para lat paçoukēm poçoži, priçunęk zrobzi i pşyže na mejstra* Orzysz Pisz. (Nm Prüfung). KS

prum (Z) Giż Pisz; «łódz płaskodenna»: *prum – na pruhe – co pare vozuf moznov vepçnonć* Hejdyk Pisz, *cuųno – taki prum nie zbżyty nic, on no jest z dzeva* Góra Pisz. KS

prup, prupa, prupek, prupka zob. **prop(-)**.

pruski (Z + P + lit) Olsz Mzach Mrąg Pisz Olc, Kult MW MP, psn; ogp lok. jw. i bl: *f Krulefcu te pruske krule bil'i koronovane* Wygoda Olsz, *tu ten kont, to bil'i Mazuri, a poşadał'im obywatelstęo pruske* Mikołajki Mrąg, *to gatka pruska to nie heńecka* Mąciace Szcz, *pruski mórk to dwa tisonce pęęcset kęadratowyç metręo* Bartki Nidz, ▲ *mur pruski* bl zob. **mur**; **Pruski** w uż. rzeczownikowym (Z) Pisz Olc; «Prusak»: *a tamten druęi to Polak buų, katolicki Polak, choć Pruski buų* Olecko, *tu za siųa nie ma Pruskiç* Olecko; **po prusku** psn; «na sposób pruski, tak jak w Prusach»: *Licho droga, jo ni moga Z błota wyjechać. Tak jek w Rusku, nie po prusku* psn Stef I 229. KS

prych zob. **pryk**.

***prychać** zob. **brychać**.

prycz zob. **precz**.

pryca ogp: *chleb i woda, a w nocy spanie na pryçy* GazOlsz XV 268. KS

pryczka «tyczka do prowadzenia i podtrzymywania sieci pod lodem, tzw. chochla»: *to take duęęe prcki* Rybical Giż. KS

pryfować; pośw. tylko im. bier.; «egzaminować»: *óna χcaųaby se wyži ucyć, prępowanā byųa na sosto i opstojaua* Łatana Mł Szcz. (Nm prüfen). KS

pryfung zob. **prufung**.

pryk; tylko -ch; pejor «stary mężczyzna, dziad»: *uına ieşće ie doşć muoda, a vųųa sobże takygo pryça* W, SWarm 122. KS

pryka (Z) O Giż; **1.** «zaostrzony draęek wbijany w dno jeziora, aby przywiązać łódkę, niekiedy stosowany w innych celach» O Giż: *to se tēm kijem zaprikuje, to*

śe priki nazywajo Maruzek O, to ribi bedo wguńane, priko bedo wguńane [do sieci] Rybical Giż; **2.** «o wędzisku?»: *zaciskuje prike* [o rybie, która połknęła haczyk] Rybical Giż. KS

Pryki «nazwa wyspy» Butryny Olsz, Sien 277. KS

pryma (Z) Olsz Szcz; «gatunek tytoniu»: *prima, primka do żuća* Purda Olsz. KS

prymel; Npl -*mle*; «gatunek pierwiosnka, prymula (odp. na pyt. kwest.)»: *prumle* Babięta Mrąg. (Nm *Primel*). KS

prymicja «pierwsza msza nowo wyświęconego kapłana» Tuławki Olsz, KF. KS

prymitywnie ogp: *fśo prumityvne* Olecko. KS

prymitywny ogp: *do dreφ potsur, abo sur, take prymitywne zabudoża* Skorupki Giż. KS

prymka (Z + lit) W, psn; «gatunek tytoniu»: *zażywaju tubake, primke neży zemby fsazu* Biesowo Resz. KS

prymować (lit) W, psn; «żuć tytoń»: *Krogulów pastórz, stary Mazur, to przez cały post nie prymuje* W, Bar 84. KS

prymulka «gatunek pierwiosnka, prymula» Występ Szcz. KS

prync (Z + lit) O Olsz Węg Giż Olc, psn; Npl -*e* O Węg Giż; **1.** «książę» O Olsz Węg Giż Olc i bl: *i tēgo króla prync sukau sobže zone* Plewki Olc, KN IV 306, *puakaŭa, tedi mau princ občeraŭ ju i česŭ jo* Gawliki Wk Giż, *jeden krul nau cōrke, a jeźžiŭi prince z dalekośća, ale niχtury śe ne zdażyŭ, ona niχturnego ne χćaŭa* Soltmany Węg; **2.** «o dziko rosnącym gatunku fiołka»: *i tam zito biŭo, to una slazŭa z woza i te mauē prince i śaberksatki – rwaŭa i żonki plotŭa* Gawliki Wk Giż. (W zn 2 od nm *Gelber Prinz?*). KS

pryncesa (Z + lit) Olsz Nidz; «księżniczka»: *tan ne χcāŭ žádnego maiōntku, tilo ta fejno princesa, bo mu śa ŭudaŭa* Purda Olsz, Stef JPW 42, *princesa mu mužŭa co ŭōn ma χožiť na to zŭoto gure śe modlić* Jabłonka Nidz, *ten krul mau tšy pryncesy i koždemu jenu dau* Pokrzywy Olsz. KS

pryncesiny «należą do księżniczki»: *tak ujżau tego smoka, co mŭou ŭep na princešinem kolaŭe* Pokrzywy Olsz. KS

prysk (Z) Pisz; «gorący popiół, żar»: *f prisku pśekŭim* Karwik Pisz. KS

pryskać (Z + lit) O Olsz Szcz Mrąg Giż Pisz, psn; **1.** «zraszać kroplami lub strumieniem cieczy, spryskiwać» lok. jw. i bl: *pryskajo wodo i prasujo* Pustniki Mrąg, *to, co tak pryskaŭi ŭogeŭ, coby śe za χyzo ne pālŭ, to pēnzal* Łatana Mł Szcz, *pryskać ŭul wodo abo cem, coby daŭi ne pošŭy* Baranowo Mrąg, *Co za kraca tako paca, Pryska po nosie* psn Stef I 230; ●● «o deszczu: kropić, też impers»: *ledwo desc pryska albo śeje* Ścięciel Szcz, *to wżeŭo troxe pryskać* Grabowo Mrąg; **2.** «o drobnych cząstkach czegoś: wylatywać w górę, tryskać» O Olsz Mrąg Giż i bl: *ŭogeŭ pryskou* Radosty Olsz, *Dziēwka kury zarzynala, To tak krewka pryskala* psn Stef I 23, przs. *gže dreφka tno, to ŭōri pryskajo* Kosewo Mrąg; **będzie pryskano** «uderza się o powierzchnię wody»: *trēmp – w oluże beże pryskano, co te ribi śe ostraco* [-c-, sic!] – *tako kulka z dżewa s knuplum – to śe naziwa trēmp* Rybical Giż. KS

pryskać się «oblewać się wzajemnie»: *f pśeršy žen ŭelgejnocy wodo śe pryskajom, a v druđi žen śe smagajom, ale teras zaŭeχalŭi to* Pietrzwałd O. KS

prysnąć (Z + lit) W, psn; praet 3sg *prysnaŭ(o)* Olsz i bl, *prysŭa* W; **1.** «szybko odejść, też: uciec» W i bl: *prysnaŭ do łoża, anim się spodziala* Tuławki Olsz, KF, *buchnōla do*

chlęwa i łodziójzala synowá. A ta sia razu nie łobejrzala, tło prysła nazád do rodziców W, Stef OK 32; **2.** «o drobnych cząstkach czegoś: wylecieć w górę, trysnąć»: *trochę tłuściości z pateli prysnęło mi na rękę* Tuławki Olsz, KF, *skra s tego kšėsidua prysua, to ta šwama* [«huba»] *še zapaliŭa* Stawiguda Olsz; **3.** «o deszczu: pokropić»: *Tam mnie deszczyk nie prysnie Na me piórka zlociste* psn Gęb I 55; por. **bryzgnąć.** KS

pryszcz; tylko *tr-*; «wykwit skórny, krosta (odp. na pyt. kwest.)»: *trisc wiskociu* Natać Wk Nidz. KS

pryszczel (Z) Giź Pisz Ełk; Gpl -ów Giź; «krosta, pryszcz, też: bąbel, pęcherz»: *priscele, tak wiprsci, to tak peŭno priscelof* Giżycko, *priscele – take pempelki, co tam jest voda za skuro* Drygały Pisz. KS

pryszczyc się (Z) Olsz; «palić się»: *ogeh še poli, še prišči* Pokrzywy Olsz. KS

prywat «stanowiący czyjaś własność, prywatny»: *londowa droga pólna, privat, jeden dla še* Orzyny Szcz. (Nm *privat*). KS

prywatdroga «droga polna o nieutwardzonej nawierzchni» Grajewo Giź, SWM II s. 13. (Nm *Privatweg*). KS

prywatnie (Z + lit) Olsz Nidz Mrąg; **1.** «jako osoba prywatna, działająca poza instytucją lub urzędem, nieoficjalnie» Olsz Nidz Mrąg: *jeszcze ziele, ziele ziancy* [ksiądz] *može robzić z zielgam požytkam dla ludu prywatnie w stowarzyszeniach, w Kólkach, w czytelniach, a nawet przy zabawach* Sząbruk Olsz, KN III 215; **2.** «w wyniku umowy zawartej z osobą prywatną, a nie instytucją» Olsz Nidz: *tutaj źerzaŭca buu, to tes polowali, prywatnie polowali* Wykno Nidz, *pšes Toważistŭo Školne buu pšysuany, mniškaŭ prywatnie* Purda Olsz. KS

prywatno «w wyniku umowy zawartej z osobą prywatną, a nie instytucją»: *uŭni prywatno mėsakajo* Mrągowo. KS

prywatny (Z + P) Olsz Mzach Mrąg, lit bl; **1.** «stanowiący czyjaś osobistą własność, niepaństwowy, niepubliczny» lok. jw.: *byli majontki duze, ale űsisko prywatne; co biuo paŭstŭowe? – šosa* Wykno Nidz, *mamy prawo zakładać swoje prywatne mazurskie szkoły!* GazOlsz XXIX 12, ● *wetener, lekaš, mnišarki pšut ȳožiŭi, to byli prywatne* Sząbruk Olsz; ●● «o drodze: polna, o nieutwardzonej nawierzchni» Szcz Mrąg: *prywatna droga to jes pólna* Rybno Mrąg; **2.** «świecki?»: *doktur, šostry so do pomoci, prywatne šostry i klaštorowe* Butryny Olsz. KS

pryza «o gatunku tytoniu?»: *zazijo tabake abo prize* Sołtmany Węg. (Nm *die Prise* 'szczypta'). KS

przasny zob. **przaśny**.

przaśny (Z) Węg Giź Pisz, SWM XI; -*sny* Giź Pisz; «niezakwaszony»: *štotko kapusta, pšasna, goroncu vodu* *uoblana i f kartofle vuzozna* Kwik Pisz, *do pšasnego ȳleba to drozže, bo pseny ȳlep to muši drozže heć, a zitowy no to kisa* Paprotki Giź. KS

przączka (lit) Olsz, psn; «sprzączka»: *Mam ja pasek rzomiany Z mosiędzneni przącckami* psn, Wiśła III 578. KS

prządacz «mężczyzna zajmujący się przedzeniem»: *riȳtik pšundać, to jak mašina šuo* Wipsowo Olsz, Fal PST I 245. KS

prządać (Z + lit + SWM IV, Fal PST) W Mrąg Pisz, **przedać** (Z + SWM IV) Szcz; *praet 1sg ja przadał(a)* Olsz Mrąg, *1pl my przędali* Szcz, *przedalim* Szcz; iter w stos. do **przać** w zn 1: *pšut ja pšondaŭ, potam na mašiny dajali* Purda Olsz, *my maŭo pšendaŭi, tylko dali lužom pšósć* Kipary Szcz. KS

prządarka (Z + Fal PST) Olsz; Gpl -ów Olsz; «kobieta zajmująca się przedzeniem, prządka»: *tera te druge pšondarki, ji kamratki, do pomocy ji bando* Ruś Olsz. KS

prządek «męczyzna zajmujący się przedzeniem»: *casem s χuopa buų lepsy pšondek nız z drugej kobzeti, tylko mu pazury varcauy* Skop Giź, SWM IV s. 110. KS

prządka (Z + P + SWM IV, Fal PST, Szyf ZOW) OWM, lit bl, SWM VIII, psn; Gpl -ów Olsz; **1.** «kobieta zajmująca się przedzeniem» OWM: *ja w życiu nie pšontka; co tam jest i jak ono pšo, nie żim nic kole koua* Mrągowo, *pšontki pšenduy i špevauy* Nowa Wieś Ełcka; **2.** «przedzenie»: *do pšontki se zbžerali* Wygoda Olsz; **prządki** plł (Z + Szyf ZOW) OWM, lit bl, SWM VIII; «wspólne przedzenie lnu połączone ze śpiewem, w karnawale kończone zabawą»: *w długie wieczory zimowe dziewczęta z całej wsi „chodziły z kołkami”, czyli zbierały się „na prządki”. Pracę urozmaicały sobie pogwarkami i śpiewaniem* bl, Sob 199. KS

prządzion, przędzion (Z + SWM IV) W Szcz; *prządzion* Szcz, *przędzion* Resz i uogólnione w SWM; «zwój przędzy z motowidła, przędziono»: *pšunżun se želi na pasma* Rummy Szcz, *pšżje na žijaduo – taki žetrak na dole i do guri – i tedi se ten pšenżon pšaży* Bredynki Resz. KS

prządzionko, przędzionko (Z + SWM IV, Fal PST) M; *prządzionko* Szcz Mrąg Pisz, *przędzionko* Mwsch i uogólnione w SWM; «zwój przędzy z motowidła, też dem lub hip»: *kej ze lnu to cy pšenżonko, cy pšenżono to jednos można mózić* Polska Wieś Mrąg, SWM IV s. 89, *bendo porobżone take pšenżonka, to je na stouku można zżijać, bo duze pšenżona to pšydo jus na žijaki* Snopki Pisz, ib, *na grubżizne to se mużiuo pšunżunko, a na čenke, na lłine to stucka* Wały Szcz, *buų vyzente i ryzone, wystukane i jek byų te pšunżonka fertiž – na špulki i na snovadua* Kozuchy Pisz. KS

prządziono, przędziono (Z + SWM IV, Fal PST) O Olsz M, Kult MW HMK, psn; *prządziono* OMzach Giź Pisz Ełk, *przędziono* O Olsz Mzach Mrąg Pisz i uogólnione w SWM, Fal PST, Kult MW, *przędzono* Mrąg i bl; Gpl -ów Giź; **1.** «zwój przędzy z motowidła» O Olsz M: *jak se moto to motożiduo, jak se zdejme to pšężono* Rostki Pisz, *pšudi to dla pšožonuf neli* «ogrożoni taki byłniik Bogacko Giź, *pšinżono to to šistko co se nażija* Burdağ Nidz, *beņže vvażano f popżeli i tedi buņže susono, na dvur paliki pobýito, na sžonko bendo roščonğhone te pšenżona, as* «ono vibýeli se Nida Mrąg; **2.** «o włóknie lnu»: *zamocuny w woże, take mocisko, roščunğhuny na uujke* «odlezi se, tak popyņko, take pšenżuna se pokazujom Zyndaki Mrąg. KS

przać, przęść (Z + P + lit + SWM IV, Fal PST) OWM, psn; *przać* OWM i uogólnione w SWM, *przęść* Resz Olc, praes 3sg *przędzi* Mrąg, 1pl *przędziem* Giź, *przędziwa* Olsz, 2pl *przędzieta* Olsz, 3pl *przędną* Nidz, imp 2sg *przędź* bl, praet 1sg *ja prządł* Szcz, *ja prządła* OMzach Mrąg Giź, *em prządła* O, 3sg *prządła* Olsz, 1pl *my przędli* W Szcz Mrąg, *przędlim* Olsz Mrąg Giź Pisz, 2pl *przędlišta* Olsz, fut 1sg f *będę prząć* Olsz, 1pl f *będziwa prząć* Olsz, 3pl *będą przędli* Giź, cond *ja by prządła* O; **1.** «skręcać włókno w nić za pomocą kołowrotka lub wrzeciona» OWM: *jek go [len] wklepali, to potem go wżeli mi kobżity na šcotki i wičesalim go i potemem, pañi, pšandli na koukaž* Purda Olsz, *jek juš počesali, to uostauo mñanķe vuųkanko; potam zrobžil pupi i pšandli na koukaž* Bartağ Olsz, KN II 53, *pšisažony len do pupki takej nogo deptaų i pšund* Ukta Mrąg, *škouowo robotem zrobiua, računki, čitañe, a potem kouko wžeua i pšendua* Kajkowo O, *nažecona – mušaua moc pšošč – bes tego nie buųo*

Gardyny Nidz, *s koukẽm xozĩlim, byuõ dvanašce nos i tedi pšendli i spřevali po necku Bredynki Resz, žimo to tedi drasovali zboze, a bjauki to pšendli žoune i len, bo esce šiua to tkali Elk, UAM, xupõsi pšyndli i ja psunt, pšešuo žime psunt, zasažiu še psunšc Rummy Szcz, jo žouna zawdy pšande, teros to luže kupaju Purda Olsz; 2. «o pajaku: snuc nitkę, z której powstaje pajeczyna» O Mrağ Giž: *pajõnk pšenzẽ jedwopš Bogaczewo Giž, pajunjk – on pšenzẽ, pajencyne robži Miechy Giž; prędziony (Z + SWM IV) O Olsz Szcz Mwsch, prędzony (Z + P + lit + SWM IV) OWM; Nsg n -o O Olsz Nidz Mrağ Giž Pisz, -e OWMzach Mrağ Giž Pisz, praet z podm. uogóln. ze słp. O Olsz Nidz Mrağ Giž Pisz, bez słp. O Resz Szcz Giž; im. bier. w zn 1: *dobry len grupšy do wuntku pšenžony Zwierzewo O, to jes dobže pšenžona ta weuna Spręcowo Olsz, v druğix stronaž, gže šmat ovžec še xovauo, to byua veuna pšinzona Narty Nidz, w zima u každygo gospodarza bilo psędzono Gryžliny Olsz, P 3, 3, ◇ a potem ze dvou scotkuf binže cesany, tedi binže pšinzony do puutna Wejsuny Pisz, ~ zetne žouna z uořcy; tedi skamlowano, tedi bežze pšenžono Gutkowo Olsz.* KS**

przaśllica, pręśllica (Z + SWM IV, Fal PST) OWM, psn; *przaśllica* Giž, *pręśllica* OWM i uogólnione w SWM, Fal PST; **a** «część kołowrotka złożona z trzech drażków, do której przymocowuje się włókno, też górny pionowy drażek» OWM: *potem jest pšensłlica, co še na nej konžauke fsaži, tam so tši tejele, ale caua nazyva še pšensłlica Maćice Szcz, pšesłlica to kole koua, to tam taka konžauka se lnu bežze uwonzana Upały Giž, pšensłlica to ta co tšima konžauke do gurn Rybno Mrağ, [włókno] byuõ fejn zuožuno i pšežžano na pšensłlice i knypelkem zatknento Bredynki Resz; b* «osobny przyrząd, na który nawijano włókno podczas skręcania nitki na wrzecionie»: *Vezne vžećono o mój Ty Boze A na pšensłlice konžouuske vuoze psn, SWM IV s. 57, Za starego xuopa z domu mne vydali, Tylko mne pšensłlice i vžećono dali ib.* KS

przeafować zob. **przeharfować**.

przebaczać ogp: *leč sin ne pšestaje prošic tak duugo, as matce serce še zřnenkciuõ i mu pšebaca Hejdyk Pisz.* KS

przebaczenie (Z + P) Olsz Pisz, psn; forma rzeczownikowa czas. **przebaczyć** w zn 1: *sin po očšimaõu wezwaõa, xoc nešmaõu, leč probuje prošic matki o pšebacẽne Hejdyk Pisz.* KS

przebaczyć (Z + lit) Olsz Nidz Pisz, psn; **1.** ogp lok. jw. i bl: *ale on tule prošiu, zebi ona mu pšebaciuõa i wruciuõa nazat Gardyny Nidz, byuõ pšesładowaõe, biće, Polok katolik mo pšebačyc Giławy Olsz; 2.* «nie dostrzec lub nie uwzględnić kogoś albo czegoś, przeoczyć» bl: *F tobýe muj Paõe nažeje pokuadam, Pevne ufaõe v uasce tfej zakuadam, Ze ty mne Paõe opušic ne racys, A mne v myx frasunkaž moiž ne pšebacys psn.* KS

przebicie forma rzeczownikowa czas. **przebić** w zn 2: *mõec to jest do pšebžica Turõwko O.* KS

przebić (Z + lit) OW Pisz Olc, psn; praet 1sg *ja przebił* Resz; **1.** «zrobić otwór, przedziurawić» OW Pisz: *to še nazivo šloga tako, ale to jesce cẽnki lut mušĩ być, bo jæg gruby to ne pšebžije Lipowo O gm. Waplewo; 2.* «ugodzić czymś ostrym» O Olc i bl: *ji poset i pšebžiu nozem tego muõodego i to muõodo i sam šebe na ostatku Jurki Olc; 3.* «uzyskać wyższą cenę?»: *jać vola torf štežovani [kopany z wierzchu], bo jest tfartši i ženci pšebžije, tilo z nem ženci xuopotu pši sušeõu Bukwałd Olsz, Stef JPW 49; 4.* «?»: *luže xore na võntrobže mogõ časem mocno gvõt ješc, ale jem nic ne pšebžije Spręcowo*

Olsz, Stef JPW 78; **przebity** (Z) O Pisz, psn; im. bier.: **1.** w zn 1: *stęnga pšebžita i nisko taka klucka* [o żurawiu] Lisy Pisz; ●● «wbity w uprzednio zrobiony otwór»: *bruna, styry bouki, potem φ tyx baukaχ byнду dury powércone i cynki pšebite co brunuje* Liwa O; **2.** w zn 2 bl: *Z nieba wysokięgo, Z mostu glambokięgo, Zidziata tam kochaneczka Mnieczam przebzitęgo* psn Stef III 7. KS

przebić się (Z + lit) Olsz Nidz, psn; imp 1pl *przebijwa się* bl, *przebijma się* bl; **1.** «ugodzić samego siebie czymś ostrym» Olsz Nidz i bl: *Mniecz z niego wyjola, Sama sia przebiuła, A to male dzieciónteczko Na woda puściuła* psn Stef III 7, *Kiedy "on przebzity, Przebzijwa sia "oba, Dojmy sia pochować Do jednego groba* psn Gęb II 86, *potem ten oger to na pšisy rok ve žniva χcau za oftehi kónami na pole, skok bes puot i še pšebziu, i še požešiu* Natac Wk Nidz; **2.** «przedostać się, przeniknąć»: *óna še pšes podgrupš pšebije i φpadnie do šeći* Purda Olsz. KS

przebiegać «stawać się lepszym od kogoś innego, prześcigać»: *ón mńe pšebžęga ze sfojém rozumém* Mikołajki Mrąg. KS

przebieracz «specjalny kawałek płótna z frędzlami, który przedłuża osnowę przy zakładaniu jej na nawój, tzw. parcik» Lamkowo Olsz, SWM IV s. 139. KS

przebieraczka psn; «?»: *A ten vuu rogem pruu, A to cele dupo nele, A ta góska pšebžeruska, A ta kacka pšebžeracka* psn. KS

przebierać (Z + lit) Olsz Mrąg Giż Pisz Olc, psn; **1.** «poruszać na przemian» Olsz Mrąg Giż Pisz i bl: [przy snuciu] *tak palcahi tšeba byuo pšeberać, to po dva niće, to potem byua taka rejtki s takehi zembrahi, to ftedy f to rejtkę roskuadano po siua tam nići cy po pasemku* Kwik Pisz, *Oj z góry, z góry kóniku bróny, Przebzieroj nózeckami* psn Gęb II 72; **2.** «odrzucać przy wyborze» bl: *Gdybyš panieneczko tak nie przebierała Tobys już dzisiaj gospodarstwo miała* psn IS LVI 593-3; **przebierający** im. czyn. w zn 1 w uż. przysłówkowym: *Siedzi zajączek między drogami Przebierający swymi łapkami* psn Sob 227; **będzie przebierano** «dzieli się na grupy, sortuje się»: *na ýosne bęže pšebžerano do našeño i sažęño* [o kartoflach] Kiliany Olc, KN IV 306. KS

przebierać się «zmieniać ubranie»: *pšibžera še rano, oblece še* Sołtmany Węg. KS

przebieraniec (Z) Nidz, Szyf ZOW II; Npl -ce Nidz; tylko pl «przebrani chłopcy chodzący z gwiazdą w adwencie lub okresie Nowego Roku»: *pšebžerańce maskowane, χožil'i z než[w]ežem i boćanem* Frąknowo Nidz. KS

przebierka «skrzyżowanie nitek osnowy» bl, SWM IV s. 104. KS

przebieruszka psn; «?»: *A ta góska pšebžeruska, A ta kokos moja roskos* psn. KS

przebijać (Z + lit) W i bl, psn; fut 1pl *będziewa przebijać* Olsz; **1.** «robić otwór, dziurawić» W i bl: *nie będziewa przebzijać dury bez ścianę* Tuławki Olsz, KF; **2.** «zadawać cios czymś ostrym»: *Teroz me tu mocze, Teroz me łujmojczę, Abo kolém bżyjczę, Mnieczém przebżyjoczę* psn Stef I 41; **3.** «przedostawać się, przenikać»: [Jezus] *Przebzija obłoki, Idzie bez zwłoki Do serca každęgo, Cłowieka grzészęgo* oracja, Mał III 45, przs. *prošba niebiosa przebzija* bl, LitLud XVII 101; **4.** «dawać zysk»: *koničina žanci pšebžija niš liχã trãva* W, SWarm 122. KS

przebijanie (Z) Mzach; forma rzeczownikowa czas. **przebijać** w zn 1: *uata* [o podkładce] *do dóróf pšebžijańã* Zgniłocha Nidz. KS

***przeboleć** zob. **przebolić**.

przebolić; formę hasła powtórzono za KF; «przestać martwić się lub smucić, przeboleć»: *ni mogę tego przebolić, coš ty mnie zrobził* Tuławki Olsz, KF. KS

przeborować; tylko -bó-; «przewiercić» W, SWarm 122. KS

przebórować zob. **przeborować**.

przebość psn; pośw. tylko im. bier.; «przebić rogiem»: *Psierzyna dórawo, Kobyła kulawo, Świnya łopolóno, Krowa przebodzóno* psn Stef I 134. KS

przebrać (Z + lit) O Olsz Nidz, psn; **1.** «dokonać selekcji przy wyborze» Olsz Nidz i bl: *zmarzue kartofle važili nã sfińóf, a dobre pšebrali i fsipali do sklepu abo na klepsisko, mńeįše do sazańã, a žankše do skrobańã* Porbady Olsz, Stef JPW 1, ● *Vybžeraj, vybžeraj, zebyš nie pšebrauã Zebyš za kanalka vrubla nie dostauã* psn; **2.** «zyskać przewagę, przewazyć?»: *potym tak ta mova [niemiecka] pšebrauã tu, tak i tak iž učiũam, žebi to mazurskã move tyš nie zabãćili* Dłużki O, UAM. KS

przebrać się (Z + lit) Olsz Giż; «zmienić ubranie»: *pžersi košńik i pžersa zbyeracka fěršik zmówyli, pšosenke zašpšewali, polewali še wodo, pšebrali še na cisto i buũ us bal* Użranki Giż. KS

przebredzać «przebierać w czymś, wybrzydzać»: *to una pšebryžuã, a potem to muvžiuã, co ji nižt nie žcaũ* Łyna Nidz. TJ

przebrnąć (lit) W, psn; ogp: *v žima to nãgoži maiũ vibudovańce, bo čajško ftedi pšebnrńić pšes te žãspi śńegu* W, SWarm 184. KS

***przebronować** «spulchnić całą ziemię bronã»: *pšet šivem še pšebronuje* Zerbuń Resz. KS

***przebrukować** «zużyć w całości, wykorzystać»: *šiuã še pšebrukuje, to še tyle dostańe* Lipowo O gm. Waplewo. KS

przebuchnąć «wybuchnąć»: *taki wybuž da, Ńi, Ńi, jak še zapali, jak pšebužńe* [o gazie w kopalni] Mąćice Szcz. KS

przebudzać «przerywać komuś sen»: *A ja oto słodki Jezu Bende się starała Abym ciebie we śnie twoim Juž nie przebudzała* psn IS LI 191. KS

przebudzić się (Z + P) Olsz Nidz; «przestać spać, obudzić się»: *ja nigdym tego nie mišlauã, ze tak moģe pręntko še pšebužić* Nidzica, ● *przen* «ujawnić się po okresie zaniku»: *władze niemieckie były jak by przekonane že ten duch polski będzie na zawsze spał i nigdy się nie przebudzi; lecz stało się inaczej* Dywity Olsz, P 4, 35. KS

przebyć (Z + P + lit) OWMzach Giż Pisz Ełk; praet 1sg [ja] *przebył* Giż, 1pl [my] *przebyli* Pisz; **1.** «pozostać w jakimś miejscu, pobyc» O Resz Mzach Giż Pisz: *matka poježuã do sfojego męjza i jakiś čas tam pšebuã* Bredynki Resz, *przebielismy jeden dzien i dalej powrot do Warszawie* Klon Szcz, P 5, 30; **2.** «odbyć, też: przeżyć»: *nu to potēm us ek kto pšebuũ te žńiva, to tedi pšišũã bulva do kopańã, tak?* Ełk, UAM, *od tego czasu sie nie zgodzali, sie bzili i tak przeb-ili swoje życie niespokojnie* Purda [D] Olsz, BMW 112. KS

przebywać (Z + P) WMzach Mrąg, psn; praet 1sg (ja) *przebywał* Resz Mrąg, 1pl *my przebywali* Resz; «pozostawać w jakimś miejscu»: *na tšeci žen pšišet caũ gestapo s partijnimi žitlerofcoma i zabrali nas do wýenżeńã, f kturym my pšebyvali Ńot čfarti po poũudńu do pšersi v noci* Stanclewo Resz, *prawie na Boże Narodzenie otrzymałem od niego karta, že tam w pojmaniu przebywa* Dywity Olsz, P 4, 47. KS

przecadzać (Z + lit) W Szcz; -sa- W; «przepuszczać przez sito, precedzać»: *bes cacke še pšecaza* Lesiny Mł Szcz. KS

przecadzenie forma rzeczownikowa czas. **przecadzić**: *cacka do ml'eka pšecazęńã, a nie to kudereg býãũ* Szczytno. KS

przecadzić (Z + lit) OW Nidz Mrąg Giż Pisz; -sa- W Mrąg; inf -*éc* Giż Pisz; «przepuścić przez sito, precedzić» W Nidz Mrąg Giż Pisz: *tedyń jakem tam buya tom mléko p'sečazuua, w mašine wlaua, p'sešlejdrowaua* D Wólka Resz, *p'sečaziłi p'ses uate* Jagodne Pisz, *p'sečazić nut* Giżycko; **przecadzono, było przecadzone** z podm. uogóln.: *biu χiel jesce vženty do tego, biuo gotovane, vody dane, biuo p'sečazune bes puaxte* abo *obrusek i v becke biuo dane* Lipowo O gm. Waplewo, *krova vydoi, mléko p'sečazuno i vlano v nisycycki* Szczybały Orłowskie Giż. KS

***przecadzać, *przecadzenie, *przecadzić** zob. **przecadz-**.

przecentryfugować; pośw. tylko im. bier.; «przepuścić przez centryfugę, odwirować»: *mlyko hé je iešče p'secantrifugovane* W, SWarm 122. KS

przechadzać się ogp: *przechádzał się tam ji nazád pod łoknami, gdzie mnieszkała* Tuławki Olsz, KF. KS

przechadzka (Z + P) Olsz Nidz; ogp: *po obiedzie powychodziłim wszyscy na dwor, mi dzieci się bawić a starzy na pola i nad Łyna na przechadzke pošli* Dywity Olsz, P 4, 13. KS

przechechlać zob. **przechechlać**.

przechechlać; tylko -chl-; «uprać naprędcę, też: przepłukać»: *p'seχeχláj f tyχ mi-dlânaχ tan stari uobrus!* W, SWarm 86, *χipko p'seχeχlaua pára košul i šnoptuχúf i rosposterua iγχ na býłhniku* ib 122. KS

przechodzenie (Z) Olsz Szcz Pisz; forma rzeczownikowa czas. **przechodzić** w zn 1b: *kuać do p'seχozyňa* Hejdyk Pisz. KS

przechodzić (Z + P + lit) OWM, psn; praet 1pl *przechodziłim* Mrąg, *my przechodzili* Szcz; **1.** «iść z jednego miejsca do drugiego, przemieszczać się» W Mzach Mrąg Pisz Elk i bl: *jeléńe, sarnu, zajónce, to jes zγežina staua, ona hé p'seχoži, štiale vraca na sfoje stanóvisko* Pisz, ● [len] *beńže rozterty na pole co dešče p'seχozom i snek – štyry néžełe* Purdka Olsz; ●● **a** «mijając kogoś lub coś» WMzach Mrąg Pisz i bl: *prosila kowala gdy on tamtendy przechodził ażeby jej pomogł zejść z jabłoni* Dywity Olsz, P 4, 19, *stary grózek przechodził w Giétrzwałdzie kiele klebaniji* W, Stef OK 10, *i jeđer p'seχožiú kole domu i suysau te χrapséne* Piecki Mrąg; **b** «przekraczając jakąś granicę lub pokonując przeszkodę» Olsz Mzach Mrąg Elk i bl: *ale Polacy odeszli ze trzy kilometry od mostu i przez wodę lub rzekę Wieprz przechodzili* Klon Szcz, P 5, 52; **2.** «przedostawać się przez coś, przenikać; też: stanowić ruchomy element czegoś» O Olsz Nidz Mrąg Giż Pisz: *jedna knafélka a p'seχoži p'ses durka* Butryny Olsz, *f póterfasce šnotana tam p'seχoži* Mycyny O, *nićeńice co te nitki p'seχozo* Mazuchówka Giż; **3.** «przewyższać pod jakimś względem, prześcigać» O Giż Olc: *on p'seχoži bez mój rozum ten čuówek* Kajkowo O; **4.** «o czasie: upływać, mijać» Olsz i bl: *Čpart rocek juš p'seχoži, A nańilst drugo woži* psn; **5.** «o środkach lokomocji: przejeżdżać» O Mrąg: *mostek, a gže počónk p'seχoži to duži most* Pustniki Mrąg; **6.** «być odczuwanym w całym ciele» W: *strzeluło mu do głowy, że to rabusie i pewnie tak buło. Wary go przechodziły łokropne* W, Stef OK 8; **7.** «doświadczać, przeżywać»: *p'seχožuú am tyš různé mańkolije i ienůš sa hé uožańuu-am* W, SWarm 82; **8.** «uzyskiwać promocję»: *rok roku p'seχožiúam klasy* Paprotki Giż; **9.** «w odniesieniu do języków: zmieniać jeden na drugi»: *p'seχožiúo s polskiego na mèmecki* Spręcowo Olsz. KS

przechodzić się psn; «przechadzać się, spacerować»: *Jeszcze słonko nie wschodzi, Kasia rynek przechodzi. Przechodzi się po rynku: – Dzień dobry ci Jasieńku!*

psn, Zient Wieś 199, ● *Buk še pšexoži šfenty mēnzy naŋi Nē rozgŋevajmy Pana marnoścami* psn. KS

przechodzien ogp: *sceka na wszelkie przechodnie Skomack Wk Ełk, PME XIX 113.* KS

przechorzeć «przechorować»: *uot kilu mŋešanzi juš ŋic ŋe robži, cauã žima pšexožaŋa i ŋic sa ji ŋe poprãžã* W, SWarm 122. KS

przechować (Z + lit) Olsz Nidz, psn; **1.** «uchronić przed zepsuciem lub zniszczeniem» Olsz Nidz: *okop to na jeden rok, na žime kartofle, vażyvo pšexować* Jabłonka Nidz, *ja ci ni mogę tego przechować, bo ni mam mniejsca* Tuławki Olsz, KF; **2.** «uchronić przed zapomnieniem, zachować» bl: *Ci, co ojców śladem idã, pieśni przechowali, Do skarbca narodowego zapisać je dali* psn IS LI 190. KS

przechowanie forma rzeczownikowa czas. **przechować** w zn 1: *w tem ogrodzie było tylko pare wiszni, a tak tylko warzywa i kartofle sadzone i doły na kartofle na przechowanie ziemowã porã* Klon Szcz, P 5, 6. KS

***przechowywać** «chronić przed zepsuciem lub zniszczeniem»: [ziarno] *na špšičšu še pšexowuje* Jabłonka Nidz. KS

***przechowywać się** «szukać schronienia, chronić się»: *uašice to take bjaŋe co še tak časem po stodouãx pšexowuju* Gietrzwałd Olsz. KS

przechód (Z + lit + SWM II) OMzach Pisz Olc i bl; **1.** «przechodzenie» O Nidz Pisz Olc i bl: *to dževo byuo ścēte i jek Salamōn pobudowau košcuu, to biuo pouozune na potok Cedrun do pšexodu* Jagodne Pisz, ● *w tym roku będą dwa pomierzknienia słońca i dwa pomierzknienia księżycy, i przechód planety merkuryusza między słońcem i ziemiã* Kal 1894, 6; **2.** «miejsce służące do przechodzenia, przejście» Szcz Pisz Olc: *granicã jest wyspa „zdorofski ostróf”, kolo którego od wschodu znajduje się „pšexut na Seksti” tzw. kalã* Głodowo Pisz, JP XXXIV 296; ●● «kładka» Kleszczewo Olc, MAGP XI m. 525; **na przechody** «?»: *ŋe cēkal'i na otvouãne, ino še sami pušćili na pšexody* [o ucieczce z obozu] Grabin O. KS

przechówka «o pannie mającej dziecko» O, KN V 247. KS

przechrzcić (Z) Nidz Mrąg Giż Pisz Ełk, lit bl; inf -eć Pisz; **1.** «zmienić nazwę urzędowã» Nidz Mrąg Pisz Ełk: *za Nēmca še naziwauã Jablonken, a za Ğitlera pšexščil'i na Seehag* Jabłonka Nidz; **2.** «ochrzcić ponownie?»: *to musi potem dać pšexščeć* [dziecko, które stało się marã] Rostki Pisz; **przechrzczony** (Z) Giż, lit bl; praet z podm. uogóln. bez słp. Giż; im. bier. w zn 1: *po mazursku to muwil'im Sužolaski, za žitleroka pšixščono* Ranšenwalde Sucholaski Giż. KS

przechrzciwać się «zmieniać brzmienie własnego nazwiska?»: *ja še mam dać pšexščiwac?* Purda Olsz. KS

przechwalać «presadzać w chwaleniu»: *przechwãlãsz chyba tego chłopãka, bo ludzie jenãczy móziã* Tuławki Olsz, KF. KS

przechwalać się «chwalić się bez powodu»: *nie zierz mu; ton się tlo tak przechwãlã* Tuławki Olsz, KF. KS

przechylić się ogp: *pšexiluuã sa tak mocno, že kopãnka sa pševrócuãa* Gryżliny Olsz, Stef JPW 13. KS

przeciąć, przetnać (Z + lit) W Mrąg; *przeciąć* Olsz, *przetnać* W, *przeciąć* Olsz; «tnąć, podzielić na dwie części» W Mrąg; *ten kloc musiwa przeciąć, bo kone nie poredzã* Tuławki Olsz, KF, *takam knikutam ŋe pšetŋeš ti desečki* W, SWarm 63;

przeciety im. bier.: *pserfše snopki na pouove pšecente, pšyżonze še tyčkami* Sząbruk Olsz. KS

przeciąg 1. «silny prąd powietrza w pomieszczeniu otwartym na przestrzał»: *gardlice dostańe, keďi zamroži šije, keďi pšecõng dostańe, keďi drži apèn, okno apèn* [odp. na pyt. o chrypkę] Mostoły Ełk; 2. «podłużna belka podtrzymująca belki pułapu, tzw. podciąg» Rostki Pisz, SWM I m. 20; 3. «część dachu wystająca poza ścianę, okap»: *pšecõḡg dla dešču* Skop Giż. KS

przeciagać (Z + lit + SWM XII) OW Nidz Mrąg Giż Pisz; 1. «przesuwać, przewlekać, też o nawlekaniu igły» Nidz Mrąg Pisz: *wõntek – no to nić, co jo pšecõngamy bes te osnowe tam* Nida Mrąg; 2. «o powietrzu: przepływać»: *to fiedi to pòvèše òno pšecõngã* [przez kopiec kartofli] *i fiedi òno dobże iže, ñe?* Kajakowo O, UAM, *zieczoram zietr zimny przeciaga* W, Bar 105; 3. «przeprowadzać się» OW: [państwo młodzi] *pšecõngajo do sfojogo* Biesal O; 4. «ciągnąc, poddawać działaniu czegoś»: *przed przedzeniem trzeba było jeszcze każdą garstkę przeciagać przez szczotkę rzadką, a następnie przez szczotkę gęstą* St Kaletka Olsz, Leng 86; **przeciagany** (Z) Olsz Mrąg Giż; Nsg n -o Giż, praet z podm. uogóln. ze słp. Giż; im. bier. w zn 1: *len pšinže na krosna pšecõngany pšes nićoki* Mątki Olsz, ◇ *to bendo nićki pšecõngane* [o rozdzielaniu pasm w przedziwie] Mikołajki Mrąg. KS

przeciagać się «przeprowadzać się»: *šarvarčniki pšecõngaiũ ša na šfantygo* Mårcina W, SWarm 122. KS

przeciaganie (Z + lit) W; forma rzeczownikowa czas. **przeciagać** w zn 1: *rejtki do pšecõngaño pšenzy* Klebark Wk Olsz. KS

przeciagnąć (Z + lit + SWM II, SDGW) OWMzach Mrąg Giż Pisz; praet 1sg *ja przeciagnãł* Giż, 1pl *przeciagnëlim* Szcz; 1. «przesunąć, przewlec, też o nawleczeniu igły» Olsz Mzach Giż Pisz: *rozvorke še pšecõngñe djuušy* Łęgajny Olsz, *zaketovać to ja źvéže vezme zamkne i to take kete še pšecõngñe i na to kũutke še vezñe i to se muví zaketovać* Måcice Szcz, *pšecõngne nićke* Napiwoda Nidz, ● *kele dažu jek kũadli suome i ten drońk jek pšecõngñeli to muvíli mñec* Gardyny Nidz; ●● «ciągnąc, wyznaczyć linię prostą»: *na tyce se pírso bruzde pšecõngñe, to še ruwno robi* Skorupki Giż; 2. «przeprowadzić się, też: zatrzymać się w czasie wędrówki» OWMzach Mrąg: *a potem to my mël'i gruntu za maũo, tom fiedi pšecõngñeli do Gavrijauki i tamëm byli* Szczytno, *take tam lezaũy listy we dwuž ñejscaž xtorne ućekance tam pšecõngñeli, to φ tyž listaz byli zanotowane i w jãkım kerunku dalej pošli abo φ tøm ñešće pozostali* Jabłonka Nidz; 3. «odwiać plewy» Turówko O, SDGW 86; **przeciagniety** (Z) Olsz Szcz Pisz, **przeciagniony** (Z) Mrąg Giż; Nsg n -o Giż, -e Szcz, praet z podm. uogóln. bez słp. Giż; im. bier. w zn 1: *drońk pšecõḡñenty pšes droge* [o zwyczajnym weselnym] Warkały Olsz, *pšenzõno i krëncõno, špulowano i snowano i nažito na krosna i takeñi jak was klejt pšenknëmi na klëstki nažito, pšecõḡñõno i tak še tka* Gawliki Wk Giż, ◇ *bëñže take żelazo tedi pšecõḡñëte i zašrubowane, co še te sciti ñe rozleco* [o wozie] Szczytno. KS

przeciagnąć się (lit) W; «przeprowadzić się»: *cõrka moja z Berlina pšisaua, že kupšili budinek uo uošóm ižbõf. Måva ša do ñëž pšecõḡñõñć. [...] Ale iã ša boja ti pšeprovaćki* Sząbruk Olsz, Stef JPW 7. KS

przecie (Z + P) O Olsz Nidz, lit bl, psn; partykuła nawiązująca do jakiejś sytuacji lub opinii i zarazem 1. wprowadzająca sąd polemiczny i podkreślająca, że jego

prawdziwość jest dla mówiącego oczywista «toż, wszak; oczywiście» O Olsz Nidz i bl: *chlewy przecie nie dla cłeka* oracja, Mał III 11, *w odleglejszych wioskach przecie dzisiaj głodu już nie znają* psn IS XXVI 99, *toć tyś juz przecie też nie dziecko, to mozes posłuchać* bl, Mał III 88, *no przecie, ze będo, bez muzykantów ani rus* ib 72; **2.** podkreślająca niezgodność sytuacji z tym, czego by się można spodziewać «jednak, mimo wszystko, mimo to» bl: *Choć utrapeńe ma być, ten Pan se zmńiuje I choźbi će xcau zabzić, pšecę se złituje* psn, zag. *Nie mam drogi, przecie chodzę; Nie mam fasy, w sad przychodzę* [mróz] bl, LitLud 86; **3.** wzmacniająca treść czasownika bl: *Zrobje ojće, jak każeće Zaras se vybjore v droge Gńade końe vezme pšecę I vystrygna se jak moge* psn; **4.** wprowadzająca retoryczne wypowiedzenie pytajne «czemu?»: *Anioł Pański o tem praziuł, pasterzom w polu objaziuł, chtórzy straz nocno trzymali i trzód swoich psilnowali. Mówziąc: Precie sie lękacie i od strachu uciekacie?* psn Mał III 17. KS

przeciekać «cieknąć, przenikać»: *juz do tego stariego koszczoła przez dach przeciekała woda podczas deszczu* Klon Szcz, P 5, 1. KS

przecierać 1. «masować»: *to [ból] ot żouentka; pšecerac, mašerowac* Gawliki Wk Giż; **2.** «przemywać»: *przecierają sobzie nią [wodą święconą] chore łoczy i rany* W, Bar 68; **3.** fraz *przecierać oczy* «budzić się»: *co ty dopseru przecierasz łoczy?* Tuławki Olsz, KF, ~ *przecierać zęby* «jeść»: *Postaziła jo bym mu z wasycko pumyjo, z wasycko pumyjo, Z kopanko łotrunki Zeby mniał cym przecirac zynby* psn IS CXII 335; **przecierany** «porznięty piłą»: *zérze to take drongi pšecerane, co se štaketi pšibzjajo, deski* Lesiny Mł Szcz. KS

przecierać się impers «wypogadzać się, przejaśniać się»: *możewa jiść na pole, bo już się przecierã* Tuławki Olsz, KF. KS

przecierpieć (lit) W i bl, psn; -cizp- W; inf -ić W; «znieść, wytrzymać, też: przetrzymać»: *serce przecierpieć nie może, gdy spojrzę na pijanicę, jego opuchłe oblicze* GazOlsz XXXIX 76, *Pšecerpjeć vjele čeba, by jo męc I aby kozac jo naučyc še* [o ojczyźnie] psn. KS

przecież (Z + P + lit) O Olsz Nidz Olc i bl, psn; partykuła nawiązująca do jakiejś sytuacji lub opinii i zarazem **1.** wprowadzająca sąd polemiczny i podkreślająca, że jego prawdziwość jest dla mówiącego oczywista «toż, wszak» O Olsz Nidz Olc i bl: *no jakzes to bez oględzin, przecies bez tego ni ma wesela* bl, Mał III 96, *ja po nemecku tego tak pši wojsku, roźice po polsku pšecęž gadali* Nidzica; **2.** podkreślająca niezgodność sytuacji z tym, czego by się można spodziewać «a jednak, mimo to»: *Maryja Magdalena tak ziele zgrzeszuła, Przecież twojej łaski, Jezu, dostąpiła* psn IS XXXIII-IV 123; **3.** wzmacniająca treść czasownika: *przecież bierza za gazetę przynajmniej tyle, cošta przed wojną brali* GazOlsz XV 164. KS

przecięcie «o przecince w lesie (odp. na pyt. kwest.)»: *pšecińće dla wojska* Gawliki Wk Giż. KS

przecinacz «ręczne narzędzie kowalskie do cięcia metalu»: *mejsle do żelaza čeńcã; učinače, pšecinače* [odp. na pyt. o rodzaje dłut] Wielbark Szcz. KS

przecinać «tnąć, dzielić na części»: *juz rãž przecinałem ten drag a jeszcze je za długi* Tuławki Olsz, KF. KS

przecinka «leśna droga powstała na skutek wycięcia drzew» bl, Kult MW 299. KS

przecirzpieć zob. **przecierpieć**.

przeciskać; pośw. tylko im. bier.; «przerzucać między nitkami osnowy»: *pše-ćiskany to counek Sądry Giż*. KS

przeciskiwąć, przeciskować, przeciskować (Z) O Mrąg Giż, «przerzucać między nitkami osnowy» Mrąg Giż: *counek to pšećiskuje tam i w zat, casem to paroma, kedł jėnostalni, to jėnym counkem* Krzyżany Giż; **przeciskowany** (Z) O Mrąg, **przeciskowany** (Z) O; Nsg n -e O, praet z podm. uogóln. ze słp. O; im. bier.: \diamond *counek beże pšećiskowany s tej strony na tó* Babięta Mrąg. KS

przecisnąć się (lit) Olsz; praet 1sg *em się przecisnął* Olsz; «przedostać się z trudem»: *ni mógem się do waju przecisnąc* Tuławki Olsz, KF. KS

przeciw (Z + P + lit) Olsz Nidz Giż Pisz Ełk i bl, psn; przyimek łączący się z D, rzadziej z G, przyłączający: **1.** nazwy grup ludzkich, instytucji lub zjawisk społecznych, z którymi ktoś aktywnie walczy Olsz Nidz i bl: *robili szalona propaganda przeciw Polsce, gdy tylko zwęszyli, że ma się tu odbyć plebyscyt* Dywity Olsz, P 4, 38, *rospočėli dužo ađıtacje pšećip našej škole, chožil'i do našyx rożicuŋ, ktuži posyual'i žeći do našej školy, odmawjal'i, žeby nie posyuać* Purda Olsz, *całe duchowienstwo stanęło ostro i zawzięcie przeciw temu odruchowi [odradzania się polskości]* Dywity Olsz, P 4, 36; ● w uż. przysłówkowym: *Niemcy intrygami przeciw podchodzili Polski śpiew rugować Polski śpiew rugować Nad tem się trudzili* psn IS XXVI 99; **2.** nazwy osób lub zjawisk, wobec których ktoś nie wykazuje posłuszeństwa Olsz Pisz Ełk i bl: *Gerard postazių se pšećif rożicuf* Szyba Ełk, ● *Panie i Panieńki niezbożnicy gwałca, Przeciw przykazaniu najwyższego walczą* psn IS XLIII 196; **3.** nazwy obiektów, wobec których ktoś przyjmuje odwrotny kierunek działania: przs. *przeciw wiatru trudno dmuchać* bl, LitLud XVII 107, ~ *pšećip wżatru nie beżes dmuśau* Gawliki Wk Giż; **4.** nazwy działań zmierzających do zapobieżenia czemuś: *artikuui jėgo biui zvrócone pšećif mhamčaņu Polokóf na Varmńiui* Sząbruk Olsz, KN III 213; **5.** przyczynę niekorzystnego stanu rzeczy «z powodu, na skutek, ze względu na»: *muśau śćane obervać, bo žeći nie mogu spać pšećif tux pluskfóf* Rybical Giż. KS

przeciwiać się (Z + lit) W Nidz Mrąg; «być uciążliwym, dawać się we znaki, dokuczać, męczyć (tu euf.)»: *Ruski nie rabovali, jesce nie doskf'erali, kobetom se pšećivali, które muode* Nida Mrąg. KS

przeciwianie «bycie uciążliwym, dokuczanie, męczenie»: *luże se uskarżali wedla tėgo pšećizaņa* [o armii rosyjskiej] Jabłonka Nidz. KS

przeciwieć się (Z) O, psn; «wystąpić przeciwko komuś lub czemuś»: *choćbi psisci dużowe źli se pšećiwjili, Rady bi w żadnym suowe tpej nie odrhenul'i* psn. KS

przeciwko (Z + P) Olsz Mzach, lit bl; przyimek łączący się z D, rzadziej z G, przyłączający: **1.** nazwy grup ludzkich lub zjawisk, z którymi ktoś aktywnie walczy: *Hanover będzie przeciwko Prusom absztymował* GazOlsz XV 237, *on reagował na polskość i pšećipko polskiego jenzyka* Szczytno; **2.** nazwy osób, wobec których ktoś nie wykazuje posłuszeństwa Olsz Nidz: *Gerxart staų pšećifko rożicom* Jedwabno Nidz; por. **przećko**; **3.** nazwy działań zmierzających do zapobieżenia czemuś: *walczyłem przeciwko wynaradawianiu tutejszej ludności nietylko ustnie, lecz i piorem* Dywity Olsz, P 4, 45; **4.** nazwy obiektów położonych po przeciwnej stronie: *usedli śā na ganek ŋ kośćele pšećipko outaža* Gietrzwałd Olsz. KS

przeciwnie (P) Olsz; «zupełnie inaczej, na odwrót»: *było to fałszem gdyż żadnych pieniędzy za swą pracę narodową nie pobierałem, przeciwnie ponosiłem nawet materialne straty* Dywity Olsz, P 4, 38. AW

przeciwnik (lit + SWMc) Szcz Ełk Olc i bl; **1.** «wróg, nieprzyjaciel» Ełk i bl: *dziś start przeciwnikom zbroje Skomack Wk Ełk, PME XIX 98*; **2.** «o człowieku, który dokucza innym» Szcz Ełk Olc. AW

przeciwność; Gpl -ów; ogp: *krom wszystkich przeciwnościów płynie czasopismo jako ożywiający strumień przez kraj mazurski GazOlsz XXIX 17.* AW

przeciwny «o kierunku: odwrotny»: *przedtem np. jadąc pociągiem w tę albo przeciwną stronę Olsztyna to ludność w wagonach głośno między sobą po polsku rozmawiała a teraz jechała jak niema Dywity Olsz, P 4, 39.* AW

przecknąć (Z + lit) O Olsz Nidz; praet 1sg *przeckłam* Nidz, 3sg *przeckła* O; «ocknąć się ze snu, obudzić się»: *jak ja p'seckne, to jus ne zasne* Nidzica. AW

przecudny ekspr «niezwykły, wspaniały»: *Tén łobroz przecudny Przedstążecz mo Paniénki Na papszérze abo téz Na jeki przedmniot pszénkny psn Stef II 87.* AW

przecudowny (P) Olsz; ekspr «niezwykły, wspaniały, też: nadprzyrodzony»: *zatzcól chodzić do Gietzcwałda na ten otpust przecudowniego objawjena nalszantszy panie Marij Szczęsne Olsz, P 2, 4.* AW

I. przecz «dlaczego» bl, Wisła III 89. AW

II. przecz (SWM IX) Giż Olc; **w przecz** «o kierunku bronowania: w poprzek skib». U w a g a: w SWM błędnie *przec.* KS

Przecze; *Przecze Niskie, Przecze Wysokie* «nazwy pól» Kaborno Olsz, Sien 276. AW

przeczesać ogp W, SWarm 123. AW

przeczesaować «przeczesywać» W, SWarm 123. AW

przeczka (Z + lit + SWM II, IV, IX, Fal PST) Szcz Węg Giż Pisz Ełk Olc i bl, Kult MW JW; **1.** «poprzeczny element w różnych urządzeniach i konstrukcjach»:

a) «połączenie nóg lub rękojeści pługa» Węg Giż Ełk Olc: *pšeka od renkowiśców Mieruniszki Olc*; **b)** «belecza brony» Szcz Giż Pisz i bl: *zimbi šezo f pšickaχ* Sucholaski Giż; **c)** «belecza na końcach skrętów wozu» Giż Ełk: *pšeka f skrentaχ* Pańska Wola Giż; **d)** «deska łącząca płozy lub nasady sań» Giż Ełk: *pšicka, taki baucek* Sucholaski Giż; **e)** «poziomy drążek kołowrotka» Giż Ełk Olc; **f)** «część jarzma» Giż Ełk: *nezi tehi štukstañi pšičze dišlo a potem z boku to pšicka, co wuu ne puže rāus s tego* Sucholaski Giż; **g)** «listwa w drzwiach stodoły»: *pšécki kole d'żuf* Konopki Wk Giż; **h)** «w innych zastosowaniach»: *raflā še nazywa, to jest taka pšeka, co ma pšéñc zémbóf, jāk palce* Bogacko Giż, *tu šano na take kopki, take tycki, knypelki, take pšécki, na to šano žesajo do sušenā* Sucholaski Giż; **2.** «poprzeczny pas uprząży leżący na karku konia»: *przeczka na szyję* Sajzy Ełk, SWM II s. 66; **3. Przeczka** «nazwa»: **a)** «toni na jeziorze Śniardwy» Głodowo Pisz, JP XXXIV 290; **b)** «przyłądka na jeziorze Śniardwy» Głodowo Pisz, JP XXXIV 290; **c)** «przesmyku między jeziorem Śniardwy a Jeziorem Mikołajskim» Głodowo Pisz, JP XXXIV 290; **w przeczkę** (Z) Ełk; «o kierunku bronowania: w poprzek skib»: *f pšycke robi i v dūuške robzi* Gorzekały Ełk. AW, KS

przeczny (Z + SWM IX) Resz Ełk Olc; «poprzeczny»: *na žwéžaχ so mneče pšéčne, a to wzdūužne* [o wrotach stodoły] Stryjewe Resz, *pšecne i dūuzne baucki* Borki Olc. AW

przeczochać «trać, zniszczyć, przetrzeć»: *pšechoχāueš juš ranjāvi na uokcaχ* Sząbruk Olsz. AW

przeczościć się «zniszczyć się w wyniku tarcia, przetrzeć się»: *tak χipko portki na kolanaχ mu śa pšečoχai* Sząbruk Olsz. AW

przeczuwać (Z + SWM IX) Mzach Giż Pisz; «bronować w poprzek skib, też dk?»: *pšet ševem to poduuzuje, a pšecuje še to po ševé i zabronuje* Jabłonka Nidz. AW

przeczuwanie forma rzeczownikowa czas. **przeczuwać** Orłowo Giż, SWM IX s. 87. JS

przeczuwać (P) Olsz, psn; ogp: *przeczuwałem od początku ogłoszenia plebyscytu na południowym terenie Prus Wschodnych, że tego plebyscytu nie wygramy* Dywity Olsz, P 4, 26, *Sen dziwny miałem moje przyjaciele Serce przeczuwo, że będzie bieda* psn IS DXCII-XXI 53; **przeczuwający** im. czyn. w uż. przysłówkowym?: *Mazur chłopak sprawiedliwy, podstępnie przeczuwający poszedł z nią* Dywity Olsz, P 4, 22. AW

przeczyć «wyrażać sprzeciw, zaprzeczać»: *proszę też by panowie muzycanci struny zatrzymali [...] Aby tacy poufali nie byli A mnie w mojej mowie nie przeczyli* oracja, Sien 255. AW

przeczyszczać (Z + lit + Szyf AM, Szyf ZOW) W; «czyszcząc, usuwać osad lub brud»: *komninārčz przeczyszczāl nāma komnin* Tuławki Olsz, KF. AW

przeczyszczać się (Z + SWM VI, Szyf AM, Szyf ZOW II) O Olsz Mzach Mrąg Pisz; **1.** «w odniesieniu do gwiazdy (meteorytu): spadać» OMzach Mrąg Pisz: *gwiazdi się cziszczō, no spadajo [...] przecziszczajo się koło śfentago [sic!] Wawrzinca* Ulnowo O, Szyf AM s. 52; **2.** «według wierzeń ludowych: być poddawany oczyszczającej mocy ognia» Olsz Szcz Mrąg Pisz: *bo to bydło się przeczyszczō i czarownice nie mają dostępu* Ramsowo Olsz, Szyf AM s. 65. AW

przeczyszczenie 1. «oczyszczenie przewodu pokarmowego za pomocą odpowiednich leków»: *tako sul je, to na pšečišćéne žouéntka, to tén žouéndek še vičišći* Dłużki O, UAM, *wziul na przeczyszczene ji zarā buło mu lepszy* Tuławki Olsz, KF; **2.** «oddzielenie ziarna od plew»: *wétrok do pšečišćéno zboža, kedt ma odlećec to dobre żarno i to liχe* «osobno Wipsowo Olsz; **3.** «o spadaniu meteorytów»: *te kańéne to ot pšecisćéna, od gwāzdti* Rummy Szcz, SWM VI s. 21. AW

przeczyścić (Z + lit + SDGW) WMzach Mrąg Giż; inf -eć Szcz; «czyszcząc, usuwając»: **a** «osad lub brud na całej powierzchni» W Nidz: *tšeba pšečišćić pšec, bo tak mocno kopšeli* W, SWarm 65, *zaczekāj siulkę, muszę sobie przeczyścić okulāry* Tuławki Olsz, KF; **b** «plewy lub inne zanieczyszczenia z całej partii» Olsz Szcz Mrąg Giż: *uēpki bendo obrwane raϕluma, tedi ten lin beńže mocony, a te naśéne beńže susone i drasowane, tedi pšecisco to naśéne i olej zrobžo* Rybno Mrąg; **przeczyszczony** im. bier. w zn b: [len] *buu wyderty, wyχarϕowany, uēpki cepuma wybžite, pšečišćéne* Ramsowo Olsz. AW, KS

przeczytać (Z + P + lit) WM i bl, psn; praet 1sg *ja przeczytał(a)* Nidz i bl; ogp: *ja uśādūa na stouek, žeci dokoūo mńe i to kśuske em im caūo na guos pšecitaūa* Natać Wk Nidz, *u nas to tlo bibljo to kšonc pšecita tekst i potem kāzańe tak s pańénci rozgaduje* Niedźwiedzi Róg Pisz; **przeczytany** im. bier.: *śtelfurχfunj – bo to nédobže pšecytane – ale to do śtelovańa, co ni ma tako seroko bruzda jiść* Kobyłty Szcz; **przeczytawszy** im. uprz.: *a tak przeczytawszy to wszystko rozważę* GazOlsz XXIX 42. AW

***przeczytywać** «czytać»: *Leża, leża, lamentuja, Psisma swoje przeczytują ło śmierci* psn IS DXCII-XXV 54. AW

przeczyć ekspr «**I. przecz**»: *przec-ze sie linkacie i od strachu uciekacie, wielku radość wam przynose, posłuchajcie pilnie prose* psn IS XIX 482. KS

przec (Z + lit) O Olsz Szcz i bl; w temacie praet -er- O Olsz (-ar- bl); **1.** «spiesznie podążać do celu, też przen: nalegać» O Olsz i bl: *per do lasu jenâ się kurzulo* Tuławki Olsz, KF, *naučycēle tu na to perli, coby véncej po polsku hé mužili* Grabin O; **2.** «przegarniać»: *drut, co še ogeń pše, abo čak* Mącice Szcz. AW

przecko w uż. przyimkowym «**przeciwko** w zn 2»: *Jerhart še rożicam postaýiu – še pšecko rożicof postaýiu* Mikołajki Mrąg. AW

przećwiczenie «przeszkolenie, przysposobienie»: *“on hé buu vojskovy, tylo “on buu na pšecf’ičańu, aš polske vojsko tu fstómpiuo* Purda Olsz. AW

przed (Z + P + lit) OWM i bl, psn, **przede** (Z + P + lit) O Olsz Mzach Mrąg Pisz i bl, psn; *przede* tylko przed grupami spółgłoskowymi; przyimek łączący się z I albo z A: **1.** określający relacje czasowe, tworzy wyrażenia lokalizujące dane wydarzenie w czasie: **a)** w odniesieniu do czynności, stanu, zdarzenia lub faktu, które nastąpią lub nastąpiły później (z I) OWM i bl: *pšed zašewēm beže wzdus* *χοζono, a po zašeže φ popšek* Natać Wk Nidz, *pšed vojennym casem ja tu hé zameškivau* Kowale Oleckie, *pare ninut pšet koncem visua i rozgo trasnēua i učekua mu* Plewki Olc, KN IV 306, *pšet ślubem to brutkanstfo, po ślubže to mauženstfo* Skop Giż, *žeći? sešć zyuo, a dwa zamerli pšet wojno, pšet tamto* Mącice Szcz, *tu buua škoua pšet plebiscytēm i moja żeřčina* *χοžiua* Raszağ Resz, *pšet tēm pšyjscēm fsystko* Pan Jezus *poře* Pianki Pisz, *ja muša moja žena zobačyc pšet śmierco* Unieszewo Olsz, *Aχ mój Boze litościwi, Nagorsí guot je pšede zniwi* psn; **b)** w odniesieniu do pory dnia lub roku (także liturgicznego czy obrzędowego), która nastąpi później (z I, sp A) OWM i bl: *zože pšet psxodem* Klebark Wk Olsz, *pšed dvanástó iudó na uobžat* Mokiny Olsz, Stef JPW 64, *latość tak přentko pšylecauy i jus pšet sfentym Bartuomejem odlecauy* Rostki Pisz, *ńentus to tis dobre, wíglundajo jak zabi a oejn smakujo, pšed Godi najprunzi iř dostańe* Pasym Szcz, *pšet Nowym Rokem post* Pogubie Tylne Pisz, *jarmark pšed g’vastkó* Gietrzwałd Olsz, *pšed zapustu to χοžil’i, tak še ubýeral’i za néžweža, ježžil’i, z gwjastku χοžil’i* Użranki Giż, przs. *abo kiedy desc pada przed świętym Janem, to po zniwach gbur jest panem* psn Mał I 13; **c)** mierzące dystans dzielący dane wydarzenie od momentu mówienia (z I, sp A) OMzach Mrąg Giż Pisz Olc i bl: *pšet tygodńem mi taki uadni kón pat, no zatfaržeńa nibi dostau* Wykno Nidz, *nostarso “umerua pšet dwoma latańi* Zameczek Mrąg, *takego bidua hé mel’i pšet pšénžešunt, pšet šešžešunt* lot Kajkowo O, UAM, *tu pšet ośemžešont lat to tēlo las buu* Frańkowo Nidz, ● *Bóg Łojczec przed žeki* Z *szebže syna rodży, Duch szwenty łod Łojca I syna pochodży* psn Stef II 85; **d)** w odniesieniu do okresu czyjegoś życia lub trwania czegoś (z I) Olsz Nidz Pisz: *nase stare luže co pšed nańi zih, še tējgo ženu napracovali nis mi* Biała Piska, UAM, *tu buu wujt pšede mno, weterynoš, on bēu tši mēšōⁿže* Purda Olsz; **2.** określający przeznaczenie lub przynależność czegoś, tworzy wyrażenia: **a)** wskazujące na użytkownika lub użytkowników danego przedmiotu lub obiektu (z A) OWM i bl: *pšet pana to byu taki okrunęuy kranc, a pańi dostaua ten véńec* Frańkowo Nidz, *sukman nazenci pšet menža* *abo žeći* Ryn Giż, *kitel to pšet kobžite* Orzysz Pisz, *stouušek pšet žecko do χοžēńo* Biesal O, *ty wížiš, co pšet šopyńe ja mam kartoqle* Gałkowo Mrąg, *pšed luže ta budowla ma być* Liwa O, *sopa pšed biduo, pšet kónē* Grabowo Mrąg, *ńejsce pšet pščoui, ulńik* Siedliska Giż, ● *pšerembla pšed rbi* Wydminy Giż, ● *casem mamu gār ze sobò, to nālepso ribe pšed nas i bēńže* *ugotovano* Mikołajki Mrąg, UAM, ● *to je pšed žeći uadna godovā pšēšńā* Siedliska [Frejty] Szcz, KN II 63, ● *fraz przed siebie* Olsz, *przed się* O Mrąg i bl

«na swoje prywatne potrzeby, na swój użytek»: *to na ýòsne nalěnguo še muòdix* [indykóów], *ço, to do mńasta z němi, do pýehónza, a i pšet šebýe, pšet žouunde* Skajboty Olsz, UAM, *Kedyš wěcorami Kazdi pšet še pšunt dla duúęego casu* Mrągowo, *ale za véle zbožā nń može pšedać, bo zbože muši męc pšet še, do žića, on muši χlěp ješć* Kajkowo O, UAM; **b**) wskazujące na adresata czyjegoś celowego działania lub beneficjenta jakiegoś stanu rzeczy (z A) O Resz M i bl: *suým pšet ofycyry mundury* Koczary Mrąg, *ja pomagam pšet moje syny* Szyba Ełk, *κφšatkuo pšed bapke posua rwać* Wierzbowo Nidz, *to dźzewo náuo bić daremńe* widawano pšet ubogę luże Ryn Giż, *te dźzewo mozemu sistke spozitkovać* pšet panstfo, *bi mńjel pozuku, dlatęgo to dzewo pow.* Gołdap, UAM, *w budunku biya izbetka* «obzorgowano pšet te žátki do skouy Mrągowo, *gospodaš zrumovau χlěf pšet końa* Olecko, *muse i pšet końa šać* Zameczek Mrąg, *ja χce scěńšća pšet mojiχ pšyjaćeluf* Szyba Ełk; **c**) wskazujące źródło opinii lub informacji, też: prezentujące czyjś punkt widzenia (z A, I) O Nidz Mrąg Pisz i bl: *pšede mńe je ýencyj warta krowa, ýencyj šfátcy* Mikołajki Mrąg, *ja nie ýižauem* Varšavi pšettem, *baržo pšede mńe čěnsko biuo* Biała Piska, UAM, *sowiety ne sanowaly nikoguy, przet nemny byly wscy němcany* Wały Nidz, P 9, 7, *to pšed něgò sò pašerbicy, «oba so pašerbžice* [o dzieciach z pierwszego małżeństwa żony] Mrągowo, *pšet Boğem kšunc to cuówek* ib; **d**) wskazujące podmiot objęty jakimś działaniem (z A, sp I) Mrąg Giż Ełk: *dažu šěžić pšet kluke* [kwoce – na jajkach] Orło Giż, *feldmaršal roskazuje pšed armijò* Skop Giż; **e**) wskazujące przeznaczenie danej rzeczy (z A): *knepel želaznu pšet to oške* [odp. na pyt.: Co się nakłada na końce osi?] Rybno Mrąg, *safa do «ožińa i pšet te garkí i taleže* Ukta Mrąg; **3.** określający relacje przestrzenne, tworzy wyrażenia lokalizujące kogoś lub coś w przestrzeni: **a**) po tej samej stronie obiektu, co obserwator, lub bliżej przodu tego obiektu niż tyłu (z I) O Olsz Mzach Giż Pisz Olc i bl: *ja usiadłem za stołem kole ściany a ten drugi przed stołem* Gąski Olc, P 6, 8, *pšed oknem take čěnie rosno* Mazuchówka Giż, *zawdy pšet χliewem gnui ležau* Spręcowo Olsz, *komora do kuχńi še nalezý, pšet kuχńo to šěń* Miechy Giż, *znam take stodoú, co muucarka pšet stodoúo muši stojěć* Biała Piska, UAM, *jek gže venjle ležau pšet sklepem, to χcau je do sklepu vžućić, co χcau pare groše zarobić* N Kaletka Olsz, ● *jól, ton stojāl przede mńq* Tuławki Olsz, KF, ● *jeděn kot umer ot tų dwunāšću, pšet jěj «ocuma* Ryn Giż; **b**) jako efekt czyjegoś celowego ruchu (z A) OWMzach Mrąg Olc i bl: *muoda para pšerńže aš na kšesua pšed «outaš* Purda Olsz, *zafse vécorem pšyχožiuy pšet kšýš rōžanec móvíć* Dajtki Olsz, *tak tedy ojćec dau vińešć stou pšet šań* Pokrzywy Olsz, *žeći buty mušo wystawić pšet šań, to im nakuaže* Gryźliny Olsz, ● *Przyjechał w nocy przed moje łoczy: Bénc, bénc!* w lokińeczko psn Stef I 57, ● *przen Spiew nie milknie, nie ustaje* Drzewo drzewu go podaje Przez lasy pola i wioski *Až się wznosi przed tron* Boski psn IS XXVII 99; **c**) w pobliżu czegoś, koło czegoś; w okolicy (z A, I) W Nidz: *abo kedy pogžip je duži, abo wesele, to tyš «opstrojò jeglįjki pšet šěń* [kele snu, (obj. informatora)] D Wólka Resz, *po polacku z žěćukem, pšet Olštynem* [«koło Olsztyna (obj. eksploratora)»] *po něnecku* Zgniłocha Nidz; **d**) w konkretnym punkcie położonym między obserwatorem a danym obiektem (z I): *przed Łockiem jest duza stacija* Kiwierce, *gdzie się krzyżujm na wsytke kierunki pocogi* Klon Szcz, P 5, 49, *cofnęlišmy się w kierunku wsi Tartak w rowy strzeleckie, okolo pół kilometra przede wsią* St Kaletka Olsz, Leng 133; **4.** określający relacje społeczne, tworzy wyrażenia informujące o: **a**) relacji szacunku i podległości wobec kogoś stojącego wyżej w hierarchii, kto wydaje opinię, sąd, ocenę (z I) Olsz Mzach i bl: *ja kole ślubu pšišońk pšet Panem Boğem* Szczytno, *Gerχart še staziu*

pšet sfojimi rožicama Gardyny Nidz, *po polsku pšed generaŕem gadau*; *taki eksamin byu* Dywity Olsz, *Jeden ostaŕ glėbanem na lipovym mošće Žilk se pšet nim spožežau*; *zjat sto kobiu f pošće psn*; **b**) obecności kogoś, kto jest uczestnikiem rozmowy lub świadkiem czegoś (z I, sp A) O Olsz Szcz Mrąg Giż i bl: *przede mną nie brąkujesz się bojić Tuławki Olsz, KF, Przed manžam sia skarza, Nie śnieja sia wcole, Choc ton niby kocho, Ale to niestale psn Stef II 8, A kedi nėma ni pšiva, ni žina, Nėx bėhže pšet pana družbana gžecna žyfcina*, oracja, KN II 59, *tu by więcej zapisali „Mazura”, ale się wstydzą przed drugimi, bo się zaraz wyśmiewają i mówią „Polaki” na tych wszystkich, co „Mazura” czytają, że to Polaki są* GazOlsz XXIX 98, ● *pšede mnie nė* [mówcie] – *to take wjetrowe luže, ja do tego nė jestem Mrągowo*; **5.** wprowadzający nazwę osoby lub rzeczy, która: **a**) budzi czyjąś obawę i wywołuje chęć uniknięcia kontaktu (z I) WM i bl: *pošlim w ogrody na kapusty, tamem ućekl'i pšet rusko patrolko Jabłonka Nidz, ucekam pšet zlevem* [«ulewą»] Ługwałd Olsz, *zajonc ućek pšet jegrem Szyba Ełk, nė brukuje straxu nėc pšet dobrym cwožekem Grabowo Mrąg, ● Królu Niebieski [...] twarzy swojej Nie kryj przede mną psn IS I 454*; **b**) stanowi zagrożenie wywołujące czynną reakcję obronną (z I) O Olsz Mzach Mrąg Giż Pisz i bl: *jego żona w Barčewė retowaŕa pšed Ruskamu Skajboty Olsz, pšet nėpšijačelėm se mušim bronić Olsztynek O, uleŕkjo se dužo pšet takem, pšet tako grožbo, dužo ludnošći φ Purže Purda Olsz*; **6.** fraz przede wszystkim Olsz Szcz zob. **wszystko**. KS

przedac (Z + lit) OWM i bl, psn; imp 1pl *przedajwa* W, praet 1sg (*ja*) *przedal(a)* Olsz Pisz i bl, 1pl *przedalim* O, (*my*) *przedali* O, cond 1sg *ja bych przedal* Olsz; «sprzedac» OWM: *pšedau šteržešči seš ėektaruf žėni Orło Giż, UAM, «ona tedy jek pšedaua te pšenze, to kupšiua krove i bžeda se skuńčuua i mñeli co ješć Bredynki Resz, ale za vele zboža ni može pšedac, bo zbože muš mēc pšet se, do žića, on muš ėlėp ješć, on muš pšet sfińe Kajkowo O, UAM*; **przedany** (Z + lit) O Resz Mrąg, psn; praet z podm. uogóln. bez słp. bl; im. bier.: ◇ *na drugi rok to nosu jaja kokošy, a kuri to byndu naržnynte abo na rinek pšedane Węgój Resz, KN IV 326, ~ to jojka bėndu teš pšedane, bo časem muš una pšecė v domu teš co kupjic Kajkowo O, UAM*; **przedawczy** im. uprz.: zag. *Przedawczy miė tustego masz w worku grosz niemały [wól]. Czytawszy z tyłu mego, Ja nieraz chybiam cały [łów]* bl, LitLud 84. KS

przedajac, przedawac (Z + P + lit) OWMzach Mrąg Giż Pisz, psn; fut 3sg *bėdzie przedawał* Olsz; «sprzedawac» OWMzach Mrąg Giż Pisz i bl: *tam gżyby zbžerajo i pšedajo Róklas Szcz, jāk jesce vaguf nė byuo, to na žertle pšedawal'i Turówko O, ● ja za zaden skarb mójel narodowoszci nie pšedaje Szczėсне Olsz, P 2, 15–16*; **przedawany** (Z) Olsz Szcz Mrąg; Nsg n -e Szcz; im. bier.: *bil'i pšedawane te kšoski Nawiady Mrąg, ◇ na vjosne bėhže zito mjelune, pšedavane Klon Szcz, UAM*. KS

przedajanie «sprzedaż»: *do pšedajano to kromńica, sklep [to] pšivńica tako mauo v žėmńi* Gady Olsz. AW

przedanie (Z + lit) OW Węg; «sprzedaż»: *maće masuo na pšedanie?* Butryny Olsz, *nu nė nėlum nuc do pšedano i tak zilum Sołtmany Węg*. MK

przedawac zob. **przedajac**.

przedawca «sprzedawca» W, SWarm 123. AW

przed czasem zob. **czas**.

przedaż (lit) W i bl; **na przedaż** «na sprzedaż, do sprzedania»: *na niic sa nė zuaščuam, bo fšistko, co pokazuvali na pšedš, buuo za droge* W, SWarm 202. AW

przeddomowy «znajdujący się przed domem»: *šada na pšeddomowej uαφce i ceka na jakoś okazje* Hejdyk Pisz. AW

przeddzień; w przeddzień (Z) Olsz; «w dniu poprzedzającym»: *f pšedžerń ślubu ido tȳuc butelki, a te skorupy maju značyć ścuńšće* Gutkowo Olsz. AW

przede zob. **przed**.

przedepać (Z + lit) W Ełk i bl; fut 3sg *przedepce* Ełk, *przedepcze* Resz, 3pl *przedepają* bl; **1.** «depcząc, zmienić położenie czegoś» Resz Ełk: *podnoże jeno nogo pšedepče tu i še podnošo* [o napletaczach] Rzeck Resz; **2.** «poruszyć naprzemiennie nogami (ndk?)»: *Najpierwej, niżeli ja poczną mowę, Wspominam, że nasze koniki przed sienią stoją, Stoją, przedepają i się oglądają, Czy im z jakiej strony koniczyny nie podają oracja, Wisła VII 91, ● a tyś wcale ni mogła nogą przedepać, kiedyś młoda była?* [o tańcu] W, Bar 63. AW, KS

przedepywać (Z + lit) Olsz Nidz Mrąg Pisz; **1.** «depcząc, zmieniać położenie czegoś» Olsz Mrąg Pisz: *a nisko su deptaki, co niceńice pšedepuje še* Wejsuny Pisz; **2.** «stojąc w miejscu, poruszać naprzemiennie nogami, dreptać, też: podskakiwać?» Olsz Nidz i bl: *χουπsec pšedepuje z noći na noge* Zgniłocha Nidz, *chciwy, głodny lis sia* «ucieszul, stoi i przedepuje do ^uodlecania Purda [D] Olsz, BMW 25. AW, KS

przedeźniwek, przedźniwek «przednówek»: *s pšenonzem to teš tak: ježeli jeki gospodaš je zamožni, to čekã ze zbožem aš pšedeźniwek* Łęgajny Olsz, Stef JPW 63, *mãva ješče kila cantneruf žita i troxa pšahici, do pšetžnifka dobže nãma stahe* W, SWarm 123. AW

przedeźniwny «występujący przed źniwami»: *jak še pšerf koši, to muvím pšedeźniwne šano, a drugé to putrof* Mącice Szcz. AW

przedgłowie «szczyt łóżka od strony głowy leżącego»: *pšedguože i pšetnogi* Łuty-nowo O. AW

przed gody zob. **gody**.

przedjezierze «o brzegu jeziora?»: *bagno, po torf'e nolepšej, to f pšetježeže abo v jezoro* [kładzie się len do moczenia] Bogacko Giż. KS

przedkwasek (Z + SWMp) Olsz; «zaczyn do ciasta na chleb, zakwas»: *pšetkfa-sek zrobživa, še roščyni, potem še pšyčyni, kisa* Warkały Olsz. AW

przed latami, przed laty zob. **lato**.

przedłożyć (P) Olsz; praet 1sg *ja przedłożył* Olsz; «przedstawić, objaśnić»: *tom jem pšedložył wszystkie stósunki jak em chodzili do szkóby, jak nas niemzcylu* Szczęśne Olsz, P 2, 15. AW

przedłużać; fut 3pl *będą przedłużać*; ogp: *juž drugi rãz ci tego przedłużać nie będą* Tuławki Olsz, KF. AW

przedłużać się «trwać dłużej, przeciągać się w czasie»: *coš jego reza się przedłużã* Tuławki Olsz, KF. AW

przedłużyć (Z + lit + SWM II) Olsz Szcz Olc; **1.** «zwiększyć długość czegoś, podłużyć» Szcz Olc: *przedłużyć wóz* Szymany Szcz, SWM II s. 40; **2.** «wydłużyć czas trwania lub ważności czegoś»: *pšyježaua nemecka komisja budovlanna i žeby to pšedłužyć, stferžyua, že fundamenty škouy našej nie so odpovedne* Purda Olsz, *muszę juž jechać, bo nie chcą mi pas* [«paszportu»] *przedłużyć* Tuławki Olsz, KF. AW

przedłużyć się «potrwać dłużej, przeciągnąć się w czasie»: *musisz mu koniecznie łoddać te psienãdze, bo ji tak juž się to przedłužulo* Tuławki Olsz, KF. AW

przedmawiać «przemawiać»: *předmaŷau* Źytler Wiartel Pisz. AW

przedmieszkaniec; Npl-*ce*; «o człowieku mieszkającym poza wsią»: *předneškańce, budoža na plańe* [odp. na pyt. o nazwę domów stojących za wsią] Skop Giż. AW

przedmieście (Z) Resz; ogp: *ten χuop zasmucony pošet do mnasta Bištinka, na pšedmnešću spotkau go penkńie ubrani mūdodi kawaler* Stryjewo Resz. AW

przedmiot «rzecz, obiekt fizyczny, też o eksponacie»: *Tén łobroz przecudny Przedstažecz mo Paniěnki Na papszérze abo též Na jeki przedmniot pszénkny* psn Stef II 87, w *mozejqm* [= muzeum] [...] *widzialem armatki i kamienie [...]* i *roznie przedmioty starszego wieku* Klon Szcz, P 5, 30. AW

przedmowa «przemowa, oracja»: *Velkanoc, před uoknem to ršymaľi předmowe, fperf zašpevali pžosenke* Wiartel Pisz. AW

przedmuchiwać «dmuchając, przesuwając jedno po drugim»: *Złapał jo jastrzumb w poły Zaniós do stodoty Przedmuchiwał piórka I sukał kieni dziurka* psn IS III 456. AW

przedmuchać «dmuchając, udroźnić»: *spróbuĵ tę rurkę przedmuchać; może to, co w ni je, wyleci* Tuławki Olsz, KF. AW

przedni, przedny (Z + P + lit + SWM II, IV, SWMa, SWMsd, SDGW) OWM i bl; *-ni* O Olsz M, *-ny* OWM, SWM-y uogólniają postać literacką; *przenny* Pisz; ◇ sup *na-* Giż; **1.** «znajdujący się z przodu, od frontu; też u zwierząt: od strony głowy» W Nidz M: *pšedna izbza, a uofta to tylna* Góra Pisz, *ode uba do pšedniĵ noguφ to pžerše* [o koniu] Rybical Giż; ●● **a** «znajdujący się w tej części pojazdu, z której się nim kieruje» O Olsz M i bl: *pšeršćeńe do pšedńego woza, tradrńki* Mikołajki Mrąg, *lušńonki pšedńe albo tylne, φ pšotku dūušše, a φ tuŷku krutše lušńonki* Upały Giż, *pšedne skrėnta, a f tyle tylne skrėnta* N Wieś Ostródzka, *rower: kouo, pšedne i tylne kouo* Smolonek O; **b** «znajdujący się w tej części łóżka, na której kładzie się głowę» bl; **2.** «będący dobrej jakości, świetny» Olsz Nidz i bl: *pšedne zyto, liĵše to pošedne, ograpkĵi, plewi* Zgniłocha Nidz; **3.** «poprzedni, wcześniejszy» Olsz Nidz: *w tych pšedniech słuźbach spałem w stajni a u Delberka w Budynku a w zima to jeszcze w opalonem pokoju* Gryźliny Olsz, P 3, 6; **4.** tylko sup «górujący nad innymi, najlepszy»: *kómornĵik to napšedńiĵ χuop, napžeršs, to prawa rėńkă pšši pańe, zastėmpca pana* Upały Giż; por. **przódny**. AW

przednica «zastawka z desek zamykająca przód wozu» Skomack Wk Ełk, SWM II s. 47. AW

przednik (Z + SWM II) Mrąg Giż, psn; **1.** «zastawka z desek zamykająca przód wozu (odp. na pyt. kwest.)» Mrąg: *předńik, tulńik* Grabowo Mrąg; **2.** «zarządca, ekonom?»: *a ĵă će šostro prose, [...] zebys še ušadūa za stuū ņezy pšedńikami* oracja weselna, *že pšotkuje to komornĵik, duzi majentek jest, předńik, komornĵik ten nat teńi lužani* Rybical Giż. AW

przednogi plt? «szczyt łóżka znajdujący się od strony nóg leżącego»: *pšedguože i pšetmogi* Łutyńowo O. AW

przednówek (P + lit) Olsz, psn; «czas wyczerpywania się zapasów żywności przed nowymi zbiorami»: *lecz jak to bywa z latamy miał ow syn kilkoro dzieci, tak, że czasem chleba na przednówku nie starczyło* Dywity Olsz, P 4, 21, *A gdy przednówek nadchodzi, Z dobrėch stron sia ludek schodzi. Mniech pod pocha i do żyda, Proszó ło korzec do chleba* psn Stef III 76. AW

przednówkowy «występujący na przednówku»: *pšersa trava, šano pšednuŕkove* [odp. na pyt. o nazwę trawy z pierwszego pokosu] Napierki Nidz. AW

przedny zob. **przedni**.

przedobiadek (Z + SWMp) Szcz; «posiłek spożywany przed obiadem, drugie śniadanie»: *Kedi jest kavauek ŕleba, to še veźnie pšetobžadek* Maćice Szcz; por. **podobiadek**. AW

przedostać «sprawić, żeby coś gdzieś dotarło mimo przeszkód»: *tak to było na mojej głowie tę sumę przedostać przez granicę* Klon Szcz, P 5, 33. AW

przedostać się «dotrzeć gdzieś, pokonując przeszkody»: *latoš še liŕo muranka uowŕiua, ne mozna jej uowŕić, ne ŕce še uowić, bo ribãki muwŕo co wżosna biua za žimnã, to una še ne mogua pšedostać* Rybical Giź. AW

przedostatni «drugi od końca»: ● *licho się łuczy; w szkole buł przedostatni* Tuławki Olsz, KF. AW

przedpłata «o prenumeracie»: *wsiãdźta na kółka, zbierajta przedpłatę i ludziom gazetkę zapisujta* GazOlsz XV 193. AW

przedpołudnie (lit) W, SWM VI; ogp: *caue pšetpouudnie klektauam masuo* W, SWarm 61. AW

przedpołudnik «posiłek spożywany przed południem, drugie śniadanie» bl, Kult MW 399; por. **podpołudnik**. AW

przedraszować (Z + lit) W Giź, SWM IV; «przemłócić» W, SWarm 123; ●● «ogólnie o międleniu i tarciu lnu: oddzielić włókno od paździerzy» Olsz i bl: *jak juš wukno otpada i pazžora robžu še, tedi grabžu i žunžu f snopy, pšyžozu do stodouuf, pšedrašujo go cepamy* Gady Olsz; **przedraszowano** z podm. uogóln. w zn ●●: [len] *najpfer cepaŕni pšedrašovano, potem buu uomany* Skorupki Giź. KS

przedrdzić zob. **przerdzieć**.

przedrogi ekspr «drogocenny (tu przen)»: *O Przedrogi Klejnocie na miejscu takowem Chto przyjdzie utrapionym wnet sie stanie zdrowem* psn IS LXX 246. AW

przdrzeć «drać, rozerwać, rozpruć»: ● *jak diabał go liznoł, – to mu bez te psietnašcie kožuchów troche przedořł jenzykem* Nadrowo O, LitLud 90. AW

przdrzeć się; w temacie praet tylko -er-; 1. «ulec zniszczeniu w wyniku używania, podrzeć się, rozdrzeć się»: *pšederua še mničeŕnica* Wipsowo Olsz, Fal PST I 179; 2. «przedostać się przez przeszkodę w terenie, przebić się»: *jeden mušau na koŕu porejtovać i povežeć, že še voda pšederua* Sędaŕnsk Szcz. KS

przdrzeźniać się; imp 2pl *przdrzeźniajta się*; «wykpiwać, obrażać siebie wzajemnie (wg obj. KF)»: *pogódźta się ji nie przdrzeźniajta się* Tuławki Olsz, KF. AW

przedsiębiorstwo «o zakładzie rzemieślniczym?»: *ale do rozpocęca takiej pracy lub praceborstwa nie poszadalem zadnej gotówki* Klon Szcz, P 5, 58. AW

przedsionek (P + SWM I) Olsz Ełk Olc; Gsg -nku Olsz; «przybudówka przed wejściem do domu, też: weranda»: *gdy go służący zameldował wyszedł Pan do przedsionku i pytał Kuby co by żadał od niego* Dywity Olsz, P 4, 11; por. **podsieniek**. AW

przedstawiąc (Z + P) Olsz Mrąg, psn; *przes-* Mrąg; 1. «odzwierciedlać, odtwarzać, też: reprezentować» Olsz Mrąg i bl: *Tén łobroz przecudny Przedstažecz mo Paniėnki Na papszėrze abo tēz Na jeki przedmniot pszėnkny* psn Stef II 87, *gdziokolwiek polak jest, przedstawia on Polska* Dywity Olsz, P 4, 44; 2. «informować o czymś»: *gdysmy mu przedstawiali, že nam polakom się to a to nalezy od Aljanskiej Komisji, to*

on do nas mowił: ja wiem, że wam polakam się krzywda dzieje, lecz ja nie mogę tego zmienić Dywity Olsz, P 4, 27; **3.** «prezentować kogoś»: *pšestawa mi jednego cuoweka i pita se mhe ci ja go znam* Mikołajki Mrąg; **przedstawiano** z podm. uogóln. w zn 2: *puźnej pšetstawiłano to na zebrańax Zwjozku Polakuo w Olštinie, ktore rozwjonzywało te sprawy* Purda Olsz. AW, KS

przedstawić (P + lit) Olsz, psn; **1.** «poinformować o czymś» Olsz i bl: *lecz ja mu przedstawiłem że za 400 Marek pomurował o 6 metrow dłuższe domy jak ten moj ma być* Dywity Olsz, P 4, 31; **2.** «zaprezentować kogoś» Olsz: *dau vouac ięgo uoića-ribãka i pšetstažu go tamu sinoži i uoznajmhuu mu, że to jest ięgo uoićec* Butryny Olsz, Stef JPW 32. AW

przedstawienie (Z) Olsz; *pres-* Olsz; «spektakl, inscenizacja»: *fškouax odbwauy se pšetstaveña jaseukuf s tejatrami* Purda Olsz. AW

przedstawienie się «przedstawienie samego siebie, zaprezentowanie się»: *redaktor p. Nowakowski powołał mie po przedstawieniu się jemu jako członka do Warmijskiej Rady Ludowej* Dywity Olsz, P 4, 38. AW

przedszkola? (Z) Olsz Giż, **przedszkole** (Z + P) Olsz; «placówka wychowawcza i edukacyjna przeznaczona dla kilkuletnich dzieci nieuczęszczających jeszcze do szkoły»: *w Olštinie byua pšetškola – tu byli naučyciele pšewažne tutejše* Spręcowo Olsz, *moje žeci do pšetškola učenšcali* Purda Olsz. AW

przedszkolanka ogp: *pšeškolanka meškaua u mhe* Skajboty Olsz. AW

przedszkole zob. **przedszkola?**

przedszkółka (Z + lit) Olsz; «przedszkole»: *s počontku jedna klasa byua, potym odžauuof węccej, razem pšetškuuka i meškanko* Purda Olsz. AW

przedślubny ogp: *Gdy przydonki w dzień przedślubny kiedy wiją wianki Tak śpiewają piosnki chórem dla swej koleżanki* psn IS LI 190. AW

przedtem (Z + P + lit) OWM, **przedtym** (Z) O Szcz Mrąg Giż Pisz; **1.** «w czasie poprzedzającym coś, wcześniej, poprzednio, też: dawniej» OWM: *juz žeh pšettem se te pšecunki porobým, a potem to se telo zagžeje* Myszkki Pisz, *pšettem gospodaže ve vosce mneškali, potem na wybudovanu, każdy na sfoi žouce* Stryjewo Resz, *kupiłem rok przedtem cementu i z synamy zrobilišmy kilkanašcie tyšicy cementowej cegly* Dywity Olsz, P 4, 31, *pšetty mneli madrace i unterbety, teras tylo puaztecka na suome* Pogubie Tylne Pisz; ●● «w młodszym wieku» Giż Pisz: *po pšersim celaku, pšettem jeuoŷica* [odp. na pyt. o nazwę krowy po pierwszym cielęciu] Głodowo Pisz; **2.** *przedtem* «w pierwszej kolejności (przy wyliczaniu czynności lub obiektów w przestrzeni)» Mzach Olc: *voⁿdou to na dvožu bežje wykopany taki šterykañasty, abo ^uokroⁿguy i zemno zavalony, a pšettem suomo* Kobyły Szcz, *a sopa to pšettem jes u gury, co se tam šano kuaže i suome, a gže zboze to špšexš* Gardyny Nidz. AW, KS

przedurać, przedurawić, przedurawić się, przedurnać zob. **przedziur-**

przedwczorajszy ogp: *przedwczorajšã zupa* Tuławki Olsz, KF. AW

przedwieczny «istniejący od wieków»: *Jestam syn jedného Łojca, Króla przedwieczného, Z kraju dalekięgo* psn Stef III 107. AW

przedwojenny (lit) Olsz i bl; ogp: *ja mam jeszcze przedwojenne skorzne* Tuławki Olsz, KF. AW

przedwyborczy (P) Olsz; ogp: *przybywali tu mowcy dzielni z Poznanskiego i Pomorza i mieli patriotyczne mowy przedwyborcze* Dywity Olsz, P 4, 37. AW

przedyskutować ogp: *trzy dni na tym sejmie tam obradowali, wszystkie sprawy polskie przedyskutowali* St Kaletka Olsz, P 7, 3. AW

przedzapusty «czas przed zapustami»: *na przedzapusty* bl, PF XVIII 3, 141. AW

przedzielić; pośw. tylko im. bier.; «przegrodzić, rozgraniczyć»: *v naši karčne sũ dva ĳizbi pšezelũne Ńyrokami ŃyvyŃami. ĳeŃi karčmãŃ rozemkũne te ŃyvyŃe, to z dvuŃ ĳizbũf zrobĩ Ńa ĳedan duŃi zãl* W, SWarm 136. AW

przedzierać «drać, wrywać»: *kartofle to soska, reduo to inakse, co trave tylko pšezĩra* Tuchlin Pisz. AW

przedzierać się «przedostawać się przez przeszkodę w terenie, przebijając się»: *chodźta chučko, musiwa wodę zatamować, bo juŃ się nãma do sklepu przedzierã* Tuławki Olsz, KF. AW, KS

przedziernąć się (Z) GiŃ, psn; «zmienić swã postać, przeobrazić się»: *tedi kur pŃãũ, to bũo dwanaŃce, i tẽn kuĩ Ńe pšezergnuũ w bãauke* Ryn GiŃ. AW

przedzierzgnienie «?»: *pšisũa taka ni kokos ni wruna niŃtik (pšezẽzgnieũe)* Szestno Mrãg. AW

przedziurąć; tylko *du-*; «przebić ostrym narzędziem, przedziurawić» W, SWarm 123. AW, KS

przedziurawić (lit) W; tylko *du-*; «zrobić w czymś dziurę, przebić»: *przeduraziudeŃ sobzie wnetki caũ rękę* Tuławki Olsz, KF. AW

przedziurawić się; tylko *du-*; «zostać przedziurawionym»: *ten maũ røndelek się nãma przeduraziuũ* Tuławki Olsz, KF. AW

przedziurnąć; tylko *du-*; «przebić ostrym narzędziem, przedziurawić» W, SWarm 123. AW, KS

przedziwnie (Z) GiŃ, psn; «w sposób cudowny, niezwykły, też: nadprzyrodzony»: *w mniastecku Betlejem stało się tam przedziwnie, iz sie Jezus narodziũ* psn IS XIX 482. AW, KS

przedźniwek zob. **przeźniwek**.

przefasować (lit) W; «zmienić fason, przefasonować»: *ĩeŃce sobze novygo kapeluŃa ĳe kupŃa, dãm sobze tan stari pšefasovaũ* W, SWarm 123. AW

przeflancować «posadzić w innym miejscu, przesadzić»: *kej ĳce v drugẽ ĳejsce, to muŃi pšeflancovaũ po jednẽm* Szczytno. AW

przefrunąć lit bl, **przefurnać** (Z + lit) W GiŃ «frunąć, przelecieć»: *una tedi pšequrne* Ryn GiŃ. AW, KS

przefuchtlować (Z + lit) W Pisz i bl; «w odniesieniu do ziarna: oczyścić lub posortować» W i bl; **przefuchtlowany** im. bier.: *pšequŃtlowane zboze* Snopki Pisz. AW

przefurnać zob. **przefrunąć**.

przegadać «prześcignąć w gadaniu»: *jego nicht nie przegãdã* Tuławki Olsz, KF. AW

przegadywać «przekomarzać się?»: *bo ja vam poĩem zagodyfka: pajunŃ i to co v nosufka* [«chustka do nosa»] *zrobiũe, to pšegadyvaũ ze sobo* Mazuchówka GiŃ. AW

przeganiać (Z + lit) Olsz Olc; «w odniesieniu do zwierząt: przepędzać»: *z Orũowa pšes puŃce krowy pšegaũajo i tu pšes řeke pšepuũne* Kowale Oleckie. AW

przegarnąć (Z) Olsz Nidz; «garnąć, przesunąć, też: wygarnąć»: *pšegarnoũc koŃorem, patŃec ĳy pšepalone, fsãŃic Ńĩp, putorej goŃiny i dobre* Purdka Olsz. AW, KS

przegarniac (Z) O Olsz Giż Pisz Ełk; «garnąc, przesuwać»: *košor i pšegarňa, i wygarňa* [popiół i węgle z pieca chlebowego] Sajzy Ełk. AW

przegarnianie (Z) Olsz Węg; forma rzeczownikowa czas. **przegarniac**: *košor do pšegarňania vyngľuf* Leszno Olsz. AW

przegiąć, przegnać; bez sprecyzowania znaczenia i bez cytatu W, SWarm 123. AW

przegibnąć «przegiąć, też: przechylić»: *te uurziŋi [= urwisy] pšegibnyli i zuãmali pãra ščepkũf* W, SWarm 123, *šurki pšegibnyli bot i fpadli do vodi, dobže že ñe buyo tam guamboko* ib. AW

przegięcina (Z + SWM III) Olsz Szcz Mrąg Pisz i bl; «miejsce zgięcia kończyny, przegub»: **a** «w nodze końskiej pod pęcina» Olsz Szcz Mrąg i bl: *pšegęncina kole kopita* Mikołajki Mrąg; **b** «w stawie skokowym lub podbiciu stopy człowieka» Olsz Szcz Mrąg Pisz: *stopa pot pšegęncino* Mrągowo, *pšegęncina* [podbicie (dopisek eksploratora)] Mrągowo; **c** «w nadgarstku dłoni?» Snopki Pisz. AW, KS

przeginać się (Z + lit) Olsz Szcz; «zginać się, też: przechylać się»: *pšegęncina, co še tak pšegina* Gryźliny Olsz, SWM III s. 24, *nie przeginãj się tak na tem krześle, bo zlecisz* Tuławki Olsz, KF. AW, KS

przegląd psn; «kontrola stanu czegoś, oględziny»: *Tak wszyscy bieżeli, By na wiec zdónzyli: Czy wszystko stanóto, Niedźwędz przeglónd czyni* psn Stef II 40. AW

przeglądać (Z + lit) W, psn; «ogłądać jedno po drugim»: **a** «zapoznając się z czymś pobieżnie, wertować» W: *na kãždã skšizovañu vaŋtovali žolñyže i pšegľundali lužom papšyri* W, SWarm 178; **b** «szukając czegoś» Olsz i bl: *przeglãdãtem wszystkie kãty, a ni mogę ty knãfli, com jã zgubziũ, naležć* Tuławki Olsz, KF; **c** «starannie sprawdzając jakość lub stan czegoś»: *nãpãršč, jak še pšeglonã* [jaja] Bredynki Resz. AW, KS

przeglądać się (Z + lit) W Węg, psn; fut 1sg *będę się przeglãdãła* bl; «ogłądać swoje odbicie»: *pšegľonãdam še w wože* Pieczarki Węg, ● *Jak panna w lustrze w porãnej porze Ty sie przeglãdasz w twoim jeziorze* psn IS XXVII 99. AW, KS

przegłosić «podjąć decyzję w wyniku głosowania, przegłosować»: *f skole caua polska gotka zakazana kouo 1870 r., pšeguosiłi i to nam zostauo* Gawliki Wk Giż. AW

przegłosować «zwyciężyć w głosowaniu»: *potem Źitler pšeguosovau; jek Źitler pšišet za prezydenta po zmaruym Indenburgu, to najpšut še zgožiu s Polsku* Stanclawo Resz. AW

przegnać (Z + SWM IX) Szcz; «wykonać tzw. orkę w rozwał»: *pšegnaũ skibe* Miętkie Szcz. AW

przegnać zob. **przegiąć**.

przegnić «wytworzyć próchnicę na znacznej głębokości»: *ugor to jes tako žemña co ja jo požitkuje, tlo ja jo dam wipočõc jeden rok, jek to beñže orane, to ona pšegñije* Wipsowo Olsz; **przegnity** im. bier.: *te deski sũ dixt pšegñite* W, SWarm 123. AW

przegnieść; fut 1sg *przegniete*; «w odniesieniu do ciasta: ponownie wyrobić»: *kukeũke reñkuma pšegñete, opuše munķu, pšykryje puãxtu i deku i kiso* Gady Olsz. AW

przegniewać psn; praet 1sg (*ja*) *przegniewãła* bl; «rozgniewać, rozzłościć»: *Kiedy jo szed bez te sztéry pola, Łóna za mnó wołãła; Łobejrzyj sze poczeszenie moje, Czémže jo cze przegniẽwãła* psn Stef II 14. AW

przegnioły «?»: *kartofel ugotovãli, potũukli, pšegñoty* Dźwierzuty Szcz. AW

przegon (Z) Olsz Szcz; «rów odprowadzający nadmiar wody z pola»: *přegon to tedi, kedi dòu je, to muši popřsec zrobit, co voda vyjže* Kobyłty Szcz. AW

przegonek «**przegon** (dem?)»: *u nas to přegonkuf byuo mauo, bo tu fšenzje sò rurki pokuážone v zemni* Wipsowo Olsz. AW

przegonić 1. «biegnąć, wyprzedzić»: *nà polecíwa, łobáczywa, chto kogo przegóni* Tuławki Olsz, KF; 2. «zmusić do opuszczenia jakiegoś miejsca, wygonić»: *wyjdzíeta wy z logrodu, já wáju tam zará przegónę!* Tuławki Olsz, KF. AW

przegonić się «przebiec się»: *zag. Kiedy sia śwyna bez groch przegóny? Kiedy się groch gotuje* psn Stef RD 79. AW

przegotować «gotując, doprowadzić do wrzenia, zagotować»: *mušiš nàpšút mlyko uotasažić a potam go pšegotuješ* W, SWarm 100; **przegotowany** im. bier. w zn «ugotować do miękkości»: *◇ trempanki, kartofle byndo pšegotovane* Szmygwałd Mł O. AW

przegrabić «przegarnąć grabiami» Drygały Pisz. AW

przegrać (Z + P + lit) OWMzach Pisz, psn; «zostać pokonanym»: **a** «w grze lub sporze, których stawką były pieniądze» OW Nidz i bl: *tak pšišet ten nastaršy Luciper s pěkua, pšynes im pšehenzy i pšegrali rešta s tem xupem* N Kaletka Olsz, *i kupšec pšegrau, bo mužiū, ze takix žecy ni ma i mušau mu dwažesća marek dać* Gardyny Nidz; **b** «w wojnie lub walce» W Szcz: *Žitler vojni ne vgra, vojne pšegra, jak beže ližo šuo, to on ućekne do drugogo kraju* Bredynki Resz, *kedi pšijexáu, to król rižo juš vojne pšegráu* Kaplityny Olsz, Stef JPW 57; **c** «w sporze, który został rozstrzygnięty na określonych zasadach» W Pisz: *un to sprave znof pšegrau, bo sunt sam uznau, co to kuamstfo jest* Biała Piska, UAM, *sprovažili lut s cauego šfata i plebiscyt pšegrali* Różnowo Olsz; **przegrany** (Z + P + lit) W Nidz; im. bier.: 1. w zn a: *siula jezdeš przegrany?* Tuławki Olsz, KF; 2. w zn b: *pširs wžešeh, wježili rižtne, co to ta vojna pšegrano bežje* Bartki Nidz; 3. w zn c W: *plebiscit jednak biu dla Polakuo pšegrani* Stryjewe Resz. AW, KS

przegradzać; pośw. tylko im. bier.; «przedzielać, oddzielać»: *pulep – te rumy pšegražane* Olecko. MK

przegroda (Z + lit) OWMzach Giż Pisz; 1. «deska, ścianka lub tyczka, która oddziela, odgradza; też: rodzaj przeszkody» WMzach Giż Pisz: *safi do žeči s takimi pšegrodańi* Skarzyn Pisz, *musiwa zrobitć w stani przegrodę mnędzy wałachem ji foksem, bo tone się zawdy gryžą* Tuławki Olsz, KF, *pšegrody ot vaukuf coby za šeroko ne šet, po garžel'i coby ne ježžiu* [opis jarzma] Kot Nidz, *tedi gdi byli polske zgromaženje, to [Niemcy] pšegrodi robili i rostrašali* Węgój Resz; 2. «miejsce odgradzone, oddzielone» O Nidz Giż Pisz: *buži to te pšegrody* [w chlewie] Kozuchy Pisz. MK

przegrodzić; fut 1pl *przegrodziwa*; «oddzielić przegrodą, odgradzić»: *przegrodziwa to klepsisko, to będzie mniejsce na plewy* Tuławki Olsz, KF, *zagroda – to še pšegroži šfińaki* Pasyw Szcz; **przegrodzony** im. bier.: *xlif to fšo, tylko pšegrožony* Pogubie Tylne Pisz, *sopa, kedi stojo końe, tedi je pšegrožone; gže końe, to stajna – i xlēp mozna mōyić* Sądry Giż. MK

przegródka (Z + lit + SWM X) O Olsz Pisz; «**przegroda** w zn 2, też dem»: *f take zagrody, pšegrutki* [sypie się ziarno] Góra Pisz, *moja portmanaja ma trzy przegródki* Tuławki Olsz, KF. MK

przegrywać «być pokonywanym»: **a** «w grze, której stawką są pieniądze»: *w niedzielę przegrywałem a dzisiāj wygrywam* Tuławki Olsz, KF; **b** «w sporze roz-

strzyganym na określonych zasadach»: *bes p̄ara l̄at pravovali ša ȳo ȳuñev̄ážnañe testamantu, r̄as vigrivali to zn̄uf p̄segrivali i procesi ješče ša ñe zakũnčũui* W, SWarm 121. AW, KS

przegryźć (lit) W; **1.** «zjeść szybko i niewiele, przekąsić» W: *p̄segris-am tilo troȳa na stoiũnčka, bo mušãu-am ȳipko viȳyžã* W, SWarm 149; **2.** «o szkodnikach: gryząc, przedziurawić»: *myszy przegryzły worek z m̄akã* Tuławki Olsz, KF. AW, KS

przegryźć się przem «przedostać się, pokonując przeszkody, przedrzeć się»: *chto do kraju chce wnijsć musi się przez góre przegryść* Gąski Olc, P 6, 6. AW

przegrzać (Z) O Szcz, psn; «grzejąc, osiągnąć zbyt wysoką temperaturę»: *jek guẽmboke gñãzda zrobzi, to una te jãjka skulne pospuu i potẽm te vzeškne p̄seğžeje, a te otspuadne su žimne* Dłużki O, UAM. AW, KS

przegrzeszyć; imp 2pl *przegrzeszta*; «przewinić»: *ñe p̄seğžista za šũje* [o nielegalnym łowieniu ryb] Jabłonka Nidz. AW

przegub «miejsce, w którym zgina się ręka lub noga, zgięcie»: *coš mę w przegubzie boli* Tuławki Olsz, KF. AW

przegwarzyć «spędzić czas, gwarząc, przegadać»: *przy cygarze ji psizie przegwarzyli wnetki całã noc* Tuławki Olsz, KF. AW, KS

przehandlować pejor «handlując, pozbyć się wszystkiego»: *przehandlował całe mniejsze (gospodarstwo)* Tuławki Olsz, KF. AW, KS

przeharfować (Z) Szcz Giż, SDGW; *przear-* Szcz Giż; «w odniesieniu do ziarna: oczyścić lub posortować»: *p̄šećyšćeć na rejunksmašina abo arfa, p̄šydo tšy abo štery p̄šetaki, na kozdy p̄šetak p̄šyže jenakse zboze, to p̄šearfovać go* Kobyłty Szcz, *na arše p̄šearqowałi* Gawliki Wk Giż. AW, KS

przehulać (Z) Olsz «hulając, wydać wszystko, przepuścić»: *piñonzem p̄šexulou za muożaka, alem potam napraviu* N Kaletka Olsz, *jeżeli zarobzi groš, može p̄šexulać* Skajboty Olsz. AW, KS

przeinaczać (Z + P) Olsz; *przeje-* Olsz; «zmieniać, też: zniekształcać» Olsz: *tu gryžlińska paraf'a, butryńska – to muvo jedinkovo, a tamte druge to p̄šeinačajo* Gryżliny Olsz; **przeinaczano** z podm. uogóln.: *polskie nazwy wiosek przeinaczano na niemiecki n. p. Klucznik na Klausen, Prejłowo na Preiwils* Dywity Olsz, P 4, 41. AW, KS

przeinaczenie; tylko *przeje-*; bez sprecyzowania znaczenia i bez cytatu W, SWarm 123. AW

przeinaczyć (Z + lit) W Szcz Mrąg Giż Pisz; *przeje-* W; «przemienić, przerobić, też w odniesieniu do nazw własnych» W Szcz Mrąg Pisz: *v duži iȳzbže terãš fšistko p̄šejenãčili* W, SWarm 123, *moze ten Pam Buk to p̄šejinacy teros ten šfat* Dobry Lasek Mrąg, *P̄ȳecisko, a p̄šeinacyli Waltefen* Pisz; **przeinaczony** (Z) Giż Pisz; Nsg n -o Giż, -e Pisz; praet z podm. uogóln. ze słp. Giż; im. bier.: *napšot še naziwali „Sondern” – Sondry, a tedi buo – p̄šeinacono* Sądry Giż. AW, KS

przeinaczyć się (Z + lit) Olsz Mrąg Giż i bl; *przeje-* Olsz; «ulec przemianie»: *navet ten narõt, co v domu pozostavau, to še p̄šeinacyu, co druga kobeta palĩ paęerosi* Mikołajki Mrąg, ● *jak še peñenze p̄šeinačyli, to pobudovau sobe meškañe* Paprotki Giż. MK

przejadać 1. «o krowie: przeżuwać paszę po raz drugi»: *krova požekuje, jãk ona tak p̄šejada* Jabłonka Nidz; **2.** «wydawać w całości na jedzenie»: *co zarobzi, to przejadã* Tuławki Olsz, KF. AW, KS

przejadać się (lit) Olsz; «zjadać za dużo, objadać się»: *przejādāsz się a potem cię brzuchoboli* Tuławki Olsz, KF. AW

przejaśniać się impers «o poprawie pogody»: *przejaśniā się; możewa jiść* Tuławki Olsz, KF. AW

przejaśnić się impers «o poprawie pogody»: *jek się tlo przejaśni, wyprowādz kone do rozgārtu* Tuławki Olsz, KF. AW

przejazd (Z) Szcz Mrąg, psn; **1.** «miejsce przeznaczone do przejeżdżania» Mrąg Szcz: *a ic tam gže ten pšejast je, to pšo obora* Grabowo Mrąg; ●● «przez wodę» Szcz: *pšejast, grobla; a jak bez ruf pšejęxac mozno, je nisko, to mužo pšejast* Ścięciel Szcz, *jes nauko v woże – to taki pšejast* ib; **2.** «?»: *Do przejazdu domu Bożego pojedziemy, Przed wielki ołtarz poklękniemy* oracja, Sien 258. AW, KS

przejazdka «przejażdżka» W, SWarm 123. AW

przejąć (Z + lit) W Nidz Pisz, psn; praet 1sg *ja przejął* Pisz, 1pl *my przejęli* Nidz; **1.** «objąć, schwycić» Resz Nidz: *tedi kapa buya na żerzaku i na bżijaku – tu drewnianno – tu skużanno (na bżijoku); to jest żemnień skożannu – ten 'żeńeń to pšejmne* Bredynki Resz, *pšejma, bo by wnet pšejou reņko* Jabłonka Nidz, ● *to tak, gže se pšejne, take wuske męjsce [na jeziorze]* Jabłonka Nidz; **2.** «nadwerężyć, zwichnąć (obj. SWarm)»: *skākāu neuostrūžne i pšejūu sobže noga f kostce* W, SWarm 123; **3.** «wzorując się na kimś, przyswoić» Nidz Pisz: *te sūovo „ršeba” to my ot Polakuf pšejeli* Frąknowo Nidz; **przejęty** (Z + lit) W Nidz, psn; Nsg n -e Nidz; im. bier.: **1.** w zn 2: *kūń mā pšejante nogi f pańcinax* W, SWarm 123; **2.** w zn 3: *bauki od brony to poxoži jesce ot staryx lat, kedy brony drevnane byu, bo bauek to z drevna, ale to potem pšejente i na te żelazne* Frąknowo Nidz; **3.** w zn «przeniknąć» bl: *Mencennik kazdy sfenty Fxayo tfō jest pšejenty* psn. KS

przejechać (Z + lit) OWMzach Mrąg Giż Pisz, psn; fut 3sg *przejadzie* O, *przejezdzie* Szcz, praet 1sg *em przejechał* Olsz, 1pl *przejechalim* Olsz; **1.** «jadąc, przenieść się z miejsca na miejsce za pomocą jakiegoś środka lokomocji» Olsz Mzach i bl: *pšejęxali tšžeści Kilométrōφ i [widoczny z drogi] oğeń zgas* Szczytno, *aš am kawauek pšejęxali to dopšuru nama do mišli pšišuo, co to straški bili* Butryny Olsz; ●● **a** «o przepłynięciu łodzią» Olsz Nidz: *tera zrobuu sobe tako uotka i žeby tam pšejęxac* Gietrzwałd Olsz; **b** «o oraniu»: *kedy omkhe – to cofnu nazat i pšejadō po ni* Gietrzwałd Olsz; **2.** «jadąc, pokonać przeszkodę w terenie, też o wozie» O Olsz Szcz: *to tlo drozica, tlo wōnska, bile pšejęže* Piasutno Szcz, *jak možna pšejęxac, ne guembocko, to muvo pšejast* Ścięciel Szcz, *furta – co juš pšejęxac vozam možna* Gryżliny Olsz, *jak uš vus pšejaze to droga polna abo londova* Smolonek O; **3.** «najechawszy na żywą istotę, zabić ją lub zranić» W Nidz: *casem to počoņk mu pšejęxau kōna* Nidzica, *co iā suužām, Iōzefku, bodāi dāueš sobže pšejęxac noga* Woryty Olsz, Stef JPW 2; **4.** «jadąc, minąć po drodze» Olsz Giż Pisz: *jo bez Warszawa am pšejęxou* Butryny Olsz, *to nigdi gospodarže ne pšejęxali furo cobo pačeš ne zmōyli* Użranki Giż; **przejechany** im. bier. w zn 3: *jeden χuopsec* «osemnośće lot buu, to buu pšejęxani pšes počoek Grabowo Mrąg, *pšejęxani pšes ięšče siła ša mārğāu, a potam zdeχ* W, SWarm 81. KS

przejechać się «pojechać na przejażdżkę»: *Przejechał sie król roz w lesie, Doziedziol sie to ji kresie* psn IS XC 311. KS

przejechanie forma rzeczownikowa czas. **przejechać** w zn 2: *vonskō do pšejęxāna drōzicō ježe* Grom Szcz, *jek maue to žvirki, a jek duže tak do pšejęxāno to vrota* Pluski Olsz. KS

przejedzenie ogp: *to pewne łód przejeźdenã tak dãżysz* [«wymiotujesz»] Tuławki Olsz, KF. KS

przejenaczać, przejenaczenie, przejenaczyć, przejenaczyć się zob. **przeinacz-**

przejeść się «o potrawach spożywanych zbyt często: przestać smakować»: *zito to jes pširse – rzany χlep še niždy he pšeje cwožekoži* Paprotki Giż. AW

przejezdny «o człowieku będącym gdzieś przejazdem»: *łon do nãju nie przyjechãł; to je tło przejezdny* Tuławki Olsz, KF. KS

przejeździć 1. «jadąc, przebyć»: *i się mieszczy jęzioro, bez ktore kazdy muszy przejezdziec, taki zwany most na cynach* Klon Szcz, P 5, 29; **2.** «jadąc, zmęczyć»: *przejeździłem konika całą siłą* oracja, Sien 254. KS

przejeźdzać (Z + lit) W Nidz Mrąg; «jadąc, mijać» Nidz Mrąg: *gotuje obyãdi dla gošći, χtuži pšidu, pšejizjajo casëm albo i dla tux co tutaj zamõžu obyãd, kolacje riχtik* Jedwabno Nidz, UAM; **przejeźdzający** im. czyn.: *iyχ pastũš nimã zygerka, a kedi pšignac do domu bidũo riχtuje ša vedũuk sũonka abo pšejyžzaiũncyχ cugũf* W, SWarm 139. KS

przejeźdzać się (Z) Olsz Nidz; «odbywać przejażdżkę»: *pšejyžzajõ še generauõwe* Gietrzwałd Olsz. KS

przejeżdżanie forma rzeczownikowa czas. **przejeżdżać:** *ũãφka do pšei[ž]žãña, do pšexõžãña* [odp. na pyt. o ławkę do przechodzenia przez płot] Stawiguda Olsz. KS

przejma (Z + SDGW) OW Nidz Giż; **1.** «wąski pas wody oddzielający dwa brzegi, przesmyk» Nidz: *tu jes naguẽmpše ñejšce na caũym ježõže, tam daly za to drugo pšejmo ježoro tys jes guẽmboke* Jabłonka Nidz; **2.** «element konstrukcyjny łączący»: **a)** «kapice dzierzaka i bijaka cepów» O Resz; **b)** «nogi pługa» Gietrzwałd Olsz; **c)** «?»: *pšejma to tak gže še pšejmë, bo še vnet rëjko pšejmë* Jabłonka Nidz; **3.** «miejsce w ogrodzeniu, przez które przepuszcza się zwierzęta»: *štaxšeti, ze štaxšët rozgarti, gže χudoba χõži a pšepuscëne to droũgañi, abo pšejma* Skop Giż; **4.** «o kawałku pola ominiętym przy oraniu»: *porõbjiũ take pšejmi; pšejma – no tak, tak, to *omknoũ, pomykaũ* Butryny Olsz. KS

przejmować się «niepokoić się»: *jã się tam tem nie przejmuję* Tuławki Olsz, KF. KS

przejrzały (lit) Olsz i bl; «zbyt dojrzały»: *te šwački* [«śliwki»] *sã przejrzałe ji bez to tak pëkajã* Tuławki Olsz, KF. KS

przejrzeć (Z + P + lit) OWMzach Giż; **1.** «obejrzyć jedno po drugim»: **a)** «starrannie sprawdziwszy jakość lub stan czegoś»: *i mu *odebraũ brõñ jego i φtedi pšejžau to brõñ* Dąbrówno O, *ĩaia ršeba pšejžec, zobaćić čĩ su dobre* Węgój Resz, KN IV 326; **b)** «zapoznawszy się z czymś pobieżnie, przewertować»: *sędzia kodesy przejrzał i pytał mie jak ja przesedłem granicę z Polski* Klon Szcz, P 5, 38; **2.** «dostrzec swój błąd» Olsz: *nareszcie przejrzał, co to za kobzieta ji już nie myśli to ženiaczce* Tuławki Olsz, KF; **3.** «dostrzec, zobaczyć, też: przeniknąć wzrokiem»: *jakem pšejžau, co oni ućekłĩ, posetëm i φšistke žãũki* [mięsa] *wžõũ i poset do dumu* Jabłonka Nidz, *ũõn prëntko pšejży wros* [przez ścianę] Gietrzwałd Olsz, ● *przen šfat pšejžõ – praýe tak žecõm* [, co] *do skõũi χõžõ* Spytkowo Giż; **4.** «odzyskać wzrok»: *i jego doproważiũ do tego mñejšca ten kučer, i ten pon pšejžau na ocy, ša cut mu stõũ* Wygoda Olsz. KS

przejrzeć się (lit) Olsz; inf -yc się; «obejrzyć swoje odbicie»: *przejrzãł się w szpyglu ji łobaczũł, co mã chrostę na brodzie* Tuławki Olsz, KF. KS

przejrzysty «przezroczysty»: *to nieraźno chodźić w takim przejrzymym klejdzie* Tuławki Olsz, KF. KS

przejsćie (Z + P + lit + SWM II) Olsz Mzach Pisz; **1.** forma rzeczownikowa czas. **przejsć: a)** w zn 1a Mzach: *jest teren wodò zalany, do trawi ñe uziwani, najwyżej kšakañi zarošenty i ñejscañi ñe do pšejšća* Jabłonka Nidz; **b)** w zn 1: *chopec jako goniec Komitetu tez nie miał spokoju przejsca na ulicy* Klon Szcz, P 5, 44; **2.** «miejsce, którędy można przejsć» Olsz Pisz: *nie stój w samem przejsćiu* Tuławki Olsz, KF; ●● «o kładce» Guty Różyńskie Pisz, SWM II s. 11. KS

przejsć, przenijsć, przeńść (Z + P + lit) OWM i bl, psn; fut 3sg *przenijdzie* bl, *przeńdzie* O Olsz Nidz, 1pl *przejdziewa* Olsz, 2pl *przeńdzieta* bl, *przejdzieta* Pisz, 3pl *przeńdą* O Nidz, praet 1sg *przeszetem* Giż, *przesłem* bl, (*ja*) *przeszedł* O Olsz Mrąg, *ja przesła* Pisz, 1pl *przeszlim* Giż; **1.** «przenieść się z jednego miejsca do drugiego, przemieścić się, też: przewędrować, zwiedzić» O Olsz Nidz Mrąg Giż i bl: *potem ten lud przeszedł przed ratusz na plac gdzie ks. Proboszcz miał przemowa do niego* Dywity Olsz, P 4, 55, *jo byu f tamto vojne, ja pšeset aš do Ukrainy* Pietrzwałd O, *on te fšistke mjasta pšeset* Łajs Nidz; ●● **a)** «przekroczywszy jakąś granicę lub pokonawszy przeszkodę» OWM i bl: *ja xcau bez granice do Dañji pšejšć i ix tam posukać* Jabłonka Nidz, *deske sobže pouozu, stecke zrobziu i pšeset* Gardyny Nidz, *ñe pojeżeta dali, bo tam Ruski, ñe pšejżeta* Karwica Pisz, przs. *gdzie diabeł nie przejdzie, tam starą babę przyśle* bl, LitLud XVII 119, ● *i koñe pšesuy pše mñe tšy razy i byuem rženty* Świętajno Olc; **b)** «minąwszy kogoś lub coś po drodze, nie zatrzymawszy się dłużej» Olsz Nidz Mrąg Pisz Ełk i bl: *tutaj Ruski lo co pšesłi, cale ñe byu* Wojnowo Mrąg, *bžeda byñže, od maja ñe ñelim dšecu, obuok pšeñže i puže* Natać Wk Nidz; **c)** «wykonując pracę na roli, też o maszynie» Olsz Mzach Pisz Ełk: *bronować, druzi to pšeñdo kultiwatorem, to ma pšeñć cųkuo na jednego kóna* [odp. na pyt. o bronowanie przed siewem] Gardyny Nidz, *loxmašine tšs mojo, to tlo loxmašina pšejže i o te durki čiskajo* Orzyny Szcz; **d)** «zmieniając miejsce zamieszkania lub pracy» Olsz Mrąg Giż Pisz: *jo zauovau co z Ameryki pšeset* Nawiady Mrąg, *za krutkəm casem pšeset do Samopomoci xųopskej, do kšsı* Ryn Giż; **2.** «upłynąć, minąć, skończyć się, też impers» O Olsz M i bl: *jak te sesnašće dñi pšesłi, to še umuziłi jek xceli to te vesele zrobıłi* Sołtmany Węg, *Pojde ja do niego nā mogilkie jego, I będe pläkälä äz nockä* *przenijdzie* psn Kętrz 65, *urok to jes tak jak druđi cųovek ma ocy ñedobre, ale jimu pšeñže jak mu druđi pomoze* Łyna Nidz, ● *taki sukman teras to by za žele kostovau, to pšesuo jus* Cybulki Giż, ● *przen jäk ta zua fala pšešua, to napsısau cedelek i wisau tęgo Guñe do tęgo znajomego jegra* Jabłonka Nidz; **3.** «przecisnąć się przez coś; przeniknąć; też: zostać przełożonym w inne miejsce» W Nidz Mrąg Giż: *gošć co pšejže bez zandbuds, gožżem pšetknoñć* Dobry Lasek Mrąg, *osnowa pšesua bez rytki* Rybno Mrąg, *mruz duži co as pšejže pšez muri* Gady Olsz, *ona pšejže na ten druđi stuu na kųkax, jak še xıpcųxno uržñe, to še otsuñe* [o glinie przy wyrobie cegieł] Gawliki Wk Giż, ● *fraz przejsć w czyješ ręce* «stać się czyjąs własnością»: *ñe mogu pšejšć v luterske innoverce rence* [o majątku] Rasząg Resz; **4.** «doświadczyć, przeżyć» O Olsz Szcz Mrąg Giż Pisz i bl: *ja to pšeset pšo, kole ñewodu, tile lateckuo* Zgon Mrąg, *kf'atkove i ñekf'atkove lata juš pšešuam, to vam žatki pozedom* Głuch Szcz, *jo uš še naučıu: bez bol še pšeñže* Pietrzwałd O, ● *fraz ciarki kogo przeszły* bl zob. **II ciarki** (errata); **5.** «zaliczyć, ukończyć, też: uzyskać promocję» WMzach Giż: *tam še narožıua i tam do škoıu xozıua – ošem klasuf pšesua*

Nowe Borowe Nidz, UAM, *Pan Komisarz liche szkoły przeszedł gdy nie wie że w powiecie Olsztynskiem same polacy zamieszkują* Dywity Olsz, P 4, 23, *toćś klasa pewno przeszedł, boś taki wesoły?* W, Bar 49; **6.** «objąć swoim zasięgiem»: *guosovaŋe pšešyuo pšes caŋu kraj* Stanclewo Resz; **7.** «przekroczyć jakąś wartość»: *v nasyŋ strónaŋ razu su šfuŋe, co fšesću kšenzicaŋ mutr, i mutr pšejže* Biała Piska, UAM. KS

przejsć się (Z + lit) Olsz; cond 1pl *bym się przeszli* Olsz; «przespacerować się»: *može bym się trochę przeszli?* Tuławki Olsz, KF. KS

przekamlować 1. «w odniesieniu do wełny: wyczesać» bl, SWM IV s. 154; **2.** «przewrócić, powalić, przerzucić, przewalić (obj. SWarm)»: *jek śa do nego zabrāju, to zarās go pšekamlovāju* W, SWarm 123, *to śano mušiva na druge mhejse pšekamlovać, to bańže na šopsė troža lůžhi* ib. KS

przekamlować się «przewrócić się, też: przekoziółkować»: *zavažyuu ūo kamhaŋ i pšekamlovāju śa* W, SWarm 123, *sanki się wywróciły, a łoni się przekamlowali* do rowu Tuławki Olsz, KF. KS

przekantować; fut 1pl *przekantujewa*; «obrócić przez kant na drugi bok»: *pomóžta nāma, to przekantujewa tę skrzyne* Tuławki Olsz, KF. KS

przekantować się; cond 1sg *bych się przekantował*; «przewalić się, przewrócić się (obj. KF)»: *wnetki bych się przekantował bez ten kamnen* Tuławki Olsz, KF. KS

przekartować; formę hasła powtórzono za SWarm; «przetasować karty do gry»: *terā ti pšekartuješ i rozdāš karti* W, SWarm 123. KS

przekaszerować «w odniesieniu do ognia: przegarnąć (odp. na pyt. kwest.)»: *co ūoģeŋ pšekošerować – košorek abo yak* Paprotki Giż. KS

przekazać «powierzyć komuś innemu»: *przekāzali go terā do jenszego mnasta* Tuławki Olsz, KF, *Zeście śpiew przodków pielęgnowali* Potomstwu swemu go przekazali psn IS XXVI 99. KS

przekąska «niewielka porcja jedzenia podawana»: **a)** «do alkoholu»: *wykup ten sie składał [...] z jedniego l. wodki, na przekąske kope szledzy* Stryjewo Resz, P 1, 3; **b)** «w zastępstwie posiłku»: *žeby mu zadać jakōś pokute, pšažili go na tši dhi i tši nocte do koścōua i dali mu jeno vodi, kawauek χleba do pšekōski* Gietrzwałd Olsz. KS

przekipieć «o wodzie: kipiąc, przelać się przez wierzch naczynia» Brąswałd Olsz. KS

przekisnąć (Z) Pisz, SWMp; «o zaczynie, cieście: urosnąć w wyniku fermentacji, też ndk?»: *zagŋotūam, tedy mušau jesse ras pšekisnąć, kūadūam na blaži i do pšekarŋika* Kwik Pisz. KS

przekląć (Z + P + lit + SWM VIII) OW Nidz Węg Giż Pisz Ełk i bl, psn, **przeklnąć** (lit) W; inf *przeklnąć* W; «rzucić klątwę»: *dušyua ta mara jenu sošatka, kluua na ŋo, jek jo pšekluuo to ŋe χožiua* N Kaletka Olsz, ● *to by nāju ciešla przekłól w grónt psiekta* W, Stef OK 48; **przeklętny, przeklęty** (Z + P + lit + SWM VIII) OW Nidz Węg Giż Pisz Ełk i bl, psn; **1.** *przeklęty* im. bier. Olsz Ełk i bl: *potem ślazua duša ze stoua, pošua to cauo tak pokōjsaua i mōžuua: „Leš pšeklente cauo, coś na mhe ŋic ŋe dbauo, terā bende f pšekle na žeki”* Brąswałd Olsz, Stef JPW 47; **2.** «epitet pejoratywny lub część wyzwiska» W Nidz Węg Giż Pisz i bl: *on był duzo przeklentny cloziek i ūo Boga tam ziele nie patrzył, ūo Boga, tlo tam wsio za to wódko* Jakunówko Węg, LitLud 82, *wyznaczono ten przeklęty plebyscyt na te okolice* Dywity Olsz, P 4, 56, *parżowata żaba, ćarownica pšeklenta, parżowata* Burdağ Nidz, *śluchaj ty Schultz*

jeżeli Menzel jest przeklętym polskim psem, to ty jesteś przeklętym niemieckim psem, ponieważ on tak dobrze prusakem służy jak i ty! Dywity Olsz, P 4, 24; **3.** przeklęty w uż. rzeczownikowym sp «o diable, złym duchu» Liwa O, SWM VIII s. 15. KS

przekleństwo (lit) W, psn; «życzenie, aby kogoś spotkało coś złego, klątwa; też: słowo wypowiedziane w złości?»: już chyba jakie przekleństwo na ty fameliji je, co jem się takie nieszczęścia przytrąsają Tuławki Olsz, KF, przs. Gdzie ludzkie przekleństwa Tam ni ma błogostazieństwa W, Bar 63. KS

przeklinać (Z + P + lit) W i bl, psn; fut 3sg f będziesz przeklinała bl, 3pl będą przeklinały bl; **1.** «miotać klątwy, zlorzeczyć» W i bl: rożice ne posuałi do polskej škouy i ja pošetem naklinauem, pšeklinauem – spokoju po śmjerći ne be'żeće mħeli Purda Olsz, późniejsze pokolenia mazurskie będą płakały i nas przeklinały, jeżeli my im nie zachowamy naszych skarbów mowy i narodowości GazOlsz XXIX 12; **2.** «wypowiadać wulgarne słowa, kłaść» W: to nierażno tak przeklinać przy ludziach Tuławki Olsz, KF. KS

przeklinać się (Z + lit) Szcz Mrąg; «obrzucać się nawzajem wulgarnymi słowami»: a tych chłopców to tak zwodzi – to pódź ze mną, to tu, to ^uow. A łagudzi ich tym ponckiem!... A po tym to przeklinają się i wsio [przypowieść o gorzałce] Szczytno, LitLud 81. KS

przeklnąć zob. **przekląć**.

przekłopować «przetrzepać (ekspr?)»: ● ĩa ća vnet pšeklopuia, ĩeži dali bańżeš brojuu W, SWarm 123. KS

przekładać (Z + lit + SWM IV) Olsz Szcz Mrąg Giż Pisz, psn; **1.** «kładąc w środek, przedzielać» Szcz Mrąg Pisz: no to musi tak pšekładać ĩitko motowenzek Piasutno Szcz; **2.** «kłaść w innym miejscu jedno po drugim»: co ty tak chucko [«szybko»] kartki przekłádáš w ksiuszce? Tuławki Olsz, KF; **3.** «tłumaczyć na inny język»: ón muk i po polsku, temu Ruskożu to óšo pšekładau Ukta Mrąg; **4.** «wyjaśniać, przedstawiać»: Pana wołam, pana prose Ręce swe ku niemu wznose, Przed nim krzywde swo przekładam, Jemu zal swój opowiadam psn IS IV 415; **przekładany** (Z + SWM IV) Olsz Giż; Nsg n -o Giż; im. bier. w zn 1: tén kompas – na podwożu – gnój i źemħo pšekładani Butryny Olsz, ◇ tedy pšyjdó take palice, co na ĩe bendo pšekładane te ĩitki ze špulof Skop Giż, SWM IV s. 103. KS

przekładka (Z + SWM II) Nidz; «o kładce przerzuconej nad rzeką lub strumieniem»: kedi bes ruf ĩce pšelišć, pšekłotka? Burdağ Nidz. KS

***przekłaść**; pośw. tylko im. bier.; «przetłumaczyć na inny język, przełożyć»: po polsku i po mħecku pšekłazóne Ornowo O. KS

przekłuć (Z + lit) OW, psn; częste formy z zanikiem -ł-; «przebić lub zranić ostrym narzędziem» OW: i jek ten lėkaš mu to pšekłuu to un zamglou, Dłużki O, UAM, pšekłuu sobže kħnec palca ĩiguu W, SWarm 123; **przekłuty**; Gsg f -é; im. bier.: a potēm ros kón še zaħożou, un biu pšekłuti na pħėrsax, un oduobek nħu Dłużki O, UAM, Z błady twarzy jego pot pħynól z krsio zmħiesany Z przekłoty głowy rany, Pana zemglonego psn IS LVI 208. KS

przekłuwać (lit) W; tylko formy z zanikiem -ł-; «przebijać lub ranić ostrym narzędziem»: już rāz ci przekuwāłem ten bumbel, to drugi rāz nie będę Tuławki Olsz, KF. KS

przekomarzać się «zartując, sprzeciwiać się lub sprzeczać»: Z dziewczokami się rod przekomorzoł Ji różne sigle z nimi wyproziol psn Zient 177. KS

przekonać (Z + P) OW; «dowieść słuszności czegoś, też: upewnić się?»: *ón me pšekónau vedle jého rozumu Olsztynek O, ta cegua jenoš usxua i teras jest na xuzže ve Šf'entol'ipce i káždy može to pšekónac – na xuzže to znać ješče kopitka Raszağ Resz;*
przekonany (Z + P) O Olsz; «pewny słuszności czegoś»: *władze niemieckie były jak by przekonane że ten duch polski będzie na zawsze spał i nigdy się nie przebudzi; lecz stało się inaczej Dywity Olsz, P 4, 35.* KS

przekonać się (Z + P + lit) OW Nidz Pisz; «upewnić się co do słuszności lub prawdziwości czegoś, dojść do wniosku, też: dowiedzieć się»: *a xto né xce ýežać može razu pšijć do Bogaceva i še pšekónac mojej prací Biąła Piska, UAM, požedali, co tako fejno pańi im sa pokozoua, to luže gvaüt xožili stont pšekunac še Purda Olsz, rozważula sobzie wszystko dobrze i przekónala sia, że bandzie musiała sia drugéráz łožanić W, Stef OK 25, iđ tam rás buua uu néx, tom sa pšekónaua: uóna kobžeta do šiku Sząbruk Olsz, Stef JPW 8, potem poszedłem szukać gdzie jakiech zabudowań, ażeby się przekónac gdzie to ja teraz jestem Dywity Olsz, P 4, 17.* KS

przekonanie «pogląd, opinia»: *przyrzekamy, że będziemy trwali przy naszej sprawie, jak nam Bóg i nasze przekonanie przykazują GazOlsz XIX 6, ta „Gazetka Olštyńska” žäncyj trašaüa do našyx pšekónań niš do ewangél'ikuø pow. Olsztyń.* KS

przekopać 1. «przedzielić wykopem»: *časem bez bruzde muši pšekopać rovek, co voda uodleći Kobołyty Szcz 2.* «kopiąc, spulchnić na całej powierzchni, skopać»: *juž łobeschło, możesz juž łógród przekopać Tuławki Olsz, KF.* KS

przekopywać; pośw. tylko im. bier.; «kopiąc, przeprowadzać»: *tylko były stecki przekopywane po bokach wioski i wszyscy najwięcej pracowali sami przy śniegu Klon Szcz, P 5, 9.* KS

przekora «osoba robiąca wszystko na przekór»: *to takå przekora; zawdy chce jenący, niż my Tuławki Olsz, KF.* KS

przekorny «robiący wszystko na przekór»: *ni mogę sobzie dać redy z tem przekornem chłopákkiem Tuławki Olsz, KF.* KS

I. przekować (Z + SWM IX, Kult MW JW) OWM; fut 1pl będziem przekować Szcz; «bronować pole w poprzek skib, zwłaszcza po zasiewie» OWM: *duzovać pšet ševem, po ševé to pšikovać, to popšec brónovać Narty Nidz;* **przekowany** (Z + Kult MW JW) O Nidz Giż; Nsg n -o Giż, -e O; im. bier.: *◇ napšut dūužovano byže, a potem byže pšykovano Paprotki Giż, SWM IX s. 86.* AW

II. przekować «przekuć» W, SWarm 123. JS

przekowanie (Z + SWM IX) O Olsz Mrąg Pisz Olc; «bronowanie pola w poprzek skib»: *popšec, mužo i pšekowańe [odp. na pyt. kwest.] Kożuchy Pisz.* JS
na **przekór** zob. **na przekór**.

przekówka (Z + SWM IX) Mrąg; **«przekowanie»** *bronujes popšec, pšekóþka Dobry Lasek Mrąg.* JS

przekraczać «robić krok, przestępować (tu przen)»: *Pon z wódeczko łodwroco, Źolniérz progi przekroczo psn Stef I 141.* KS

przekrajać (Z + lit) Olsz Szcz; «krając, przedzielić»: *podāj mi tę kruszkę, to ci ją przekraję Tuławki Olsz, KF.* KS

przekrącać, przekrącać się zob. **przekre-**

przekreślić «usunąć za pomocą kreski, skreślić»: *[fabryki] majo zapuante od nas dostać, a mi mušel'im rolnikom [dług] štrixovać, pšekrešlić Ryn Giż.* KS

przekręcać (Z) Nidz Giż Pisz Ełk, psn; *-krą-* Nidz Ełk; **1.** «odwracać na drugą stronę» Giż Pisz: *ona ot sūonca sꞡua i na drugi bok jo* [cegłę] *pšekrēncal'i cobi každy bok ot sūonca seꞡ* Gawliki Wk Giż; **2.** «poddawać działaniu urządzenia wprawianego w ruch obrotowy» Nidz Ełk: *esce ras fuztlovać, pšekrōncać* [odp. na pyt. o sortowanie ziarna] Gardyny Nidz; **3.** «przeinaczać, zniekształcać (tu przén)»: *Staro młynarzowa źle na to patrzala I swej Magdalence w głowie przekręcała* psn IS XXI 117. KS

przekręcać się; *-krą-*; «odwracać się na drugą stronę, też przén?»: *wołām go, coby wstāl, a łon się tu mi na drugi bok przekręca* Tuławki Olsz, KF, ● *ańi* [«jak»] *ꞡorunǵef še pšekrunco* [o gatunku owsa] Purda Olsz. KS

przekręcić (Z + P) Olsz Nidz Mrąg Giż, psn; **1.** «wprawić w ruch obrotowy, też: odwrócić na drugą stronę» lok. jw. i bl: *pšekrāńć kluć* Gietrzwałd Olsz, *on pšekrēńciū ten paperek na jedne strone i na drugo strone* Mrągowo, *i jak kśuże kazaū uūško pšekrēńćić, jak pšekrēńćil'i, to śmīrć zostaua w nogaꞡ stoić* Gardyny Nidz; **2.** «podać działaniu urządzenia wprawianego w ruch obrotowy» Olsz Nidz: *to mi v domu to zavdi bral'i kartofel troꞡe uva'zić, utūuc abo bez mašinke pšekrēńćić* Nowe Borowe Nidz, UAM; **3.** «przeinaczyć, zniekształcić (tu przén)» Olsz Giż: *propaganda nauczycielstwa wieloma dzieciom umisły pšekręciła tak, że stali się jedni na drugich denuncyatamy* Dywity Olsz, P 4, 34; **przekręcony** im. bier. w zn 3?: *fšisko beꞡe pšekrē"cune* Purda Olsz. KS

przekręcić się (Z + P + lit) Olsz Pisz; **1.** «odwrócić się na drugą stronę» lok. jw.: *jek lut ćenki jest – to majo take baški* [«pałki»], *to jek taku bašku udeꞡy, to še nba zara balonem do guri pšekrēńći* Hejdyk Pisz; **2.** impers «o raptownej i niekorzystnej zmianie»: *bo sze tak pšekrēncilo jak by płorun tšas – nautzcycielie wźielie nas tak katowazc* Szczęsne Olsz, P 2, 7. KS

przekroczyć (Z + P) Olsz Szcz, psn; «przedostać się, stawiając kroki lub jadąc»: *ledwie przekrocylem borte* [«krawędź grobli»] *wysokom, tam była tak woda wylania na łac[e] poza kolana* Klon Szcz, P 5, 21, *juš pšekroćiu ten korytāš* [dzielący Prusy Wschodnie od reszty Niemiec] Purda Olsz. KS

przekroczyć się «krocząc, znaleźć się gdzieś?»: *un śa kele ni pšekroćiu i go pꞡnuuo i unygo utopśiuua f tam oparćisku* Pokrzywy Olsz. KS

przekrzyczeć; inf *-yć*; «krzycząc, zagłuszyć»: *chcieli go przekrzyczyć, ale się nie dał* Tuławki Olsz, KF. KS

przekształcić «w odniesieniu do czyjogoś poczucia przynależności narodowej, etnicznej: zmienić»: *ne mogli iꞡ pšekštaućić* [o Mazurach], *moja matka umńaua po polsku* Wiartel Pisz; **przekształcony** im. bier.: *ońi bꞡoro Varrńjakōf, co po polsku ne mogo ańi czytać, ańi pšisać, to oni so pšekštaućone* Tomaszkowo Olsz. KS

przekulnąć «tocząc, przesunąć»: *pšekulnūū aꞡtelek na bok* W, SWarm 123. KS

przekupić (P + lit) W; «pozyskać lub przekonać za pomocą pieniędzy» Olsz: *cale nie próbuj; łon się nie da przekupić* Tuławki Olsz, KF; **przekupiony** im. bier.: *wydały niemci (przekupieni z wioski polski) rozkaz sie w 24 godzinach z wioski wynoszcz, ale tego nikt z Polakow nie wypełnił* Stryjewe Resz, P 1, 6. KS

przekupka «kobieta zajmująca się drobnym handlem»: *masło ji jājka przedałam* *przekupce* Tuławki Olsz, KF. KS

przekwitać «tracić kwiaty, przestawać kwitnąć»: *Stoi najmilejsy Gdzie rozā przekwita, Tām jego najmilsa W złotěj księdze cyta* psn Kętrz 57. KS

przekwitnąć «stracić kwiaty, przestać kwitnąć»: *jek on pšekŕitně, jek on gotowy je, beňže wizerani* [o lnie] Mikołajki Mrąg. KS

przelać (Z + P + lit) Olsz Szcz Mrąg, psn; «lejąc, przeniesć do innego naczynia» Olsz Mrąg i bl: *nopsut* «*opožuam v vědže, tak tedi pšelaŕam f tu vane* [o praniu bielizny] Probark Mrąg, ● przelanie «w odniesieniu do krwi jako siedliska życia: stracić» bl: *Siula tón krsi przelot, Tylem tez wylała, Łod tego wszystkiego Głowa posiziała* psn Stef II 69; **przelany** im. bier. w zn «przekazać»: *tak zaraz mie były przelanie tajnie list i znacek ze stempla do zegarka* Klon Szcz, P 5, 20. KS

przeladować, przeladunek zob. **przelad-**.

przelanie psn; forma rzeczownikowa czas. **przelać** w zn przelanie: *Krzyk i narzeka-nie Sërca mu nie wzrusy, Ani krwsi przelanie Nie poruszy dusy* [Heroda] psn Mał III 43. KS

przelatywać (Z) Olsz Mzach Giż, psn; **1.** «leć, przebywać jakąś przestrzeń» Szcz i bl: *Kej matka ras sŕa, to* [kłobuk] *taki duzy śe* [zrobił], *žižaua, jak pšelatywaŕ, na ofty obože* Szczytno; **2.** «przebiegać» Olsz Nidz: *kožou, koza lešne to tylko pšelatujō bez drogi* Gietrzwałd Olsz; **3.** «przedostawać się przez coś, też: być przewlekany» Mzach Giż: *popχuu pšelatuje bes rosta* Frąknowo Nidz, *šetelnik* [«drabinka»?] *do sŕumi, tu te zboze pšelatuje* Konopki Wk Giż, *býiduy jenoštalne musu być, pŕoša – nitki to pšelatuju* Cybulki Giż. KS

przelać się, przelęknąć się (Z + lit) W Giż, psn; *przelać się* Olsz, *przelęknąć się* Olsz, *praet 1pl my się przelękli* Olsz; «doznać uczucia lęku, przestraszyć się»: *alem się przelak, jek pies wyskoczuł* Tuławki Olsz, KF, *ale mi śa nie pšelanŕkli, sfoje faksi* [«figle»] *dali robžili* Butryny N [Chabrowo] Olsz, Stef JPW 30. KS

przelecenie (Z) O; «przeczyszczenie»: *tšeba mu* [prosiakowi] *zaro dać na pšeleceńe, bo každo choroba gorunčke mo, a s ti gorunčki to un dostane zatfaržene* Dłużki O, UAM. KS

przelecieć (Z + P + lit + SWM VI) OW Szcz Mrąg Giż Pisz Ełk, psn; inf -ić Mrąg; **1.** «szybko przebiec, przemknąć» W Szcz Mrąg Giż Ełk i bl: *žćeli jo wzonc, ale* «*una*» *ućeķua, a tedy wiskoćiua pšes* «*okno i pšelecaua potem do koman-danta Śwignajno* Wk Mrąg, [mysz] *ni žila tak pšeleći* Szczytno, *jek tam śe pšedēpce nogōma, to tam couynek pšeleći* Kalinowo Ełk, *kulki karabinowe mi okoto głowi gwizdžac przeleciały* Dywity Olsz, P 4, 39, ● *fraz ciarki kogo przeleciały* W zob. **II. ciarki**; **2.** «przedostać się przez coś» O Szcz Mrąg Pisz: *śito to ginsty, co lo mońka pšeleći, a grube ostańe, pšetak to grupsy* Tuchlin Pisz, *gejtše i žotše pšetaki do zboža, žorka pšeleco, a groχ zostańe* Liwa O, *uńoso do guri s tem fšistķem i te droncki tak so pospouu, jak śe zuońčo tak pospouu, to te ribi nie mogo pšelećić* Mikołajki Mrąg, ● *ja nie muk jeść, zawdi mušau na wχōdek, ni mugek nic jeść, me pšelecauo* *ošo* ib; **3.** «o deszczu: szybko minąć»: *to kedi tak pšeleći, pošeje s pšeńć minut i juš sŕonko jest* Bredynki Resz, SWM VI s. 76. KS

przelepszyć; pośw. tylko im. bier.; «polepszyć?»: *pšet wojno to pšijezzaŕ s Rigí, tam jus nie jest tak ćensko, tam jus jes troχe pšelepsōne* Wojnowo Mrąg. KS

przelew **1.** «przelewanie do innego naczynia»: *trzy tysiące przedstawiała wartość wozów, konia i urządzeń do przelewu piwa* St Kaletka Olsz, Leng 115; **2.** «o przetopieniu»: *żelozo, ale wejće, to nie moje, to panstōwe. To na wagonu iže i beže pšelhwano; pšēlŕ beže* Wydminy Giż. KS

przelewać (Z + lit) Olsz Mrąg Giż Pisz, psn; «lejąc, przepelniać naczynie» Olsz Mrąg i bl: *nie przelewaj kawy* Tuławki Olsz, KF, ● przen «w odniesieniu do łez lub krwi: ronić, tracić»: *drugé puaco, uzy pšelevajo* Gątkowo Mrąg; **przelewając** im. wsp. w zn przen: *Jezusa k'sižujonc, kref šfentu pšelevajonc, v oblice mu plujonc Zyži, lud zaślepšuny, ot synžuf pobuzony, gvautem na k'siš vlekli* Hejdyk Pisz; **będzie przelewano** «przetapia się»: *želozo, ale wejće, to nie moje, to panstpowe. To na wagoni iže i beže p'selhwano; p'selw beže* Wydminy Giż. KS

przelewać się «wylewać się z przepelnionego naczynia»: *będę w rękach nosił węborki z wodą, bo jek na pedach noszę, to zawdy mi się przelewā* Tuławki Olsz, KF. KS

przeleźć (Z + lit) OWM, psn; fut 1sg *przelazę* Mrąg; **1.** «idąc, wspinając się lub brnąc przez coś, pokonać przeszkodę w terenie, przedostać się» OWMzach Giż Pisz i bl: *kedi bes ruf χce pšelišć, pšekuotka?* Burdağ Nidz, *taki wysoki płot, com knap* [«ledwie»] *bez niego przelāz* Tuławki Olsz, KF, *s tego gžebžańa stāu ša taki gasti las, co ni mogua pšelēć i mušaua ša do domu po toporek vrōćić, cobi sobže droga vićoua* Przykop N [Jaśniewo] Olsz, Stef JPW 18, ● *po^oopusali nođi, χožiť nie mođe fcale, mam dva kulasy, bo ledvo pšelaze bez izbe* Wygryny Mrąg; **2.** «o wykroju przy koszuli: pomieścić»: *take srođe nādro, co pšes guowe pšeleže* Orzechowo Elk. KS

przeleżec «leżąc, doczekać»: ● *na to fšo posfa, kedy pšelezy ctery niežele, to benže vypukana* Cybulki Giż. KS

przelęknąć się zob. **przeląć się**.

przelęknienie «uczucie silnego lęku, przerażenie»: *ona s tego pšelēnkneńa dūugo jus nie zūa, a na pamñontke wišo te dwa potkowi φ košće* Użranki Giż. KS

przeluftować; cond 2pl *byšta przeluftowali*; «przewietrzyć»: *može byšta trochē przeluftowali tę jizbę, bo je tak duszno* Tuławki Olsz, KF. KS

przelądować (lit) W; tylko *przela-*; «przenieść ładunek na inny środek transportu»: *musiwa ten wóz przelādować, bo się koło złāmało* Tuławki Olsz, KF. KS

przelądunek; tylko *przela-*; Gsg *-nka*; ogp W, SWarm 124. KS

przełamać, przełomąć; fut 1sg *przelomię*, 1pl *przelomiem*; **1.** «uderzając, rozdzielić lub zniszczyć»: *pšeuońe; pšeuońem d'žewo* Pieczarki Węg, *a to plecty* [«grzbiet kosy»] *še pšeuamauo* Bogacko Giż; ●● «w odniesieniu do kręgosłupa: nadwyrężyć, uszkodzić, też impers»: *kōń abo krowa kšis pšeuarńe, kōń najbaržej* Gardyny Nidz, *un ostańe mocńejš, jek še go požińe, bo jek še nie upožińe, to letko žecuka može pšeuāmāć* Zezuty O; **2.** «poddać międleniu łądygi lnu w celu oddzielenia włókien od paździerzy, połamać»: *to jes tako ćerlica, co pšeuomńe* Turówko O; **przełamany** im. bier.: **1.** w zn 1: *kuń ma okrunęue kopito, a krowa ma kopito co pšeuamane jes, pšerzhente* Łajs Nidz; **2.** w zn 1 ●●: *jemu dajta pšić mlika, može je pšeuamany* Barczewko Olsz. KS

***przełamać się** zob. **przełomąć się**.

przełamuwać «łamiąc, rozdzielać»: [chrzan] *taki długi, że go przełamuwać musiwa* W, Bar 43. KS

przelaz (Z + lit + SWM I, II) Nidz Mrąg Pisz; **1.** «o przejściu»: **a** «w przegrodzie między klepiskiem a stodołą, zaopatrzonym w drzwiczki» Jedwabno Nidz, SWM I s. 49; **b** «w ogrodzeniu» Mrąg Pisz: *pšeuas* [«kręcące się drzwi w ogrodzeniu (obj. eksploratora)»] Mikołajki Mrąg; **2.** «o kładce» Jedwabno Nidz, SWM II s. 11. KS

przełazić (Z + lit) Olsz Szcz Olc, psn; «idąc lub wspinając się, pokonywać przeszkodę w terenie, przedostawać się»: *Jek esaul przez próg przelaził* Żencej koni nie

obaczył psn IS VII 463, w drugie śpento w nocy o dwunastej to były okna otpożone i pšes okna pšeuaziłi s kadykam Purda Olsz. KS

przełazisko (Z + lit + SWM I) O Olsz Mzach Pisz, Kult MW MP; «w stodole»:

a) «przegroda z desek lub bali między klepiskiem a sąsiekiem, też o przejściu w tej przegrodzie» O Olsz Mzach Pisz i bl; **b)** «przejście z klepiska do sąsieka zaopatrzone w drzwiczki» O Olsz Mzach. KS

przełącznik (Z + SWM IX) Szcz; «w pługu: regulator do ustalania głębokości orki». KS

***przelknąć** zob. **II. przemknąć**.

przełomać zob. **przełamać**.

przełomać się (Z) Giż, psn; «ulec przełamaniu, pęknąć, złamać się»: *to dronzek še pšeuomau od brony Bogacko Giż*. KS

przełożenie forma rzeczownikowa czas. **przełożyć** w zn 1: *taka nič do pšeuožeha to motovženek Pogorzele Wk Pisz*, ● *mentfaxy to jest take pšeuozehe drožkem nad sošekem, pšeuozehe navet bes klepšisko Sędańsk Szcz*. KS

przełożyć (Z + P + lit) Mzach Giż Pisz Ełk; inf -éć Pisz; fut 1pl *przełożywa* Olsz;

1. «umieścić jeden przedmiot po dwóch stronach czegoś» Szcz Giż Pisz: *deske pšeuozic* [o kładce] Sądry Giż, *to pasma polićec štéryžešci nitkōf i potēm tak pšeuozeč* Pogorzel Wk Pisz; **2.** «przetłumaczyć na inny język» Nidz Giż: *tak v rolhictf'e, u nas χυοp to to samo co menšczyzna, a tak to gbur, a z něhecka jakby sūovně pšeuožyu to rolhik* Frąknowo Nidz; **3.** «odłożyć na później»: *przełożywa to na drugą niedzielę* Tuławki Olsz, KF; **przełożony** (Z + P) Szcz Pisz Ełk; Nsg n -o Pisz; **1.** im. bier.: **a)** w zn 1 Szcz Pisz Ełk: *zōraś – taki drōnjk pšeuožony i tedy do žedra* Snopki Pisz, ◇ *ten parčik bes te špōne beže pšeuožony do ty puošī* Rostki Pisz; **b)** w zn 2: *pšeuožono jest tak z něheckego, něhecka nazva byua Rajnersdorf, a teras pšetjumacono to na Ciste Hejdyk* Pisz; **2.** w uż. rzeczownikowym «szef, zwierzchnik»: *przełożony był ksądz pralat ze Piotrkowa* Klon Szcz, P 5, 26. KS

przełykać (Z) Olsz Nidz, ogp: *jek co pšeuuka to gžduk* Frąknowo Nidz; por.

II. przemykać. KS

przemagać się «wyginać ciało, wic się (obj. eksploratora)»: *žhija, ta co ukušī, še pšemaga* Ogródek Ełk. KS

przemalować «pomalować na inny kolor»: *trzeba ten wóz przemalować na czarno* Tuławki Olsz, KF. KS

przemarkować «zorientować się w sytuacji» W, SWarm 124. KS

przemarnować «roztrwonić jedno po drugim, przetracić»: *pewne znowu wszystkie psienądze, coś mnął przy sobie, przemarnowałeś* Tuławki Olsz, KF. KS

przemarznąć (Z) O Pisz Ełk; praet 3sg *przemarzał* Pisz Ełk; **1.** «bardzo zmarznąć, zziębnać» Pisz Ełk: *zažembži še, pšemars* Orzysz Pisz; **2.** «stwardnieć od mrozu»: *a kedū ta žēmna ně běnže ubronovano ino tak zostahe ležic – to uno lepžij pšemažhe* [sic!] Kajkowo O, UAM. KS

przemaszerować; praet 1pl *przemaszerowalim*; «prześć krokiem marszowym»: *jeną milę przemaszerowalim bez jeną godzinę* Tuławki Olsz, KF. JZ

przemawiać (Z + P) W Giż Pisz, psn; **1.** «mówić, też: wymawiać»: *Panny mu sia dziwowali, Tak do siebie przemoziali: Že to nie jest Walanty śwanty, Chyba jeki duch przeklanty* psn Stef III 105, *Gdy te słowa przemoziali, W kamnianie sia łobrocali* ib 106; ● «nazywać»: *pole pšoskowe, grunt pšoskowy, časem pšaščysty – tak pšemōwajo*

Gryźliny Olsz; 2. «wygłaszać przemówienie» Olsz Pisz: *obywatele Krakowa przemawiali do nas [...], mówili mowa* Dywity Olsz, P 4, 27; 3. «rozmawiać?»: *proroki blii co pšemaŕali z Boŕem Cybulki Giŕ; przemawiany* «publicznie gloszony? nakazywany?»: *to jek tu ŕiŕeli z niŕeckej strony, co gwaŕtu tak za Polsko  ongno, co wjele luŕi jest za Polsko, to tedi z jiŕ strony meŕi tedi tu pšemaŕwane, tak i tak, co ma  ostać pši ŕeŕeckej stroŕe* Węgój Resz; por. **przedmawiać**. KS

przemawianie (lit) Olsz; forma rzeczownikowa czas. **przemawiać** w zn 2: *po półgodzinnym moim przemawianiu wpadło dwóch bojówkarzy do ogrodzenia i rozpoczęli przeszkadzać mi* St Kaletka Olsz, Leng 165. KS

przemazurskować; pośw. tylko im. bier.; «przekształcić na mazurską formę gwarową»: *putervaska, po ŕeŕecku buterfas, to tak pšemazurskovane* Frąkowo Nidz. KS

przemądrzalec «o człowieku przemądrzałym» Tuławki Olsz, KF. KS

przemądrzałek iron? «człowiek przemądry, przebiegły (obj. SWarm)»: *takyŕ pšem ndŕ uk f jek ti, to ja zn m ŕanci* W, SWarm 124. KS

przemądrzały (lit) W; ogp: *niŕt go ŕe lejduje, bo u n je taki pšem ndŕ au* W, SWarm 75. KS

przemiał (Z + lit) Olsz Giŕ; «przemielenie»: *pšem n u zbozo na m jke – coŕenne pš e el ne zboŕ  na m jke, pŕe cset metru  zita* Ryn Giŕ. KS

na **przemian** zob. **na przemian**.

przemiana ogp: *A chociaŕ z czasem mu fabryczne dymy Kwitn ce lice w blade przemieni y, Przemiany w sercu sprawi  nie zdołaj , Szachetne my li zawsze w nim zostaj * GazOlsz XXIX 81. KS

przemielenie «rozkruszenie, rozdrobnienie»: *pš e el ne zboŕ  na m jke* Ryn Giŕ. KS

przemieniać się «zmieniać swoją postać»: *on se pšeme a to v oge , to f ptaka* Mąjce Szcz. KS

przemieni ć (Z + lit) O Olsz E k, psn; 1. «nadać inną postać, teŕ w wyniku praktyk magicznych» O Olsz i bl: *A chociaŕ z czasem mu fabryczne dymy Kwitn ce lice w blade przemieni y* GazOlsz XXIX 81, *kuadli v guufki modlitfe, tak – k eŕgi – co muv il co ŕic pšemi i  ŕe moŕe tygo ŕecka p et ŕ t m* Dłuŕki O, UAM; 2. «wzi c w zamian za co  innego, podmieni c» Olsz E k: *chto  mi m j kapelusz przemenu * Tuławki Olsz, KF; **przemieniony** (Z) Olsz; im. bier. w zn 1: *je e ot tyŕ smokuf su kob ity, jena jest v budynek pšeme ona* Pokrzywy Olsz. KS

przemieni ć się (Z + SWM VI) Olsz Szcz; «zmieni c swoją postać, teŕ w wyniku praktyk magicznych»: *ona se pšeme i, a ŕe spada* [o gwieŕdzie] Łegajny Olsz, *w ogen to se pšeme i kedy zuy jest, kedy p yŕe spali * [o kłobuku] Pluski Olsz. KS

przemienienie (Z + P + lit) W Giŕ i bl; *Paŕskie Przemienienie* « wi to chre cijaŕskie obchodzone 6 sierpnia na pami tk  cudownej przemiany Chrystusa w obecno ci trzech apostoł w na g rze Tabor»: *ot f oraj za dva ŕeŕele Panskego P eme e a by  otpust i biskup by * Purda Olsz. KS

przemienny «zmienny, nietrwały»: *Pan dau, Pan v ou, to f ystke sf ecke ŕe y p em enne* Mąjce Szcz. KS

przemiesi ć «w odniesieniu do ciasta: wyrobi c» Skomack Wk E k, SWMp 100. KS

przemieszać (Z + lit) W Giż; «mieszając, połączyć składniki czegoś, wymieszać» lok. jw.: *dura benže vykopano i to še ftedy fpušci to vapno f kamneňax, pšemeša še vapno z vodò* Jedzbank Olsz; **przemieszać** w uż. rzeczownikowym: *drewňanno uuška* [= łyżka] *do pšemješač* Bukwałd Olsz. KS

przeminąć (Z + P + lit) Olsz Nidz Pisz, psn; **1.** «o czasie: upłynąć» Olsz Nidz i bl: *jäk te dvanašče lat pšemnineli, muži tera ten sjuževny, ten kučer: tera ja banda za pana, a ty bežješ muj kučer* Butryny Olsz; **2.** «przestać istnieć» Pisz i bl: *hebo i žem pšeniňe, ale moje sjuovo he pšeniňe* Pianki Pisz. KS

I. przemknąć «przesunąć»: *pšemknij to kšesuo troxa dali* W, SWarm 124; por. **I. pomknąć.** KS

II. przemknąć (lit) W; «przelknąć»: *kavauek jepka uutxšuu mu v gardle i ni muk go pšemknuć* W, SWarm 124. KS

przemknąć się (P + lit) W Szcz; imp 2pl *przemknijta się* W; «przedostać się gdzieś, zręcznie omijając przeszkody, też: przekraść się»: *xipko ša pšemknuu-am bes ta furka* W, SWarm 124, *przemknątem się ze mojemy agitatoramy przez zelonam granicę* Klon Szcz, P 5, 35. KS

przemoc (P) Olsz, psn; ogp: *Že Warnijo naszó jek jinne kraje Tež mniała swoje polskie zwyczajje. Łone to w czasie niewoli nocy Nie dały nom ulec obcy przemocy* psn Zient 178. KS

przemocować «osłabić na skutek nadmiernego wysiłku, przeforsować»: *pšemcovau xuořpaka robota* W, SWarm 124. KS

przemocować się «osłabić się na skutek nadmiernego wysiłku, przeforsować się»: *Antuš pšemcovau ša pši kopaňu torfu* W, SWarm 124. KS

przemoknąć (Z + lit) O Olsz Nidz Giż; praet 1sg *przemoktem* Olsz, 1pl *przemoklim* Olsz, 3pl *przemokli* Nidz; «bardzo zmoknąć, też: nasiąknąć wilgocią»: *muszę się zarą przewlec, bo przemokiem do skóry* Tuławki Olsz, KF, *pšapxerosy [mu] pšemokli* Jabłonka Nidz. KS

przemota «?» bl, SWM IV s. 168. KS

przemotać się «obrócić się? przewrócić się?»: *jak on dostaňe v oko, on še dva razi, tši razi pšemoto i leži* [o postrzelonym zającu] Kajkowo O, UAM. KS

przemowa (Z + P + lit) OW; «dłuższa wypowiedź publiczna, przemówienie, też: pouczenie»: *jo buu tedu v Žojsku Polokuf i buu z Varšavy take pany i taku pšemove mňeli* Rasząg Resz, *wlať gospodyn-i jednego kielicha i tako powiedział przemowe: že to na zapusty na naszo uczte gromadzko o tako jeťmužne gospodarzozu co wola dać* Ulnowo O, Por J 54, 3 s. 35; por. **przedmowa.** KS

przemóc «okazać się silniejszym, pokonać»: *Pijcie żywo, jak kto może! Onoć nas jednak nie przemože!* [o piwie] oracja, Wisła VII 93. KS

przemówić (Z + P + lit) OWMzach Pisz, psn; **1.** «powiedzieć, odezwać się, też: wymówić» OW Nidz Pisz i bl: *tak jek ojćec to pšemužiu, to uňi sfoje zakı pozberaľi i pošľi* Pokrzywy Olsz, *i sjuova nixt ni muk po polsku pšemuvič, bo by zapuacių kara* Purda Olsz, *tak on pšemužuu: nixt nič he muži, to wojujem az do ostatňego xuořpa* Jabłonka Nidz, *te francuske nažiska to česko pšemóžic* Gietrzwałd Olsz; ●● **a)** «użyć danej nazwy» O Szcz: *jenacěj he, jeno nođi, casem še pšemóyi goléňe albo jek, ale to rixtk jeno nođi so* Lipowo O gm. Waplewo; **b)** «wydać głos»: *čoś ma xčauo brać – mówi – tšasem to krókřo w uęp, uno pšemówiuo: eee* Gietrzwałd Olsz; **c)** «przepowiedzieć»:

pošet jeden sũuxać jak byduo beńže muvić, pšemuviu co jutro našego pana vyvézem, co umže – i umer Opaleniec Szcz; 2. «wygłosić przemówienie» Olsz Szcz: *przemówił do ludności Piotrkowa i to barzo do serca, o polskosci* Klon Szcz, P 5, 26. KS

przemówić się «pokłócić się»: *to te grabzie, co złamał, trochę się przemózili* Tuławki Olsz, KF. JS

przemyc ogp: *przemuleś sobie zęby?* Tuławki Olsz, KF. UDK

I. przemykać «przesuwać» W, SWarm 124; **będzie przemykano** «przesuwa się, przeciąga się»: *ta zuma [zyma, «lina do podtrzymywania niewodu»] še okronca, to tak beńže pšemikano, pšes caue jeźoro cõngno* [o łowieniu ryb pod lodem] Grabowo Mrąg. KS

II. przemykać (Z + lit) W; «przełykać»: *gduć, gže še pšemika* Łęgajny Olsz.; por.

II. pomykać. KS

przemykać się (Z + lit) W Giż, psn; 1. «przedostawać się gdzieś, zręcznie omijając przeszkody, też: przekradać się» W i bl: *Hej, chto tam za płotam Tak sia przymyko?* psn Stef II 57; 2. «przesuwać się?»: *kole vozu to skrènta, co tak še pšemiko* Skop Giż. KS

przemylić się «pomylić się»: *Proszę was, moi mili przyjaciele, Żebyście mi nie podziwowali wiele, Gdybym się w czym cokolwiek przemylił, A wam nie dosyć sławy przychylił* oracja, Wisła IV 801. UDK

przemysł «przetwarzanie; produkcja»: *potèm kartofle bèdu do pšemisuu: z nèx biże placki te kartoflove robýune, biże kartoflovã munka s nìx robýuna* Bzury Pisz, UAM, *to ñau abo snurek, abo ñiż ze lnu, a zyuka pšisua kouo tštżeści lat, to byua zwykua zyuka pšemisuu fabrycnego* Zgon Mrąg. KS

przemysłać; formę hasła powtórzono za KF; «rozważać w myślach, zastanawiać się (dk?)»: *przemyslałem to już parę razy* Tuławki Olsz, KF. KS

przemyslić «rozważyć w myślach, zastanowić się»: *ja muszę sobie to wszystko dobrze przemyslić* Tuławki Olsz, KF, *tam te słowa nie tylko przeczytał, ale i dokumentnie przemyslił* GazOlsz XXIX 14. JZ

przenamawiać «namawiając, przekonywać do czegoś»: *po otdaże še rozpočeuu zara dužo kũutnia, bo jo [dziewczyne] stara matka pšenamažaua do tego* N Kaletka Olsz. JZ

przeniemczyć «przerobić na wersję niemiecką»: *Strašepški to polski tituu – to go pšemñemčyli: Štrawe* Gietrzwałd Olsz. KS

przenieść (Z + lit) W Pisz Olc, psn; fut 1pl *przeniesiewa* W; 1. **a** «niosąc kogoś, pomóc mu pokonać drogę lub przeszkodę» Resz Olc i bl: *i prošiuu zafše, zeby jo ktoš pšes to jeźorko na plecaž pšenus* Jurki Olc, *Jašku, Jašku, ściérne złoto, Przenieśże mnie bez to błoto!* psn Stef I 167; **b** «umieścić gdzie indziej» W: *jednego dna zešli ša luže pši košćele i rezõ s šoutisam, jekbi tan košcõu pšenešć na lepše mñeisce* Gryźliny Olsz, Stef JPW 14, *przeniesiewa tę ławę na jensze mniejsce, bo tu zawãdzã* Tuławki Olsz, KF; 2. «przewyższyć pod jakimś względem»: *jek krulova Sabi pšyježaua mundrošć* «ogłondać Salomonovo, to mužiua: pšenusueš to sũave, o kturym sũasaua Jagodne Pisz; 3. «wytrzymać, znieść, ścierpieć»: *ni mogu pšes serce pšenešć, že [...] ni ma nikoguj* Ługwałd Olsz; **przeniesiony** im. bier. w zn «przesiedlić»: *i tutaj byli ludzie ze Ślõnska przeniesione* Barczewko Olsz, PorJ 51, 5 s. 28. KS

przenieść się (lit) W; «zmienić miejsce stałego pobytu, przeprowadzić się»:

● żart. *kiedy dla dziada poszła „na górę” po mąkę, dziad wyjął mięso z garnka do torby.*

Gospodyni wracając z mąką pyta się: „Dziadku, co też tam nowego słyhać?”. „Nic tak, pani, jeno Gąsiorowski z Garnkowa przeniósł się do Torbowa” W, Bar 139. KS

przenigdy (P) Olsz; ekspr «nigdy»: *byłem niejako przewodnikiem tego ludu, który swój głos za Polską oddał i ja miałem go opuścić i umknąć do Polski* przenigdy Dywity Olsz, P 4, 27. KS

przenijść zob. **przejść**.

przenikać psn; przen a) «przedostawać się na drugą stronę czegoś» bl: *„Ujrzałam z daleka siwego konika, do mojej matuli serce me przenika* psn Sob 30; b) «przeszywać na wskroś, przejmować» bl: *zol serce me ściska i ból je przenika* psn Sob 30. KS

przenny zob. **przedni**.

przenocować (Z + P + lit) W Szcz Pisz Ełk Olc, psn; praet 1pl *przenocowalim* Pisz; 1. «znaleźć nocleg poza domem» W Szcz Pisz Ełk Olc i bl: *śli i víželi šfatyo v leše še šfećiuo, tam χćeli pšyś i pšenocovać* Borki Wielbarskie Szcz; 2. «przyjąć kogoś na nocleg»: *Idzie descek i chmurka, przenocuj mnie Emilka. Nie moze cie nocować, byś chciał ze mną sigłować* psn Mał I 19. KS

przenocować się (P) Szcz, psn; praet 1pl (*my*) *się przenocowali* Szcz, cond 1pl *bym się przenocowali* Szcz; «zatrzymać się na nocleg poza domem»: *i nas poproszyła do siebie, zebym się przenocowali, bo tu na dworzu nie mozem byc, bo nas te tu Ukrajcy okradnąm* Klon Szcz, P 5, 51, *Tylo jo sie nocke przenocuje I nazajutrz dziecie przepozije I pude z nim do niego* psn IS LIX 218. KS

przenocowanie (Z + P) Szcz Mrąg; forma rzeczownikowa czas. **przenocować** w zn 1: *vibrāuem še z mojem ^uojcem starym do baraki (najmńotu), kturo p’ši b’žegu vystaviu sobe do pšenocovańo, abym kusovnikuf p’ši jix obuovax zuapsiu* Zgon Mrąg. JZ

przenosić (Z + P) Resz Szcz; fut 2sg *będziesz przenosił* Resz; a) «niosąc kogoś, pomagać mu w pokonywaniu drogi lub przeszkody» Resz: *φ ty žeće nie ma mostu, to ty jesteś mocny, to ty benzęś te luże pšenošuu* Rasząg Resz; b) «niosąc, dostarczać w wyznaczone miejsce»: *to byli do dwóch małych chopcow po lat 14 i ci chłopacki przenoszyli korespondencję, wszelkie listy zaufania, brusurki na teren plebiscytowy* Klon Szcz, P 5, 32. KS

przenosić się (Z + lit) Olsz Pisz; fut 2pl *będzieta się przenosić* Olsz; «zmieniać miejsce stałego pobytu, przeprowadzać się»: *p’šenošini, to jak brutka še p’šenoši do brutkana* Dąbrówka Pisz. KS

przenosiny plt (Z + lit + SWM VIII) Olsz Nidz Giż Pisz, Kult MW AS, Szyf ZOW II; «uroczysta przeprowadzka państwa młodych do nowego mieszkania»: *po veselu su pšenošiny – kedy brutka iže v dom χuopa* Gietrzwałd Olsz, ● *luže s Plusk povilatuvali, i ša pšiglondali, i možili, že to diābui pšenošini majō* Gryźliny Olsz, Stef JPW 10. KS

przeńść zob. **przejść**.

przeobdzować (lit) W, **przeobzować** (Z) Resz; praet 1sg (*ja*) *przeobdzowała* Resz; «uwiązać w innym miejscu»: *krovi sū guodne, tšeba iyx pšeuobzovać* W, SWarm 124, *koūo čpartej to iže tš pše*obzovać* [krowę] i *tedi muši tak χožiť až do żečora* D Wólka Resz. KS

przeobzowywać «uwiązywać w innym miejscu» Mrągowo. KS

przeor psn; «zwierzchnik klasztoru»: ● *Nie brak ci mi doktora, Doktora, doktora, Tylko ksiendza przeora, Ksiendza, ksiendza przeora* psn Gęb II 106. KS

przeorać (Z + lit + SWM IX) OWMzach Pisz Olc i bl; fut 1pl *przeorzewa* Olsz; **1.** «przeciagnąć pługiem po całej powierzchni, też: zorać ponownie przed siewem» WMzach Pisz: *odũuk, za pare lat go pšeorže i beže zboze* Wykno Nidz, *kedy jãžina bežže šećona, to mňauko pšeorac* Kobyłty Szcz, *še na žime z^uože – žosne pšeože ješće ros* Rzeck Resz; **2.** «przeryć pługiem, rozorać» Olsz i bl: *pšeuorać bruzde* Wipsowo Olsz, SWM IX s. 60; **przeorany** (Z + lit + SWM IX) O Olsz Szcz Pisz Olc; Nsg n -o O Olc Pisz, -e O Olsz; im. bier.: **1.** w zn 1 Olsz Pisz Olc: \diamond *tedi bežže pšeorane, ubronowane dobže* Wygoda Olsz, \sim *potem na žosne byže zbronovano i pšeorano esce ros* Kiliany Olc, KN IV 306; **2.** w zn 2 O Szcz: *rozgon – to taki rovek pšeorany pšes pole* Kobyłty Szcz. KS

przeorka «poprzeczna orka przed siewem» Wipsowo Olsz. KS

przeoruwać, przeorywać (Z + lit + SWM IX) Olsz Szcz Giż i bl; -uw- Olsz, -yw- Szcz, SWM podaje uogólnioną postać *przeorywać*; **1.** «przeciągać pługiem po całej powierzchni; też: orać ponownie przed siewem» Olsz Szcz Giż i bl: *nie brãkujesz juž drugi rãž ten kawãł pod lasem pzeoruwać* Tuławki Olsz, KF, \bullet *tako sosko to še pšeoruje již, napsut jesce bendo brõnowane* [o okopywaniu kartofli] Skorupki Giż; **2.** «ryć pługiem, rozorywać» bl, SWM IX s. 59. KS

przeorywka (Z + SWM IX) Olsz Szcz Mrąg i bl; «głęboka orka przed siewem» lok. jw.: *pšeorõpka, a tem jo pobronuje i rosšewa, co za zboze oxote mo* Pustniki Mrąg; $\bullet\bullet$ «orka w poprzek skib»: *popšec^u orać, pšeo^uoryfka* Pasym Szcz. KS

przepadać (Z + lit) W Szcz Pisz Olc, psn; **a**) «o zwierzętach: zdychać, padać» Szcz Pisz Olc: *pššepada na fšo žęžyna* Różyńsk Wk Pisz, *kone pššepadali* Imionki Olc, [len] *buų zamocuni v ježoro abo v bagno, bo v ježoro to buų zakãž, bo rbi pššepadali* Kałęczyn Szcz, UAM; **b**) «o człowieku: umierać»: *Lezy zyd na desce, a przepadać nie chce* Trzonsa brode, *kiwa nogo, podskocyłbi jesce* psn IS XVI 62, przs. w *biedzie tłusty opada, chudy przepada* W, Bar 137. UDK

przepadlak (Z + SWMc) Mrąg Pisz; «o chudym, chorym lub mizernym człowieku (odp. na pyt. kwest.): *žudoba i pššepadlak, kedi us cale marni* Polska Wieś Mrąg. UDK

przepadnąć, przepaść (Z + P + lit) OWM, psn; *przepadnąć* Olsz, *przepaść* W; **1. a**) «o zwierzętach: zdechnąć, paść» O Olsz M i bl: *krowa pššepadũa abo upadũa; kõň zdeχ i jinne stpožeńa zdeχũy abo še steraũi; špĩña še steraũa abo tez zdeχũa* Jabłonka Nidz, *kõň, pjes, kot pššepat* Pieczarki Węg, *čuówek zdeχ, a kokos pššepadũa* Mrągowo, *zdeχñe cwožek, pššepot kuň, pscoua pššepadñe* Orzechowo Ełk, *zwiš to pššepat* Mrągowo; **b**) «o człowieku: umrzeć» W i bl: *Lowisko, Lowisko [= Luizko], Fric i Mina w grobie, Bogu dziek, Bogu dziek, co przepadli obie* psn IS DXCVII-XVI 70, przs. *nim tłusty opadnie, chudy przepadnie* W, Bar 137, \bullet *przen došć, došć – woła* Michałek, *bo przepadna łod śniechu* ib 104; **2.** «zniknąć, zawieruszyć się; ulec zatrąceniu» Olsz Nidz Giż i bl: *gdzie ten Alojz znowu przepadł?* Tuławki Olsz, KF, *fšisci začeli ša uogłõndać i skšĩña zarãš pššepadũa* Gietrzwałd Olsz, Stef JPW 4, *A kiedy ja w boju padnę, To mię moj buziak przepadnie!* psn, Wisła III 15, przs. *Michałkowe sianko, Marcinkowe żytko, to przepadło wszytko* Brąswałd Olsz, Zient Wieś 202, \bullet *Idž ty czarcie precz łode mnie* Przepadnij ty w luszko ziemnie psn IS XC 311; **3.** «zużyć się, zniszczyć»: *jak deski pššepadno, mušo je popražac* Ruś Mł Olsz, *takã buųa zamšowa, to starše kobety na nežełe nosiłi – to taki zamš buų, jak to desc dostaũo, to zarãš pššepadũa* [o chustce z frędzlami] Wykno Nidz; **4.** «nie dać oczekiwanych rezultatów»: *plebyszcyt pššepad, bo to niebył*

plebyszcyt tylko komedije Szczęsne Olsz, P 2, 18; **przepadnięty** im. bier. w zn 1a: *nò a su i potèm prošoki, co ñe žijò, co juš pšepadñente su v bžuxu, no to muši juš go na strune vžuć* Kajkowo O, UAM. KS

***przepadywać** impers «padać od czasu do czasu»: *zele ñi ma mlika añi masua; kedi pšepaduje to lepszi* Cybulki Giż. KS

przepadzisto «kiedy padają przelotne deszcze»: *to kedi pšepażisto jest i ćepuo, to zboze rošne i trawa rošne* Paprotki Giż. UDK

przepakować «spakować od nowa»: *musiwa tę pakietę przepakować, bo nie przyjnëli ji na poczcie* Tuławki Olsz, KF. UDK

przepalać się «ulegać zniszczeniu na skutek długiego działania ognia lub wysokiej temperatury»: *pšekarñik – to jest ñebo, ñebo še pšepala i ta cegua us upada z ñeba* Siedliska Giż. JZ

przepalanka «o wódce gotowanej z miodem lub cukrem»: *wobec tego podaje im się teraz wódkę nie, jak poprzednio, w miskach, lecz zmieszaną z miodem – w butelkach, jeżeli jej nie trzeba teraz dopiero gotować i mieszać z miodem; trunek taki nazywa się przeparlanka [sic!] bl, Wisła VI 785.* UDK

przepalić (Z) Olsz Mzach, psn; **1.** «mocno wysuszyć»: *jak zžoże puytko, to muši pocekać, to suòno troxe pšepali, desc pšyže, to troxe zgñije to co za^orane, a potem ^ože guemboko* Kobuły Szcz; **2.** «trochę napalić w piecu»: *jakby rora buua tlo, to by še pšepaluuo* Butryny Olsz; **przepalony** (Z) Olsz Nidz, psn; Nsg n -e Olsz, praet z podm. uogóln. bez słp. Olsz; **1.** «zniszczony działaniem ognia lub wysokiej temperatury»: *kawau kañeña specjalnego i smata pšepalona* Jedwabno Nidz; **2.** «o wódce: gotowana z miodem lub cukrem» Olsz i bl: *Na nim kryształowa szklanka, Przepalona w niej gorzałka* psn, Wisła VII 90; **3.** «nagrzany ogniem i żarem do odpowiedniej temperatury»: *pšegarnoń košorem, patšec czy pšepalone, fsažić xlip, putorej gožiny i dobre* Purdka Olsz. JZ

przepalić się (Z + lit) OW Gołd; **a** «ulec zniszczeniu na skutek długiego działania ognia lub wysokiej temperatury» OW: *te gliñane garce na tēx drebžinkax to tēz duugo ñe tšmaui, bo še pšepaluuy* Lipowo O gm. Waplewo, *v lampše pšepaluua ša kruška* W, SWarm 69; **b** «zostać poddanym działaniu wysokiej temperatury»: *jek un [ugór] pšepali še, to bēže popšec poorano i tedi pšidò ožimka viorane* pow. Gołdap, UAM. KS

przepasac (Z + P) Olsz Mzach Pisz, psn; «ciasno owinać w pasie, opasać» Olsz Nidz Pisz: *pas to pšepasac, tšos do pšejenzy* N Guty Pisz; **przepasany** (Z + P) Olsz Szcz, psn; Nsg -e bl; «ciasno owinięty dookoła czegoś»: *co do drudzby, to na konu ustrojony we kwiat kon i drudzba, mniał jeszcze szeroką stążkę przepasana przez ramnie i prowadził naprzod modych* Klon Szcz, P 5, 65, *no i tedy i tego kšiza na ten koñec, take okrongue kouko i so prowoski pšepasane, žeby ta tretka šua* Skajboty Olsz. KS

przepasac się «ciasno owinać się w pasie, opasać się»: *še pšepase xuoop, kedy ñe ma šelkuf* Kożuchy Pisz, *pasek, ten co menšcizni noso, tak še pšepaso paskem* Ryn Giż. KS

przepasywać się (Z) Szcz Pisz; «ciasno owijać się w pasie, opasywać się»: *pas to ten tutaj, co še mensczyzny pšepasujo* Szczytno. KS

I. przepaść «głęboka rozpadlina, urwisko»: *Dziewczyzna blondina, jasne włosy miała, Stoi nad przepaśció, czeka zmiłowania* psn IS XCI 314. UDK

II. przepaść zob. **przepadnąć**.

przepatrzeć 1. «przejrzeć dokładnie, szukając czegoś»: *błędy mojam pisaniu proszę przepatrzeć* Stryjewe Resz, P 1, 8; **2.** «nie zauważyć, przeoczyć»: *co to ndlepsy bi nic nie robzili, tylo gádali i brali trojáczi. Kiedy gospodárz juź tégo przepatrzeć ni móg, łodezwól sia: – Chłopczy, choc po trzy, kiedy nicht nie patrzy!* [o układaniu dachówki] W, Stef OK 36. KS

przepazorować zob. **przepazurować**.

przepazurować (Z + SWM IX) Olsz; *-pazo-* Olsz; «spulchnić glebę kultuwatorrem»: *kultuwatrować abo pšepazorować* Butryny Olsz. UDK

przepchać «pchając, zrobić otwór w czymś zatkanym, udroźnić»: *rura się zatkała ji ni moge ji jekoś przepchać* Tuławki Olsz, KF. UDK

przepchać się «pchając się, przedostać się przez coś»: *nie mógem się przepchać do cugu; tak buło pełno* Tuławki Olsz, KF. UDK

przepchnąć; fut 1pl *przepchniewa*; «pchając, przesunąć»: *może przepchniewa ten wóz trochę dali, cobym móg mojem wozem tam przejechać?* Tuławki Olsz, KF. KS

przepchnąć się (lit) Olsz; «pchając się, przedostać się przez coś»: *buŋo tam tile gošći, že ša trudno buŋo pšepchnónć* Butryny Olsz, Stef JPW 38. UDK

przepędzić «zmusić kogoś do oddalenia się, wypędzić»: *jek fica kavãu kostora, to ća tu zarã pšepanza* W, SWarm 66. KS

przepiecie psn; forma rzeczownikowa czas. **przepić:** *U Polaka dobre zycie Dał ni toler na przepsicie* psn IS XCVI 174. UDK

przepić (Z + lit) O Olsz Mzach Mrąg Giż Ełk, psn; «wydać lub stracić, pijąc wódkę»: *jek ja še ozeńiua, to dostauam takego xuoŋa zaruoŋa, ten co pšepenzje zarobiu, to pšepšiu fšo* Mrągowo, *co s tégo, kedı čuovjek – nie? – žišoj zarobji, a puŋže za puu gožim i juš juš pšepjije tó marke* Kajkowo O, UAM, *przepiulem woły na gorzalecce* psn, Wisła III 579. KS

przepieprzyć ogp: *Nie psieprz, Psiotrze, psieprzam zieprza, Bo przepsieprzysz, Psiotrze, psieprzam zieprza* psn Stef RD 30. UDK

przepierać się (Z) Olsz; «kłócić się, spierać się»: *żisaj še pšepšerom* Giławy Olsz. UDK

przepijać (Z + lit) Olsz Szcz Mrąg, psn; «wydawać lub tracić, pijąc wódkę»: *przepšijász twój zãrobek, a my ni mãwa co w gamek włozyć* Tuławki Olsz, KF, *to lepsi tym lużom co pšepijali grunta, pšezerali i teros w žimi lezo jek i te co šparowali* Dobry Lasek Mrąg. KS

przepiłować «przeciąć piłą»: *taki starušek mi pomuk pšepšiuovać to grupše* [drewno], *a to tnejše to samam popšepšiuovaŋa* Dłużki O, UAM; **przepiłowano** z podm. uogóln. Dłużki O, UAM. KS

przepiór «ptak przepiórka» bl, Kolb 611. UDK

przepióreczka (lit) W, psn; hip «**przepiórka**»: **1.** w zn 1 bl: *Jaskuŋečka ože, a pšepšurečka pogaña, Ne opuščaj žefče pšersęgo koŋaňa* psn; **2.** w zn 2: *pšepšurečka* W, SWarm 109. KS

przepiórka (Z + lit) WMzach Pisz, psn; **1.** «średniej wielkości szary ptak łowny, coturnix coturnix» Mzach Pisz i bl: *pšepšurki to tis, ona na polu jest, ona buro wıglonda* Występ Szcz; **2.** «o biedronce» W Szcz: *xšonscek, taki xšonscek maui – pšepšurka* Romy Szcz. KS

przepis «zarządzenie wydane na piśmie»: *pšepizi biu na سعی, za gęste ne mogu bć, bo za drobne rbi* [by wpadały] N Wieś Ostródzka. KS

przepisać (Z + P + lit) OWMzach Giż Pisz; **1.** «urzędowo zmienić formę nazwiska» W Nidz: *jo ne dom pšepisać, moje rożice tak se nazivali i ja i hež se robzi co xce z noma Biesowo Resz, řsynže ne mogli wymuwić tego sřowa Olseski i wypřisać riřtik, tak on muřu: mamuřu, ja se dem pšepřisać, toćem pozwořiu* Natać Wk Nidz; **2.** «przekazać swoją własność innej osobie w sposób przewidziany prawem» Olsz Szcz: *to ja bim řcau na nego dać pšepisać, řus tile lat řeska* Narejty Szcz, KN II 61; **3.** «nakazać, ustanowić»: *Pan Bók te řjare přšepřisař* Giętkie Pisz; **przepisany** (Z) Olsz Giż; «na podstawie decyzji urzędowej»: **a)** «skierowany, posłany»: *a tamem biu, řpokoju, biu pšepisani z řasta do řasta, na practm byu, řestunkim budovali* Sucholaski Giż; **b)** «określony, nakazany»: [szosy] *majo pšepisano řerokość: z Gryřlin do Butryn řeveć metruř řřyřści centymetruř* Gryřliny Olsz. KS

przepisać się «urzędowo zmienić»: **a)** «formę swojego nazwiska»: *przy objeřdzie kolędy przez księdza z Olřty Pawłowicza (ktory się póżniej na Pawlanckas przepisař) zaprosilem go i do mojej izby na řklanka herbaty* Dywity Olsz, P 4, 50; **b)** «swoją przynależność narodową»: *pořeřař: v řemčex jest lepi, dostařeće vinadgrořeřie řelke, pšepiřće se do nas* Stanlewo Resz. KS

przepisanie forma rzeczownikowa czas. **przepisać** w zn 1: *ja ne dař řadnego pšepřisana, muj řojćec se naziwař tak, muj řadek se naziwař tak, ja řostane to samo* Gietrzwałd Olsz. UDK

przepisować (lit) Olsz, psn; formę hasła powtórzone za KF; «pisać to samo jeszcze raz, sporządzać kopię, przepisywać»: *nie brakujesz tego drugi řař przepisuwać; je ři tak dobrze* Tuławki Olsz, KF. KS

***przepisywać się** «urzędowo zmieniać swoją przynależność narodową»: *ja im otpořeřař: ja jest Polakem i se ne pšepisuje do innyř, ja tlo ros se urořiu Polakem i řce uřerać* Stanlewo Resz. KS

przeplatać (Z) Nidz Giż, psn, **przepletać** (Z + lit) W Szcz Giż, psn; **1.** *przepletać* «układać na przemian» W: *osnowe se zdyjma i se pšepletać muři, co se ne splõnta ta osnowa* Klebark Wk Olsz; **2.** «poruszać na przemian nogami»: **a)** *przepletać* «wprawiając w ruch pedały w warsztacie tkackim» W Szcz Giż: *tkačka pšepłetać nogami te cepi, a řenřkõma řiskã řõunek i pšibřiuã břiduruami* Brąswałd Olsz, Stef JPW 48; **b)** *przen* «przemieszczając się szybko w tańcu lub w chodzie» W i bl: *A nogami przeplatać A řekõma przykiwać A loćzõma spõgladać* psn IS XXVI 97, *stari Alsařter řeřće řvavo pšeplytać nogami* W, SWarm 124; **przeplatany** im. bier. w zn 1: *kõbel ze řumu tak pšepłõtane, kobbyařka* Sucholaski Giż, *to byřo uplećõno i s křatarami tak byřo pšepłõtane* [o wieńcu dożynkowym] Frąknowo Nidz; **przepletając** im. wsp. w zn 2b: *Auf der grünen Wiese, Gdzie leży zajõnc, Mit den kleinen Füřschen Tak pšepłõtajõnc* psn Stef II 121. KS

***przeplatować** «przeprasować»: *přut to ja wařkõwařa na wařku, teras to řartuři pšepłatujõ* Frąknowo Nidz. UDK

przepleć; formę hasła powtórzone za KF; «wyrwać, usunąć chwasty»: *przepsielę jeszcze tę marchew* Tuławki Olsz, KF. KS

przepleść «nagadać głupstw, napleść»: *Zona lada co przeplecie, a nobardzi przy bankiecie Jek swõ głõwko naleje, to plecie same dzieje* psn IS LVII 211; **przeplecio-**

ny im. bier. w zn «ulożyć na przemian, poprzekładać»: *motowë"zek, to jek pasmo byuo peune to pšepłęcuno* Szczytno, *◇ bënže pšepłęcōne mocnym prowoskem* Bredynki Resz. KS

przepletacz (Z + SWM IV) Giż; zwykle pl «listewki w warsztacie tkackim przeplatające nitki osnowy»: *pšepłétace – to su dwa ćeñuxne klepuski* Ryn Giż. KS

przepletać zob. **przeplatać**.

przeplety «pedały w warsztacie tkackim» Popowo Sałęckie Mrąg, SWM IV s. 137. UDK

przeplacenie; fraz *nie do przeplacenia* «o czymś bardzo drogim, niedostępnym»: *saradela tak jek kōńcína: jek še uobroži, to tãń, jek ji ni ma, to ne je do pšepuaceni* Łęgajny Olsz, Stef JPW 63, *drošše – mocno droge, ne do pšepuaceni* Gryźliny Olsz. KS

przeplacić 1. «zapłacić zbyt wiele»: *kupsiulem krowę, alem pewnie przeplaciul, bo doji tlo na trzy cycki* Tuławki Olsz, KF; **2.** «utracić w wyniku czegoś, przyplacić»: *Ach mój Boże, mocny Boże, przyjdzie wianek stracić, A za czepek, co w komorze, wolnością przeplacić* psn IS LI 190. KS

przeplukać (Z) Olsz Nidz Pisz; fut 1pl *przepluczewa* Olsz; **1.** «splukać, wyplukać» Olsz Nidz Pisz: *muši vodi zastayžec, tu vode osolić letko, trože cibuli i ribi še trože pšepuuce, bo casem so za suōne* Nowe Borowe Nidz, UAM; **2.** «przeprać»: *zdyjnił dziś zieczór koszulę ji unterōzy, to ci przepluczę* Tuławki Olsz, KF, *napšut zrobiva ogeń i zagževa vody i rozmonciva proškem, bez noc v vože, na drugi žen to je letko duōnamı pšepuuceva* Gady Olsz. KS

przeplynać (Z + lit) Szcz Giż Olc i bl, psn; «płynąc, przeprowić się przez wodę»: *z Oruowa pšes pušce krowy pšegańajo i tu pšes řeke pšepuynę* Kowale Oleckie, *otmēnt – zawdy še krenći, lixi rybak ne pšepuynę bes to* Mącice Szcz; **przeplyniony** im. bier. w zn «minąć, upłynąć»: *Po przeplynionym czasie Wróciemy się stamtąd zasię oracja, Wisła* VII 89. KS

przeplýwać «płynąc, przeprowiać się przez wodę»: *tutaj na tym nějscu pšepuynawo jeleńe, žiki* Jabłonka Nidz. UDK

przepowiadacz «jeden z wiernych powtarzający na głos wersety modlitwy lub pieśni»: *w tem zanucil ojciec Jakub swym miękkim głosem, nie za wysoko, nie za nisko, boć był przepowiadaczem przy ofiarach i solistą w godzinkach* W, Bar 56. KS

przepowiadać (Z + lit) Olsz, **przepowiedać** (Z + lit) W, psn; **1.** *przepowiadać, przepowiedać* «powtarzać na głos dla innych wiernych wersety modlitwy lub pieśni (dk?)» W: *bo to taki wyraźny głos, to pewnie ten dzielny śpiewak, Jan Bema [...]* *przepowiada* St Kaletka Olsz, Leng 77; **2.** *przepowiedać* «powiedzieć, co będzie w przyszłości, zapowiedzieć» W, SWarm 124; **3.** «wygłaszać tekst (dk?)»: *fšistko co pšepowēdali* [na zebraniu], *byuo ślične, špševali, na ostatku byua zabawa* Purda Olsz; **przepowiadany, przepowiedany** im. bier. w zn 2: *tedi řel'i tutej po mojego žehńca zajść i po córke, a mńe byuo to pšepowadane, mńe byuo "opowadane, že řcō pšujść tutej do mńe* Butryny Olsz, *Miasta, fortece w gruzy rozsypane Wszystko sie spełnia, co przepowiedane* psn IS LI 189. KS

przepowiadka (Z) Mzach Mrąg Giż Pisz, psn, **przepowiestka** (Z) O; Gpl -ów Szcz; «bajka, opowiadanie, legenda lub anegdota, też: o przysłowiu»: *bajki, pšepożastki možo tēs* Polska Wieś Mrąg, *mama nam pšepowēdywaua tako pšepowast-*

ke Nidzica, *to jesce stare pšepovastki, luže povedyvali, ze gže to [jemioła] rošne to tam jes skarp zakopany, ale to nepravda, to jes choroba na ževé Frąknowo Nidz, ten miñister byu zui na tego gbura, to vžun tako pšepožastke požežau, co u nasego najašnejsego Frica po obježe jeden drugého v gembe bije Jagodne Pisz, pšepožastka: do Gót ne guót, do Gromñic ne ma nič Łatana Mł Szcz.* UDK

przepowić (P) Olc, psn; «przewinać»: *Raniusieńko wstała, dziecie przepoziała I rzewnie zaplakala psn IS LIX 218.* UDK

przepowiedać zob. **przepowiadać**.

przepowieduwać (lit) W, **przepowiedywać** (Z + lit) Olsz Nidz; **1.** «powtarzać na głos dla innych wiernych wersety modlitwy lub pieśni»: *f káždi uošezé buu χtūs, χto pšepožeduvau pácýže abo pšesni ne znane na pamñać W, SWarm 124, dobry śpiewak głośno „przepoziedywał” St Kaletka Olsz, Leng 76; 2.* **przepowieduwać** «mówić, co będzie w przyszłości, zapowiadać» W: *já ci przepozieduję, co to się lichó skonczy Tuławki Olsz, KF; 3.* «opowiadać»: *mama nam pšepovedywaua tako pšepovastke Nidzica.* KS

przepowiedzieć «zapowiedzieć? przemówić?»: *φeltmaršal pšepožé co ma še stać, φaltmaršal pšewoži w arñiji Grabowo Mrąg.* KS

przepowiestka zob. **przepowiaстка**.

przepracować (Z + lit) Olsz; «spędzić jakiś czas, pracując»: *jakem rok pšepacovau, pojexau nazat do Vesfal, tom pracovau dali f kopalñi, aš jak žitler nastau N Kaletka Olsz.* UDK

przeprasować ogp: *przeprasujcie mi koszulę, bo się pognołła Tuławki Olsz, KF.* UDK

przepraszać (Z + P + lit) Olsz Mzach Pisz Ełk Olc, psn; **1.** «przyznając się do winy, prosić o przebaczenie» Olsz Mzach Pisz i bl: *a ón počuu jo pšeprašać i žebi óna mu pšebaću, co ón zrobiu i pošu nazat na tén majentek Gardyny Nidz, przepraszam barzo, napewno że się i dozo zapomnyło wpisac co wazniego, bo juz jest mój wiek stary i słaby wzork Klon Szcz, P 5, 59; 2.* «czasownik stosowany w zwrotach i formułach grzecznościowych» **a)** «towarzyszący zwrotowi do kogoś, komu się przeskadza»: *pšeprasam, podaūam pñože Szczecinowo Ełk, ● fraz przepraszac w nizuieñkie czoło* «grzecznościowy zwrot używany w oracji weselnej»: *Ej przepraszam i was panowie przydani, Któryście tu na tym weselnym traktamencie sproseni, Ej przepraszam was teraz w niuzuieñkie czoło, Abyście jėj usłużyli ostatni raz i wszyscy z nią poszli w około oracja, Sien 258; b)* «łagodzący odmowę lub zaprzeczenie»: *ne znam pañe, pšeprašam Wiśniowo Ełckie, pšeprasam pana, jus χiba kóñec Nidzica; c)* «łagodzący użycie słowa zbyt pospolitego» Ełk Olc: *to co na morže – pšeprasam – „on stoi f kandaže abo uañcuχ dūuği na syje Sajzy Ełk.* KS

przeprawić się; fut 1pl *przeprawiwa się*; «płynąc, przedostać się gdzieś»: *przeprawiwa się bez to jezioro bñtem, to bėdziewa mnieli bliży Tuławki Olsz, KF.* KS

przeprosić (Z + P + lit) W Szcz Mrąg, psn; imp 2pl *przeprošta* bl; «przyznawszy się do winy, poprosić o przebaczenie»: *žižiš Antūšek puače, pšeproš go i popužai po guñfce W, SWarm 117, Drewków ji narómbže, Wody ji nanosze, We dne jó pognėwom, Żeczorém przeprosze psn Stef III 112, ● Przeprošta chlebek, co by nie łodszed, Bo wy nie zieta, co to głód znaczy! psn Zient 28.* KS

przeprostka «**przeprośba**»: [przed wyjazdem do ślubu] *takó pšeprostke požeđau Kałęczyn Szcz, UAM.* KS

przepraszka (Z + lit) Mrąg; «o jakimś tekście rytualnym?»: *i un ziedziat rozmajite przeproski-i, cob-i un-i b'ili prijęte, bo mocno chodzili i stras-ili* [o zmarłych] Mrągowo, BMW 93. KS

przepróżba (Z) Pisz Elk; «część obrzędu weselnego, kiedy przed wyjazdem do ślubu panna młoda przeprasza swoich rodziców»: *pšeprožby: od jednego do drugiego chožili, jak obat skońčony to juš v'anek zdje'li* Elk. UDK

przeprowadzać się (Z + lit) W Giź; «zmieniać miejsce stałego pobytu»: *chłop nie lubziut sia przeprowadzać, ale jek mu żóna zaczęła gádać, że to pewnie wolá Boská, zgodziut sia nareście* W, Stef OK 21, *pšeprovaža še* [o pannie młodej] Upały Giź. UDK

przeprowadzić (Z + P + lit) Olsz Szcz Pisz, psn; «poprowadzić za sobą, wskazując drogę; też: odprowadzić» lok. jw. i bl: *Niemcy go wołali, ale jus było za pozno, bo juz go polski strazak pograniczny zabral pod sąm opekę i go przeprowadził do koszar na pograniczu i mie go oddal pod sojam opekę, ze jestem jego ojcem* Klon Szcz, P 5, 32, *nawróć trochę ten wóz, cobym tam móg kona przeprowadzić* Tuławki Olsz, KF, «*Ojćec nie [= mnie] daų fšažć [do jamy] Com še z nēm považou Co ja sfo najñilso Kävau pšeprovažuu* psn; **przeprowadzony** im. bier. w zn «przeciagnąć, przesunąć»: [płótno było] *pšiwóžzane na dole øest a tedi buųo do góri pšeprovažone; bes te m'iceñice* Gutkowo Olsz, *Käpy to jinakse – to byųy take tu dory i tu taka skóra i tedi byųy pšeprovažone te skory pšes te dury i to tak tšymaųo* Pogorzal Wk Pisz. KS

przeprowadzić się (P + lit) Olsz Szcz; «zmienić miejsce stałego pobytu»: *juž tu nie mneszká, przeprowadziut się do drugi zioski* Tuławki Olsz, KF. UDK

przeprowadziny plt; «uroczysta przeprowadzka państwa młodych do nowego mieszkania» Głodowo Pisz, SWM VIII s. 28. KS

przeprowadzka (lit) W; «zmiana miejsca stałego pobytu»: *mñeškañe* [u córki] *ñic nie bañže nájju koštovać: mito darmo, uopáu darmo, sfatųo darmo. Ale ja ša boja ti pšeprovački* Sząbruk Olsz, Stef JPW 7. KS

przepróbować euf. «wykorzystać»: *Nie ziérz chłopokozi, Choc jek nojlepszamu, Lón cia przepróbuje, Pozié dziesióntamu* psn Stef I 64. KS

przeprząść «przędąc, nadwerężyć»: *a ta curka mušaua zawdy pšušč, pšušč i pšušč, caųe sobe palce pšepšendųa* Butryny Olsz. KS

przeprzeć się; w temacie praet tylko -er-; «posprzeczać się (obj. KF)»: *siujsiedzi się przeperli* Tuławki Olsz, KF. KS

przeprzegać «zaprzegać na nowo»: *nie wárto kone przeprzegać, bo zará skoñczywa wozic* Tuławki Olsz, KF. UDK

przepust «kawałek pola omiñęty przy oraniu» bl, SWM IX s. 70. UDK

przepustka (Z + SWM II) Olsz Nidz Giź; **1.** «dokument zezwalający na przebywanie na jakimś terenie» Olsz Giź: *zarasem od majora Iwanof dostauem tako pšepustke do Rina na mojo wųasnošć* Ryn Giź; **2.** «dróżka wycięta w lesie, dukt» Nidz: *lešna droga abo vjazd v leše abo pšepustka* Więckowo Nidz. KS

przepuszczać (Z + lit) W Pisz; praes 1pl *przepuszczawa* Olsz; **1.** «pozwalać wejść, wjechać lub uciec» W, SWarm 124; **2.** «poddawać działaniu urządzenia zmieniającego skład czegoś» Olsz Pisz: *my pszepuszczawa mleko dwa razy bez centryfugę* Tuławki Olsz, KF; **3.** «darować winę, odpuszczać» W, SWarm 124; **będzie przepuszczano** «poddaje się działaniu czegoś»: *puųtla – ciste zboze bes puųtlo beže pšepuscano* Zdory Pisz. KS

przepuszczenie «miejsce w ogrodzeniu, przez które przepuszcza się zwierzęta»: *štaxšeti, ze štaxšét rozgarti, gže χudoba χoži a pšepuscēne to dro⁹gañi, abo pšejma* Skop Giž. KS

przepuścić (Z + lit) OW Pisz; **1.** «pozwolić wejść, wjechać lub uciec» OW Pisz: *ni mogę wāju przepuścić do cugu, bo ni mǎcie biljetu* Tuławki Olsz, KF, *jeden sin to jest kele Banu, to χcau nas nažežeć koχane rožice, ale χto že, cybi mñe pšepuščil'i* Lipowo O gm. Waplewo, [na polowaniu] *potum kšicu i muvu: a, tn go [lisa] pšepuščuu* Kajkowo O, UAM; **2.** «z przeczeniem: objąć swoim działaniem, narażając kogoś na stratę»: *v leše biyi zuožeje, nikogoi ñe pšepuščili, každěgo uokradli* Butryny Olsz, Stef JPW 39, *to je prǎvživi pokušnik, žadni žyřćini ñe χce pšepuščić* W, SWarm 116; **3.** «poddać działaniu urządzenia zmieniającego skład lub strukturę czegoś»: *po vidoiañu krůf pšesažuua zarǎ mlyko i pšepuščuuu go pšes centrifuga* W, SWarm 124, *z žaren moñka jest gruba, a jak χce lepšo, uatñejšo, to muši ješće ras pšepuščić* Tyrowo O; **4.** «darować winę, odpuścić»: *že mñe tak uoamaxlovǎu, tygo mu ñigdi ñe pšepušču* W, SWarm 124. KS

przepychać (Z + lit) W Nidz; «pchając, przesuwać»: *juž jem rǎz tę szafę popchnǎł, to ji drugi rǎz przepychać nie będe* Tuławki Olsz, KF, *to jak kedys w wouu orałi, to ñau taki grubi kij, to ón tak pšepiχau* [ziemię i zielsko z odkładnicy pługa] Bartki Nidz. KS

przepychać się (Z + lit) OW; «z trudem przedostawać się przez coś, przeciskać się»: *pšepiχǎu ša mñezi goščami aš pšišed do uóněgo brutkǎna* Butryny Olsz, Stef JPW 38, *potēm še pšepiχajo* [cieleța], *moze χturněgo cicka fcale χturni ne sse* Dłużki O, UAM. KS

przepychanie forma rzeczownikowa czas. **przepychać**: *ñe rǎpta takygo rumotu tam pšepiχañam myblůf, toć możeta to čiši robzić* W, SWarm 138. UDK

przerabiać (Z + lit) OW; **1.** «w odniesieniu do ciasta: wyrabiać» O Olsz: *f kopañce, f koricę pšerobzǎć χlep, obgulnoć* Łutynowo O; **2.** «zmieniać kształt, formę czegoś już zrobionego»: *ñagoži to pšerǎbzǎć take stare plůndri* W, SWarm 112. KS

przerachować «przelicyć»: *przerachuj jeszcze rǎz, czy sztymuje* Tuławki Olsz, KF; **przerachowany** im. bier.: *na co on mowił, že będzie potem na 6% przerachowane* Dywity Olsz, P 4, 31. UDK

przerachowanie forma rzeczownikowa czas. **przerachować**: *niestety tego przerachowania nie było i hypotecznej pożyczki nie otrzymałem* Dywity Olsz, P 4, 31. UDK

przerada; tylko -re-; «zdrada, niewierność»: *W Łolstynie na Łynie Stała sia przerada* Jedny dziewczynie psn Stef RD 51. UDK

przeradlić; tylko -re-; «obsypać ziemią rzędy ziemniaków lub buraków za pomocą radła» pow. Nidzica, SWM IX s. 67. KS

przeradzić psn; tylko -re-; «zdradzić, zawieść»: *Miłość dobra, ale zradna, nieszczęśliwy, kto się w nią wda. Ja się sama w nią podała, tych zaletków nie przebrała. Te zalety nic dobrego, przeredzǎ ta niejednego* psn, Kolb 246. KS

przerafować «w odniesieniu do ziarna: oczyścić»: *pšegradzić, a potem pšerafovać* [odp. na pyt.: Co trzeba zrobić, aby oddzielić wymłócone ziarno od plew?] Drygały Pisz. KS

przerajbować; pośw. tylko im. bier. «przetrzeć na tarce»: [ziemniaki] *te, co pšerajbowane – často kartopłowe abo muwil'i rejbanki* Mikołajki Mrağ. UDK

przerajtować (lit + SWM II) W; -rej- W; «przejechać konno»: *žolhryže pšerejto-
vali bes naš las* W, SWarm 124. KS

przerajtować się; tylko -rej-; «przejechać się konno»: *pšerejtuī ša troxa, heχ kūñ
he stoij caui žañ f stāñi* W, SWarm 124. KS

przerastać «rosnąć, stawać się wyższym od czegoś»: *georgiña, pyšny andžej – bes
puoti tak pšerasta i wiglonda* Stawiguda Olsz. KS

przerazić «przebić na wylot»: ● *žurož – drojg z uokem, kubeu požešiu i ftuociu
taki bal co še požešiu i uon pšeraziu ten kubeu* Pluski Olsz. KS

przerazić się «bardzo się przestraszyć»: *jednego razu, jek ludzie wstali, mocno sie
przerazili, bo prazie cala zies buła zasypana psiaskem* W, Stef OK 79. UDK

przerazenie «uczucie silnego lęku, trwoga»: *stanal burmistrz w przerazeniem, ze
pan Becker jest w domu, a mial być w Warszawie* Klon Szcz, P 5, 35. KS

przerąb (Z + SWM X) Szcz Ełk; Npl -ębie Ełk; «otwór wyrąbany w lodzie, prze-
rębł»: *pšerompš, zebi nauy riby povetše* Szczecinowo Ełk, *buuy bite pšerembē* ib. KS

przerzedzić; tylko -drzedzić; «przerzedzieć» W, SWarm 123. AW

przereda zob. **przerada**.

przeredlić zob. **przeradlić**.

przeredzić zob. **przeradzić**.

przerajtować, przerajtować się zob. **przeraj-**

przerębł, przerębła (Z + SWM X) O Olsz M; m Nidz Pisz i uogólnione w SWM,
f Giż; «otwór wyrąbany w lodzie»: *pšerymbel to kedy dure wibiješ* Kożuchy Pisz, SWM
X s. 47, *pšerembla pšed rbi* Wydminy Giż; por. **szczyrąbł**. KS

przerobić (Z + P + lit + SWM II, SWMp) OW Pisz Ełk i bl; **1.** «zmienić
kształt, formę czegoś już zrobionego, też: wykonać powtórnie» Olsz Pisz Ełk i bl:
jele razi mušau pšerobyć i mnejsi but zrobijć Bzury Pisz, UAM, *przerób to jeszcze rāz,
bo niedobrze zrobiuleš* Tuławki Olsz, KF; ●● «zmienić według swoich oczekiwań,
przekabacić» Olsz i bl: *lecz usiitunek ich, nas Mazurów na coš insze przerobić, będzie
daremnny* GazOlsz XXIX 17; **2.** «przepracować» W Pisz: *i pšerobili do pouudna,
dostali uobjat i stary Fric muvzi: no teras mušimy dalej vendrovať* Pogubie Średnie
Pisz; **3.** «opanować program nauczania» O Olsz: *on v jednym roku dva klasy pšerobiu*
Grabin O; **4.** «w odniesieniu do ciasta: wyrobić»: *benže kisać tšy gožiny, pšerobzi še
renkamni dixtovno, na boxanek tak še kulo* Purda Olsz. KS

przerosły «nadmiernie wyrośnięty»: *zamiast warzywa dadzą ci przerosłych korza-
ni* W, Bar 89. KS

przerósć «przerosnąć» W, SWarm 124. KS

przeróżny (Z) Mzach; «rozmaity, różnorodny»: *pšeruzne so robaki: muχi, žñija
to tyš robak strašny* Leleszki Szcz. KS

przerwa (Z + P) Olsz Mzach Pisz; **1.** «czas, w którym jakaś czynność nie odbywa
się, zwykle przeznaczony na odpoczynek» lok. jw.: *s pšerwani až do końca wojny licone
buo ošistko do wojskowex lat* Jabłonka Nidz, *w przerwach tanca bawiono się roznemy
opowiadaniemy krotochwinemy* Dywity Olsz, P 4, 14; ●● «pauza między lekcjami»: *ka-
rano dzieci jezeli w przerwach szkolnych rozmawiali po polsku* Gryżliny Olsz, P 3, 9;
2. «wolne miejsce, luka»: *Nižica to kedis abi uojki bil'i bes pšerwi* Nidzica. KS

przerwać (Z + P + lit) Olsz Mzach; **1.** «zrobić przerwę»: **a)** «nie pozwalając
komuś skończyć zaczętej czynności, przeszkodzić» Olsz Mzach: *pokazywał na tech*

arkuszach fotografie, cy mie ten sąsad zna dobrze, ale zem jem to mowę przerwał Klon Szcz, P 5, 54, ● *za śuuka ziażuu śa na podvōžu Paveu, χtōramu klepańe kosi pšervauo spšik* Sząbruk Olsz, KN III 214; **b)** «przestając wykonywać czynność przed jej ukończeniem»: *nā, musiwa przerwać naszą robotę, bo czas na łobziād Tuławki Olsz, KF; 2.* «rwać, przedzielić na części, rozerwać» Mzach: *i jak ja biyam tego barana, to kōń še zlonjku i uañcux pšervau i ućek i polećau na vzoske* Natać Wk Nidz. KS

przerwać się (Z) OMzach Giż; **1.** «zostać rozerwanym na części, zerwać się» Szcz Giż: *to kobzēta muśaua dać bacność cobi še nitka ņe pšerwaŭa i tako descke ņaua z durkańi* Szczytno; **2.** «o chmurze: dać ulewny deszcz (odp. na pyt. kwest.)»: *ariby še obuok pšervau* Łyna Nidz. KS

przerzywać; praet 1pl *przerzywylim*; **1.** «nie pozwalać komuś skończyć wypowiedzi»: *kiedy tak w nālepsze łopozieduje, żona mu przerywa: [...]* W, Stef OK 37; **2.** «przerzedzać rośliny zbyt gęsto rosnące, wyrwijając niektóre z nich»: *wczoraj przerzywylim runkle cukrowe* Tuławki Olsz, KF; **3.** «rwać, przedzielić na części?»: *A któż ci jo byńdzie przerywał Mój Janeczek mój kosiany konie pempiwiał* [«pętał»] psn IS XVII 482. KS

przerzadzać «czynić rzadszym» W, SWarm 124. KS

przerzadzać się «stawać się rzadszym» W, SWarm 124. KS

przerzadzić «uczynić rzadszym» W, SWarm 124. KS

przerzadzić się «stać się rzadszym» W, SWarm 124. KS

przerzcionek zob. **pierścionek**.

przerzec «odezwać się, przemówić»: *Z zielkięgo politowanio Tak przerzek do niego: Młodzianiaszku, skōnd ty jesteś, I co ty tak rzéwnie płaczesz* psn Stef III 107. KS

***przerzedzać, *przerzedzać się, *przerzedzić, *przerzedzić się** zob. **przerzadz-**

przerzucać (Z) Olsz Mzach Mrąg Pisz; praet 1pl *przerzucalim* Pisz; «rzucając, przenosić na drugą stronę czegoś» Mzach Pisz: *biya taka ciyka φ couńku i tem couńkem pšěžucali tam i nazat* Frąknowo Nidz; **przerzucany** (Z) Olsz Mrąg; im. bier.: ◊ *couńek – to tym couńkem beńże ta nitka pšěžucana* Nida Mrąg. KS

przerzucić (Z) O Olsz Nidz Giż; «rzucając, umieścić po drugiej stronie czegoś»: *jek ten čouńek pšěžuci to te bźidua pšebźije te pšenże do puutna* Redykajny Olsz, *skuat to jak z jednej strony pšěžucili i z drugej – bruzda* Mazuchówka Giż, *to deske pšěžuci i stecke ma* Gardyny Nidz. KS

przerzynać (Z + lit) Olsz Mzach Pisz Ełk; praes 1pl *przerzynawa* Olsz, fut 1pl *będziewa przerzynać* Olsz; «przecinać, przekrajać, rozrzynać» Olsz Szcz Pisz Ełk: *nus pšěžyna, *otkūadnica *otkūada, sośnik podżyna* Laski Wk Ełk, *nie będziewa tego bāłka przerzynać, bo może być troszczekę dłuższy* Tuławki Olsz, KF; **przerzynany** im. bier.: ◊ *caue zabudowańe to tertak, a gater to tam, gźe dźewo beńże pšěžynane na deski* Jabłonka Nidz. KS

przerznąć (Z + lit) O Olsz Mzach Pisz, psn; «przeciąć, przekroić, rozerznąć» lok. jw. i bl: *go vylozovau, prowozy mu pšerżnou i ostaviu go leżec* Smolonek O, *Łojciec przy stole stojoł, Łostrem nożem chłéb krajol I przerznól gardło* psn Stef II 106, *muśi šekero ućońć, zago pšeznońć* Występ Szcz; **przerznięty** (Z) Olsz Nidz Pisz; Nsg n -e Nidz; im. bier.: *kuń ma okrunjue kopito, a krowa ma kopito co pšeuamane jes, pšerźńente* Łajs Nidz. KS

I. przesadzać «sadzić w innym miejscu, też: wsadzać jeden po drugim?»:
*łunskiego roku drzewka te przesadzâtem Tuławki Olsz, KF, košur – kedy χlep pšesaža
i žar še wygarňe Gryzy Olc.* KS

II. przesadzać zob. **przecadzać**.

I. przesadzić (Z + P + lit) O Olsz Mwsch; **1.** «przenieść w inne miejsce, przemieścić» Olsz Węg Giż Pisz: *tedy podawałi nas na pracu do gospodażuf, do drogi budowaño, a potem pšesažili nas f drugi lađer Geri Sucholaski Giż; ●●* «w odniesieniu do roślin: posadzić w nowym miejscu» Olsz Węg: *flanci pšesažić Sołtmany Węg;* **2.** «przełożyć przez coś»: *to mūdode żežu, to majo take dūuge laski co pšesažo te fleki, ja to ñe žem jak to byo tkano Dobry Lasek Mrąg;* **3.** «przeskoczyć»: *łobaczyš, ja ten rów przesadzę Tuławki Olsz, KF; przesadzony* (Z + P + lit) O Olsz Giż Pisz Ełk Olc; Nsg -o Pisz, -e Ełk; **1. im. bier.:** **a)** w zn 1 O Olsz Olc: *una byua pšesažuna na řšy woski dalej, rozũuncune byuy dalej Olecko;* **b)** w zn 2 Giż Pisz Ełk: *dišel p'šyže tu pšesažony Gawliki Wk Giż;* **2.** «promowany»: *jek nie będziesz się łuczul, nie będziesz przesadzony do drugi klasy Tuławki Olsz, KF.* KS

II. przesadzić zob. **przecadzić**.

przesadzić się 1. «nadwerężyć się, zrobić coś ponad swoje siły (obj. SWarm)»:
uñ Ńa troža pšesažuuy pši tam nošaņu mñexũf zboža i terã kšiš go boli W, SWarm 124; **2.** «przeskoczyć, tu przen»: *jek beñžeće w Dorotowe to možeće še pšesažić na Gerta [Herta, nazwa wyspy] Unieszewo Olsz.* KS

przeschnąć (Z + lit) Olsz Szcz Mrąg Giż; «stać się suchym, wyschnąć»: *žešeñć [snopków] jek kto postaži, najwñencij žešeñć, to prenžej pšexñe Występ Szcz.* KS

przesiać (Z + lit + SDGW) W Szcz Mrąg; praet 3pl *przesieli W;* «przepuścić przez sito lub inne urządzenie oddzielające cząstki czegoś sypkiego»: *zitko to še pšeseje na pšetaku Wojnowo Mrąg, ●mózió, že krawców i szewców przesieli bez przetak. Jedni łupadli pod przetak, potłukli sia i pogarbzieli. To byli szewce W, Stef OK 34.* KS

przesiadły «uciążliwy, nieznośny»: *Przez przesiadłe zabobony Popalono miliony Kal 1890, 2.* KS

przesiąć się 1. «usiąść w innym miejscu»: *može ja się przesiądę do niech, bo tu je za ciasno? Tuławki Olsz, KF;* **2.** «zmienić środek lokomocji w czasie podróży»: *pamñetãj, cobym nie zabãczyli się przesiuć na trzeci stacyji Tuławki Olsz, KF.* KS

przesiedlić «wyznaczyć komuś inne miejsce pobytu, przenieść»: *ten postał mel-dunek do Inspekyi lešnej do Wilna, która mie do Nadlešnictwa Suwalskiego przesiadliła Dywity Olsz, P 4, 55.* KS

przesiedzieć «spędzić czas»: **a)** «będąc u kogoś w gościnie (ndk?)»: *Co diañ do ni chodzil, Wieczory przesiadzial A co tylko wiedzial, Wszystko jej powiedzial psn IS XXXI 117;* **b)** «siedząc na czymś, wysiadując»: *jek juš pšeseželi žanci jek šteri ñežele a tu ñic ša ñe žobaŃo, mocno ša zafrasovali i žina začeli spižac na šoutisa, že šoutis za často sxožuuy s tego jãjka, to go zažambžuuy Gryżliny Olsz, Stef JPW 14;* **przesiedziaw-szy** im. uprz. w zn a: *a ja w stapilem do restauracji na parę kieliszków, przesiadziawszy tam czekają czy spokój lud zachowa Dywity Olsz, P 4, 55.* KS

przesiewać (Z + SDGW) O Olsz M; «przepuszczać przez sito lub inne urządzenie oddzielające cząstki czegoś sypkiego; też o sicie lub przetaku» lok. jw.: *bes šitko pšesevali, šitko to jek fejñejsa munjka, a jek grupsa to pšetak Łupki Pisz, kedy*

je co dobra mójka to ja ne pšešivam Malinowo O, pšetak to tèn co pšeševa mujke cy zboze Olecko; **przesiewać** w uż. rzeczownikowym «przepuszczanie przez sito»: *do kasi, do mójki pšešivać Kruklanka Węg.* KS

przesiewanie (Z) OMzach Giż Pisz; forma rzeczownikowa czas. **przesiewać**: *šitko to take maue, dyxtovne do mujki pšeševańa Miechy Giż, pšetak to do grupsęgo pšeševańo a šitko to do mójki dobrej jo!* Orzysz Pisz, *do pšeševańa groxu teš pšetak taki z ženjšyrni durami Piwnice Wk Szcz.* KS

przesilić się «ustąpić, osiągnąwszy punkt krytyczny»: *to Matka Boska cut poka-zaua, co ta choroba še pšešilnuua, z něgo wišua, i buu ulečoni* Butryny Olsz. KS

przeskakuwać; formę hasła powtórzono za KF; imp 2pl *przeskakujta*; «skakać przez coś»: *nie przeskakujta bez ten rów, bo może chto wlecić do wody Tuławki Olsz,* KF. KS

przeskoczka pejor? «dziewczyna płocha, zmienna» bl, Kolb 612. UDK

przeskoczyć (Z + lit) Olsz Giż, psn; «skoczyć przez coś»: *przeskoczysz bez ten rów?* Tuławki Olsz, KF, przs. *ne mój co op as pšeskocis* Mazuchówka Giż. KS

przeskoknąć «przeskoczyć»: *pšes pšeskoknuu pšes puot* W, SWarm 124. UDK

przesłać «przekazać do miejsca przeznaczenia, posłać»: *te unterózy przešę ci bez pocztę* Tuławki Olsz, KF. KS

przesławny ekspr «szanowny? znakomity?»: *te przesławne zgrómadzenie Skomack Wk Ełk, PME XIX 99.* KS

przesłonić; praet 2pl *przeslonilišta*; «przesolić (obj. SWarm), dodać za dużo soli»: *pšesuńilišta žišai ta zupa* W, SWarm 124. KS

przesłuchać (Z + P + lit) Olsz Giż, psn; praet 1sg *ja przesłuchał* Olsz; 1. «wypytać o szczegóły sprawy w czasie postępowania sądowego» Olsz: *czy ciebie też przesłuchali?* Tuławki Olsz, KF; 2. «nasycić się, słuchając»: *i to wszystko co ja pszeszet i pszesłuchał, to stego powodu žernoszcie panstwa zrobjem szen polakiem* Szczęsne Olsz, P 2, 17; 3. «wytrzymać, słuchając»: *Oj cóż ci córecko, oj cóż ci takiego, Nie mogie przesłuchiac wyrzykianio twego* psn IS XVIII 449; **przesłuchany** im. bier. w zn 1: *to z Waršewi pšisuo take pšismo, sondowo byuem pšesužani, wej pańi* Paprotki Giż. KS

przesłuchanie 1. forma rzeczownikowa czas. **przesłuchać**: a) w zn 1: *starosta Graf Bryll mnie zamówy na pszesłuchanie Szczęsne Olsz, P 2, 16;* b) w zn «odbyć rozmowy mające na celu sprawdzenie czyichś umiejętności lub wiadomości»: *po przesłuchaniu, co kto umiał, przydzielono mie do Inspekcji lešnej, która mie postala do nadleśnictwa Orawskiego Dywity Olsz, P 4, 49.* KS

przesłuchiwać (Z + P) W; «wypytywać o szczegóły sprawy w czasie postępowania»: *v nocy tam pšijęxau ten nostaři z "Olština gestapóvec i nas pšesuživau, dlačęgo my xceva bić Polakańi* Stanclewo Resz. KS

przesłuchować «wypytywać o szczegóły sprawy w czasie postępowania, przesłuchiwać»: *štapo buo, w mađistraće pšesužowali, šež dni ma čšimali; bili ma i potām ma wipušili* Gietrzwałd Olsz. KS

przesłuchy «o przesłuchaniu w czasie postępowania»: *mego brata zabrał z domu amtsleiter na skarpetach jak stojal do samochodu i obwozil jego po kilku urzędach na przesłuchy* Stryjewe Resz, P 1, 6. KS

przesmutny psn; «bardzo smutny»: *Zaszła mnie nozina Bardzo przesmutno, Śniérc po mnie jidzie Bardzo łokrutno* psn Stef I 209. KS

***przesolic** zob. **przesłonic**.

przespać (P + lit) W, psn; «spędzić jakiś czas, śpiąc»: *poszed na szopa i przespát cały dziań* W, Stef OK 29, ● *Nockeś z nēm pšespaŭa Rospowauaś mī go* psn. KS

przespać się (Z + lit) Olsz Mzach i bl, psn; «zażyć snu, pospać»: *podješč dostańeće u mñe i pšespać še možeće* Jabłonka Nidz, ● *Ja chłopaka pod psierzyne, I sie ze mno przespał* psn IS LXXVI 264. KS

przestać (Z + P + lit) OW Nidz Mwsch i bl, psn; imp 1pl *przestańwa* Olsz, 2pl *przestańta* W, praet 1sg *ja przestał* Nidz; **1.** «przerwać wykonywaną czynność, też: skończyć działalność, zaprzestać czegoś, zaniechać, porzucić» OW Nidz Mwsch i bl: *przestańwa, dość jem się nagrali w te karty* Tuławki Olsz, KF, *dopšeru gdi śa ũodezwoŭ, podnòs Lorek guova i pšestou ũudežać muotkam* Sząbruk Olsz, KN III 214, *przestałem paść w 17 stym roku życia i poszedłem za parobka* Dywity Olsz, P 4, 5, *Gdy pijaństwa nie przestaniesz, Wnet delirium dostaniesz* GazOlsz XV 76, *micka – teros pšestałi te muode, ñe zakŭadajo* Karwica Pisz, *Na co wy, mieszkańcy pruscy, pamiętajcie, Uporność[ci] wasych i złości przestańcie* psn IS XLIII 169; **2.** «o chorobach, zjawiskach atmosferycznych: ustać, przeminąć; zakończyć swoje trwanie, też impers» OW Pisz: *napšij śa troxa nãtrãnu, to ća bžuço pšestãne bolić* W, SWarm 91, *i go dać s sŭotkim, tak muże z nòdēm abo š ćego to prošek, un [prosiak] rãd veźñe i to zarã pšestañe* Dłużki O, UAM, *sŭũnce śfyćić pšestaŭo, ñebo zapŭakaŭo* Hejdyk Pisz, *może jutro pšestañe padać, to nãma torf vnet ũuszyñe, to moźeva go vnet kantovać* Butryny Olsz, Stef JPW 49, *Gazety ojcziec abonował najwprod „Gazete Grudzonsko”, potem „Warmiak” z Olsztyna, gdy ten przestał wychodzić „Gazete Olsztynsko”* Stryjewo Resz, P 1, 6, *jakem juś pore lat [do szkoły] choźiŭa, to pšestaŭo po polsku, a øšistko po ñemñecku* Stryjewo Resz. KS

przestając, przestawać (Z + P) Nidz Pisz Olc, psn; praes 1pl *przestajem* bl; **1.** «przerywać wykonywaną czynność, też: kończyć działalność, zaprzestawać czegoś» Nidz Pisz Olc i bl: *leć sin ñe pšestaje prošić tak dŭugo, as matce serce še zñeŭkciŭo i mu pšebaca* Hejdyk Pisz, *puźñej to pšestawałi to robzić [o obróbce lnu]* Kot Nidz; **2.** «nie pragnąć więcej, poprzestawać»: *pšestajem na male, ñe żundami vele* psn; **przestając** im. wsp. w zn 1: *Świętego Piotra w kościele Tam sie służba Bogu dzieje We dniu w nocy nie przestając Najświętszo Panne błagając* psn IS XXIX 105. KS

przestanie forma rzeczownikowa czas. **przestać** w zn 1: *po przestaniu „Kulturkampfu” pchnãł Bismark to Wschodniopruskie katolickie Duchowieństwo w propaganda germanyzacji* Dywity Olsz, P 4, 36, *Jest to ludziom oznajmniono, Ze sie przyblizy przestępstwa przestanie I grzechów wielkich zapisiećntowanie* psn, Mał III 41. UDK

przestarzały ogp: *terã juź mają jensze maszyny, twoje są juź przestarzałe* Tuławki Olsz, KF. UDK

przestawać zob. **przestając**.

I. przestawiać; fut 1pl *będziwa przestawiali*; «stawiać w innym miejscu»: *niech tak łostanie, nie będziwa przestãziali dreszkasty na tamte klepsisko* Tuławki Olsz, KF. KS

II. przestawiać zob. **przedstawiać**.

przestawić; fut 1pl *przestawiwa*; «postawić w innym miejscu»: *przestaziwa zietrãk na drugie klepsisko, bo tu nãma zawãdzã* Tuławki Olsz, KF. KS

I. przestawienie «zastawienie?»: *żag do pšestaŭeña, co zastaŭono beñże veŭgoŕza pod mostańi, gźe prẽndy sò, „ostre vody, co veŭgoŕze majò býeg do moŕza* Zgon Mrąg. KS

II. przestawienie zob. przedstawienie.

przestawy plt? «o drewnianej skrzynce z otworami do holowania złowionych ryb» Głodowo Pisz, SWM X s. 42. KS

przestąpić (Z + P + lit) Olsz Szcz Mrąg Pisz i bl; «stąpając, przejść nad czymś, przekroczyć, też: nadepnąć»: *knap* [«zaledwie»] *przestąpsiuł próg a już zaczął wywodzić Tuławki Olsz, KF, Gołobiewski pozwolił synowi aby mie poprowadzić do granicy i byc tak długo, az ja przestompie granicę polsko-niemieckąm Klon Szcz, P 5, 21, ničanki su na dvouχ kijax, jak se pšestómpši nogu, to puže jedno do gury, a jedno s tyx drugix ničankuf do douu Myszki Pisz, przs. bes Pana Boga nie pšestómpis proga psn.* KS

przestęp «przestąpienie, przekroczenie»: *nie było zodniego dochodzenia w sprawie przestępu granicy Klon Szcz, P 5, 35.* KS

przestępować (Z) O Resz, psn; praes 1pl *przestępujem* bl; **1.** «stapać nad czymś, przekraczać» Resz i bl: *Zostańcie z Bogiem drzwi i progi, Co przestępowały moje nogi; Któż tu stapać będzie, gdy mnie nie będzie?* psn, Sien 262, ● **przen** «naruszać, łamać»: *A chto zakon Pański przestępuje, Tego Pan Bóg nie niłuje* oracja, Mał III 113; **2.** «przewyższać»: *on pšestempuje mne sfojo mondrosćo* Ulnowo O. KS

przestępstwo (Z) Mrąg, psn; *pre-* Mrąg; «naruszenie prawa»: *buujem badani, zem nie popuacuų zaropku tym lużom, com ix wyzyskau, ale ślěćtfo nie wydaųo zadnego prestemstfo* Mikołajki Mrąg. KS

przestępuwać «stojąc, stawiać na przemian»: *przestępuwãł z nogi na nogę, tak mu buło zimno* Tuławki Olsz, KF. KS

przestojęć (Z) O Giż Pisz; «wystawać na zewnątrz»: *tu *okãp f scicie i na boku muši pšestojęc, aby desc nie lecaų* Pianki Pisz. KS

***przestrachać się**; pośw. tylko im. uprz.; «przestraszyć się»: *Jek tez chłop usławsy, mocno sie przestrachwsy* psn Mał II 36. KS

przestraszyć (Z) W; pośw. tylko im. bier.; «wzbudzić strach, wystraszyć»: *my su pšestrašone Ruskoma* Redykajny Olsz. KS

przestraszyć się (Z + lit) Olsz; «poczuć strach, wystraszyć się»: *a potam jek mejster pšyšet to obacuų co to žilk i še pšestrašyų* Unieszewo Olsz. KS

przestroga «pouczenie, ostrzeżenie»: *to będzie takã przestroga nã ciebie na drugi rãz* Tuławki Olsz, KF, ● *na pšestroge tymu rybnymu króloži, coby žency nie robzuų tak, jak s tym rybakem, zrobžili z dżewa takego innego króla* Jabłonka Nidz. KS

przestrychnąć (lit) W; «przekreślić»: *przestrychnij to słowo ji napsisz jeszcze rãz* Tuławki Olsz, KF. EG

przestrzegać (Z) Pisz, psn; **1.** «czuwać nad czymś, pilnować, strzec» bl: *Sesdziesionť lat człek stateczny W postempkiach w pracach bezpieczny, Przestrzega sławy y cznoty, Juz sie błazenstwem nie bawy* psn, LitLud 60; **2.** «udzielać przestrogi»: *vzbac rany Χristusove, patřšaj, pšestšigam će* Hejdyk Pisz. KS

przestrzelić (P + lit) W, psn; «strzelając, przebić na wylot» W: *zabãziãł się flintã ji przestzeluł sobzie nogę* Tuławki Olsz, KF; **przestrzelony** (P) Olsz, psn; im. bier.: *była to klacz z przestzelonã grzywã a dobra rasowa* Dywity Olsz, P 4, 1. KS

przestrzelić się «zastrzelić się»: *I pojaχau do lasu, Pšistšelių ša ot zalu, ot zalu* psn. UDK

przestrzeń «wolne miejsce»: *przestrzeni było 4 metry od pieca, a stoł miał jeden metr szerokoszczy* Klon Szcz, P 5, 16. UDK

przestuderować «przestudiować (obj. SWarm)»: *pšestudyrować* W, SWarm 124. EG

przestudzić «nieco ostudzić»: *zarã ci dãm mleczka, enã go trochã przestudzã* Tuławki Olsz, KF. UDK

przestworze ogp: *na ziemskie przestwórze* Skomack Wk Ełk, PME XIX 96. UDK

przesunąć «sunąć, przeciągnąć, przestawić w inne miejsce»: *stalunek; re^okoisć kšepko jak pšesuńe, to kłpsek iže* [odp. na pyt.: Jsn. ta część pługa, która służy do regulowania głębokości orki?] Gawliki Wk Giż. KS

przesuszać się «o zakopanych w ziemi skarbach: palić się widocznym płomieniem (wg wierzeń ludowych)» Łukta O, Szyf ZOW II 132. KS

przesuszyć «wysuszyć» bl, SWM IV s. 27. KS

przesuwać się «być przesuwany w inne miejsce»: *stalunek na końcu, cy guembjey cy šyžej pšesuwac še da* Skorupki Giż. KS

przesyłać «przekazywać do miejsca przeznaczenia, posyłać»: *w Tylzy drukował broszury litewskie podburzające litwinów przeciw polakom i je jako makulatura na litwa dla was przesyłał i was niemcy w tę nienawiść do polaków karmił i wam umisły przekrecił* Dywity Olsz, P 4, 50. KS

przesypać (Z + lit) Olsz Szcz; «sypiąc, umieścić w innym miejscu»: *przesypãteś już zyto z solãka [solak, «worek do soli»] do mnecha?* Tuławki Olsz, KF. KS

przesypianie «sen, spanie»: *Ćižo, braće, napsuueš še Veš poduske a pšespsij še* *Trudne moje pšesypãnie* *Ja še ze šfatem rosstaje* psn. KS

przeszachrować «sprzedać w sposób nieuczciwy (obj. KF)»: *ton ji tego ślepego na jeno loko kona* *przeszachrowãł* Tuławki Olsz, KF. KS

przeszczerzać się «wyśmiewać się»: *še pšescyžaš ze mńe – vysńevas še, abo ze mńe* *kepkuješ* Łatana Mł Szcz. AT

przeszczypać; pośw. tylko im. bier.; «pociąć na kawałki, na szczapy»: \diamond *scapi to sò take duze od mètra, jek jus beńže pšesčypane* Grabowo Mrąg. KS

przeszkadzać (Z + P + lit) OWMzach Giż i bl; imp 2pl *przeszkadzajta* W; 1. «utrudniać zrobienie lub funkcjonowanie czegoś, nie dopuszczać do osiągnięcia celu; też przerywać komuś to, co robi» WMzach i bl: *množeš zostaua abo ñekturę luže s tutejšej wjoski, ažeby pšeskažali w lekcjaž, wibijano šyby w oknaž rožicuφ, strašyli naučicela polskiego, že go zabžijo, no i s powodu tego začeli otpadać ot našej škouy* Purda Olsz, *mynarzozi loráz sie pomarzuło [...] to bagno spuścić i na łãke wysuszyć, a mun [= młyn] rozebrać. Ludzie tego dopuścić nie chcieli, chłopy łuzbroili sie [...] i robotom przeskadzali* W, Bar 45, *nie chciałem wãma przeskãdzac w robocie, ale mãm dobrã nozinę* Tuławki Olsz, KF, ● zag. *W piecu mie fest zamykają, A w lesie mi przeskadzają. Gdy się dotknę, cierpieć musisz, Ale wodã mnie zadusisz [ogień]* bl, LitLud 85; 2. «stawać się zawadą, utrapieniem, być uciążliwym przez swoją obecność» OW Szcz Giż: *v ostatnim caše to še ože fcaukožitości, bo te bruzdy pšeskažajo* Skorupki Giż, *o Ježo, wež to z chorego jego zebra, gdzie mu ta przeskadza wewnãtrz i odał na zawsze, zeby nie wroczyło na zawsze* Klon Szcz, P 5, 67; 3. «o duchu: straszyć»: *oćec zavdy xožiu po šńjerći f to gospodarke, po žlivax tak stavjau im še v oči, pšeskažau, ale to ñe je żadna bajka a pravda* Natać Wk Nidz. EG

przeszkoda (Z + P + lit) W Szcz, psn; «to, co utrudnia lub uniemożliwia osiągnięcie celu, trudność, komplikacja»: *škoua zostaua ukońcõna pruć pšeskut takix*

φ тысонц жэвѣнцсет тшізѣстѣм року Purda Olsz, opowiadał mie dziadek jak nieraz mieli przeszkody przez straż pograniczną Klon Szcz, P 5, 7, zaczął sia już podkradać na podwórza [aby ukraść owcę] [...]. Ale wszandzie natrasiuł na jeko przeszkoda W, Stef OK 18, przs. Taka w świecie sprzeczna moda, Młodym w miłości przeszkoda psn IS LXIX 243, ● fraz być komu na przeszkodzie bl zob. być w zn B 5d. EG

przeszkodzić (Z + P) O Olsz, psn; «utrudnić przeprowadzenie czegoś, też nie dopuścić do osiągnięcia celu»: Pon Jezus vŕe, co čyňi na ěbŕŕe i na žerňi i ny mǎ nikogoj, ktory by še muk i šňjoiŕ pšęivŕŕiće abo pšęškožić Pietrzwałd O, ja was, ani waszych synów od poboru do wojska nie mogę ochronić, ale wy musicie samy chwycić do samoobrony i obmišleć środek jak temu poborowi przeszkodzić Dywity Olsz, P 4, 53. EG

przeszejdrować «przepuścić przez centryfugę, odwirować»: tedom jakem tam buŕa, tom mlęko pšęcažuiŕa, w mašine wlauiŕa, pšęšejdrowaiŕa D Wólka Resz. EG

przeszło (Z + P) O Olsz Mzach; «ponad, więcej niż»: to nie było, żeby się pobrac w modem wyjeku: pana muszała miec przesło 25 lat, kawaler około 30 lat Klon Szcz, P 5, 64, vimňežali tym gospodožom po pšęšuo dwažęšća yektaruf i tedi še vibudovali ze vsi každi na sfoja zemňa Ruš Olsz, wtem wyjmuje ten nieznanie pan gotowke i płacy za wszystkie rzeczy przesło 1000 marek, dostaje na rękę dokomet, ze jest ten pan tech rzeczy własczycelem, moze robiec z tem co chce Klon Szcz, P 5, 16. DK, EG

przeszłość «dawne czasy, też młodość?»: kedy wspomne na przesloschtz zapomnetz musze te jarzmo było mocno czenske Wały Nidz, P 9, 1. EG

przeszły (Z + P + lit + SWM VI) OWMzach Węg Giż Pisz Olc i bl, psn; Gsg f -é Olsz Nidz, Lsg m -ěch Olsz; «ubiegły, miniony; poprzedni»: «uňi to je pšesuy rok, «oňského roku Jabłonka Nidz, kfas to zavdy ot tego pšesuego pŕęęčyva, zakryli i množyli te kfasove gžipki Frańnowo Nidz, daŕ na džwaŕ wypisac, že tu še znajduje doxtor, co zna pšęšue i pšyšue žęcy i fšisko bez bólu robi Gietrzwałd Olsz, f pšesuo vojne to tēs jeden zažozau, dostaŕ goruncke, co še tak čiskaŕ Róklas Szcz, potem dopituje še, jęk mi še spaŕo f pšęšueŕ lataŕ f pańskem domu Maťki Olsz, Stef JPW 55, ● fraz przeszły raz O zob. I. raz. DK, EG

przeszmugłować się «przekroczyć w sposób nielegalny»: po plebiscycie przeszmugłował się bez zieloną granicę Tuławki Olsz, KF. EG

przeszturnąć «przebić na wylot»: jeno popke [«pęk lnu»] použozu na stuŕ i knibel še pšęšturňe i požeši na kouko [odp. na pyt. kwest.: Jak się przygotowuje len do przedzenia?] Występ Szcz. EG

przesztychować «przekłuć czymś ostrym, przebić»: vojskovi vlās do jizbi i špacėrovau po jizbze i dęgo [«szablą»] pšęšętxovau tēgo žuožęia Butryny Olsz, Stef JPW 40. EG

przeszukać «szukając, przejrzeć jedno miejsce po drugim»: przeszkatał wszystkie kieszenie ji ni mogę naležić biljetu Tuławki Olsz, KF. EG

przeszukiwać «szukając, przeglądając jedno miejsce po drugim»: gestapoŕcy pšęšukiwalŕi miškaňa Purda Olsz. EG

przeszwendrować «szukając, przejrzeć jedno po drugim, przetrząsać»: przeszwendrowali całą jizbę a jenusz nic nie naležli Tuławki Olsz, KF. EG

przeszyć 1. «szyjąc, przerobić»: popróć i dać pšęšić [o źle uszytej sukience] Bogacko Giż; 2. «przebić na wylot»: Jode na wojénke, Tam jest niebezpiecznie, Łod

nieprzyjoczeła Kula pszérsz przeszyje psn Stef II 81; **przeszyty** im. bier. w zn «szyjąc, wypełnić warstwą ocieplającą, podszyć»: *jupa to krutso, na žime voto pšesito* Skop Giż. EG

przeszykować «przerobić»: *pruc i pšešykovać* [o źle uszytej sukience] Łajs Nidz. EG

przeszywać przén «przenikać do głébi, powodując cierpienie»: *Matki serce žal przeszywa* *Widząc córke ukochaná* *Placze rzewnie, Boga wzywa* *Aby jej córke oddano* psn IS LX 220. EG

prześcieniec,ześcienić zob. **pierś-**

prześcieradło (Z + SWMsd) O Olsz Nidz Giż Pisz Olc; Gpl -ów Olc; nazwa często podawana jako obca, nowa lub literacka; «duży płat materiału, najczęściej płótna, rozkładany na łóźku, też: kapa, narzuta, sp całun»: *puaχta to na unterbat na potspuđnó pŕežine – pšešćiradłuo u waju* Bogaczewo Giż, *to puaχte po mazursku to teras pšešćeradłuo* [nazywają] Gardyny Nidz, *pšešćeradłuo f kšęngax stoi, a my mužemy pod dupe puaχta* Kalinowo Ełk, *part, to, co witkano do pšešćeradłuoφ, tyle šćan partu postaziūa, witkaūa* Olecko, *pšešćeradłuo na véšx, a puaχta to do ũuška* Szmygwald D O, *na štruzak to tys še deka kuaže – pšešćeradłuo to tlo v grup pšyže* jek pomže čuozek Hejdyk Pisz. EG, KS

prześcignąć «gonić, wyprzedzić»: *nie chciał się dać a jenusz go pšešćignął* Tuławki Olsz, KF. EG

prześcionek,ześcionkowy zob. **pierścion-**

prześladować (Z + P + lit) W Szcz Mrąg, psn; «robić przykrości, krzywdzić, dokuczać, szykanować» W Szcz i bl: *krul še baržo ućešyū, že jigo ũadno žuna né byūa čarovńico i ukorou tyx co ju pšešladoval'i* Purda Olsz, *mušauem ućekać z Lešin, né dali roboti, pšešladoval'i mńe za polskość* Szczytno, *te robotne, a w jedle niewybredne ludzie z Polski nie tułaliby sia po cudzych robotach [...] kieby jich Moskal nie pšešladował za ziara i mowa* W, Bar 95, ● przén «być wciąż w czyjejś pamięci, świadomości»: *Tvoja mie uroda, tā mie pšešlādjuje, Tā mi često, tā mi gęsto serce moje psuje* psn Kętrz 86;

prześladowany (Z + P) W Mrąg; im. bier.: *z mojej agitacyj sze potpłyśalo ja i jescie 10 rodzyn narodowoszc Polska tom bylie strasznie pšešladowanie* Szczęsne Olsz, P 2, 19, ● *te kšunški byli pšešladovane* Nawiady Mrąg. EG

prześladowanie (Z + P + lit) W Nidz, psn; **1.** forma rzeczownikowa czas. **prześladować**: *študenći, co za kšęnzuo še ućili, bili zmušeni w wojsku sūužić, to byūo take pšešladowanie tēj rel'igji* Stryjewo Resz; **2.** tylko pl «szykany, represje» W Nidz: *šluchálam, jek bziálki nasze to takich srogich pšešladowaniach pozieduwały, ale nie zierzułam, bo my zawdy mieli w te ciasy dwóch ksiajży, tom nie dbali to cudzá bzieda* W, Bar 92. EG

prześladowca ogp: *Krul Asferus nébacny χrista pšešladufca z Zidamñi vouau tak: Prec, prec s tym buntovníkem* Hejdyk Pisz. EG

prześliczny (Z + P + lit) Olsz i bl, psn; Gsg f -é bl; ekspr «śliczny»: *f tam pšišūa ũona panna cauā juš bžauā ji pšešlicnā* Butryny Olsz, Stef JPW 35, *Jesúsie niemo-wiuntko, pšešlicne dzieciuntko, Z dusom, z ciałem ci sie ofiaruje* psn IS CXX 482, *Owo jo Mazur sumnie bogaty, Sweco sie na mnie pšešliczne szaty* psn IS DXCI-VIII 41, *odrazu usłyśał pšešlicny špsiew ptaska* bl, Mał I 17, *był to pšešliczny krajobraz* Dywity Olsz, P 4, 4, ● iron. *Łeb jek u konia a zemby jek u šlunia, O pšešlicna damo* psn IS VIII 467. EG

prześmiewać «mówić o kimś z drwiną lub lekceważeniem, kpić, wyśmiewać»: *pop tes mu'ili* [na księdza], *ale to pšeshewali, kedi on nić wart biu* Użranki Giż. EG

prześmiewać się (Z) Giż Pisz; «odnosić się do kogoś z szyderstwem, drwiną, też: złośliwie przezywać»: *poš'lim po Kärty, pšeshewau še z nas* Rostki Pisz, *Kedy maury gospodoš a še li'xo mñau, to še pšeshewali: kouťuňak abo plevňak, a bogaty to f šuaže go meli, to go šuažili* Skop Giż. EG

prześpiewać «zaśpiewać po kolei lub na przemian? odśpiewać?»: w *Węlgunoc to jus zožili kole 'okna i špžewali po ctyry takč, to pšespžewali: cy z wolò cy ne z wolò ten dumecek rozweselò* Orzysz Pisz. EG

prześrutować «w odniesieniu do lnu: wstępnie przeczesać»: *jena byua žatka scotka, to tylo pšesrutować, jena šredna, a tšeaća cale taka geňšćužna* scotka Kwik Pisz. EG

przeświadczony (Z) Olsz, lit bl; «przekonany o czymś, niemający wątpliwości»: *są ale i ludziska, którzy nawskroś pšeswiadczeni są, iż „Mazur” jest dobrą rzeczą, ale jednak go odpychają a nawet jeszcze zdradą podchodzą* GazOlsz XXIX 11. EG

przeświecać (lit) W; «świecać, przenikać przez coś, też: przepuszczać przez siebie światło?»: *zazieš grubszą gardynkę na łokno, bo bez tę cienką mi słonko prazie w łoczy pšesweca* Tuławki Olsz, KF. EG

przeświecić ogp W, SWarm 124. EG

prześwietlać (lit) W: «poddawać badaniu promieniami Roentgena, też ogp?»: *nie ziecie wy, o jeki godzinie dochtór pšeswetlã, bo muszę sobzie dać psiersi pšeswetlić?* Tuławki Olsz, KF. EG

prześwietenie «badanie promieniami Roentgena»: *bułem na pšeswetlenu żołądka, ale móżili, co tam žadnych wrzodów nima* Tuławki Olsz, KF. EG

prześwietlić (lit) W; «podać badaniu promieniami Roentgena, też ogp»: *coš mi tak na psiersiach leży ji mãm kaszel. Muszę się dać pšeswetlić. Kieby m aby šwincucha [«gruźlicy»] ni mnãł* Tuławki Olsz, KF. EG

przeświecić «przepędzić (obj. SWarm)»: *jek tak baňžeš brojuu, to ja ća vnet pšesfanca* W, SWarm 125. EG

przetacek (Z + SWMp, PorJ 63) O Olsz Szcz Mrąg Giż Pisz, psn; «**przetak**, zwykle hip lub dem»: **1.** w zn 1 lok. jw. i bl: *šitk'o musi być gystše, a pšetaček to je žatki Kosewo Mrąg, pšetaček do moňki pòtševać* Godki Olsz, *taki maui pšetaček, pšetak to do zboža i do fšiskego taki okro'guu* Elgnówko O; **2.** w zn 3 Giż: *pšetaček bez guove* Sucholaski Giż. EG

przetacznik (lit + SWM VI) W Olc, SWM V; **1.** «człowiek, który wyrabia przetaki» W i bl; **2.** «o drobnym deszczu» Borki Olc, SWM VI s. 54. EG

przetak (Z + lit + SWMp, Kult MW HK, SDGW, PorJ 63) OWM, psn; Ipl -oma Olsz Giż; **1.** «okrągłe sito ręczne z większymi otworami do czyszczenia ziarna, czasem też z mniejszymi do przesiewania mąki, niekiedy używane w innych celach» OWM: *pšetak to take grupse šitko z ženksėmi durami* Wykno Nidz, *na tų masnaž to zaras iže dobre žarno i lixe žarno osówno, a što ni ma, to pšetakem to zrobí* Butryny Olsz, *pšetak to so do krupof, do moňki, do zortovovaňa zboža, jeden nalsy, jeden grupsy, do rozmaitošći Łajs Nidz, šykovne šitko i pšetak to byuo s koňskix vuosof, a žiša f fabryce z želaza* Paprotki Giż, *šito jest čterikańčaste, a pšetak okroņguu* Bogacko Giż, *uklejka, tų byuo latoš φ struže, pšetakem mogueš pitać* Mrągowo, *do gňazda to še veźme stari pšetak abo jeku kastke i šana še vuozu i te jajka uwozi i posażi kluke abo pute abo*

gęś Jedwabno Nidz, UAM, ● *podrifka to take kasorki so, kast, węggorńiki, taki pšetak jezđ dručanu Szczytno*, ● *przetak cienki, gęsty, gruby, rzadki, średni; cieńszy, gęstszy, gęściejszy, grubszy, rzadszy, ~ do grochu, do (grubej) mąki, do krupów, do zboża, do żyta, ~ do grubego, ~ do czyszczenia, do osiewania, do podsiewania, do posiewania, do przesiania, do (grubszego) przesiewania, ~ do przesiac*; **2.** «prostokątne sito umieszczane w wialni» OWM: *fuxtel – to je ta mašina co pšes ruźne pšetaki se vyčísći: šivne zbože, pošedne, pušlat, okuaki Smolonek O, nisko jest pšetak co to drobne puźje pod mašine Pustniki Mrąg, pšetak ve válni, žešoty, te šita Grabowo Mrąg*, ● *šemel* [«obrzędowy koń»] *jez zrobźóni s pšetakof i tedi koński uez i pšetaki f tuźku, f pšotku Rybno Mrąg*; **3.** «ochronna drucziana siatka na twarz zakładana przez pszczelarza» O Szcz Mrąg i bl: *jek naziwajo ten do pscuu – šitko, druži mu’o pšetak Zgon Mrąg, šic na uocy, pšetak Witówko Nidz.* EG, KS

przetakarz (SWM V) O Szcz Ełk Olc; «człowiek, który wyrabia przetaki». EG

przetańcować (lit) W, psn; «przetańczyć»: *całką noc przetancowali ji jeszcze jem mało Tuławki Olsz, KF*, ● *Kaczmersko córka żonek straczuła, Przyszła do domu, matka jó bźuła: Szelmo, gałgonko, gźesz go podźala, Czysz go przepszuła, czy przetancowała?* psn Stef II 66. EG

przetapiać; fut 2pl *będzieta przetapiać*; «topić w całości lub jedno po drugim»: *kiedy będzieta smołę przetąpsiac?* Tuławki Olsz, KF. EG

przetchnąć zob. **przetknać**.

przetknać (Z + lit) OWM; -tch- OW Nidz Mrąg Giź; **1.** «wtykając, umieścić w środku czegoś, co ma być połączone lub zwarte» OWMzach Mrąg Pisz Ełk: *špernalēm tak pšetknēli, kedy hē hēli żelaznego to zrobýli z drewna Zdory Pisz, jest f tej oši źurka i potem pšetkne jakim dručanym goźźikiem Pustniki Mrąg, špsōnek se pšetkne f tō kōńźauke i se tšyma Rostki Pisz*; **2.** «wtykając, przewlec przez niewielki otwór» W Szcz: *przetchnij mi mnitkę bez lucho łod jigły, bo ja niedobrze zidzę Tuławki Olsz, KF, z napletacuf to se [przędzę] pšetkne v nićanki Mącice Szcz*; **przetknięty** (Z) O Olsz Szcz Mwsch; Nsg n -o Szcz Mrąg Pisz Olc, -e Pisz Ełk, praet z podm. uogóln. bez słp. Mrąg; im. bier. w zn 1: *jeńi majo uok, jeńi skobel pšetkñenti Gryźliny Olsz*, ◇ *zandbuka – beńże pšetkñenti lōnem Mrągowo, ~ to taki knybel i potem taki popšec z źurku i beże knybelkem pšetkñente i potem šnurkem beże pšyźuzana ta kunźauka Grabnik Ełk.* AT, KS

przetknięcie (Z) Giź Pisz; forma rzeczownikowa czas. **przetknać** w zn 1: *goźźik do pšetkñińca* [w kołowrotku] Góra Pisz. AT, KS

przetłoczyć «odsączyć»: *veźne se tako šmate i se f tym pšetuoci* [kartofle], *to so tedy take ġenste rajbonki, tedy se veźne na mñiske, se monki fsypsē i troxe soli i se v rencaź kluski zrobzi i se kuąże v vaźono vode Stanclewo Resz.* EG

przetłomaczyć (Z) Giź Pisz, **przetłumaczyć** (Z) Pisz; «przełożyć na inny język» Giź Pisz: *to by se pšetuumacyuo na polski jenzyk jako kont Skorupki Giź*; **przetłumaczono** z podm. uogóln.: *teras pšetuumacono to na Ciste* [o nazwie miejscowości] Hejdyk Pisz. EG

przetłuc się «zostać usuniętym w wyniku tłuczenia»: *kijānka – to se tlo grube žeci se tjuce, cobī se tēn brut pšetuk* Snopki Pisz. AT

przetłumaczyć zob. **przetłomaczyć**.

przetnać zob. **przeciąć**.

przeto; spójnik wprowadzający wypowiedzenie podrzędne przyczynowe «więc, dlatego»: *Róg do tubaki, To przygodne rzeczy, Niam sia zaboziaty Nasze małe dzieci, Przeto go též zgubziły psn* Stef III 76. EG

przetoknąć «przeplukać, oplukać» W, SWarm 125. EG

przetoknąć się «przeplukać się, oplukać się»: *Ķebi biya go'žaujecka, Tobi še pšetokneua garžoujecka* oracja, KN II 59. EG

przetopić «przerobić przez stopienie»: *trochę świeżego szpaku przetopsiulam na smālc* Tuławki Olsz, KF. EG

przetoż psn; wzmocnione **przeto**: *Skłodojciez przetos dzięki nam Bo wzieśniak żywzi was psn* IS LXXII 260. EG

przetrącić; cond 2pl *byšta przetręcili*; «zjeść niewielki posiłek, przekąsić»: *nā, može byšta coš przetręcili?* Tuławki Olsz, KF; **przetrącony** im. bier. w zn «w odniesieniu do części ciała: uszkodzić na skutek silnego uderzenia»: *lecz zdążył zastawić głowa rąką którą mu została przetrącona* Dywity Olsz, P 4, 39. EG, KS

przetrępywać «przytupywać w rytm muzyki» bl, Kult MW 505. EG

przetrwać «przetrzymać trudny okres, znieść, wytrzymać, też: trwać, zachować życie, przeżyć»: *jekieš zaczął, to już musisz przetrwać do konca* Tuławki Olsz, KF, *Tak to czasysmy przetrwali Ojców mowe przechowali psn* IS XXVII 99, *gvāt luži uumńerauo na te chorobe, hejeden to jo pšetrfaū, ale mušāu pšić pitrola i sfōj mokš* Spręcowo Olsz, Stef JPW 79. EG, KS

przetrząsnąć «trzęsieniem poruszyć, przewrócić»: *trzeba to siano przetrząsnąć, bo nie buło dycht suche ji troszkę zamolało* Tuławki Olsz, KF, *mašina pšetršōšnie* Lesiny Mł Szcz. EG

przetrząść; fut 2sg *przetrząsiesz*; «trzęsieniem poruszyć»: *dobrze przetrząsiesz słomę coby żadne ziārka w ni nie losały* Tuławki Olsz, KF. EG

przetrzymać (Z + lit) W Giż Pisz; **1.** «przetrwać jakiś okres, wytrzymać» Resz Giż Pisz: *a potem byū potpoūudñik – kawaū grubego ŗleba, take uōmki naziwałi, suŗego, mašua ne jedłi, kawaū udmōnej okraši i bomke i tak pšetršimali aš do objadu i luže byli zdrowe* Użranki Giż; **2.** «przetrwać w dobrym stanie»: *chto zie, czy te runkle [«buraki»] przetrzymają bez zimę w ty mycie [myta, «dół lub piwnica»]? Tuławki Olsz, KF. EG*

***przetrzymywać** «zatrzymywać dłużej niż trzeba»: *w tem czasie dzadek płacił kary pieniężne, że czorke z dziecmi przetrzymuje* Klon Szcz, P 5, 4. AT

przetworzyć; pośw. tylko im. bier.; «przekształcić? przetłumaczyć?»: *u naju to jest ŗmare na nemńecke pšetfożone* Grabin O. AT

przetyczka (Z + lit + SWM II) Nidz Pisz, SWM IV, Kult MW RD; Gpl -ów Pisz; **1.** «metalowy pręt przechodzący przez buks, chroniący koło przed spadnięciem» Nidz Pisz i bl: *koło składało się [...] z części metalowych – buksy z przetyczką* bl, Kult MW 302; **2.** «patyczek lub drut, za pomocą którego przypina się len do przęślicy» bl, SWM IV s. 60. AT

przetykacz «o żelaznej nakładce na końcu osi»: *kapsel, taki pšetykoc tamuj beū* Sędańsk Szcz. AT

przetykać (Z + lit + SWM IV) OW Szcz Mrąg Giż Pisz, psn; **1.** «wtykając, przewlekać przez niewielkie otwory» OW Szcz Mrąg Giż i bl: *taki duzy counek, abo taki duzy knypel, [albo] tako descka, na no naŷino* [paski z pociętych szmat] i tedy

pšetikajo Pustniki Mrąg, a *kleščka* – *take dnuže* – *tedi se* ^uosnuje te klati i *muši pšetkač* Rzeck Resz, ● *Rączki żeście swoje na się zakładały, Z palca na palce złote pierścionki sobie przetykały* oracja, Sien 257; **2.** «wtykając, umieszczać w środku czegoś, też: tkwić w środku czegoś»: *kazup* – *bečka na sahaŋ i dronk še pšetyka i kreñci tó bečke casem čterex* Swaderki O, *lun co pšetyka* [odp. na pyt.: Co się nakłada na końce osi?] Korzeniewo Giż; **przetykany** (Z + lit + SWM IV) O Olsz Szcz Giż Pisz; Nsg n -o Szcz Giż, -e Olsz Pisz, praet z podm. uogóln. ze słp. Olsz Szcz Giż Pisz, bez słp. Giż; im. bier.: **1.** w zn 1 O Olsz Szcz Giż: *to ten čaunek buu pšetikani pšes ta postava, to buuo tak tkane puutno do košul* Brąswałd Olsz, KN III 211, *to pšynza, postava, a to co pšetykano byuo to vuntek* Szymonki Giż; **2.** w zn 2 Giż Pisz: [kądziel] *druetem pšefikana na taki kijek kole koukă* Upałty Giż, SWM IV s. 60. AT, KS

przetykanie forma rzeczownikowa czas. **przetykać** w zn 2: *to tlo guść do pšetikaňă* Babięta Mrąg. AT

przetykiel (Z + lit + SWM II) Szcz Giż Pisz, SWM IX; **1.** «o przetyczce umożliwiającej poruszanie się elementów wozu lub kieratu» Szcz Pisz i bl: *štekel, bolec, šplut, špernal tys može to możéc, to je te same, fšo, pšetykel* Kobyłty Szcz; **2.** «żelazna przetyczka umożliwiająca zamknięcie lub unieruchomienie czegoś» Giż Pisz: *sko^ubel to jes taka ȳaspa i taki pšetkel to skóbel* Gawliki Wk Giż. TJ

przewalać 1. «przerzucać z miejsca na miejsce, przeszukiwać, grzebać»: *tan labuš fšistko năjže; pševăla tam, gže pševălac ni mă* W, SWarm 73, *co ty przewăłasz w ty szasie?* Tuławki Olsz, KF; **2.** «orzac, przewracać na drugą stronę i odkładać skibę»: *gžende robži, bez gžende pšewala* [o opuszczaniu niezoranego kawałka pola] Skop Giż. TJ, KS

przewalać się; praes 2pl *przewalata się;* «przewracać się»: *przewăłât się z boku na bok ji ni móg lusnąć* Tuławki Olsz, KF, *Eno u was psiawelny niezazióziane štefelki, I potem w tańcu durch zawalata, Jedna bez drugo sie przewalata* oracja, Mał III 118. TJ, KS

przewalić (Z) Olsz Nidz Giż; fut 1pl *przewalim* Nidz, praet 1pl *my przewalili* Olsz; **1.** «przerzucić z miejsca na miejsce, przeszukać; też: przekopać»: *pševaliŋi čauô xauupe od gury do doŋu i ŋic ŋe znaležli* Jabłonka Nidz, *jak ja byu do kopač, do tyx rovuf, mu čauē kompanije mŋeli – čauȳ povat Olecko pševaliŋi* Spręcowo Olsz, ● *jek buu starys to jus ŋe režiȳ pševalič* [rozkładanego łózka] Narty Nidz; **2.** «przewrócić, wywrócić» Nidz: *vivoty co vetr pševaliȳ* Frąknowo Nidz; **3.** «orzac, przewrócić skibę, zostawiając pas niezorany» Nidz Giż: *ŋe bēz za dužej skiby, bo pševaliŋš* Frąknowo Nidz. TJ, KS

przewalić się 1. «o losie: odmienić się»: *Lecz sie wszystko przewali I ich pycha obali* psn IS LXXXII 281, *lecz on tylko żalował, że i już przestać trzeba, bo teraz szczęście [w kartach] na jego stronę się „przewalulo”* W, Bar 103; **2.** «upaść pod ciężarem, przewrócić się»: *Ach prawda, tocto u was dzisiaj zieniec, prawda, dlategoom tez tutaj z tem psiwskiem się przewaliŋ* psn Mał I 11. TJ, KS

przewałkować 1. «wygładzić za pomocą magla, wymaglować»: *rančŋiki i pušefki mušiva troxa pševaukovač* W, SWarm 125; **2.** «w odniesieniu do ciasta: wałkując, rozplaszczyc» Orzyny Szcz, SWMp 204. TJ, KS

przewarzać się «kipieć»: *mliko wylatuje, pšewaža še* Rummy Szcz. TJ, AW

przewarzyć (Z + lit) Olsz Nidz Pisz; «przeogotować»: *zară mleko przewarzę to wăma dăm* Tuławki Olsz, KF, *troxe soli, troxe ^uoctu i dač pšewažyc i witoknonč* [o far-

bowaniu tkanin] Bałdy Nidz; **przewarzony** im. bier.: *f tej nisce voda musí być, ale ta voda musí pševažona być* Snopki Pisz. TJ, KS

przewarzyć się «zagotować się»: *jek se pševažu, to ftedi musí trože šhitanki – jek do scubua – vžuć i psennij mō'ki i zaklešać je* Nowe Borowe Nidz, UAM. TJ

przeważać «ważyć jedno po drugim»: *nie będziewa tego drugi rāz przewāżać; toć chybaś dobrze wāżu!* Tuławki Olsz, KF. TJ

przeważnie (Z + P + lit) OWMzach Mrąg Giż Pisz; «najczęściej, zwykle, głównie, też: w większości»: *zdrojowisko to take jes w uōňkax pševažne, s tego zdrojowiska fćōňk voda leći* Piwnice Wk Szcz, *jupa abo kabot – tako lužno bluska, tak nošil'i kobjēt, pševažne starše kobjēt tak nošiu* N Wieś Ostródzka, *take nižini, že voda zalēvā to jezd dobro zēma, to sē na ni fšistko roži – navozi potšebne, pševažne vapno* Pawłowo O, *pševažne tu xauupy s ceguy* Kamionka Nidz, *tu biuo pševažne katolictfo* Węgój Resz. TJ

przeważyc «zważyć jedno po drugim»: *musiwa tę pszenicę jeszcze rāz przewāżyc, bo coś mi się mało wydaje* Tuławki Olsz, KF. TJ

przewędrować; praet 1sg *ja przewędrowa!*; «przebyć, wędrując»: *ja cawy šfat pševē'drovaū* Wierzbiny Pisz. EG

przewędzić; pośw. tylko im. bier.; «poddać wędzeniu, uwędzić»: *zavdi sfardne na žēšku a vevnō'tš jest ne pševenzune* Dłużki O, UAM. EG

przewiać «wiejąc, oczyścić lub osuszyć»: *na žētše fuytlowali, to žētš pšēžāu* Sucholaski Giż, ● *kučka to taka tys gromatka, to sē staža zebi pševaūa, to drefka kedi suso i torf vejće! To kedi suso to f kučke postažo* Kobyły Szcz. EG, KS

przewiatrakować «poddać działaniu tzw. wiatraka, czyli ręcznie napędzanego młynka do czyszczenia ziarna»: *tšeba čišćić, žać na rejnuňkse i žetrakować na žetraku, sē pšēžetrakuje* Purda Olsz. EG, KS

przewiąsło (SDGW) Szcz, lit bl, psn; «pasma słomy do wiązania snopków, powróśło»: ● *A kiedy po rajbie, Pasem przepasany, A jek się ozeni Przewiąsłem* związany psn, Kolb 158. EG, KS

przewiązać (Z) W Nidz Mrąg Giż Pisz; «opasać sznurkiem, nićmi, przepaską, zawiązując końce, obwiązać, przepasać» Olsz Pisz: *nitko mochejšo pševonzal'i* [pasma lnu] Orzysz Pisz, *casem taki jest spšonek i plotusko pšewžunže i tak sē tšima* [zwój lnu na przęślicy] Rostki Pisz; **przewiązany** (Z) W Nidz Mrąg Giż Pisz; Nsg n -o Resz, -e Olsz Nidz Mrąg Giż Pisz; im. bier.: *mñixi – pšy suōňanyx dařax tam je pšybito deřa, ale ne durx, tu je pševuzane, ale ten snopek beže tu i tu veržhenty* Grabowo Mrąg, ◇ *tyñ «ostatnu kōnec* [powrózka] *bēňže tak samo pševunzano jāk pēřšy i pšyže v nāpletače* Bredynki Resz, ~ *pšētikana* [kądziel] *na taki Kijek kole koukā i bēňže pšēžō'zana* Upały Giż. EG

przewiązadło «cienki sznurek do przewiązywania pasm przędzy, tzw. motowęzek» Sędańsk Szcz, SWM IV s. 92. EG

przewiązak «cienki sznurek do przewiązywania pasm przędzy, tzw. motowęzek» Przykop (N) Olsz, SWM IV s. 92. EG

przewiązywać (Z + SWM IV) O Ełk; «opasywać sznurkiem, zawiązując końce, obwiązywać»: *motowezek, co pšewozujē sē pasma* Głaznoty O. EG

przewić «nawinać na coś innego, przewinać»: *matka nakładali sztucki na wituski i musialem cewki tak długo wiuć, aż przewiołem całą sztuckę* Gąski Olc, P 6, 2. EG

przewidniewać «o świecie: zaczynać się, dzień»: *Śpiewa słowik, śpiewa, Dzionek przedniewa, Stoi panna w okienku, Gości sie spodziewa* psn, Kolb 203. AW

przewidzieć; inf -ić; praet 1sg *ja przewidział*; **1.** «domyślić się, odgadnąć to, co się może stać»: *chtóz to móg takie co przewidzić?* Tuławki Olsz, KF; **2.** «obejrzeć, zwiedzić»: *Ej, wybaczcie mi Waćpaństwo teraz na moje tak młode lata. Boć ja nie wiele przewidział świata* oracja, Sien 254; **przewidzący** «przezroczyście»: *lud [= lóđ] byu pšewižoncy, to byuo wižec* Olsztyn. EG

przewiercić «wierząc, zrobić w czymś otwór na wylot»: *musiwa tę ścianę przewiercić, bo jenaczy się nie dā* Tuławki Olsz, KF; **przewiercony** im. bier.: *ten sypu dva take otnogi nāu i f tyx otnogax take žuri byu pšezercōne i ftedi še važu taki bosāk, to fšistko še žurās nazwauo* Mycyny O, ◇ *duri bēndō pševērcune razu i gožže drevnane dopasovane* Biała Piska, UAM. EG

przewiesić (Z + lit) O Olsz; «umieścić tak, że coś zwisa po obu stronach czegoś»: *i wszystko [...] w torby włożyć, i przez jego konia przewiesić* Purda [D] Olsz, BWM 49. EG, KS

przewietrzyć «zapewnić dopływ świeżego powietrza»: *tak tu duszno; musiwa jizbę przewietrzyć* Tuławki Olsz, KF. EG

przewietrzyć się (lit) W; «zaczernąć świeżego powietrza»: *więc rozeszli się goście, każdy „we swa”, żeby „sia przewietrzyć” gdzie mu się spodobało* W, Bar 54. EG

przewieźć (Z + lit) O Olsz Pisz, SDGW, psn; «wioząc, dostarczyć kogoś lub coś do miejsca przeznaczenia, też: zabrać kogoś na przejażdżkę?» Olsz i bl: *Przewoźniczku młody, Przezież ma bez wody, Jo przewóz zapłaca Z tamty stróny wody* psn Stef I 87, *ta tobacka urosua w Egipće, pšezēžli jo bez wode na ośle* Dywity Olsz, *przeziusem go kawalek* Tuławki Olsz, KF; **przewieziony** im. bier.: [len] *jeg buu dobrto to buu zgrabžnu grabžōma, zžunzany f snopki i buu pšezēžōni do domu* Lipowo O gm. *Waplewo, to tedy byua pševēžōna s cauo gošćinnošć* [do domu pana młodego] Wiartel Pisz. AT

przewijać (Z + P + lit) Olsz Nidz Ełk Olc: **1.** «nawijać ponownie» Ełk Olc: *do tkania trzeba było sztucki przewijać na szpule* Gąski Olc, P 6, 1; **2.** «zmieniać dziecku pieluszkę» Olsz Nidz: *i žeci pšewijam i do matek roznoše do karmneha* Nidzica; **przewijany** im. bier.: **1.** w zn 1: *ze szpularni przewijano je na snowadło* Gąski Olc, P 6, 2; **2.** w zn 2: *kture mokro ma – pšewijane pšet karmnehem* Nidzica. AT

przewijać się «zręcznie przedostawać się gdzieś»: *w drugiej części [tańca, tzw. barana] podskokami tańczący przewijali się pod złączonymi rękoma, dziewczyny – raz jedna, raz druga – obiegały chłopca, nie zwalniając uchwytu rąk* W, Kult MW 509. AT

przewinać (Z + lit) W Nidz; «zmieniać dziecku pieluszkę»: *zarā jide, enā przewinę tę małą* Tuławki Olsz, KF. AT

przewineczka «o beciku (hip?)»: *poduška abo pšewinečka dla žęcuka* Zezuty O. AT

przewinić (Z + lit) Mrąg Ełk, psn; praet 1sg *ja przewinił* bl; «naruszyć zasady, zawinić»: *coś ciñiu, coś pžeziñiu, tako wežnes nagrode* Babięta Mrąg, O, *cóz ja przewinił we świecie tak złęgo, Zem musiał docekać stanu tak gorzkiego?* oracja, Mał III 57. AT

przewlec (Z + lit) W Szcz, SWM XII, psn; inf -éc (w tym -éc) W Szcz, fut 1sg *przewlokę* bl, praet 3sg *przewlókł* Olsz; **1.** «wlokąc, przeciągnąć przez coś, nawlec»

Szcz i bl (SWM podaje wspólną lokalizację: *wewlec, przewlec* Mzach Mrąg): *a kej keti, to muso bić kapi i kouka, co muši pšewléc* Szczytno, ● *przewloke cie bez okienko* psn IS XXVI 97; 2. «w odniesieniu do ubrania: zmienić» W: *toć pševlyč uobleka, ni možeš jišć f takam ližam žakyće do košćoua* W, SWarm 125. EG

przewlec się (Z + lit) W Nidz Pisz; inf *przewléc się* W, fut 1sg *przewlokę się* Olsz Nidz, imp 2pl *przewlec się* Olsz, praet 1sg [ja] *przewlokła się* Nidz, *przewlokłam się* Nidz; «zmienić ubranie, przebrać się»: *kazdi dostaŭ snaps i poset do domu še pševlec i znovus byŭo jezono tak jak na bankeće duzym: kikszy, kouacy* Zdory Pisz, *kufer – to kedy kto do Varsavy ježe i do ješća i ubrańa, košuluf co še pševlece zabježe ze sobo* Burdağ Nidz. EG

przewlekać «przeciągać przez coś, nawlekać»: *na sznorkach przewielkało sie przez dziorki [o wyrobie chodaków]* Klon Szcz, P 5, 6. EG

przewłóczyć (Z + lit) W; «w odniesieniu do ubrania: zmieniać»: *tak zara pošua druđi klejt pševuučyć* Pokrzywy Olsz. EG

przewłóczyć się «zmieniać ubranie, przebierać się»: *v nýžela to żyfćini pševuúčili ša pára razi* W, SWarm 125. EG

przewodnicząca «kobieta stojąca na czele jakiejś grupy, zwierzchniczka»: *ja biŭam jako pšewodničonca Komitetu Mazurského Uźranki Giž.* EG

przewodniczący (Z + P) Olsz Szcz Mrąg Giž; «mężczyzna stojący na czele jakiejś grupy, urzędu, zwierzchnik»: *jo biŭem tši razi po pŕxenć lot pšewodničonci Radu Narodowej Ryn Giž, ksądz był przewodniczący, to wstawał sam i proszył ludnosc o spokoj, bo mamy barzo mało czasu, ale ludnosc dalej klaskała w ręce* Klon Szcz, P 5, 26. EG

przewodniczyć (P + lit) Olsz Ełk; «stać na czele jakiejś grupy, urzędu, przewodzić, kierować»: *przewodniczył tej Komisji italjenski kapitan Rycardy* Dywity Olsz, P 4, 39. EG

przewodnik (P + lit) Olsz; «człowiek stojący na czele jakiejś grupy i wpływający na nią, przywódca»: *po plebysycie rozpętało się na nas polaków rzeczywiste, jak to się mowi dantejskie piekło na tych otwartych a szczególnie na wodzów i przewodników polaków* Dywity Olsz, P 4, 40, *jest to zielgá bzieda, kiedy chtóran naród, abo jego czaść nimá przewodników, chtórzyby go łoswecali i połuczali* Olsz, KN III 215. EG

przewodzić (Z) Mrąg, lit bl; «kierować, stać na czele»: *faltmaršal pšewoži w armiji* Grabowo Mrąg. EG

przewozić (Z + P + lit) W Szcz Pisz, psn; «wioząc, dostarczać kogoś lub coś do miejsca przeznaczenia» W Szcz i bl: *Przewoźnik przewozi a dziewczyna płacze Ach mój drogi chłopcze, czam ja ci zapłace* psn IS XCI 314, *niektore tragarze ze wozkami zabierali walizki i przewożyli na drugi dworzec* Klon Szcz, P 5, 12; **przewożony** im. bier.: *i to [wojsko] biŭo pševozune z Gŕežicka do Čařoslovacji* Biała Piska, UAM. AT

przewożyny plł (SWM VIII) Szcz Mrąg; «uroczysta przeprowadzka państwa młodych po weselu do nowego mieszkania» Szcz Mrąg, SWM VIII s. 28. AT

przewoźniczek psn; hip «**przewoźnik**»: *Przewoźniczku młody, Przezieź ma bez wody, Jo przewóz zapłaca Z tamty stróny wody* psn Stef I 87. TJ, KS

przewoźnik psn; ogp: *Przewoźniku drogi, przewieź mnie przez woda, A ja ci zapłace z tamty strony wody* psn IS XCI 314. TJ, KS

przewództwo «przewodnictwo, kierownictwo»: *byŭa taka bojófka pot pševutctfäm jedného, co polskość zvalčaŭi* Stawiguda Olsz. EG

przewóz (lit) W, psn; a) «przewiezienie, transport, zwłaszcza przez wodę» W i bl: *A gdy sia wyspała, Raniusiańko wstała, Poszła do jeziora, Przewozu zónadała* psn Stef I 87, ● fraz *wóz i przewóz* W zob. **wóz**; b) «o łódce służącej do transportu»: *wysiodoj dziewczyno z przewozu mojego* psn IS DCX 24; c) «o zapłacie za transport»: *Nie trać, dziewczca, zionka Dla przewozu mégo, Zapłacić my Pon Bóg Z nieba* wysokiégo psn Stef I 88. AT

przewózka «przewiezienie, transport»: *pševũska tile cegui potrfã kila dñi* W, SWarm 125. AT

przewracać (Z + lit + SDGW) O Olsz Szcz Mwsch, psn; praet 1sg ja *przewracac* Mrąg; 1. «odwracać spodem na wierzch, do góry» O Olsz Szcz Mwsch i bl: *otxuadhica co zem pšewracaũa i otkuadaũa* Liwa O, *šf'ina kopše, pševroco, ryje* Butryny Olsz, *na polu gnój tšunšć, šano grabýić i pševracać* Orzechowo Elk, UAM, ● *Wzielki cwartek, wzielki psiontek, cirpiał za nas Pan Bóg smyntek, a zidowzie jak katowzie, przewracali Boga w grobie* psn IS III 456, ● *przen wżeli to suowo bože pšewracać jeden tak, drugi tak* Szczytno; 2. «powodować upadek, wywracać» Olsz i bl: [kłobuk] *tak psotuje, pšewraca, jek wapno kopal'i, to caũo buda pšewraca* Gryźliny Olsz; 3. «dokonywać tłumaczenia, przekładać»: *mñehẽckẽ na polskẽ pševracam i zdaũam bažo dobže* Giżycko. AT, KS

przewracać się (Z + P + lit) O Olsz Nidz i bl; «przekręcać się na drugą stronę, też: obracać się»: *naszã oma juž ni može się sama w ložu przewracać ji dostała juž łodležyny* Tuławki Olsz, KF, ● *jak on [żołądek] xori jest, jak še pšewraca z jednej stronu na drugo* Gardyny Nidz, ● *šwiat się do góry girami przewraca* GazOlsz XV 193, ● *przen (tu impers) fpšut nauka byũa teš polska aš ja nau lat dvanašće, tedy začeũo še pšewracać na ñehẽckẽ* Szmygwałd D O. AT, KS

przewracanie forma rzeczownikowa czas. **przewracać** w zn 1: *to so grabe do pševracañã* Kobyłty Szcz. AT

przewrotny «?»: *to jes jus pšewrotnã nasa gatka* Ukta Mrąg. AT

przewrócić (Z + lit + SDGW) OWMzach Mrąg Węg Giż Pisz, psn; 1. «odwrócić»: a) «spodem na wierzch, do góry» lok. jw. i bl: *ta maluška otkuada to vežñe te ržysko i pševróci* [o odkładnicy pługa] Kobyłty Szcz, *lepxi zaras na kosu tšunšć, pšewrućić i φ kopuski* Zgon Mrąg, *bronki še pšewrućić cinkoma do guri i še uguãži, a za tñeñ času zaznuφ še puže reduem i še na špẽže obredli* Ulnowo O, ● *veš fojerxaka i pševruc fojerxakem* [o poprawianiu ognia] Ścięciel Szcz, ● *kufer tak ak stou, take žeko pševrućić še* Krukłanki Węg, ● *przen to sprawa pšewruce, ten Sobotka stary mušić ponošić kare* Pogubie Średnie Pisz, ~ *byli i tacy, co po mniecku łozoram przewrócić ni mogli, a kiedyš sia jech spytãł, czam só, wołali: „já Mniamniec, já Mniamniec”* W, Stef OK 11; b) «na lewą stronę»: *tom sukenke wžeũa, tom pšewrućiuũa, žoc še ñe pšewlokũa* Nidzica; 2. «spowodować upadek, wywrócić, też impers» O Olsz Nidz Giż: *ten šćupak go čõgnou i pševrućiu go v uũtce* Natać Wk Nidz, *una pševrućić ten kočũũ i časem vřžućić jajka* Dłużki O, UAM, *jek tan suup pšede mnõ tak dvažešća mètrõf uũstãũ i na jednam mñeĩscu mñele, a iã vžou ranka vičõgnou i pšezegnãũ, to zarãš pševrócuũo ma i aš zadušũũo, ñi mòkam txu zuapac* [o trąbie powietrznej] Gryźliny Olsz, Stef JPW 10; **przewrócony** (Z) O Olsz Szcz Pisz; Nsg n -e Olsz Szcz; im. bier. w zn 1a: *a potym na roše, to ñe vžem, jek duũgo, ci ževžĩñ dñi, ci jek, to buũ [len] pševruconu na drugõ strone, to znuf poležãũ, ji potẽm zgrabžõni v duže snopi ji do*

dom Dłużki O, UAM, ◇ *jek jest rostšóšone to beńže pšewrocóne, tedi ta druga strona obesxńe* Butryny Olsz. TJ, KS

przewrócić się (Z + P + lit) OW Szcz Mrąg Giż, psn; **1.** «runąć na ziemię pod własnym ciężarem, też: odwrócić się spodem na wierzch, do góry lub zostać odwróconym» OW Szcz Giż: *šonšek, a te kšepšice kšepšo ten štandar cobi še ne pšewrućiu* Kowalik Szcz, *bot ša pševrúćiu i xupák rišo ša utopšuu* W, SWarm 138, *škiba še pševróćiu* Waplewo O, ● *jól, jól, já to sama zidziála, jek wzięła szos [o tabace], to ji sia až łoczy przewróciły* W, Bar 103, ● fraz *przewróciło się komu w głowie* «ktoś stał się zarozumiały»: *jek go zrobili beamtrem, dycht mu się w głowie przewróciło* Tuławki Olsz, KF; **2.** «stracić równowagę i upaść, wywrócić się» W i bl: *zawadziulem ło próg ji wnetki się przewróciulem* Tuławki Olsz, KF; **3.** «przejąć lub przejechać w dużej liczbie, przewalić się»: *šiuu lužófše pšewrućiuo* Nida Mrąg; **4.** «zmienić sposób postępowania»: *tedie szen pszewrazcyła, bo pewne dostalie pewnie te Nautzyczcele jakiesz wienadgrodie* Szczęsne Olsz, P 2, 7. TJ, KS

przewyszać (Z + lit) Olsz Szcz Mrąg, **przewyższać** (Z) Szcz; **1.** «być lepszym od kogoś pod jakimś względem» Szcz Mrąg: *on pšewiša mne rozumem* Piasutno Szcz, *ón pševyssa me ze sfoim rozumem* Pasym Szcz; **2.** «być wyższym od kogoś»: *syn już go przewyszã* Tuławki Olsz, KF. EG, KS

przewyszyć, przewyżżyć **1.** «stać się lepszym od kogoś pod jakimś względem»: *ón nje pševišši sfoim rozumem* Olsztynek O; **2.** «stać się wyższym od kogoś»: *je młodszy łod niego a już go przewyszul* Tuławki Olsz, KF. EG, KS

przewyższać zob. **przewyszać**.

przewyższać się «być lepszym od kogoś pod jakimś względem»: *ón pšewišša še sfoim rozumem* Snopki Pisz. EG

przewyższyć zob. **przewyszyć**.

Erraty i uzupełnienia

ERRATA DO TOMU I

Poprawki

Hasło	Strona	Wiersz	Jest	Powinno być
apryl	130	13 od g.	<i>prel</i> Resz	<i>prel</i> W, <i>prela</i> Resz
brażka	221	21 od g.	brażka, brażkowy zob. praż- .	brażeczki, brażki, brażkowy, brażkowy zob. praż- .
II. ciarki	326	3 od g.	II. ciarki ; fraz <i>ciarki</i> <i>kogo przeleciały</i>	II. ciarki (lit) W i bl; fraz <i>ciarki kogo</i> <i>przeleciały</i> W, <i>przeszły</i> bl

Uzupełnienia

Strona	po wierszu	Uzupełnienia
117	1 od d.	alander zob. oleander .
121	9 od g.	alejander zob. oleander .
130	16 od g.	aprylówka ; tylko <i>prel-</i> ; «o gatunku szczupaka»: <i>šcubŭi dva zorty: marcóŭŭki čemne, prelóŭŭki čénke a dŭučke</i> Bredynki Resz. <i>KS</i>
191	2 od g.	bliż «sąsiedztwo, poblize?»: <i>tutaj pšti bližu ņe so</i> [o rybach] Strzelniki Pisz. <i>KS</i>
278	17 od g.	chaberkwiatek «chaber»: <i>i tam zito byŭo, to ŭna slazŭa z woza i te maŭe prince i šaberšatki – rwaŭa i žonki plotŭa</i> Gawliki Wk Giż. <i>KS</i>
324	22 od d.	chytrze «przebiegle, podstępnie»: <i>χitry no to šitry co χitše potžoži</i> Korzeniewo Giż. <i>KS</i>
370	15 od g.	po czajku zob. po czajku .

ERRATA DO TOMU II

Poprawki

Hasło	Strona	Wiersz	Jest	Powinno być
1.	2.	3.	4.	5.
I. dawny	23	13 od g.	po dawnemu «jak przedtem»	po dawnemu, po dawniejszemu «w sposób właściwy minionym czasom»
I. dawny	23	14 od g.	KF; z dawna	KF, <i>po dawniejszymu to nazywałi zabuj</i> Grajewo Giż; z dawna
dokuczać	66	18 od g.	<i>pomknąć</i> [-m-, sic!]	<i>pomknąć</i>
dziki	171	17 od d.	prosiak w zn 1, prosię w zn 1	prosiak w zn 2, prosię w zn 2

1.	2.	3.	4.	5.
dzwonuszek	181	2 od d.	Mrągowo.	Mrągowo; 3. «o kwiatach przypominających kształtem dzwon»: <i>t'ipmutterki</i> [= Stiefmütterchen «fiółek trójbarwny»] <i>to so psowe kf'atki, to so take tlo maꝑe zvonuški</i> Ruś Olsz.
fabryczny	190	3 od g.	Olc, psn;	Olc i bl, psn; 1.
fabryczny	190	8 od g.	Mrąg.	Mrąg; 2. «związany z fabryką»: <i>A chociaꝓ z czasem mu fabryczne dymy Kwitnące lice w blade przemieniły, Przemiany w sercu sprawić nie zdołają, Szachetne myśli zawsze w nim zostają</i> GazOlsz XXIX 81.
fala	195	21 od g.	Olecko; 2.	Olecko; 2. «gwałtowna ulewa połączona z silnym wiatrem» pow. Nidzica, SWM VI s. 56; 3.
fala	195	22 od g.	3.	4.
feldmarszał	204	10 od g.	feldmarszał «głównodowodzący»	feldmarszał (Z) Olsz Mrąg Giż Elk, psn; <i>falt-</i> Mrąg, <i>szal-</i> Olsz Mrąg Giż Elk; «głównodowodzący»
feldmarszałek	204	12 od g.	(Z) O Szcz; «głównodowodzący»	(Z) O Szcz; <i>-szalek</i> O; «głównodowodzący»
foremny	221	3 od g.	foremny	I. foremny
ganek	243	3 od g.	Mazuchówka Giż. (Nm <i>Gang</i>).	Mazuchówka Giż; 6. «o przebywanej drodze»: <i>jek tylko fstane, to pꝓrŕŕy gonek jest do kuńa</i> Dłużki O, UAM. (Nm <i>Gang</i>).
gardelko	245	12 od g.	W, Bar 46.	W, Bar 46, ● <i>te pl'isecki to carne gardeꝓko ma</i> Zgon Mrąg, PF XVIII 4, 149.

Uzupełnienia

Strona	po wierszu	Uzupełnienia
77	6	do pospół zob. pospół . do pospółka (lit) Olsz i bl; 1. «w jedno miejsce, gromadząc się» Olsz i bl: <i>Kedy pošlim do pospółka</i> Tuławki Olsz, PF XVIII 3, 141; 2. «łącznie»: <i>ona stuumaꝓy do pospuuka</i> Barczewko Olsz, PF XVIII 3, 141. <i>DK</i>
147	1 od g.	dyktatorski; po dyktatorsku «narzucając swoją wolę w sposób bezwzględny»: <i>Niemcy po dyktatorsku mianowali szoꝓtysem takiego hytlerowca</i> Dywity Olsz, P 4, 28. <i>KS</i>
166	7 od d.	dziewczynię hip «młoda dziewczyna»: <i>Drugi niedźwiedzisko Tyło się pochmulu Nadobne dziewczynię Do się nie przytuli</i> psn, Kolb 274. <i>KS</i>
196	4 od g.	faldmarszał zob. feldmarszał .
204	9 od g.	feldmarszał, feldmarszałek zob. feldmarszał(-) .
221	4 od g.	II. foremny? zob. poremny?

ERRATA DO TOMU III

Poprawki

Hasło	Strona	Wiersz	Jest	Powinno być
hauch	15	13 od g.	<i>praχńe</i>	<i>χraχńe</i>
kompost	266	7 od d.	O Olsz Pisz; <i>kompas</i> O Olsz;	Olsz Pisz; <i>kompas</i> Olsz;
kompost	266	4 od d.	Ostróda.	Butryny Olsz.
krew	327	15 od d.	117.	117; por. psiakrew .
krowa	336	13 od d.	Warkały Mrąg	Warkały Olsz
krwawy	345	3 od d.	<i>mocne</i>	<i>mocno</i>
księżyzek	362	15 od d.	Mrągowo	Kożuchy Pisz

ERRATA DO TOMU IV

Poprawki

Hasło	Strona	Wiersz	Jest	Powinno być
lakier	8	8 od d.	lakier ogp	lakier (lit) Olsz; ogp
luby	54	9 od d.	<i>źniwo w poblizu</i>	<i>źniwo poblizu</i>
ługować	81	15 od d.	«wybielać przędzę Inianą lub płótno za pomocą popiołu drzewnego»:	«wybielać przędzę Inianą, płótno lub bieliznę za pomocą popiołu drzewnego» O Nidz Mrąg:
marcówka	104	11 od g.	Mrąg Giż; żart.	Resz Mrąg Giż; 1. żart.
marcówka	104	14 od g.	Mrąg.	Mrąg; 2. «o gatunku szczupaka»: <i>marcõfki ćemne</i> Bredynki Resz.
minister	158	7 od g.	Olsz.	Olsz, ▲ <i>Prezes Rady Ministrów</i> Szcz zob. prezes .
móc	188	11 od g.	bl;	bl, 2pl <i>byšta mogli</i> Olsz;
nacie	223	19 od g.	W Ełk	W, psn
nacie	223	20 od g.	Wiśniowo Ełckie	psn
naostrzyć	252	15 od d.	psn;	(lit) Olsz, psn;
na próbę	260	23 od g.	zob. próba .	zob. proba .
na przemian	261	21 od g.	na przemian «	na przemian (lit) Olsz, psn; «
narodowy	265	3 od g.	psn; ogp	psn; Gsg f - <i>é</i> Olsz; ogp
nie	296	2 od d.	240;	240, ● fraz <i>prawie nie</i> OMzach zob. prawie w zn 2;
nie ma	314	2 od d.	jest...»:	jest...» Szcz i bl:
nierówni	323	7 od g.	niegładki»:	niegładki» Olsz Szcz:

Uzupełnienia

Strona	po wierszu	Uzupełnienia
10	16 od d.	lancknecht ; Npl -ty; «żołnierz piechoty»: ● <i>im soβε tak pocongali jāk stare lancknecht</i> Jabłonka Nidz. KS
205	18 od d.	muzeum zob. muzeum .
205	18 od d.	muzeum (Z + P + lit) Olsz Szcz Mrąg Pisz; muzeum Olsz Szcz Mrąg; ogp: <i>w mozejqm [...] widzialem armatki i kamienie [...] i roznie przedmioty starszego wieku</i> Klon Szcz, P 5, 30. KS
258	20 od d.	na pojedynek zob. pojedynek .
259	20 od g.	na powtór «dwukrotnie»: <i>Otruj brata, otruj sfęgo, Bęzēs mńaua mńe samęgo, Bym wjeżaua cym go otruć, Otruąbym go na poftur</i> psn. AW
260	10 od g.	na próbę zob. proba .
260	11 od g.	na prostaka «na wprost, po linii prostej»: <i>tak na prostaka szliśmy i trafli na same podworze domu granicznego</i> Klon Szcz, P 5, 34. UDK
261	15 od g.	na sprzedaż zob. przedaż .
286	2 od g.	nawsadzać ; pośw. tylko im. bier.; «nawkładać, nawpychać»: <i>karf'e to byli nafsajane</i> Kownatki Nidz. KS
309	21 od d.	niedźwiedzisko przen pejor «o ponurym młodzieńcu»: <i>Drugi niedźwiedzisko Tyło się pochmulu Nadobne dziewczynię Do się nie przytuli</i> psn, Kolb 274. KS

ERRATA DO TOMU V

Poprawki

Hasło	Strona	Wiersz	Jest	Powinno być
obcinać	8	1 od g.	Pisz;	Pisz; praes 1pl <i>obcinama</i> Olsz;
obcy	8	17 od d.	● <i>kto się w obce pióra stroi</i> GazOlsz XXIX 21;	● fraz <i>stroić się w obce pióra</i> bl zob. stroić się ;
oblicze	25	5 od d.	OWM, psn	OWM i bl, psn
oblicze	26	3–4 od g.	Dąbrowa Pisz	bl
ochfiarować się	59	12 od d.	ochfiarować się zob. ofiarować się .	ochfiara, ochfiarować się zob. ofiar- .
odinaczyć się	86	10 od g.	odinaczyć się «	odinaczyć się ; praet 1sg <i>ja się odinaczył</i> ; «
odwalać się	112	7 od g.	odwalać się «	odwalać się (Z) O Giż; «
oko	134	22 od g.	W, Bar 63,	W, Bar 63, <i>przecierać oczy</i> Olsz zob. przecierać w zn 3,
okragło	139	16 od g.	Strzelniki Pisz	Orłowo Giż
opatrzeć	158	6 od g.	czymś»:	czymś» W Pisz:
orać	168	19 od g.	bl;	bl, <i>będziewa orać</i> Olsz;
orczyk	169	18 od g.	powsz OWM;	powsz OWM; 1 .
orczyk	169	23 od g.	Olsz.	Olsz; 2 . «ramię pompy» Giż.

Uzupełnienia

Strona	po wierszu	Uzupełnienia
73	3 od g.	odbudowaniec «o człowieku mieszkającym poza wsią»: <i>odbudovańec, na odbudożu</i> [mieszka] Skop Giż. KS
156	11 od g.	oparty zob. uparty .

ERRATA DO TOMU VI

Poprawki

Hasło	Strona	Wiersz	Jest	Powinno być
piwnica	96	8 od g.	Ostróda	Butryny Olsz
platek	112	18 od g.	<i>prasovane</i>	<i>presovane</i>
podestać	149	13 od d.	będzie podestano «robi się podściółkę»	będzie podestano z podm. uogóln.
pokręcić	199	1 od d.	«pokręcony, poplątany»	«poplątany»
połknąć	213	22 od g.	100.	100; por. II. pomknąć .
pomarznąć	218	7 od d.	fut 3sg <i>pomarźnie</i>	usunąć
poonaczyć	233	20 od g.	poonaczony im. bier.	poonaczono z podm. uogóln.
po prostemu, po prostu	241	13 od g.	po prostemu, po prostu zob. prosty .	po prostu zob. prosty .
pozjadać	318	12 od d.	KF.	KF, ● fraz <i>pozjadać</i> wszystkie <i>rozumy</i> W zob. rozum .

Uzupełnienia

Strona	po wierszu	Uzupełnienia
57	9 od g.	pergiel, pyrgiel (Z + SWMsd) WMzach Mrąg Giż Pisz; <i>pe-</i> Resz, <i>py-</i> WMzach Mrąg Giż Pisz; Gpl -ów Mrąg; «smolny kawałek drewna, drzazga używana do świecenia, łuczywo»: <i>pergle polli</i> Próle Resz, <i>pyrgel udartu z jegl'ijovego dževa</i> Leleszki Szcz, <i>pyrgle moja matka muŷiŷa, taki bartel na ŷrodku izby, taki kloc, jeden ŷeŷaŷ i der, a drugi ŷtykaŷ, to muŷel' i być ċenke i ŷuŷe</i> Pustniki Mrąg, <i>d'ŷazgi, a te cale stare to muŷil' i pęrgle</i> Wały Szcz, ● <i>na reki staŷać buki – to su take dŷuŷe ŷpęnta</i> uŷywane, z <i>drewnianych pyrgluf – vonŷuŷnych</i> <i>otsčypkuf</i> z <i>drewnianych scap</i> Zgon Mrąg. KS
144	16 od d.	po dawniejszemu zob. I. dawny .
155	9 od g.	podławie «miejsce pod ławą»: <i>W kieszińce mu nie zostało</i> <i>Po podłaziu rozleciało</i> <i>Ku chodaku</i> psn IS LXVIII 241. KS
177	16 od d.	po dyktatorsku zob. dyktatorski .
241	3 od d.	po prusku zob. pruski .
243	11 od d.	poprzeinaczać «pozmieniać»: <i>Nemcy to potem popŷeinaċal'i</i> Frąknowo Nidz. KS
310	3 od g.	na powtór zob. na powtór .

